Gençler için Nutuk

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Nutuk, "1919 yılının 19. günü Samsun'a çıktım" cümlesiyle başlar ve "Gençliğe Hitabe" ile son bulur.

Nutuk, "kurtuluş" ve "kuruluş"un bin bir zorluk ve olumsuz koşullar altında aşamalardan geçip nasıl başarıya ulaştığını belgelere dayanarak, onun lideri tarafından ortaya konuluşudur.

Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından 4 yıl sonra, 1926 yılı sonbaharında *Nutuk*'u yazmaya karar verdi. Atatürk, *Nutuk*'u aylarca yoğun olarak çalışarak yazdı ve 15 Ekim 1927 tarihinde yapılan CHP kurultayında her gün 6 saat olmak üzere 6 gün, toplam 36 saat 31 dakikada okudu.

Nutuk, devrimi yapan liderin, halkına ve tarihe verdiği "kurtuluş" ve "kuruluş"un kendi kaleminden yazılmış bir öyküsüdür.

Nutuk, aynı zamanda gelecek kuşaklar için bir yol göstericidir.

Atatürk *Nutuk*'u şöyle bitiriyor:

"Efendiler, bu nutkumla, millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin bağımsızlığını nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

Bugün ulaştığımız sonuç, asırlardan beri çekilen millî felaketlerin yarattığı uyanıklığın eseri ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu sonucu, Türk gençliğine emanet ediyorum."

Dr. Mehmet Alev COŞKUN
Cumhuriyet Vakfı Başkanı
Cumhuriyet Gazetesi İmtiyaz Sahibi

9 786257 546393

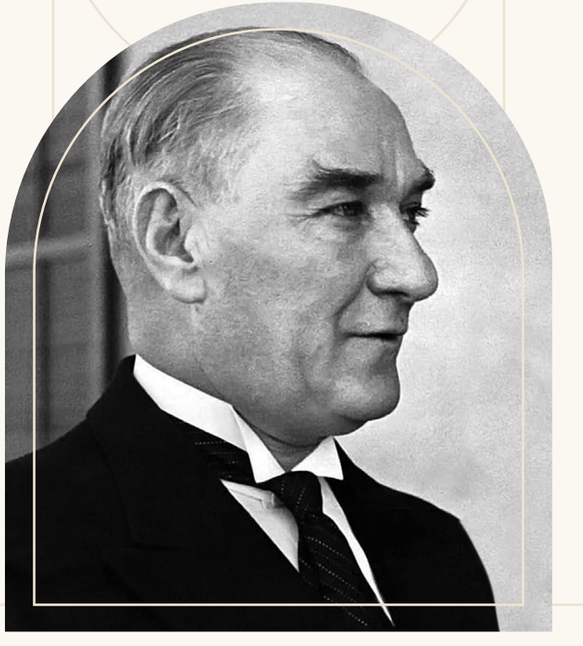
BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | BURSA MİRAS
BURSA KÜLTÜR A.Ş.
UNESCO

Gençler için Nutuk | Gazi Mustafa Kemal Atatürk

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Gençler için

Nutuk

Gazi M. Kemal

Atatürk

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

1927 baskısının giriş sayfasında yer alan imzalı Gazi Mustafa Kemal fotoğrafı.

GENÇLER İÇİN NUTUK

BBB Yayınlar Koordinatörü
Güney Özkılınç

Yayın Yönetmeni
Deniz Dalkılınç

Yayına Hazırlayan
Ahmet Bozkurt

Editör
Tansel Mumcu

Kitap Tasarımı
Hüseyin Özkan

Kapak Tasarımı
Hüseyin Özkan

Tasarım Yönetimi
Ömer Durmaz

Konsept Grafik Tasarım
Tuğrul Mustafa Günaydın

Görseller
ATASE Arşivi,
İBB Atatürk Kitaplığı,
TTK Arşivi

Baskı ve Cilt: Bpc Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Osmangazi Mah. Mehmet Deniz Kopuz Cd. N:17/1
Oda:1 Esenyurt/İstanbul 34518
info@bpcmatbaacilik.com.tr
Tel: 0212 549 53 83
Sertifika No: 48745

ISBN: 978-625-7546-39-3

1. Baskı: İstanbul, Mayıs 2025, 1000 Adet

Bursa Kültür Sanat Ürünleri ve Turizm Tic. A.Ş.
Santralgaraj Mh. Merinos Cd. A.K.K.M. B-Blok
Osmangazi / BURSA
Tel: 0224 253 26 46 - **Fax:** 0224 253 14 85
info@bursakultur.com

© Bursa Kültür Sanat Ürünleri ve Turizm Tic. A.Ş. 2025
Sertifika No: 41569

Bütün hakları sınırlıdır. Yasal sınırlar içinde ve kaynak gösterilmek sureti ile yapılabilecek alıntılar dışında her türlü kullanım ve yararlanma, eser/hak sahiplerinin ve yayıncının önceden yazılı iznine tabidir.

All rights reserved. No partof this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electrical, mechanical or otherwise, without seeking the written permission of the copyright holders and of the publishers.

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | BURSA MİRAS

BURSA KÜLTÜR A.Ş.

UNESCO

BURSA VE CUMALIKIZIK İNS. UNESCO DÜNYA MİRASI

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

GENÇLER İÇİN NUTUK

HAZIRLAYAN: AHMET BOZKURT

SUNUŞ

Sevgili Gençler,

Elinizdeki bu kitap, bir milletin küllerinden doğarak nasıl ayağa kalktığını anlatan, bağımsızlık ve özgürlük yolunda atılan kararlı adımların en çarpıcı tanığıdır. *Nutuk*, sadece geçmişin bir anlatısı değil; aynı zamanda geleceğe, yani sizlere seslenen güçlü bir yolculuktur.

Ulu Önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kaleme aldığı bu eser, bir liderin milletine verdiği hesap, halkın direniş günlüğü ve Cumhuriyetimizin temel harcıdır. Ancak yazıldığı dönemin dili bugünkü kuşak için zaman zaman ağır gelebiliyor. İşte bu yüzden, *Nutuk*'un bu özel baskısını daha sade, açıklayıcı ve anlaşılır bir hale getirdik. "Kim Kimdir?" bölümüyle de tarihsel bağlamı güçlendirdik. Amacımız; Atatürk'ün sesini sizlere daha yakın kılmak, bu büyük mirası sizinle buluşturmak.

Bu kitap sadece bir tarih kitabı değil; sizin yol arkadaşınız, pusulanız, ışığınızdır. Sizlerin; sorgulayan, düşünen, haklarına sahip çıkan, sorumluluk üstlenen bireyler olarak yetişmeniz için bir rehberdir.

Atatürk'ün gençliğe duyduğu güveni unutmayın. "Ey Türk gençliği!" diye başlayan o hitap, sadece bir çağrı değil, sizlere duyulan büyük bir inancın göstergesidir.

Nutuk'u okuyun, anlamaya çalışın, kendi yolunuzu çizerken ondan ilham alın. Çünkü bu ülkenin yarınını inşa edecek olan sizlersiniz.

Sevgiyle, umutla, güvenle…

Mustafa BOZBEY
Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

Nutuk, Atatürk tarafından yazılan ve okunan, Millî Mücadelenin temel kitabıdır.

Nutuk, "1919 yılının 19. günü Samsun'a çıktım" cümlesiyle başlar ve "Gençliğe Hitabe" ile son bulur.

Nutuk, "kurtuluş" ve "kuruluş"un bin bir zorluk ve olumsuz koşullar altında aşamalardan geçip nasıl başarıya ulaştığını belgelere dayanarak, onun lideri tarafından ortaya konuluşudur.

Nutuk Neden Yazıldı?

Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından 4 yıl sonra, 1926 yılı sonbaharında *Nutuk,*'u yazmaya karar verdi. Atatürk, *Nutuk,*'u aylarca yoğun olarak çalışarak yazdı ve 15 Ekim 1927 tarihinde yapılan CHP kurultayında her gün 6 saat olmak üzere 6 gün, toplam 36 saat 31 dakikada okudu.

Atatürk, *Nutuk,*'u yazmaya ve bizzat okumaya neden karar verdi? Bunun irdelenmesi gerekir.

Gelişmeleri özet olarak izleyelim.

Kuvayı Milliye'nin 9 Eylül 1922 zaferinden sonra kuşkusuz en önemli olay, 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasıdır. Bir yıl sonra, 29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanı başlı başına bir devrimdir.

Cumhuriyetin ilanından sonra en önemli tarih, 3 Mart 1924'tür. Bu tarihte üç önemli devrim yasası kabul edildi. Eğitimin birleştirilmesi, mahalle mekteplerinin kapatılması, Halifelik makamının tarihin derinliklerine gönderilmesi sağlandı.

Halifeliğin kaldırılmasından beş ay sonra, 7 Ağustos 1924'te Nasturi Ayaklanması patlak verdi ve 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait İsyanı başladı. Emperyalist dış güçlerin Türkiye üzerindeki oyunu devam ediyordu.

Mustafa Kemal, 24 Eylül 1924'te Samsun'da yaptığı konuşmada "Dünyada her şey için, uygarlık için, hayat için, başarı için en hakiki yol gösterici ilimdir; fendir" dedi.

Bir yıl sonra 23 Ağustos 1925'te Kastamonu'da elinde şapka ile yaptığı konuşmada

"Efendiler ve ey millet! İyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mansuplar(makamlar) memleketi olamaz. En doğru ve gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır" dedi.

Cumhuriyetin ilanı, padişahlığın kaldırılması, çağdaşlaşma devrimlerinin başlaması Halifecileri rahatsız etmişti.

Şapka giyilmesi aleyhinde Anadolu'da yer yer hareketler oluyordu. 14 Kasım 1925'te Sivas'ta şapka aleyhine duvarlara bildiriler asıldı. Ayrıca, Kayseri, Erzurum, Rize, Maraş ve Giresun'da da şapka gerekçe gösterilerek gerici gösteriler yapıldı. Tutuklanan elebaşılar İstiklal Mahkemesi'ne verildi.

Hızlı bir devinim, aydınlanma ve çağdaşlaşma yolunda yeni gelişmeler ve atılımlar yapılıyordu.

Ancak padişahçı, Halifeci ve gericiler olup bitenden memnun değildi. İttihat ve Terakki'nin yeminli militan takımı da Atatürk'ün bu atılımlarını desteklemiyorlardı.

İzmir Suikastı

Bu toplumsal devinim içinde 14 Haziran 1926 tarihinde İzmir Suikastı ortaya çıktı. Ege bölgesinde gezide olan Atatürk, İzmir'e gelince öldürülecekti. Bu suikastı gerçekleştirecekler içinde yer alan Giritli Şevki suikast planını ihbar etti.

Öldürülmek istenen kişi Çanakkale Savaşı'nda imparatorluğun başkenti İstanbul'u kurtarmış, I. Dünya Savaşı sonrasında dört bir yandan işgal edilmiş vatanın işgal güçlerinden temizlenmesi için, Kuva-yi Milliyeyi örgütlemiş "kurtuluş"u sağlamış, daha sonra da "kuruluş"u gerçekleştirme, çağdaş bir toplumu oluşturma yolunda aydınlanma devrimlerini başlatmıştı.

Üzüntü ve Istırap

Suikast girişiminin, İstiklal Mahkemesi'nde belgelere bağlanması karşısında kuşkusuz Mustafa Kemal çok "ıstırap" çekti ve bu durum karşısında bir muhasebe yaptı.

Atatürk, 1927'de *Nutuk*'u okumadan önce şu açıklamayı yaptı:

> "Geçmişe ait vakalar ve olaylar hakkında açıklamalarda bulunmak ve yıllardan beri devam eden faaliyet ve icraatımızın milletimize hesabını vermenin görevim olduğu kanısındayım.
>
> Olaylarla dolu olan 9 yıllık bir dönemin tarihine temas edecek açıklamalarım uzun sürecektir. Beni hoş göreceğinizi ümit ederim."

Nutuk'un Önemi

Nutuk son derece önemlidir. Millî Mücadele'nin belgelere dayalı tarihidir. Eğer *Nutuk* olmasaydı, Millî Mücadele onu değersizleştirmek, yalan ve yanlışlarla saptırmak isteyen karşıdevrimcilerin elinde bambaşka bir niteliğe bürünürdü.

Millî Mücadele'yi başlatması için Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Padişah Vahdettin'in gönderdiğini, ayrıca kendisine para verdiğini yazacak kadar tarihi altüst edenler, bunun gibi yüzlerce yalanlar ortaya koyacaklardı? Halkı kandıracaklar, tarihi gerçekleri altüst edeceklerdi.

Nutuk, Millî Mücadele'nin gerçeklerini ortaya koyan çok değerli bir eserden öteye anlam taşır. Atatürk aslında *Nutuk*'u belgelere dayalı olarak yazmakla, milletine hesap vermekte ve tarihe not düşmektedir.

Böylesine önemli bir kararı ancak Atatürk ölçeğinde devrimci bir lider alabilirdi.

Nutuk, 1919'da başlayan ve adım adım gerçekleşen "kurtuluş"un, daha sonra gerçekleşen "kuruluş"un öyküsüdür.

Bu öykü Batı emperyalizminin sömürüsü altındaki mazlum milletleri etkileyen ve bağımsızlık savaşlarına da örneklik eden, dünya tarihine yeni bir çağ açan antiemperyalist bir kurtuluş savaşı veren ve çağdaş bir devlet kuruluşu sağlayan bir önderin de öyküsüdür.

Nutuk'un önemi Millî Mücadele'nin her aşamasının ve o zaman diliminde ortaya çıkan her olayın belgelere dayalı olarak anlatılmasıdır.

Atatürk, *Nutuk*'tan söz ederken "Amacım, devrimimizin incelenmesinde tarihe kolaylık sağlamaktır" demiştir. Atatürk bir yandan Türk Devrimi'nin incelenmesinde tarihe kolaylık sağlarken, dünya tarihinde bir benzeri olmayan Kuvayı Milliye hareketini belgelere dayalı olarak bizzat anlatmış olmaktadır. Ayrıca Atatürk'ün ölümsüz tarihsel kişiliği *Nutuk*'un sayfaları içine kazınmış olmaktadır.

Nutuk'ta ayrıca yeni Türk Devleti'nin geleceğine yön veren ilkeler de saptanmıştır. Bunların en başında siyasal ve ekonomik "tam bağımsızlık" ilkesi yer alır.

Nutuk, Millî Mücadele'nin, "kurtuluş" ve ardından gerçekleşen yeni bir devletin "kuruluş" öyküsüdür. *Nutuk*, onun lideri tarafından Türk Devrimi'nin ayrıntılı olarak tarihe aktarılmasıdır. Adeta tarihe sunulmuş bir rapor niteliğindedir.

Devrimi yapan liderin, halkına ve tarihe verdiği "kurtuluş" ve "kuruluş"un kendi kaleminden yazılmış bir öyküsüdür.

Nutuk, aynı zamanda gelecek kuşaklar için bir yol göstericidir.

Yukarıda belirtildiği gibi *Nutuk*, "1919 yılı Mayısı'nın 19'uncu günü Samsun'a çıktım" cümlesiyle başlar.

1919'dan 1927'ye kadar geçen tüm olaylar ve gelişmeler ele alınır. Millî Mücadele'nin ayrıntıları, zorlukları, verilen stratejik kararlar belgelere dayalı olarak anlatılır ve analiz edilir.

Gençliğe Emanet

Atatürk *Nutuk*'u şöyle bitiriyor:

> Efendiler, bu nutkumla, millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin bağımsızlığını nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.
>
> Bugün ulaştığımız sonuç, asırlardan beri çekilen millî felaketlerin yarattığı uyanıklığın eseri ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.
>
> Bu sonucu, Türk gençliğine emanet ediyorum."

Dr. Mehmet Alev Coşkun
Cumhuriyet Vakfı Başkanı
Cumhuriyet Gazetesi İmtiyaz Sahibi

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Önsöz	8
Samsun'a Çıktığım Gün Ülkenin Genel Durumu	19
Düşünülen Kurtuluş Yolları	20
Millî Cemiyetler ve Siyasi Amaçlar	21
Yurt İçinde ve İstanbul'da Millî Varlığa Düşman Kuruluşlar	23
Ordumuzun Durumu	24
Müfettişlik Görevimin Geniş Yetkileri ve Genel Duruma Bakış	25
Düşünülen Kurtuluş Yolları	28
Ya İstiklal Ya Ölüm!	29
Uygulamayı Evrelere Ayırmak ve Adım Adım İlerleyerek Amaca Varmak	30
Millî Sır ve Ordu ile Temas	31
Yunan Ordusunun Manisa ve Aydın Çevresine Girişi	34
Millî Teşkilatların Kurulması ve Ulusun Uyarılması	35
Mitingler, Millî Gösteriler	36
İstanbul'a Geri Çağırılışım	37
Sivas'ta Genel Bir Millî Kongre Toplama Kararı	39
İstanbul'daki Bazı Kimselere Gönderdiğim Mektup	40
Ali Kemal Bey'in Engelleme Gayretleri	41
Ali Kemal Bey ve Padişah	42
Ali Galip Bey Sivas'ta	44
Sivas'a Hareket	45
Erzurum'a Hareket	47
Millî Gayeyle Ortaya Atılma Kararı	48
Erzurum Kongresi Hazırlıkları	50
Resmî Görevden Ayrılış	51
Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a Gitmesi	52
Komutayı Bırakmamak Emri	52
Erzurumluların Yardımları ve Erzurum Kongresi	54
Erzurum Kongresi'nin Bildirisi ve Kararları	56
Erzurum Kongresi'nde Görülen Duraksamalar	58
Ferit Paşa'ya Çektiğim Telgraf	61

Sivas Kongresi 63
Erzurum'dan Ayrılma Gereği 68
Sivas Yolunda 70
Sivas Kongresi Açılıyor 72
Sivas Kongresi'nin Üzerinde Durduğu İşler 74
Amerikan Mandası için Propagandalar 76
Erzurum Kongresi Hiçbir Türlü Manda Kabulüne Karar Vermiş Değildir 81
Sivas Kongresi'ni Sonuçsuz Bırakma Çabaları 85
Ali Galip Olayı 86
Hainlerle İş Birliği Yapan Ferit Paşa Hükûmetine Saldırı 104
İstanbul'daki Hükûmetle İlişkiyi Kesme Kararı 107
Milletvekilleri Seçimiyle Uğraşılmaya Başlanması 108
Yurdun Başsız Bırakılmaması için 111
Yapılan İtiraz ve Eleştiriler 112
Padişahın Bildirisi 118
Ferit Paşa'nın İstifası 121
Ali Rıza Paşa Hükûmeti 123
Ali Rıza Paşa Hükûmetinde Sezilen Duraksama 124
Ali Rıza Paşa Hükûmeti Millî Teşkilatları ve Amaçları Sorguluyor 124
Yunus Nadi Bey'e Aracılık Yaptırıyorlar 131
Kâzım Karabekir Paşa'nın Hükûmet İşlerine Karışmak İstemesi 137
Padişah Köleliği ile Kazanılan İktidar, İktidarsızlık Örneğidir 139
İşgali Kötü Bulmayan Bir Siyaset 140
Amasya Görüşmeleri 142
Ali Rıza Paşa Hükûmetini Tutma Kararı 147
Barış Yapılıncaya Değin İstanbul'a Ayak Basmamaklığımız ve Milletvekili Olmamaklığımız Öğütleniyor 150
Komutanlarla Fikir Alışverişi 153
Dört Aykırı Görüş ve Aldığımız Karar 154
Milletvekillerine Verilen Direktif 156
Dahiliye Nazırının Yurda Gönderdiği Nasihat Heyetleri 159
Refet Paşa Salihli ve Aydın Çevrelerine Komutan Olarak Gönderiliyor 159
Refet Paşa Demirci Efe'nin Emrine Giriyor 160
Ali Rıza Paşa Hükûmeti Millî Teşkilatı Düşman Örgütle, Bizi De Ali Kemal ve Sait Molla İle Bir Tutuyor 161

Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa Boyuna Millî Birliği Bozmaya, Delegemiz Harbiye Nazırı Cemal Paşa da Hükûmetin İcraatını Savunmaya Çalışıyor 162
Millî Teşkilatların Düzene Sokulması 165
Ankara'ya Geliş 166
İtilaf Devletleri Olağanüstü Temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Hükûmetine Verdikleri Ortak Nota 168
Ankaralılar ile Yakından Tanışmak için Verdiğim Konferans 171
Ankara'ya Gelen Milletvekilleriyle Yaptığım Görüşmeler 172
Türk Ulusunun En Belirgin İstek ve İnancı: Kurtuluş 173
Misak-I Millî Hazırlanıyor 173
Millî Ülkünün ve Millî Teşkilatın Kısa Bir Zamanda Sağladığı Şerefi ve Varlığı Küçümseyenler 175
Ankara'da Toplanma Düşüncesi 175
Anadolu'da Bulunan Yabancı Subayların Tutuklanması Kararı 177
Meclis-i Mebusan'a Başkan Seçilmem Sakıncalı Görülüyor 178
Olayların Gidişine Bağlı Kalamazdık 180
Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Çekilmesi 181
Padişah, İşin ve Durumun Gereğine Göre Bir Kişiyi Sadrazamlığa Seçeceğini Bildiriyor 183
Beni İşlere Karıştırmak İstemeyenler Benden Hemen Sonuç Verecek Önlem Bekliyorlar 183
Salih Paşa Sadrazam Oluyor 186
İstanbul'un İşgali 190
Yabancı Devletlere Gönderdiğim Protesto 193
Ulusa Yayımladığım Bildiri 195
Olağanüstü Yetkili Bir Meclisin Ankara'da Toplanması Kararı 197
Türkiye Büyük Millet Meclisi Toplanıyor 201
Türk Ulusunun İzleyeceği İlke: Millî Siyaset 205
Hükûmetin Kurulması 207
Millî Egemenlik Temeline Dayanan Halk Hükûmeti: Cumhuriyet 208
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkanlığa Beni Seçti 209
Bakanlar Kurulu Oluşturulması 210
Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin Kurulması 212

İç İsyanlar 212
Anzavur ve Düzce Ayaklanmaları 213
Hilafet Ordusu 214
Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan Ayaklanmaları 216
Güney Sınırımızdaki Olaylar 217
Konya Ayaklanması 218
Savaş Cephelerinin Durumu 218
Yunanların İlk Genel Saldırısı 222
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin Dışişleri Üzerine Verdiği İlk Karar: Moskova'ya Bir Heyet Gönderilmesi 222
Yunan Saldırısı Karşısında Millî Cephelerin Bozulması Üzerine Meclis'te Sert Sataşmalar ve Eleştiriler 223
Sağlam Bir Askerlik Teşkilatı Kurabilmek ve Bunda Başarı Sağlayabilmek Zaman İster 226
Yeşilordu 228
Çerkez Ethem Bey ve Kardeşlerinin İlk Kez Göze Çarpmaya Başlayan Kimi Davranışları ve Tutumları 229
Doğu Cephemizde Ermenilerle Savaş Başlıyor 231
Millî Hükûmet'in Yaptığı İlk Antlaşma: Gümrü Antlaşması 232
Trakya'daki Durum 233
Gediz Taarruzu 234
Süratle Düzenli Ordu Ve Büyük Süvari Birlikleri Kurma ve Düzensiz Teşkilat Fikir ve Siyasetini Yıkmak Kararı 237
Çerkez Ethem ve Kardeşlerinin Çıkardığı Dedikodular 237
Görünüşte Yumuşak Sanılacak Bir Siyasetle Bizi İçten Yıkmak Girişimi 238
Ethem ve Tevfik Kardeşlerin Muhalefete Geçmeleri 239
Ethem ve Tevfik Kardeşlerle Kendileri Gibi Düşünen Arkadaşlarının Millî Hükûmete Karşı Ayaklanmaları 243
Ethem ve Kardeşleri Zaman Kazanmak için Bizi Aldatmaya Çalışıyorlar 246
Çerkez Ethem Hükûmetin Yasalarını Tanımıyor 248
Asi Ethem ve Kardeşlerine Karşı Savaşa Girişilmesini Emrettim 251
Birinci İnönü Zaferi 254
Ethem ve Kardeşleri, Kuvvetleri İle Birlikte Düşmanlarının Yanında Kendilerine Yaraşır Yeri Aldılar 254

Halifelik ve Padişahlık Sorunları Üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığım Açıklama 254
Londra Konferansı'na Katılmamız 256
Delegeler Daha Yolda İken Başlayan Yunan Taarruzu 257
İkinci İnönü Zaferi ve İsmet Paşa'nın Metristepe'den Gördüğü Durum 258
Güney Cephesi'ndeki Harekât 260
Refet Paşa, Kendisi Yenildiği Halde Düşmanı Yenilmiş Sayıyordu 262
Londra Konferansı'ndan Dönen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İmzaladığı Sözleşmeler 263
Meclis'te Belirmeye Başlayan Siyasi Gruplar 267
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kurulması 269
Aziz Milletime Tavsiyem 271
Sakarya Meydan Muharebesi 271
Ordunun Başına Geçmemi İsteyenler 272
Başkomutanlığı Kabul Ediyorum 274
Başkomutanlığı Fiilî Olarak Üzerime Aldım 275
Millî Vergi Emirleri 275
Cephe Karargâhına Hareket 276
Hattı Müdafaa Yoktur, Sathı Müdafaa Vardır 277
Bütün Türk Milletini, Düşüncesi ve Duygusuyla Fiilî Olarak Cephedeki Ordu Kadar Savaşla İlgilendirmeliydim 278
Büyük Millet Meclisi'nce Bana "Mareşal" Rütbesiyle "Gazi" Unvanının Verilmesi 279
Benim Ankara'dan Uzaklaşmam İsteniyordu 279
İkinci Grup Kuruluyor 280
Ordu Saflarına Kadar Sokulan Kışkırtıcı Propaganda 282
Ordumuzun Kararı Saldırıya Geçmektir 282
Yeterince Hazırlanmış Olması Gereken Üç Araç, İç ve Dış Cephelerimiz 284
Dünya Önünde Vereceğimiz Sınava Hazırlanırken 286
Yurdun Yüce Çıkarı Uğruna Başkomutanlık Görevimi Bırakmamaya Karar Verdim 287
Başkomutanlık Yasası'nın Tarihçesi 287
Muhalif Grubun Meclis'teki Çalışmaları 292
Taarruz Kararı 293
Taarruz Planımızın Ana Çizgileri 294
Taarruza Hazırlık Emri 295

26 Ağustos 1922 Taarruz Emri 297
Başkomutan Savaşı 298
Ateşkes Teklifi 298
Ordularımız İzmir Rıhtımında İlk Verdiğim Hedefe, Akdeniz'e Ulaştılar 299
İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül 1922 Günlü Ateşkes Teklifi 300
Mudanya Konferansı 301
İsmet Paşa'nın Dışişleri Vekilliği'ne ve Delegeler Heyeti Başkanlığına Seçilmesi 303
Lozan Barış Konferansı'na Çağrılmamız 303
Saltanatın Kaldırılması 304
Saltanatın Kaldırılması Meclis'te Görüşülürken Rauf Bey'e Verdiğim Görev 305
Çıkarlarını Kirli Bir Tahtın Çürümüş, Çökmüş Ayaklarına Sarılmakta Bulanlar 306
Osmanlı Saltanatının Çökme ve Dağılma Töreninin Son Evresi 307
Hain Vahdettin Bir İngiliz Savaş Gemisiyle İstanbul'dan Kaçıyor 308
Soylu Bir Ulusu Aciz Bir Duruma Düşüren Alçak 309
Abdülmecit Efendi'nin Büyük Millet Meclisi'nce Halife Seçilmesi 311
Türkiye Halkı Kayıtsız Şartsız Egemenliğine Sahiptir 313
Lozan Barış Konferansı 314
Osmanlı Devleti'nin Dünya Gözünde Hiçbir Değeri Kalmamıştı 315
Halkla Yakından Görüşmek, Ruh Halini ve Eğilimini Bir Daha İncelemek Önemliydi 316
Millî Egemenlik ile Halifelik Makamının Durumları ve İlişkileri 317
Halifelik Konusunda Halkın Kuşku ve Kaygılarını Gidermek için Yaptığım Açıklama 318
Halk Partisi'ni Kurma Girişimi 321
Dokuz İlke, Partimizin İlk Programı 321
Lozan Konferansı Görüşmeleri Kesildi 323
Lozan Konferansı Görüşmeleri Üzerine Meclis'te Ateşli Tartışmalar 323
Milletin Benim İçin Beslediği İçten Sevgi ve Güveni Göstermesi 325
Yeniden Seçim Yapılması Kararı 326
Lozan Konferansı'nın İkinci Evresi ve Yeni Seçimlerde Milletin Gösterdiği Uyanıklık 327
Lozan Barış Antlaşması 328
Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sonra Türkiye'ye Yapılan
Dört Barış Önerisinin Karşılaştırılması 328
Lozan Barış Antlaşması'nı Hazırlayan ve İmzalayanların Kutlanması 341
Yeni Türkiye Devleti'nin Başkenti: Ankara 342
Meclis'te Fethi Bey'in Başkanlığındaki Hükûmete ve Fethi Bey'in
Şahsına Karşı Sataşmalar ve Eleştiriler Başladı 343

Uygulamak İçin Sırasını Beklediğim Tasarının Uygulanma Zamanı Gelmişti 344
Fethi Bey'in Başkanlığındaki Hükûmet İstifa Ediyor 345
Hükûmet Aday Listeleri ve Hükûmet Başkanlığına Seçileceği Umulan Kişiler 346
"Millî Hâkimiyetimizi Her Şeye ve Her Şeye Karşı Koruyalım" Diyen Kişi 346
Parti Yönetim Kurulu da Kesin Bir Hükûmet Listesi Çıkaramadı 347
Cumhuriyetin İlanı Kararını Nerede ve Kimlere Söyledim? 348
Cumhuriyetin İlanıyla İlgili Yasa Tasarısını İsmet Paşa ile Hazırladık 348
29 Ekim 1923 Günü Halk Partisi Grubunda Yapılan Görüşmeler 349
Ben, Genel Başkan Olarak Sorunun Çözülmesiyle Görevlendirildim 351
28-29 Ekim Gecesi Hazırladığım Yasa Tasarısını Önerdim 352
Hükûmetimizin Şekli Mutlaka Cumhuriyet Olacaktır 354
Önerim, Parti Grubunda ve Hemen Ardından Meclis'te Görüşülerek
"Yaşasın Cumhuriyet!" Sesleri Arasında Kabul Edildi 355
Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı'na, Türkiye Büyük Millet Meclisi
Oybirliğiyle Beni Seçti 355
Cumhuriyetin İlanı Üzerine Milletin Duyduğu Genel ve Samimi Sevince
Katılmaktan Çekinenler 357
Saltanat Devrinden Cumhuriyet Devrine Geçiş ve Bu Dönemde
İki Görüşün Sürekli Çarpışması 360
Halifeliğin Kaldırılmasının Zamanı Gelmişti 361
Halifeliğin, Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'nin Kaldırılması ve Öğretimin
Birleştirilmesi Kararı 364
Halifelik Makamının Bize Dinsel ve Siyasal Bakımlardan Yararlı ve Zorunlu
Olduğunu İleri Sürenlere Verdiğim Yanıt: Müslümanları Bir Halife Hayaliyle Hâlâ
Yanıltmaya Çalışma Gayretinde Bulunanlar Özellikle Türkiye'nin Düşmanlarıdır 366
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve En Hain Kafaların Eseri Olan Programı 368
Cumhuriyet Düşmanlarının Son Alçakça Girişimleri 371
Memlekette Huzur ve Güvenliği Sağlamak İçin Uygulanan Olağanüstü
Tedbirlerin İyi Sonuçları 372
Türk Gençliğine Bıraktığım Kutsal Emanet 375
Kim Kimdir? 376

SAMSUN'A ÇIKTIĞIM GÜN ÜLKENİN GENEL DURUMU

19 MAYIS 1919'DA SAMSUN'A ÇIKTIM. ÜLKENİN GENEL DURUMU VE GÖRÜNÜŞÜ ŞÖYLEYDİ:

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış. Büyük Savaş'ın uzun yılları boyunca, ulus, yorgun ve yoksul bir durumda. Ulusu ve ülkeyi Büyük Savaş'a sürükleyenler, kendi yaşamlarının kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife olan Vahdettin, soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükûmet, güçsüz, onursuz, korkak, yalnız padişahın isteklerine uymuş, onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş. Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilaf Devletleri, ateşkes antlaşması hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizlerce işgal edilmiş. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri; Merzifon'la Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı devletlerin subay ve görevlileri ve özel adamları çalışmakta. Daha sonra, sözümüze başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri'nin uygun bulmasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor.

Bundan başka, yurdun dört bir bucağında Hristiyan azınlıklar, gizli, açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesine, devletin bir an önce çökmesine çaba harcıyorlar.

Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgeler, İstanbul Rum Patrikliği'nde kurulan Mavri Mira Cemiyeti'nin illerde çeteler kurmak ve yönetmekle, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla uğraştığını doğruladı. Yunan Kızılhaçı, Resmî Göçmenler Komisyonu, Mavri Mira

Cemiyeti'nin çalışmalarını kolaylaştırmaya yardım ediyor. Mavri Mira Cemiyeti'nce yönetilen Rum okullarının izci teşkilatları, yirmi yaşını aşmış gençleri de içine alarak her yerde geliştiriliyor.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira Cemiyeti ile düşünce birliği içinde çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tam olarak Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

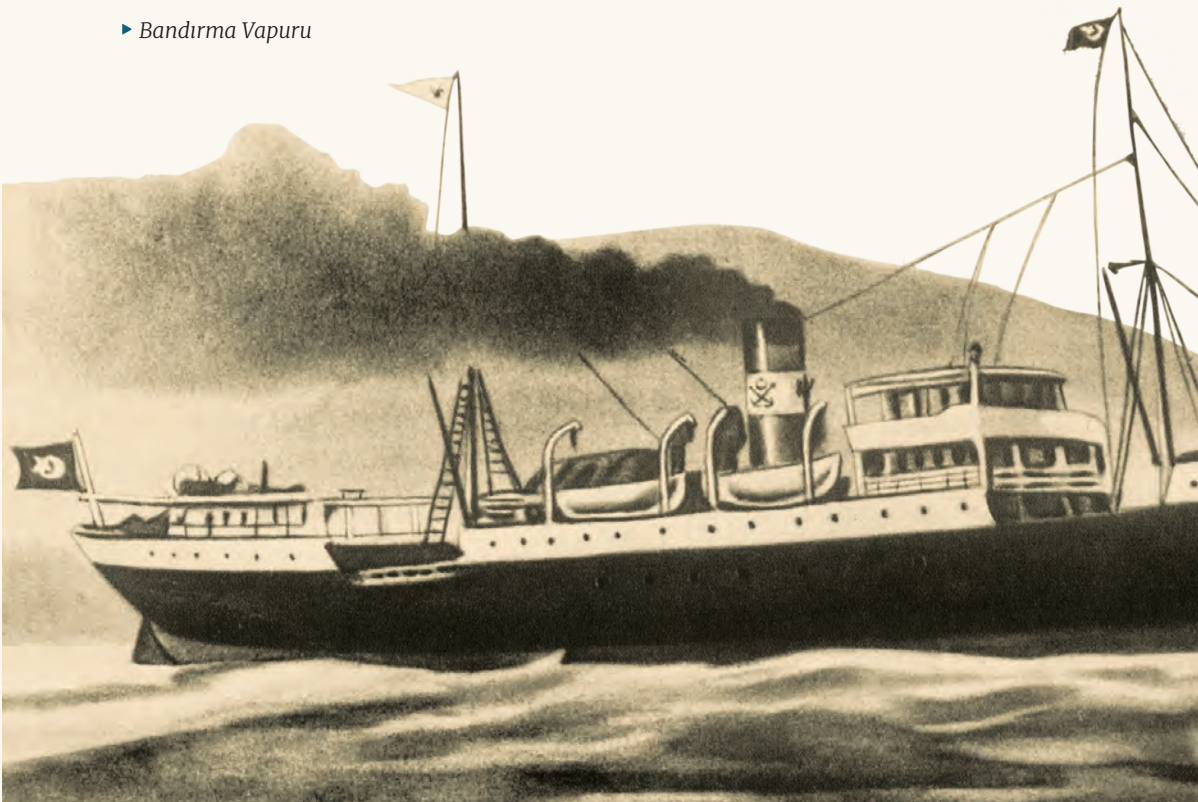
Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz kıyılarında kurulan ve İstanbul'daki merkeze bağlı Pontus Cemiyeti kolaylıkla ve başarıyla çalışıyor.

DÜŞÜNÜLEN KURTULUŞ YOLLARI

DURUMUN KORKUNÇLUĞU VE AĞIRLIĞI KARŞISINDA, HER YERDE, HER BÖLGEDE BİRTAKIM KİŞİLERCE KURTULUŞ YOLLARI DÜŞÜNÜLMEYE BAŞLANMIŞTI.

Bu düşünceyle girişilen çalışmalar, birtakım teşkilatlar doğurdu. Örneğin, Edirne ve çevresinde Trakya-Paşaeli adlı bir dernek vardı. Doğuda Erzurum'da ve Elazığ'da genel merkezi İstanbul'da olmak üzere

▸ *Bandırma Vapuru*

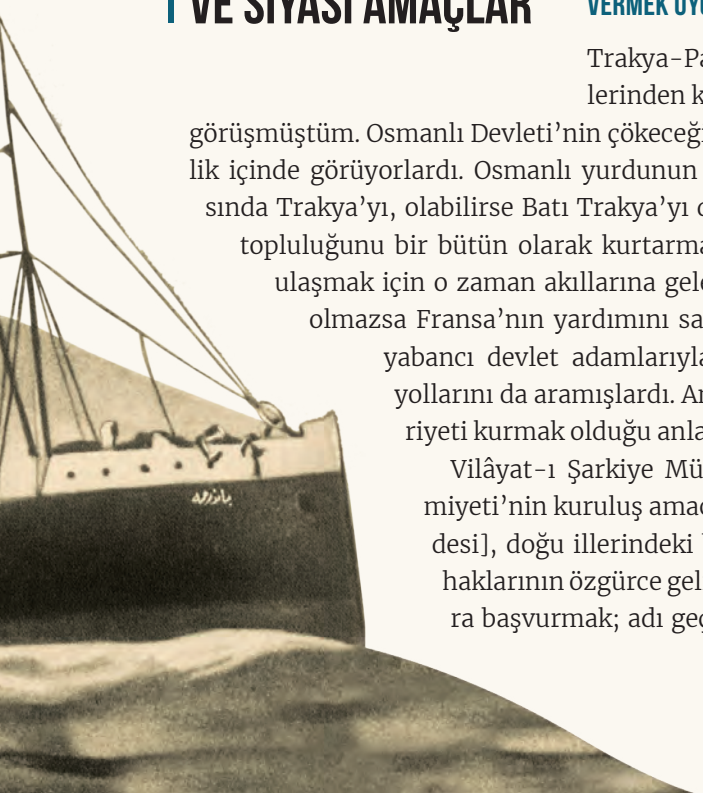

Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti [Doğu İlleri Millî Hakları Savunma Derneği] kurulmuştu. Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk [Hakları Koruma] adlı bir dernek bulunduğu gibi İstanbul'da da Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti [Trabzon ve Çevresini Bağımsızlaştırma Derneği] vardı. Bu dernek merkezinin gönderdiği delegeler, Of ilçesi ve Lazistan livasında şubeler açmışlardı.

Yunanların İzmir'e gireceğinin açık belirtilerini mayısın on üçünden beri gören, İzmir'de birtakım genç yurtseverler, ayın 14/15'inci gecesi, bu acıklı durumu aralarında görüşmüşler; bir oldubittiye geldiği kuşku götürmeyen bu işgalin, ilhak [katma] ile sonuçlanmasını önlemek düşüncesinde birleşmişler ve Redd-i İlhak [Katmayı Önleme] ilkesini ortaya atmışlardır. Bu ilkenin yayılması için aynı gece İzmir'de Yahudi Maşatlığı'nda toplanabilen halkça bir miting yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle bu toplantıdan umulduğu ölçüde sonuç alınamamıştı.

MİLLÎ CEMİYETLER VE SİYASİ AMAÇLAR

BU DERNEKLERİN KURULUŞ AMAÇLARI VE SİYASAL HEDEFLERİ ÜZERİNE KISACA BİLGİ VERMEK UYGUN OLUR DÜŞÜNCESİNDEYİM.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden kimisiyle daha İstanbul'da iken görüşmüştüm. Osmanlı Devleti'nin çökeceğini kesinliğe yakın bir olabilirlik içinde görüyorlardı. Osmanlı yurdunun parçalanacağı korkusu karşısında Trakya'yı, olabilirse Batı Trakya'yı da birleştirerek, İslam ve Türk topluluğunu bir bütün olarak kurtarmayı düşünüyorlardı. Bu amaca ulaşmak için o zaman akıllarına gelen tek çıkar yol, İngiltere'nin, olmazsa Fransa'nın yardımını sağlamaktı. Bu düşünceyle kimi yabancı devlet adamlarıyla ilişki kurmak ve konuşmak yollarını da aramışlardı. Amaçlarının bir Trakya Cumhuriyeti kurmak olduğu anlaşılıyordu.

Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kuruluş amacı da [tüzüklerinin ikinci maddesi], doğu illerindeki bütün halkın dinsel ve siyasal haklarının özgürce gelişimini sağlayacak yasal yollara başvurmak; adı geçen illerdeki Müslüman halkın

tarihsel ve millî haklarını, gerektiğinde, uygar toplumlar önünde savunmak; doğu illerinde yapılan zulüm ve cinayetlerin nedenleriyle etmenleri ve bunları yapanlar ve yaptıranlarla ilgili tarafsızca soruşturma açarak suçluların çabuklukla cezalandırılmalarını istemek; Türklerle azınlıklar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesine ve eskisi gibi iyi bağların pekiştirilmesine çaba göstermek; doğu illerindeki savaştan doğma yıkım ve yoksulluğu, hükûmet katında girişimlerde bulunarak elden geldiğince giderme yollarını aramaktı.

İstanbul'daki yönetim merkezlerinden verilmiş olan bu talimat gereğince, Erzurum Şubesi, doğu illerinde Türklerin haklarını korumakla birlikte Ermenilerin göçü sırasında yapılan kötü işlerle halkın hiçbir ilgisi bulunmadığını ve Ermeni mallarının, buralara Ruslar girinceye dek korunduğunu; buna karşılık Müslümanlara çok kıyasıya davranıldığını ve dahası, emir dışı olarak göçten alıkonulan kimi Ermenilerin, koruyucularına yaptıkları kötülükleri, kanıtlanmış belgelerle uygarlık dünyasına sunmaya ve bildirmeye ve doğu illerine dikilen açgözlü bakışları söndürmek için çalışmaya karar veriyor [Erzurum Şubesi'nin bildirisi].

Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin ilk Erzurum Şubesi'ni kuran kişiler, doğu illerinde yapılan propagandaları ve bunların amaçlarını, Türklük-Kürtlük-Ermenilik sorunlarını, bilim, teknik ve tarih bakımından inceleyip araştırdıktan sonra, gelecekteki çalışmalarını şu üç noktada topluyorlar [Erzurum Şubesi'nin basılı raporu]:

1- **Kesinlikle göç etmemek,**
2- **Derhal bilim, iktisat, din teşkilatları kurmak,**
3- **Saldırıya uğrayacak doğu illerinin herhangi bir bucağını savunmada birleşmek.**

Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin İstanbul'daki yönetim merkezinin, bilim ve uygarlık yöntemleriyle amacı sağlayabileceği konusunda çokça iyimser olduğu anlaşılıyor. Gerçekten bu yolda çaba göstermekten geri durmuyor. Doğu illerinde Müslüman halkın haklarını savunmak için Le Pays [Yurt] adında Fransızca bir gazete yayımlıyor. Hâdisat [Olaylar] gazetesinin sahipliğini üzerine alıyor. Bir yandan da İtilaf Devletleri başbakanlarına ve İstanbul'daki temsilcilerine birer muhtıra veriyor. Avrupa'ya bir kurul yollamaya girişiyor.

Bu açıklamalardan kolaylıkla anlaşılacağı üzere, Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kurulmasına yol açan önemli neden ve kaygı, doğu illerinin Ermenistan'a verileceği olasılığına dayanıyor. Bu olasılığın da doğu illeri nüfusunda Ermenileri çoğunlukta göstermeye ve tarihsel haklar bakımından öncelikli saydırmaya çalışanların, bilimsel ve tarihsel belgelerle dünya kamuoyunu aldatmayı başarmaları; bir de Müslüman halkın Ermenileri toptan öldüren yabanıl olduğu iftirasını doğruymuş gibi kabul ettirmeleri durumunda gerçekleşebileceği varsayımı üstün geliyor. Bundan dolayı dernek, aynı gerekçe ve araçlarla donanmış olarak tarihsel ve millî hakları savunmaya çalışıyor.

Karadeniz kıyılarındaki bölgelerde de bir Rum Pontus hükûmeti kurulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp yaşama haklarını ve varlıklarını koruma amacıyla, Trabzon'da da birtakım kişiler ayrıca bir dernek kurmuşlardı.

Merkezi İstanbul'da olan Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin siyasal hedef ve amacı, adından anlaşılmaktadır. Her durumda merkezden ayrılmak amacını güdüyor.

YURT İÇİNDE VE İSTANBUL'DA MİLLÎ VARLIĞA DÜŞMAN KURULUŞLAR

KURULMAYA BAŞLAYAN BU TEŞKİLATLARDAN BAŞKA, ÜLKE İÇİNDE DAHA BİRTAKIM GİRİŞİMLER VE KURULUŞLAR DA ORTAYA ÇIKMIŞTI.

Özellikle Diyarbakır, Bitlis, Elazığ illerinde, İstanbul'dan yönetilen Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu derneğin amacı, yabancı devletlerin koruyuculuğu altında bir Kürt hükûmeti kurmaktı.

Konya ve dolaylarında, İstanbul'dan yönetilen Teali-i İslam Cemiyeti kurulmasına çalışılıyordu. Ülkenin hemen her yanında İtilaf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Cemiyetleri de vardı.

İstanbul'da çeşitli amaçlarla gizli ve açık olmak üzere de birtakım parti ya da dernek adı altında kuruluşlar vardı.

İstanbul'da önemli sayılacak kuruluşlardan biri İngiliz Muhipler Cemiyeti [İngiliz Dostları Derneği] idi. Bu addan İngilizleri sevenlerin kurdukları bir dernek olduğu anlaşılmasın! Bence, bu derneği kuranlar, kendilerini ve kişisel çıkarlarını sevenler ve kendi varlıklarıyla çıkarlarının dokunulmazlık

çaresini Lloyt Corc [Lloyd George] hükûmeti aracılığıyla İngiliz desteğini sağlamakta arayanlardır. Bu zavallıların, İngiltere Devleti'nin, bütünüyle, bir Osmanlı Devleti bırakmak ve korumak isteğinde olup olamayacağını bir kez düşünüp düşünmedikleri üzerinde durmak gerekir.

Bu derneğe girenlerin başında Osmanlı Padişahı ve Yeryüzü Halifesi sanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı [İçişleri Bakanı] olan Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Dernekte İngiliz ulusundan kimi serüvenciler de vardı. Örneğin, Rahip Frew gibi. Yapılan işlerden ve işlemlerden anlaşıldığına göre, derneğin başkanı Rahip Frew idi.

Bu derneğin iki görünüşü ve niteliği vardı. Biri, dış görünüşü ve uygarca girişimlerle İngiliz desteğini istemeye ve sağlamaya yönelen niteliği idi. Öteki, gizli yönü idi. Asıl çalışma bu yöndeydi. Yurt içinde teşkilatlar kurarak ayaklanma ve başkaldırmalara yol açmak, millî bilinci işlemez kılmak, yabancı devletlerin işe karışmalarını kolaylaştırmak gibi haince girişimler derneğin bu gizli kolunca yönetilmekteydi. Sait Molla'nın, derneğin açık girişimlerinde olduğu gibi ondan daha çok gizli işlerinde de rol oynadığı görülecektir. Bu dernek için söylediklerim, sırası geldikçe yapacağım açıklamalar ve gerektiğinde göstereceğim belgelerle daha iyi anlaşılacaktır.

İstanbul'daki kadın erkek birtakım ileri gelen kişiler de gerçek kurtuluşu Amerika'nın mandasını istemekte ve sağlamakta görüyorlardı. Bu kanıda olanlar, düşüncelerinde çok direndiler, tam uygun işin, kendi görüşlerinin desteklenmesi olduğunu kanıtlamaya çok çalıştılar. Bu konuda da sırası gelince kimi açıklamalar yapacağım.

ORDUMUZUN DURUMU

GENEL DURUMU SAPTAMAK İÇİN ORDU BİRLİKLERİNİN NERELERDE VE NE DURUMDA OLDUKLARINI AÇIKLAMAK İSTERİM.

Anadolu'da, başlıca iki ordu müfettişliği kurulmuştu. Ateşkes antlaşması yapılır yapılmaz birliklerin savaşçı erleri terhis edilmiş, silah ve cephanesi elinden alınmış; bu birlikler, savaş gücünden yoksun birtakım kadrolar durumuna getirilmişti.

Merkezi Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişliği'ne bağlı birliklerin durumu şöyle idi:

Bir tümeni [41. Tümen] Konya'da ve bir tümeni [23. Tümen] Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kolordu, karargâhıyla Konya'da bulunuyordu. İzmir'de düşman eline düşen 17. Kolordu'nun Denizli'de bulunan 57. Tümen'i de bu kolorduya bağlanmıştı.

Bir tümeni [24. Tümen] Ankara'da ve bir tümeni [11. Tümen] Niğde'de bulunan 20. Kolordu, karargâhıyla Ankara'da idi.

İzmit'te bulunan 1. Tümen, İstanbul'daki 25. Kolordu'ya bağlanmıştı. İstanbul'da da 10. Kafkas Tümeni vardı.

Balıkesir ve Bursa yöresinde bulunan 61. ve 56. Tümenler, karargâhı Bandırma'da bulunan İstanbul'a bağlı 14. Kolordu'yu meydana getiriyorlardı. Bu kolordunun komutanı, Meclis'in açılışına dek, rahmetli Yusuf İzzet Paşa idi.

9. Ordu Müfettişliği, ki müfettişi bendim, karargâhımla Samsun'a çıkmış bulunuyordum. Doğrudan doğruya emrim altında iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu. Komutanı, yanımda getirdiğim Albay Refet Bey. Bu kolorduya bağlı bir tümenin [5. Kafkas Tümeni] merkezi Amasya'da, öteki tümeninin [15. Tümen] merkezi Samsun'da idi. Öbürü, merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu idi. Komutanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Tümenlerinden birinin [9. Tümen] merkezi Erzurum'da, komutanı Rüştü Bey; ötekisinin [3. Tümen] merkezi Trabzon'da idi, komutanı Yarbay Halit Bey idi. Halit Bey, İstanbul'a çağrılmış olduğundan komutanlıktan çekilerek Bayburt'ta saklanmış; tümen, vekillikle yönetiliyor; kolordunun öbür iki tümeninden 12. Tümen, Hasankale'nin doğusunda sınırda, 11. Tümen Bayazıt'ta bulunuyordu.

Diyarbakır yöresinde bulunan iki tümenli 13. Kolordu bağımsızdı, İstanbul'a bağlıydı. Bir tümeni [2. Tümen] Siirt'te, öbür tümeni [5. Tümen] Mardin'de idi.

MÜFETTİŞLİK GÖREVİMİN GENİŞ YETKİLERİ VE GENEL DURUMA BAKIŞ

BENİM YETKİM, BU İKİ KOLORDUYU DOĞRUDAN DOĞRUYA EMRİM VE KOMUTAM ALTINDA BULUNDURMAKTAN DAHA GENİŞTİ.

Müfettişlik bölgeme yakın birliklere de tebligat yapabilecektim. Bu arada bölgemde bulunan ve bölgeme yakın olan valiliklere de tebligatta bulunabilecektim.

Bu yetkiye göre Ankara'da bulunan 20. Kolordu, bunun bağlı olduğu müfettişlik ile Diyarbakır'daki kolordu ve hemen bütün Anadolu'da sivil teşkilatların başında bulunan yöneticilerle yazışabilecek ve ilişkiler kurabilecektim.

Bu geniş yetkiyi, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak amacıyla Anadolu'ya gönderenlerin bana nasıl verdiklerine şaşabilirsiniz. Hemen söylemeliyim ki, bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Her ne olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe, "Samsun ve yöresindeki güvensizliği yerinde görüp önlemek için Samsun'a kadar gitmek" idi. Ben, bu işin başarılmasının, makam ve yetki verilmesine bağlı olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O günlerde Genelkurmay'da bulunan ve benim amacımı bir dereceye kadar sezinleyen kişilerle görüştüm. Müfettişlik görevini buldular ve yetkiyle ilgili talimatı da ben kendim yazdırdım. Dahası, Harbiye Nazırı [Millî Savunma Bakanı] olan Şakir Paşa bu talimatı okuduktan sonra imzalamaktan çekinmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir biçimde mührünü basmıştır.

Bu açıklamadan sonra genel durumu, daha dar bir çerçeve içine alarak, çabucak ve kolayca, hep birlikte gözden geçirelim:

Düşman devletler Osmanlı Devleti'ne ve ülkesine maddi ve manevi bakımdan saldırmışlar; yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve Halife olan kişi, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükûmeti de aynı durumda. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan ulus, karanlık ve belirsizlik içinde, olup bitecekleri bekliyor. Felaketin korkunçluğunu ve ağırlığını anlamaya başlayanlar, bulundukları çevreye ve sezebildikleri etkilere göre kurtuluş çaresi saydıkları yollara başvuruyorlar... Ordu, adı var, kendi yok bir durumda. Komutanlar ve subaylar, Birinci Dünya Savaşı'nın bunca sıkıntı ve güçlükleriyle yorgun, yurdun parçalanmakta olduğunu görmekle yürekleri kan ağlıyor; gözleri önünde derinleşen karanlık felaket uçurumunun kıyısında kafaları, çıkar yol, kurtuluş yolu aramakta...

Burada, pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Ulus ve ordu, Padişah ve Halife'nin hainliğinden haberli olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve sadık. Ulus ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken bu atadan gelen alışkanlık dolayısıyla kendinden önce yüce halifeliğin ve

Samsun'a hareket etmeden 28 gün önce çektirdiği bu fotoğrafı Şişli'deki evinde kardeşim Rauf Bey'e diyerek, Rauf Orbay'a imzalamıştır. (17 Nisan 1919)

padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrama yeteneğinden yoksun... Bu inançla bağdaşmaz görüş ve düşüncelerini açığa vuracakların vay haline! Hemen dinsiz, vatansız, hain, istenmez olur.

Bir başka önemli noktayı da söylemek gerekir. Kurtuluş yolu ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek, temel ilke gibi görülmekteydi. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamayacağı

kuruntusu, hemen bütün kafalarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında, koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden yenen, yerlere seren İtilaf kuvvetleri karşısında, yeniden onlarla düşmanlığa varabilecek durumlara girmekten daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu anlayışta olan yalnız halk değildi; özellikle, seçkin denilen insanlar bile öyle düşünüyordu.

Öyleyse, kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. İlkin, İtilaf Devletleri'ne karşı düşmanlık durumuna girilmeyecekti; sonra da Padişah ve Halife'ye canla başla bağlı ve sadık kalmak temel koşul olacaktı.

DÜŞÜNÜLEN KURTULUŞ YOLLARI

BU DURUM VE KOŞULLAR KARŞISINDA KURTULUŞ İÇİN NASIL BİR KARAR DÜŞÜNÜLEBİLİRDİ?

Açıkladığım bilgilere ve gözlem sonuçlarına göre üç türlü karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere'nin koruyuculuğunu istemek,

İkincisi, Amerika'nın mandasını istemek.

Bu iki türlü karara varmış olanlar, Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdir. Osmanlı ülkesinin çeşitli devletler arasında paylaşılmasından ise bu ülkeyi bütün olarak bir devletin koruyuculuğu altında bulundurmayı yeğleyenlerdir.

Üçüncü karar, bölgesel kurtuluş yollarına yönelikti. Örneğin, bazı bölgeler, kendilerinin Osmanlı Devleti'nden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmamak yollarına başvuruyor. Bazı bölgeler de Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağına, Osmanlı ülkelerinin paylaşılacağına oldubitti gözüyle bakarak kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu üç türlü kararın gerekçesi, yapmış olduğum açıklamalar arasında vardır.

Ben bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti.

Osmanlı ülkeleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son sorun, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktan başka bir şey değildi. Osmanlı Devleti, onun

bağımsızlığı, padişah, halife, hükûmet, bunların hepsi anlamını yitirmiş birtakım anlamsız sözlerdi.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne gibi yardım istemek düşünülüyordu?

Öyleyse sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi?

Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur.

YA İSTİKLAL YA ÖLÜM!

BU KARARIN DAYANDIĞI EN SAĞLAM DÜŞÜNÜŞ VE MANTIK ŞU İDİ:

Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönenmiş olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ve kollayıcılığını istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir efendi getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa, Türk'ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir.

Öyleyse, ya istiklal ya ölüm!

İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktır.

Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Ne olacaktı? Tutsaklık.

Peki efendim, öteki kararlara uymakla da sonuç bu olmayacak mıydı?

Şu ayrımla ki, bağımsızlığı için ölümü göze alan ulus, insanlık onur ve şerefinin gereği olan her özveriye başvurduğunu düşünerek avunur ve kuşkusuz, tutsaklık zincirini kendi eliyle boynuna geçiren uyuşuk, onursuz bir ulusla karşılaştırılınca, dost ve düşman gözündeki yeri çok başka olur.

Sonra, Osmanlı hanedanlığını ve saltanatını sürdürmeye çalışmak, elbette Türk ulusuna karşı en büyük kötülüğü istemekti. Çünkü ulus, her türlü özveriye başvurarak bağımsızlığını sağlasa da padişahlık sürüp giderse,

bu bağımsızlığa güvenle bakılamazdı. Artık yurtla, ulusla hiçbir vicdan ve düşünce bağı kalmamış bir sürü delinin, devlet ve ulus bağımsızlığının ve onurunun koruyucusu durumunda bulundurulması nasıl uygun görülebilirdi?

Halifeliğin durumuna gelince, bunun bilim ve tekniğin ışığa boğduğu gerçek uygarlık dünyasında gülünç sayılmaktan başka bir durumu kalmış mıydı?

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlamak için ulusun daha alışmadığı sorunlara el atmak gerekiyordu. Kamunun söz konusu etmesinde büyük sakıncalar bulunacağı düşünülen noktaların söz konusu edilmesinde kesin zorunluluk vardı.

Osmanlı Hükûmeti'ne, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine başkaldırmak ve bütün ulusu ve orduyu ayaklandırmak gerekiyordu.

UYGULAMAYI EVRELERE AYIRMAK VE ADIM ADIM İLERLEYEREK AMACA VARMAK

TÜRK ATA YURDUNA VE TÜRK'ÜN BAĞIMSIZLIĞINA SALDIRANLAR KİMLER OLURSA OLSUN, ONLARA BÜTÜN ULUSÇA SİLAHLI OLARAK KARŞI ÇIKMAK VE ONLARLA SAVAŞMAK GEREKİYORDU.

Bu önemli kararın bütün gereklerini ve zorunluluklarını ilk gününde açıklamak ve söylemek, elbette yerinde olamazdı. Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan yararlanarak ulusun duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz yılda yaptıklarımız bir mantık dizisiyle düşünülürse, ilk günden bugüne dek izlediğimiz genel gidişin, ilk kararın çizdiği çizgiden ve yöneldiği amaçtan hiç ayrılmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Burada, zihinlerde yer tutabilecek bazı duraksama düğümlerinin çözülmesini kolaylaştırmak için bir gerçeği hep birlikte gözden geçirmeliyiz.

Beliren Millî Mücadele'nin tek amacı yurdu dış saldırıdan kurtarmak olduğu halde bu savaşın, başarıya ulaştıkça, millî iradeye dayanan yönetimin bütün ilkelerini ve şekillerini evre evre bugünkü döneme kadar gerçekleştirmesi olağan ve kaçınılmaz bir tarih akışı idi. Bu kaçınılmaz tarih akışını, gelenekten gelen alışkanlığı ile hemen sezinleyen hükümdar soyu, ilk andan

başlayarak Millî Mücadele'nin amansız bir düşmanı oldu. Bu kaçınılmaz tarih akışını, ilk anda ben de gördüm ve sezinledim. Ama, baştan sona bütün evreleri kapsayan sezgilerimizi ilk anda bütünüyle açığa vurmadık ve söylemedik. İleride olabilecekler üzerine çok konuşmak, giriştiğimiz gerçek ve maddesel savaşa boş kuruntular niteliği verebilirdi; dış tehlikenin yakın etkileri karşısında üzüntü duyanlar arasında ise geleneklerine, düşünme yeteneklerine, ruhsal durumlarına uymayan olası değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda direnmelerine yol açabilirdi. Başarı için pratik ve güvenilir yol, her evreyi zamanı geldikçe uygulamaktı. Milletin gelişmesi ve yükselmesi için sağlıklı yol bu idi. Ben de böyle yaptım. Ancak bu pratik ve güvenilir başarı yolu; yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kişilerden kimileriyle aramızda, zaman zaman görüşlerde, davranışlarda, yapılan işlerde beliren temelli ve ikinci derecede anlaşmazlıkların, kırgınlıkların ve giderek ayrılıkların da nedeni ve açıklaması olmuştur. Millî Mücadele'ye birlikte başlayan yolculardan kimileri, millî yaşamın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına kadar uzayan gelişmelerinde, kendi düşünce ve psikolojilerinin kavrama sınırı bittikçe, bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır. Bu noktaları, aydınlanmanız için, kamuoyunun aydınlanmasına yardımcı olmak için, sırası geldikçe, birer birer göstermeye çalışacağım.

MİLLÎ SIR VE ORDU İLE TEMAS

BU SON SÖZLERİMİ ÖZETLEMEK GEREKİRSE DİYEBİLİRİM Kİ BEN, MİLLETİN VİCDANINDA VE GELECEĞİNDE SEZDİĞİM BÜYÜK GELİŞME YETENEĞİNİ, BİR MİLLÎ SIR GİBİ VİCDANIMDA TAŞIYARAK YAVAŞ YAVAŞ BÜTÜN TOPLUMUMUZA UYGULATMAK ZORUNDAYDIM.

İlk iş olmak üzere bütün orduyla ilişki kurmak gerekli idi. Erzurum'da 15. Kolordu komutanına 21 Mayıs 1919'da yazdığım bir şifrede:

"Genel durumumuzun almakta olduğu korkunç şekilden pek üzgün olduğumu; millete ve yurda borçlu olduğumuz en son vicdan ödevini yakından, birleşik çalışmayla, en iyi yapabileceğimiz kanısıyla bu son görevi kabul ettiğimi; bir an önce Erzurum'a gitmek isteğinde bulunduğumu ama Samsun ve yöresinin durumu, güvensizlik yüzünden kötü bir sonuca varma niteliğinde bulunduğundan, buralarda ister istemez birkaç gün kalmak gerekeceğini" bildirdikten sonra, "beni şimdiden aydınlatmaya yarayacak bir şey varsa bildirilmesini" rica ettim.

Gerçekten, Samsun ve yöresinde Rum çetelerinin Müslüman halka saldırması ve öteden beri araçsız bırakılmış olan bu bölge yöneticilerinin yabancı devletlerin işe karışmaları yüzünden hiçbir önlem alamaması, durumu güçleştirmişti.

Tanıdığımız ve kendisinden büyük çaba umduğumuz bir kişinin Samsun'a mutasarrıf olarak atanmasını sağlamaya girişmekle birlikte, 3. Kolordu komutanını geçici olarak Canik mutasarrıflığına atadım. Elden gelen bölgesel önlemlerin alınmasına ve özellikle halkın gerçek durum üzerinde aydınlatılmasına ve orada bulunan yabancı birlik ve subaylardan çekinmeye yer olmadığının anlatılmasına önem verildi ve hemen o bölgede millî teşkilatlar kurmaya girişildi.

23 Mayıs 1919'da Ankara'da bulunan 20. Kolordu komutanına: "Samsun'a geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı ilişki kurmak istediğimi ve İzmir yöresinden daha kolaylıkla alabileceği bilgileri öğrenmek istediğimi" bildirdim.

Bu kolordunun durumu ile daha İstanbul'da iken ilgilenmiştim. Güneyden Ankara yöresine trenle taşınması söz konusu idi. Bu yer değiştirmenin engellendiğini anlamış olduğumdan, İstanbul'dan ayrıldığım günlerde Genelkurmay Başkanı olan Cevat Paşa'dan, kolordunun trenle taşınması gecikirse karadan yürüyerek Ankara'ya gönderilmesini rica etmiştim. Bundan dolayı, söz konusu şifremde: "20. Kolordu'nun bütün birliklerinin Ankara'ya gelmeyi başarıp başaramayacaklarını" sordum. "Canik sancağı üzerine bilgi verdikten sonra bir iki güne kadar Samsun'dan karargâhımla, bir süre için Havza'ya gideceğimi ve her durumda Samsun'dan ayrılmadan önce beni aydınlatacak bilgileri beklediğimi" yazdım.

20. Kolordu komutanından, üç gün sonra, 26 Mayıs 1919'da aldığım yanıtta, "İzmir'den düzenli bilgi alamadıklarını, düşmanın Manisa'ya girişini de telgrafçıların haber verdiğini, kolordunun Ereğli'de bulunan birliklerinin hepsi trenle taşınamadığından, karadan yürüyüşe başladıklarını, ancak yerin uzaklığı dolayısıyla Ankara'ya ne zaman ulaşacaklarının belli olmadığını" bildiriyordu.

Kolordu komutanı yine bu telgrafında: "Afyonkarahisar'da bulunan 23. Tümen'in er sayısının pek az olduğundan ve orada ellerine geçen erleri bu tümene göndermekte olduklarından söz açtıktan sonra, Kastamonu

ve Kayseri yörelerindeki güvenliği bozan birtakım olaylar üzerine haberler gelmeye başladığını" bildiriyor ve zaman zaman bilgi vereceğini yazıyordu.

27 Mayıs 1919 gününde Havza'dan, hem 20. Kolordu komutanından hem de bu kolordunun bağlı olduğu Konya'daki ordu müfettişliğinden, "Afyonkarahisar'daki tümenin güçlendirilmesi için hangi kaynaklardan yararlanıldığını ve gücünün artırılıp artırılamayacağını ve bugünkü durumumuza göre, bu tümene nasıl bir görev verilmesinin düşünüldüğünü" sordum.

Kolordu komutanı, 28 Mayıs 1919'da sorduğum işler üzerine bilgi veriyor ve "Düşman buraları işgale kalkışırsa 23. Tümen, bulunduğu yeri bırakmayacak ve saldırıya uğrarsa, halktan alacağı yardımla, kesimini savunacaktır" diyordu.

Ordu müfettişi de 30 Mayıs 1919'da verdiği yanıtta, "23. Tümen, Karahisar'ın güvenliğini korumakla birlikte, düşmanın her türlü işgaline her türlü araçla karşı koyacaktır" diyordu. Bu araçların hazırlanmakta olduğunu ve Konya'da orduyu destekleyebilecek bir kuvvet hazırlamaya çalışıldığını, ancak, buna daha ad ve san konmadığını bildiriyordu.

Ben, müfettişliğe yazdığım telgrafta, "Konya'da bir vatan ordusu kurulmakta olduğu üzerine bazı haberler yayılmıştır; bunun içyüzü ve teşkilatı nedir?" demiştim. Böyle bir soru sormaktaki düşüncem, biraz da onları özendirmek ve uyarmak idi. Müfettişliğin verdiği son bilgi, bunun üzerinedir.

Kolordu komutanı bu soruma, "Konya'da vatan ordusunun kuruluşundan haberim yok" diye yanıt vermişti.

20. Kolordu ve Konya'daki Ordu Müfettişliği ile ilişki kurmam üzerine aldığım haberlerden uyanıklığı gerektiren noktaları 1 Haziran 1919'da Erzurum'da 15. Kolordu ve Samsun'da 3. Kolordu ve Diyarbakır'da 13. Kolordu komutanlarına bildirdim.

Trakya'da bulunan kuvvetleri ve komutan durumunu bilmiyordum. O bölge ile de ilişki kurmak gerekti. Bu düşünceyle, İstanbul'da, Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'dan 16 Haziran 1919'da özel şifre ile –Cevat Paşa ile ayrıldığım gün gizli bir şifre kararlaştırmıştık– Edirne'de kolordu komutanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Bey'in nerede bulunduğunu sordum. Cevat Paşa 17 Haziran'da yanıt verdi. "Cafer Tayyar Bey'in 1. Kolordu Komutanı olarak Edirne'de bulunduğunu" öğrendim.

Amasya'dan 18 Haziran 1919 günü, Edirne'de 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey'e şifre ile verdiğim talimatta başlıca şunları bildirdim: "Millî bağımsızlığımızı boğan ve yurdun bölünmesi tehlikelerini hazırlayan İtilaf Devletleri'nin yaptıklarını ve İstanbul Hükûmeti'nin tutsak ve güçsüz durumunu biliyorsunuz.

Ulusun kaderini böyle bir hükûmetin eline bırakmak, çöküşe boyun eğmektir.

Trakya ve Anadolu'daki millî teşkilatları birleştirmeye ve ulusun sesini bütün gürlüğüyle dünyaya duyuracak güvenilir bir yer olan Sivas'ta birleşik ve güçlü bir kurul toplamaya karar verilmiştir.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti, yetkili olmamak üzere İstanbul'da bir kurul bulundurabilir.

Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti üyelerinden kimileriyle görüşmüştüm. Şimdi zamanı geldi. Gerekenlerle gizlice görüşerek hemen teşkilatlar kurunuz ve benim yanıma da delege olarak değerli bir iki kişi gönderiniz. Onlar gelinceye kadar, Edirne ili haklarının savunucusu olmak üzere, beni vekil ettiklerini belirten, imzalı bir belgeyi kendi imzanızla ve şifre ile bildiriniz.

Bağımsızlığa ulaşıncaya kadar, bütün ulusla birlikte, özveriyle çalışacağıma kutsal inançlarım adına ant içtim. Artık benim için Anadolu'dan ayrılmak söz konusu olamaz."

Trakya'nın direnme gücünü artırmak amacıyla bu talimata şu bilgileri de ekledim: "Anadolu halkı baştan aşağı bölünmez bir bütün haline getirildi. Kararlar, istinasız bütün komutanlar ve arkadaşlarımızla birlikte alınıyor. Vali ve mutasarrıfların hemen hepsi bizden yanadır. Anadolu'daki millî teşkilatlar ilçe ve bucaklara dek genişledi. İngiliz koruyuculuğu altında bir bağımsız Kürdistan kurulması ile ilgili propaganda ve bu amacı güdenler saf dışı edildi. Kürtler, Türklerle birleşti."

YUNAN ORDUSUNUN MANİSA VE AYDIN ÇEVRESİNE GİRİŞİ

BU TARİHE KADAR YUNAN ORDUSUNUN MANİSA VE AYDIN ÇEVRELERİNİ DE ELE GEÇİRDİĞİNİ ÖĞRENDİM.

Ama İzmir'de ve Aydın'da bulunduklarını bildiğim kuvvetlerin ne durumda olduklarını gösterir açık bir bilgiyi daha

hiçbir yerden elde edemiyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetlerin komutanlarına da birtakım emirler yazmıştım. Bunun üzerine, 29 Haziran'da, 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in, iki gün önceki tarihi taşıyan bir şifreli telgrafını aldım.

56. Tümen'e İzmir'de Hurrem Bey adında bir kişi komuta ediyormuş. Bu komutan ve İzmir'deki iki alayın kılıç artıkları, subaylarıyla birlikte, hemen hepsi tutsak olmuşlar. Yunanlar bunları gemilerle Mudanya'ya götürmüşler. Bekir Sami Bey bu kılıç artıklarının komutasını üzerine almak için gönderilmiş.

Bekir Sami Bey, 27 Haziran 1919 günlü telgrafında, 22 Haziran 1919 günlü iki emrimi ancak 27 Haziran'da Bursa'ya vardığında alabildiğini söylüyor ve verdiği bilgiler ve yaptığı açıklamalarda: "Millî amaçları gerçekleştirecek yeter araçları bulamadığımdan, tümenimi düzene sokmayı başarırsam daha iyi hizmetler yapılabileceği kanısında olduğumdan, 21 Haziran sabahı Kula'dan Bursa'ya doğru yola çıkmak zorunda kaldım. Bununla birlikte, birçok engeller olduğu halde, Millî Mücadele'nin ülkenin kurtarılması için çok gerekli olduğu düşüncesini her yana yaymayı başardım" diyor. Düşündüklerimin ve yaptıklarımın doğruluğuna sağlam inancı olduğunu bildiriyor ve bu konuda hemen işe giriştiğini, Çine'de bulunan 57. Tümen'e de emir vermemi ve kendisine de emir vermeyi sürdürmemi istiyordu.

MİLLÎ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE ULUSUN UYARILMASI

BİR HAFTA KADAR SAMSUN'DA VE 25 MAYIS'TAN 12 HAZİRAN'A DEK HAVZA'DA KALDIKTAN SONRA AMASYA'YA GİTTİM.

Bu süre içinde bütün yurtta millî teşkilatlar kurulması gerektiğini bir genelge ile bütün komutanlara ve sivil teşkilatların baş yöneticilerine bildirdim.

Dikkate değer ki, İzmir'i ve daha sonra Manisa'yı ve Aydın'ı düşmanın ele geçirişi ve yapılan her türlü saldırı ve zulüm hakkında ulus daha aydınlanmamış ve millî varlığına vurulan bu korkunç darbeye karşı açıkça hiçbir üzüntü ve şikâyet gösterilmemişti. Ulusun bu haksız darbe karşısında sessiz ve durgun kalması, elbette ulusun iyiliğine yorumlanamazdı. Bundan dolayı, ulusu uyarıp harekete getirmek gerekli idi. Bu amaçla 28 Mayıs 1919

günü, valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu ve Diyarbakır'da 13. Kolordu Komutanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne birer genelge gönderdim:

İzmir'e ve daha sonra ne yazık ki Manisa'ya ve Aydın'a düşmanın girişi, gelecek tehlikeyi daha açık olarak sezdirmiştir. Ülke bütünlüğümüzün korunması için, millî tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesi ve sürdürülmesi gerekir. Millî yaşayışı ve bağımsızlığı bozan düşmanın yurdu işgali ve yurt parçalarını koparıp alması gibi olaylar, bütün ulusa kan ağlatmaktadır. Üzüntüler önlenemiyor. Katlanılamayacak ve dayanılamayacak bu olayların hemen önlenmesi, bütün uygar uluslarla, büyük devletlerin adaletinden ve etkisinden sabırsızlıkla beklendiği yolunda, önümüzdeki hafta içinde ve çeşitli illere göre, pazartesi başlayıp çarşamba gününe dek gerekli işlemlerin arkası alınarak, yapılacak büyük ve coşkun toplantılarla millî gösterilerde bulunulması ve bunun köylere varıncaya dek bütün çevrede yapılması ve bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Babıâli'ye etkili telgraflar çekilmesi ve yabancıların bulunduğu yerlerde bunlara da etki yapmakla birlikte, millî gösterilerde düzenin son derece korunması ve Hristiyan halka karşı bir saldırıya ve düşmanlık gösterisine, kırıcılığa benzer davranışlarda bulunulmaması çok gereklidir. Sizler bu konularda duyarlı ve etkili bulunduğunuzdan, işin iyi yönetileceğine ve başarılacağına güvenim tamdır. Sonucun bildirilmesini rica ederim.

MİTİNGLER, MİLLÎ GÖSTERİLER

VERDİĞİM BU TALİMAT ÜZERİNE HER YERDE GÖSTERİLER YAPILMAYA BAŞLANDI.

Yalnız sayılı yerlerde, birtakım kuruntular yüzünden, duraksamalar olduğu anlaşılmıştır. Örneğin, 15. Kolordu komutanının Trabzon ile ilgili olarak gönderdiği 9 Haziran 1919 günlü şifreden: "Gösteri toplantısı sırasında Rumların uygunsuz davranışlarda bulunabilecekleri ve hiç yoktan kötü bir olay çıkabileceği düşünülerek, gösteri toplantısına karar verilmiş iken bu kararın uygulanmadığı... gösteriyi düzenleyen kurulun toplantısında İstrati ve Polidis'in de bulunduğu" anlaşılıyordu.

Trabzon, Karadeniz kıyısında önemli bir merkez olduğundan, orada millî girişimler ve çalışmalarda kararsızca davranış ve Yunanlara karşı yapılacak millî gösterilerle ilgili görüşmelerde İstrati ve Polidis Efendileri

bulundurmak gibi, girişimin ciddi olmadığını gösterecek gevşeklikler, elbette İstanbul ve düşmanlar için pek değerli belirtiler sayılır.

Verdiğim talimattaki görüşü kötüye kullanacak kadar ustalık gösterenler de oldu. Örneğin, Sinop'a yeni atanan bir mutasarrıf, orada yapılan gösterileri kendisi yönetiyor ve gösteri kararlarını kendisi yazıp halka imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir örneğini gönderiyor. Bu adamın zavallı halka gürültü patırtı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu: "Türkler ilerleyip gelişemediyse ve Avrupa'nın uygarlık ilkelerini kabul edip sindiremediyse bu, şimdiye kadar iyi bir yönetime kavuşamadığından ileri gelmiştir. Türk ulusu, ancak kendi padişahının emri ve egemenliği altında olmak koşuluyla Avrupa'nın gözetim ve denetiminde kurulacak bir yönetim teşkilatı ile yaşayabilir."

Sinop halkı adına İtilaf Devletleri temsilcilerine verilen 3 Haziran 1919 günlü bu muhtıranın altındaki imzalara göz gezdirirken müftü vekili efendinin imzasının yanında gördüğüm imza, bilginize sunduğum satırları yazan ve yazdıran ruhu bulup çıkarmama yaradı. O imza, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ikinci başkanı olan kişinin imzası idi.

İSTANBUL'A GERİ ÇAĞIRILIŞIM

BU TARİHTEN BEŞ GÜN SONRA, YANİ 8 HAZİRAN 1919'DA HARBİYE NAZIRININ BENİ İSTANBUL'A ÇAĞIRDIĞINI VE GİZLİ OLARAK SORMAM ÜZERİNE KİMLERİN İSTEĞİYLE VE NİÇİN ÇAĞIRILDIĞIMI, DEVLET BÜYÜKLERİNDEN BİR KİŞİNİN BİLDİRDİĞİNİ DAHA ÖNCE YAPTIĞIM BİR AÇIKLAMA SIRASINDA SÖYLEMİŞTİM.

O devlet büyüğü, Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine, İstanbul ile yapılmış yazışmaların bir kısmı herkesçe öğrenilmiştir. Bu yazışmalar, Erzurum'da görevimden çekildiğim güne kadar değişik Harbiye nazırlarıyla ve doğrudan doğruya saray ile süregelmiştir.

Anadolu'ya geleli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün orduların birlikleriyle ilişki ve bağlantı sağlanmış ve millet elden geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, millî teşkilatlanma düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Durumu artık bir komutan kimliği ile yürütüp yönetmeye olanak kalmamıştı. Yapılan çağrıya uymamak ve gitmemekle birlikte, millî teşkilatları ve eylemi yönetmeyi sürdürdüğüme göre, başkaldırır duruma girdiğim kuşku götürmezdi. Bundan başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve

faaliyetlerin köklü ve sert olacağını tasarlamak güç değildi. Bundan dolayı girişim ve faaliyetlerin bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkarılması ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir kurul adına yapılması çok gerekli idi.

Sultanahmet mitingi

SİVAS'TA GENEL BİR MİLLÎ KONGRE TOPLAMA KARARI

BU NEDENLE 18 HAZİRAN 1919 GÜNÜ TRAKYA'YA VERDİĞİM TALİMATTA İŞARET ETTİĞİM BİR NOKTANIN UYGULANMASI ZAMANI GELMİŞ BULUNUYORDU.

Hatırınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Rumeli millî teşkilatlarını birleştirerek bunları bir merkezden yönetmek ve adlarına iş görmek üzere, Sivas'ta genel bir millî kongre toplamaktı. Bu amaçla emir subayım Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da söyleyip yazdırdığım genelgenin başlıca noktaları şunlardı:

1- Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.

2- İstanbul'daki hükûmet, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum ulusumuzu yok olmuş gibi gösteriyor.

3- Ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır.

4- Ulusun durumunu ve davranışını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş millî bir kurulun varlığı çok gereklidir.

5- Anadolu'nun her yönden en güvenli yeri olan Sivas'ta millî bir kongrenin tezelden toplanması kararlaştırılmıştır.

6- **Bunun için bütün illerin her sancağından, halkın güvenini kazanmış üç delegenin olabildiğince çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.**

7- **Her olasılığa karşı, bu iş, millî bir sır gibi tutulmalı ve delegeler gereken yerlere kimliklerini gizleyerek gelmelidirler.**

8- **Doğu illeri adına 10 Temmuz'da (Rumi tarihe göre 23 Temmuz) Erzurum'da bir kurultay toplanacaktır. O güne değin öteki il delegeleri de Sivas'a ulaşabilirlerse Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sivas'ta yapılacak genel kongreye katılmak üzere yola çıkarlar.**

Görüyorsunuz ki bu yazdırdıklarım, aslında vermiş ve dört gün önce Trakya'ya bildirmiş olduğum bir kararın Anadolu'ya da genelge ile bildirilmesinden başka bir şey değildir. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada alınmış korkunç ve gizemli yeni bir karar olmadığı kolaylıkla anlaşılır sanırım.

Bu noktanın aydınlanması için isterseniz küçük bir açıklamada bulunayım.

Efendiler, o müsvedde işte olduğu gibi şu kâğıtlardır (göstererek), dört maddeliktir, içindekileri söyledim. Altında benim imzam vardır. Bir de, görevi dolayısıyla, kurmay başkanım bulunan Albay Kâzım Bey'in (şimdi İzmir Valisi Kâzım Paşa-Kâzım Dirik), kurmaylarımdan tebliğ işleriyle görevli Husrev Bey'in (şimdi büyükelçi), askerî makamlara şifre eden emir subayım Muzaffer Bey'in ve sivil katlara şifre eden bir sivil görevlinin imzaları vardır. Bundan başka daha birtakım imzalar vardır.

Bu imzaların bu müsveddeye konması güzel bir talih ve rastlantıdır.

İSTANBUL'DAKİ BAZI KİMSELERE GÖNDERDİĞİM MEKTUP

KONGREYE ÇAĞRI GENELGESİ, SİVİL VE ASKERÎ MAKAMLARA ŞİFRELİ OLARAK GÖNDERİLDİ.

Bundan başka, İstanbul'da bulunan kimi kişilere de gönderildi. Ama, bu kişilere ayrıca bir de genelge niteliğinde mektup yazdım. Kendilerine mektup yazdığım kişiler şunlardı: Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vâsıf Bey, Ferit Bey (Nafıa Nazırı [Bayındırlık

Bakanı] idi), Sulh ve Selâmet Fırkası Başkanı Ferit Paşa (sonradan Harbiye Nazırı [Savunma Bakanı] oldu), Câmi Bey, Ahmet Rıza Bey. Bu mektupta söylediğim noktaları özet olarak yineleyeceğim:

1- Yalnız mitingler ve gösteriler, büyük amaçları hiçbir zaman gerçekleştiremez.

2- Bunlar ancak doğrudan doğruya ulusun bağrından doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olur.

3- Aslında, acı olan durumu öldürücü biçime sokan en keskin etmen, İstanbul'daki karşı akımlar ve millî amaçları zararlı bir biçimde desteksiz bırakan siyasal ve ulus yararına aykırı propagandalardır. Bunun cezasını yurdumuzun nasıl çektiğini fazlasıyla görmekteyiz.

4- Artık İstanbul, Anadolu'ya hâkim değil, bağlı olmak zorundadır.

5- Size düşen özveri pek büyüktür.

▸ *Halide Edip*

ALİ KEMAL BEY'İN ENGELLEME GAYRETLERİ

25 HAZİRAN'A KADAR AMASYA'DA KALDIM.

Hatırlardadır ki, o günlerde Dahiliye Nazırlığı görevinde bulunan Ali Kemal Bey, benim görevimden çıkarıldığım ve artık benimle hiçbir resmî işlem yapılmaması ve hiçbir isteğimin yerine getirilmemesi konusunda şifre ile bir genelge yayımlamıştı.

23 Haziran 1919 gün ve 84 sayılı olan bu şifre içeriği, ilginç bir anlayışı gösterir belge olduğu için, aynen bilginize sunacağım:

Dahiliye Nazırı [İçişleri Bakanı] Ali Kemal Bey'in 23.6.1919 gün ve 84 sayılı şifresinin açılmış örneğidir:

> "Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte, bugünün siyasetini o ölçüde bilmediği için, olağanüstü yurtseverlik ve çaba gösterdiği halde, yeni görevinde hiç başarılı olamadı. İngiliz Olağanüstü Temsilcisi'nin isteği ve üstelemesi üzerine görevinden alındı ve alındıktan sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha çok açığa vurdu. Redd-i İlhak dernekleri gibi, Karesi (Balıkesir) ve Aydın dolaylarında Müslüman halkı haksız yere kırdırmaktan ve böyle bir durumdan yararlanarak halkı haraca kesmekten başka bir iş görmeyen; emir dinlemez, saygısız ve yasadışı kurulan birtakım kurullar için öteden beri çektiği telgraflarla da siyasetteki yanılgılarını yönetimde de artırdı. Adı geçenin İstanbul'a getirilmesi Harbiye Nazırlığı'nı ilgilendiren bir görevdir. Ama Dahiliye Nazırlığı'nın size kesin emri, artık o kişinin görevinden çıkarılmış olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir resmî işleme girişmemek, hükûmet işleriyle ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemektir. Bu talimata uygun iş görmekle ne gibi sorumlulukların ortadan kalkacağını anlayacağınızı biliyorum. Bu önemli ve korkulu dakikalarda görevli olsun, halktan olsun, her Osmanlı'ya düşen en büyük ödev, barış konferansınca kaderimiz üzerine karar verilirken ve beş yıldır yaptığımız deliliklerin hesapları görülürken artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek; akıllıca ve tedbirlice davranışlara uymak; parti, mezhep, ırk anlaşmazlıklarını gözetmeksizin herkesin yaşamını, malını, ırzını korumakla uygarlık dünyası karşısında bu ülkeyi bir daha lekelememek değil midir?"

ALİ KEMAL BEY VE PADİŞAH

BU ŞİFRELİ GENELGEDEN ANCAK SİVAS'A VARDIĞIM 27 HAZİRAN 1919 GÜNÜ HABERİM OLDU.

Ali Kemal Bey, 23 Haziran günü bu genelgesiyle düşmanlara ve padişaha karşı önemli bir görev yaptıktan sonra 26 Haziran 1919 günü hükûmetten çekilmiştir. Ali Kemal Bey'in sadrazama verdiği resmî çekilme yazısından başka, saraya gidip padişaha kendi eliyle verdiği

çekilme yazısı örnekleri ve sözlü olarak bildirdikleri ve padişahın ona verdiği yanıt hakkında çok sonra bilgi edindim.

Ali Kemal Bey, çekilme yazılarında, özellikle padişaha sunduğunda, "Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerinde birden baş gösteren ayaklanma ve kargaşalık belirtileri üzerine, ayaklanma ateşinin hemen ve yayılmadan durdurulup söndürülmesi ve yok edilmesi için önlemler almak yalnız kendi makamını ilgilendirirken, padişahtan gördüğü yakın ilgiyi ve güveni çekemeyen bazı arkadaşlarının birçok boş özürler ileri sürerek ayaklanmanın genişlemesine yol açmakta olduklarından" söz ettikten sonra, "resmî görevinden çekilmekle birlikte özel olarak hizmet edeceğini ve bağlılıktan ayrılmayacağını" yazısına ekliyor ve sözlü olarak da, "Resmî görevden ayrılmamı fırsat sayan hasımlarımın saldırılarından kulunuzu koruyunuz" diye yalvarıyor.

Padişah, buna karşılık, "Beni büsbütün yalnız bırakmayacağına güveniyorum. Bağlılığınız bana büyük umut ve teselli vermişti. Saray her dakika size açıktır. Refik Bey'le iş birliği yapmaktan ayrılmayınız" gibi okşayıcı sözler söylüyor.

Bağlılığından padişahın büyük umut ve teselliye kapıldığı Ali Kemal'i, nazırlık görevinde ve padişahın yanında gördükten sonra, onu bir de asıl gerçek görevi başında görelim.

Canınız sıkılmazsa, Sait Molla'nın Rahip Frew'ya yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim:

> **"Ali Kemal Bey'e son felaketi üzerine üzüntü duyduğunuzu söyledim. Bu değerli kişiyi elde bulundurmak gerek, bu fırsatı kaçırmayalım. Bir armağan sunmak için en uygun zamandır."**
>
> **"Ali Kemal Bey dün o kişi ile görüşmüş. Basın işinde biraz ağırdan almak gerektiğini söylemiş. Bir kez herhangi bir gidişten yana çevrilen düşünür ve yazarları öncekine aykırı bir amaca yöneltmek bizde kolay olmaz. Bütün resmî görevliler Millî Mücadele'yi şimdilik iyi görüyorlar, demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza eksiksiz uyacak. Zeynelâbidin Partisi'yle de iş birliği yapmaya çalışıyor. Kısacası, işler bulandırılacak."**
>
> **Bu mektuba bir çıkma yapılmış, şimdi onu da okuyalım:**

"Birkaç kezdir söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve onu tutanlara biraz arka çıkar gibi görünmeli ki kendisi tam güvenle buraya gelebilsin. Bu işe olağanüstü önem veriniz. Kendi gazetelerimizle onu destekleyemeyiz."

Bu belgeler üzerinde sırası gelince, daha çok bilgi veririm. Şimdilik bu kadarı yeter.

ALİ GALİP BEY SİVAS'TA

ALİ KEMAL BEY'İN, AMASYA'DA İKEN DAHA DUYMADIĞIMI SÖYLEDİĞİM GENELGESİ, GÖREVLİLERİN VE HALKIN KAFALARINI GERÇEKTEN KARIŞTIRMIŞ.

Her yerde eksik olmayan yıkıcı ruhlu kimseler, hemen bana karşı propagandaya ve çalışmaya girişmişler.

Bu yoldaki baltalayıcı gösterilerin ve işlerin en önemlisi Sivas'ta düzenlenmeye başlanmış.

Müsaade buyurursanız bunu kısaca anlatayım: Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in genelge ile verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü, Sivas'ta Ali Galip Bey adında bir kişi, on kadar adamıyla hazır bulunuyormuş. Bu kişi, İstanbul'dan, Elazığ valisi olarak gönderilmiş olan Kurmay Albay Ali Galip'tir. Sözde, ilin ikinci derecede görevlileri olmak üzere, birtakım adamları da İstanbul'dan seçmiş, yanında götürüyor.

Ali Galip, yolu üzerinde bulunan Sivas'ta durmuş. Özel görevi bulunduğu belli olan Ali Galip, orada hemen kendinden yana etkin kişiler bulmuş. Görevini iyi uygulamak için düzen kurmaya ve önlemler almaya başlamış.

Dahiliye Nazırlığı'nın, beni kötüleyen emri gelir gelmez, çalışma başlamış. Sivas sokaklarında benim "hain, başkaldırmış, zararlı bir adam" olduğum yolunda, duvarlara yaftalar yapıştırılmış.

Kendisi de bir gün, Sivas'ta vali bulunan rahmetli Reşit Paşa'nın yanına giderek, Dahiliye Nazırlığı'nın emrinden söz açtıktan sonra, Sivas'a gidersem bana karşı ne işlem yapacağını sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğinin açıklanmasını istemiş. Ali Galip: "Ben senin yerinde olsam hemen kollarını bağlar, tutuklarım ve senin de böyle yapman gerekir" demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu denli kolay olacağına inanamamış, görüşme epey uzamış. Görüşmeye katılanlar çoğalmış. Üstelik bir kısım halk, verilecek kararı anlamak üzere toplanmış.

Bugün, Haziran'ın 27'nci günüdür. Gözlerimizi, yeniden bu noktaya dönmek üzere, bir an için bu levhadan ayıralım ve Amasya'ya çevirelim.

SİVAS'A HAREKET

AYIN 25'İNCİ GÜNÜ, SİVAS'TA BENİ KÖTÜLEYİCİ BİRTAKIM UYGUNSUZ OLAYLAR GEÇMEYE BAŞLADIĞINI ÖĞRENDİM.

25/26 Haziran gecesi yaverim Cevat Abbas Bey'i çağırdım ve "Yarın sabah karanlıkta Amasya'dan güneye gideceğiz" dedim. Bu gidişimizin gizli tutularak hazırlanılması için emir verdim.

Bir yandan da 5. Tümen komutanı ve kurmaylarımla, gizli olarak, şu önlemi kararlaştırdık: 5. Tümen komutanı, tümeninden seçme subay ve erlerle olabildiğince güçlü bir atlı piyade birliğini hemen o geceden başlayarak çabucak kuracaktı. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla birlikte otomobil ile Tokat'a gitmek üzere yola çıkacaktım. Birlik kurulur kurulmaz, Tokat üzerinden Sivas'a doğru gönderilecek ve benimle bağlantı arayacaktı. Gidişimiz, hiçbir yere telgrafla bildirilmeyecek ve elden geldiğince Amasya'da da açığa vurulmayacaktı.

26'da Amasya'dan yola çıktım. Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi gözaltına aldırarak benim varışımın Sivas'a ve hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. 26/27 gecesini orada geçirdim, 27'de Sivas'a doğru yola çıktım. Otomobille Tokat'tan Sivas'a aşağı yukarı altı saattir.

Sivas valisine, Tokat'tan Sivas'a gelmek üzere yola çıktığımı bildiren açık bir telgraf yazdım. İmzada "Ordu Müfettişliği" sanını kullanmıştım.

Telgrafta, özel bir düşünce ile yola çıkış saatimi bildirmiştim, ama bu telgrafın, ayrılışımdan altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiçbir yoldan Sivas'a bilgi verilmemesini sağlayacak önlemleri aldırdım.

Şimdi gözlerimizi yeniden Sivas'ta bıraktığımız levhaya çevirelim.

Ali Galip Bey'le Reşit Paşa arasında bana karşı ne gibi bir işlem yapılacağının tartışılması sahnesine... Tartışmanın kızıştığı bir sırada, Reşit Paşa'nın eline benim Tokat'tan çekilen telgrafımı verirler. Reşit Paşa, hemen Ali Galip Bey'e uzatır: "İşte kendisi geliyor, buyurun, tutuklayın!" der. Reşit Paşa, telgrafta yazılı olan yola çıkış saatini görünce hemen kendi

saatini çıkarır, bakar; sonra da: "Efendim, geliyor değil, gelmiş olacaktır," diye ekler.

Bunun üzerine Ali Galip: "Ben tutuklarım dedimse, benim ilim içinde olursa tutuklarım, demek istedim" deyince toplantıda bulunanları bir heyecan kaplar. Hep birden: "Haydi öyle ise karşılamaya gidelim" diyerek toplantıya son verirler.

Ancak, kentin ileri gelenleri ile, halkla ve askerle parlak bir karşılama hazırlığı yapabilmek için biraz zaman kazanmak gerektiğini; oysa, hesapça benim, Sivas kenti kapılarına kadar yaklaşmış olacağımı göz önünde bulundurarak beni, kentin yakınında bulunan Ziraat Numune Çiftliği'nde biraz dinlendirmenin yolunu aramışlar. Vali Paşa, karargâhımın sağlık başkanı olup daha önce gerekli teşkilatları kurmak için Sivas'a göndermiş olduğum Talî Bey'i çağırtarak, bu görevin yapılmasını ondan rica etmiş ve karşılama hazırlıklarını bitirince hemen kendisinin de yanımıza geleceğini söylemiş.

Gerçekten, tam Numune Çiftliği yakınında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinde Talî Bey göründü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Talî Bey, anlattığım durumu ayrıntılarıyla açıkladıktan sonra, görevinin beni burada biraz oyalamak olduğunu söyleyince hemen ayağa kalktım, "Çabuk otomobillere ve Sivas'a!" dedim.

Bunun nedenini anlatayım. O anda aklıma gelen şu idi: Karşılama töreni yapacağız diye Talî Bey'i aldatmış olabilir ve gerçekte ters bir düzen yapmak için zaman kazanmak isteyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken Sivas yönünden başka bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa, "Efendim, birkaç dakika daha istirahat buyurmaz mısınız?" diye söze başladı. "Yarım dakika bile istirahate ihtiyacım yoktur. Hemen yola çıkacağız ve sen de benimle gel" dedim.

"Efendim" dedi, "sizin yanınıza Rauf Bey binsin; ben arkadaki otomobille de gelirim."

"Hayır hayır!" dedim, "siz buraya..."

Bu küçük önlemin neden alındığı kendiliğinden anlaşılır.

Sivas kentine vardığımızda, caddenin iki yanı büyük bir kalabalık ile dolmuş, askerî birlikler tören duruşu almış bulunuyordu. Otomobillerden indik... Yürüyerek askeri ve halkı selamladım. Bu görünüş, Sivas'ın

saygıdeğer halkının ve Sivas'ta bulunan yiğit subay ve erlerimizin bana ne denli bağlı olduğunu ve sevgi beslediğini belirten canlı bir tanık idi. Bundan sonra, doğruca Kolordu Komutanlığı'na gittim ve hemen Ali Galip'i ve onun yardakçısı olduklarını anladığım bozguncuları getirttim. Onlara ne yaptığımı açıklayarak, aslında epey yorgunluk verdiğinden kuşku duymadığım ayrıntıları uzatmak istemem.

Yalnız bir noktayı belirtmekle yetineceğim.

Bu Ali Galip, karşılaştığı kötü durumdan sonra gizli diyecekleri olduğunu söyleyerek, geceleyin yalnız olarak yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Davranışlarının dış yüzüne önem vermemekliğimizi rica ile, Elazığ valiliğini kabul ederek gelmekten amacının, benim görüşüme hizmet etmek olduğunu ve Sivas'ta kalışının, benimle buluşup emir almak için olduğunu açıklamaya ve bin türlü kanıtla bizi inandırmaya çalıştı ve bizi sabaha dek oyalayarak başarı da sağladığını saklamayıp söylemeliyim.

ERZURUM'A HAREKET

SİVAS'TA KURULAN TEŞKİLATLAR VE YAPILACAK İŞLER ÜZERİNE GEREKENLERE TALİMAT VERDİKTEN SONRA HİÇ UYUMADAN GEÇEN 27/28 GECESİNİN SABAHINDA BİR BAYRAM GÜNÜ, SİVAS'TAN ERZURUM'A DOĞRU YOLA ÇIKTIK.

Bir haftalık sıkıntılı bir otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 1919 günü, halkın ve askerin içten gelen gösterileri arasında, Erzurum'a varıldı. İstanbul Hükûmeti'nden gelebilecek yıkıcı emirleri denetlemek ve durdurmak için haberleşme kanalı olan önemli merkezlerde gereken önlem ve düzenleme alınması için bütün komutanlara, 5 Temmuz 1919 tarihinde emir verdim.

Komutan, vali ve Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile görüşüldü. Vali Münir Bey, İstanbul Hükûmeti'nce görevinden alınmıştı. Gitmeyip Erzurum'da kalmasını bildirmem üzerine daha Erzurum'da bulunuyordu. Bitlis Valiliği'nden ayrılıp İstanbul'a gitmek üzere Erzurum'dan geçen Mazhar Müfit Bey de Münir Bey gibi Erzurum'da beni bekliyordu.

MİLLÎ GAYEYLE ORTAYA ATILMA KARARI

BU İKİ VALİ BEYLE, 15. KOLORDU KOMUTANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA VE YANINDA BULUNAN RAUF BEY, ESKİ İZMİT MUTASARRIFI SÜREYYA BEY VE KARARGÂHIMDAN KURMAY BAŞKANI KÂZIM BEY VE KURMAY HUSREV BEY ARKADAŞLARIMLA ÖNEMLİ BİR GÖRÜŞME YAPMAYI UYGUN GÖRDÜM.

Kendilerine genel ve özel durumu ve tutulması zorunlu olan yolu anlattım.

Bu arada en elverişsiz durumları, genel ve kişisel tehlikeleri, her olasılığa göre nelerin göze alınmasının zorunlu olacağını açıkladım: "Millî gayelerle ortaya atılacakların yok edilmesini düşünenler bugün yalnız saray,

▸ *9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Erzurum'da, 5 Temmuz 1919.*

İstanbul Hükûmeti ve yabancılardır. Ama bütün halkın aldatılabileceğini ve bize karşı duruma çevrileceğini de düşünmek gerektir. Önder olacakların her ne olursa olsun, gayeden dönmemeleri, ülkede barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar gaye uğrunda özveriyi sürdüreceklerine işin başında karar vermeleri gerekir. Yüreklerinde bu gücü duymayanların işe girişmemeleri çok daha iyi olur. Çünkü, böyle bir durumda hem kendilerini hem de milleti aldatmış olurlar.

Ayrıca, söz konusu görev, resmî makam ve üniformaya sığınarak el altından yapılamaz. Böyle bir tutum, bir ölçüye kadar yürüyebilir. Ama, artık o dönem geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve milletin hakları adına yüksek sesle bağırmak ve bütün milletin, bu sese katılmasını sağlamak gerektir.

Benim, görevden çıkarıldığım ve her türlü sonuçla karşı karşıya bulunduğum kuşku götürmez. Benimle açıkça iş birliği yapmak, o sonuçları şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, söz konusu ettiğimiz durumun istediği adam, daha birçok bakımlardan da, ille ben olabilecekmişim gibi bir iddia yoktur. Yalnız, herhalde bu ülke çocuklarından birinin ortaya atılması zorunlu olmuştur. Benden başka bir arkadaş da düşünülebilir. Yeter ki o arkadaş, bugünkü durumun gerektirdiği yolda yürümeyi kabul etsin" dedim.

Bu konuşma ve açıklamadan sonra hemen bir karar almak uygun olmayacağından bir süre düşünmek ve özel konuşmalar yapabilmek için görüşmelere son verdiğimi bildirdim.

Yeniden toplandığımızda, işin başında benim bulunmamı istediler ve kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını bildirdiler. Yalnız bir arkadaş, Münir Bey, önemli özrü dolayısıyla bir süre için kendisinin fiilen görev almaktan bağışlanmasını rica etti. Ben, görünüşte görevden ve askerlikten ayrıldıktan sonra, şimdiye kadar olduğu üzere, üst komutan imişim gibi emirlerimin yerine getirilmesinin başarı için temel koşul olduğunu söyledim. Bu da eksiksiz onaylandıktan sonra toplantıya son verildi.

İstanbul'da Genelkurmay Başkanlığı katında, görevden ayrılan Cevat Paşa ile göreve başlayan Fevzi Paşa'dan ve Barış Hazırlıkları Komisyonu'nda çalışan İsmet Bey'den başlayarak, Erzurum'a gelinceye kadar, her yerde gördüğüm ve karşılaştığım komutan, subay, her türlü devlet adamları ve ileri gelen kişilerle, burada, Erzurum'da yaptığım gibi görüşmeler ve anlaşmalar yapmıştım. Bunun yararını değerlendirebilirsiniz.

ERZURUM KONGRESİ HAZIRLIKLARI

ERZURUM'A VARIŞIMIN İLK GÜNLERİNDE, ERZURUM KONGRESİ'NİN TOPLANMASINI SAĞLAMAK İÇİN GEREKLİ ÖNLEMLERİ ALMAKLA UĞRAŞMAYA ÖNEM VERİLDİ.

Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin, 3 Mart 1919 günü, bir çalışma kurulu meydana getirilerek kurulmuş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 yılı Temmuz'unun onuncu günü Erzurum'da bir Vilâyat-ı Şarkiye Kongresi [Doğu İlleri Kongresi] toplamaya girişti. Benim, daha Amasya'da bulunduğum günlerde, haziran içinde doğu illerine delege göndermeleri için öneri ve çağrı mektubu yolladı. İllerden delege getirtilmesi için, o günden başlayarak benim Erzurum'a varışıma kadar ve ondan sonra da bu konuda olağanüstü çaba gösterdi.

Ancak, o günlerin koşulları içinde böyle bir amacın gerçekleştirilmesindeki güçlüğün büyüklüğü, kolaylıkla anlaşılır. Kongrenin toplanma günü olan 10 Temmuz yaklaştığı halde illerden gerekli delegeler seçilip gönderilmiyordu.

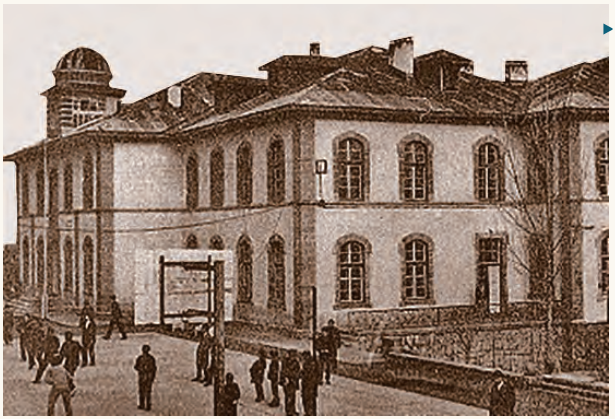
Oysa, bu kongrenin toplanmasını sağlamak artık pek önemli bir iş olmuştu. Bundan dolayı, sağlam girişimler yapmamız gerekti.

İllerin her birine bildirimler yapmakla birlikte, bir yandan da kapalı telgraflarla valilere, komutanlara gereği gibi bildirimler yapıldı. Sonunda, on üç gün gecikme ile yeterince delege toplanması başarıldı.

Millî çabayı ordunun desteklemesi, askerî ve millî çalışmaları birbiriyle düzenli duruma getirmek, önemli bir konu idi.

Trabzon'daki tümeni, komutan vekili yönetiyordu. Asıl komutanı Halit Bey Bayburt'ta gizlenmişti. Halit Bey'i gizlendiği yerden çıkarmak, iki bakımdan gerekli idi. Biri ve en önemlisi, İstanbul'a çağrılmanın ve bu çağrıya gitmemenin korkulacak, gizlenilecek nitelikte olmadığını halka ve özellikle askerlere göstererek kuvvei maneviyeyi [manevi kuvvetini] yükseltmek gerekiyordu. Bir de kıyıda önemli bir yer olan Trabzon'a dışarıdan bir saldırı olursa oradaki tümenin başında ateşli bir komutan bulundurmak uygun olacaktı.

Bunun için Halit Bey'i Erzurum'a getirttim. Ona, kendim, özel bir talimat verdikten sonra, gerektiğinde hemen tümenin başına geçmek üzere Maçka'da bulunması için emir verdirdim.

Erzurum Kongresi'nin yapıldığı bina.

Biz bu işlerle uğraşırken, bir yandan da İstanbul'da Harbiye Nazırlığı makamında bulunan Ferit Paşa'nın ve padişahın, İstanbul'a dönmemi sağlamak için sürüp giden aldatıcı telgraflarına da türlü cevaplar vermekle zaman yitirmek zorunda bulunuyorduk.

RESMÎ GÖREVDEN AYRILIŞ

HARBİYE NAZIRLIĞI, "İSTANBUL'A GEL" DİYORDU.

Padişah, "Önce hava değişimi al, Anadolu'da bir yerde otur; ama bir işe karışma" diye başladı. Sonunda, ikisi birlikte, "İlle gelmelisin" dedi.

"Gelemem" dedim. Sonunda, 8/9 Temmuz 1919 gecesi, sarayla açılan bir telgraf başı konuşması sırasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Haziran'dan 8 Temmuz'a kadar, bir aydır süren oyun sona erdi. İstanbul, o dakikada benim resmî görevime son vermiş oldu; ben de o dakikada, 8/9 Temmuz 1919 gecesi saat 10.50'de (22.50) Harbiye Nazırlığı'na, saat 11.00'de de (23.00) padişaha görevimle birlikte askerlik mesleğinden çekildiğimi bildiren telgrafları çekmiş oldum.

Durumu, ordulara ve millete kendim bildirdim. O günden sonra resmî görev ve yetkiden ayrılmış olarak, yalnız milletin sevgisine, şefkat ve cömertliğine güvenerek onun tükenmez feyz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdani görevimizi yapmaya devam ettik.

MERSİNLİ CEMAL PAŞA'NIN İSTANBUL'A GİTMESİ

GERÇEKTEN, KONYA'DA BULUNAN 2. ORDU MÜFETTİŞİ CEMAL PAŞA'NIN ON GÜN SÜRE İLE İZİNLİ OLARAK İSTANBUL'A GİTTİĞİNİ DÖRT GÜN ÖNCE ÖĞRENMİŞ VE HAYRET ETMİŞTİM.

Cemal Paşa ile, Samsun'a çıktığımdan beri, millî amaçları gerçekleştirmek için iş birliği yapma, askerî ve millî teşkilatlar kurma konularında yazışmamız vardı. Kendisinden umut verici, olumlu yanıt almıştım. Benim ile bu yolda ilişki kurmuş olan bir komutanın, kendi kendine izin alıp İstanbul'a gitmesi akla sığacak iş değildi. Bunun için, 5 Temmuz 1919 günlü şifre ile Konya'da 12. Kolordu Komutanı Albay Salâhattin Bey'e şu iki maddeyi yazdım:

1- **Cemal Paşa'nın on gün için İstanbul'a gidişinin gerçek nedenini açıkça ve tezelden bildirmenizi,**

2- **Sizin, her ne olursa olsun, oradaki birliklerin başından ayrılmanız uygun değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile haberleşerek olabilecek en kötü olasılığa karşı önlemler almanız gereklidir. Her gün, durumunuz üzerine kısa bilgi vermenizi rica ederim.**

Bu şifrenin örneğini o gün Ankara'da Fuat Paşa'ya da bildirdim.

Salâhattin Bey'in Konya'dan 6/7 Temmuz günü, yani Refik Halit Bey'in Konya Valisi Cemal Bey'le telgraf başında konuştuğu sırada, karşılık olarak çektiği şifreli telgrafta, "Cemal Paşa İstanbul'da kimi kişilerle ve ailesiyle görüşmek üzere on gün süre ile ve kendi isteğiyle izinli olarak İstanbul'a gitmiştir" denilmekte idi. Cemal Paşa gitti; ama gelemedi. Kendisini çok zaman sonra Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olarak göreceğiz.

KOMUTAYI BIRAKMAMAK EMRİ

NE YAZIK Kİ, BU DURUMUN TANIĞI OLAN VE KENDİSİNE BİRLİKLERİN BAŞINDAN AYRILMAMASI SALIK VERİLEN SALÂHATTİN BEY'İN DE BİR SÜRE SONRA İSTANBUL'A GİTTİĞİNİ ÖĞRENDİK.

Cemal Paşa'nın gösterdiği bu kötü örnek üzerine 7 Temmuz 1919 günü şu genel bildirimi yaptım:

Bağımsızlığımızı koruma uğrunda derlenip teşkilatlanmış olan millî kuvvetlere hiçbir yönden

karışılamaz ve dokunulamaz. Devletin ve ulusun alın yazısında, millî irade etmen ve egemendir. Ordu, bu millî iradeye bağlı ve onun hizmetindedir.

Müfettiş ve komutanlar, herhangi bir nedenle, komutanlıktan çıkarıldıklarında, yerlerini alacak kişiler, iş birliği yapılacak nitelikte olursa, komutayı bırakacaklar; ama etkili bulundukları bölgede kalarak millî görevlerini yapmaya devam edeceklerdir. Olmazsa, yani bir ikinci İzmir olayına meydan verebilecek kimseler atanırsa, komuta kesinlikle bırakılmayacak ve bütün müfettiş ve komutanlarca, güven ve inanın kalmadığı ileri sürülerek yapılan işlem geri çevrilip kabul edilmeyecektir.

Ülkemizi kolaylıkla ele geçirmek amacıyla, İtilaf Devletleri'nce yapılan baskı sonunda, hükûmet herhangi bir askeri birliğimizi, millî ve askerî teşkilatımızı dağıtmak için emir verirse kabul edilmeyecek ve uygulanmayacaktır.

Hedefi ve gayesi millî bağımsızlığı sağlamak olan Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetleri ile bunların girişimlerinin bozulup dağılmasına yol açacak herhangi bir etkiyi ve karışmayı ordu, kesin olarak önleyecektir.

Devletin ve milletin bağımsızlığını sağlama uğrunda bütün sivil devlet görevlileri, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin, ordu gibi yasal yardımcılardır.

Yurdun herhangi bir bölgesine saldıran olursa bütün millet, haklarını savunmaya hazır bulunduğundan, bu gibi olaylar

▸ *Mustafa Kemal Paşa*

çıkınca iş birliği için her yer birbirine en kısa zamanda haber vererek savunmada birlik sağlanacaktır.

Bu bildirim, Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün ordu ve kolordu komutanlarına ve başka gerekenlere gönderilmiştir.

ERZURUMLULARIN YARDIMLARI VE ERZURUM KONGRESİ

BEN ASKERLİKTEN ÇEKİLİNCE, BÜTÜN ERZURUM HALKININ VE VİLÂYAT-I ŞARKİYE MÜDAFAA-I HUKUK-U MİLLİYE CEMİYETİ'NİN ERZURUM ŞUBESİNİN BANA KARŞI PEK AÇIK OLARAK GÖSTERDİKLERİ GÜVEN VE YAKINLIĞIN BENDE BIRAKTIĞI UNUTULMAZ İZLENİMLERİ BURADA AÇIKÇA ANMAYI BİR ÖDEV SAYARIM.

Derneğin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1919 günlü yazıda, "Derneğin başına geçmemi ve Çalışma Kurulu Başkanlığını kabul etmemi" öneriyorlar ve birlikte çalışmak üzere ayırdıkları beş kişinin adlarını bildiriyorlardı.

Bu beş kişi: Raif Efendi, Emekli Binbaşı Süleyman Bey, Emekli Binbaşı Kâzım Bey, *Albayrak* Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursunbeyoğlu Cevat Bey idi. Söz konusu ettiğim yazıda, Rauf Bey'in de Heyeti Faale [Çalışma Kurulu] İkinci Başkanlığına seçildiği bildiriliyordu.

O günlerde, Erzurum Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Raif Efendi ve üyeler Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve Kâtip Cevat Bey idi.

Erzurum Şubesi, İstanbul'daki Genel Merkez Başkanlığı'na ulaştırmaya çalıştıkları bir telgrafla, "Genel Merkez adına söz söyleme yetkisinin bana verildiğinin telgrafla bildirilmesini" de rica ettiler.

Bundan başka, bizim Erzurum Kongresi'ne girmemizi kolaylaştırmak için, kongreye Erzurum delegesi olarak seçilmiş olan Emekli Binbaşı Kâzım ve Dursunbeyoğlu Cevat Beyler delegelikten çekildiler.

Bildiğiniz gibi, Erzurum Kongresi 1919 yılı Temmuzunun 23'üncü günü, pek gösterişsiz bir okul salonunda açıldı. İlk günü, beni başkanlığa seçtiler. Kongre üyelerini durum ve bir ölçüde, düşünülenler üzerinde aydınlatmak için yaptığım konuşmada:

▸ *Mustafa Kemal Paşa, ilk büyük kongreyi topladığı Erzurum'da hükümet konağı önünde Vali Zühtü Bey, memurlar ve subaylarla, 3 Temmuz – 7 Ağustos 1919.*

Tarih ve olayların sürükleyişiyle, gerçekten içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan coşmayacak hiçbir yurtseverin düşünülemeyeceğini belirttim. Ateşkes Antlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan saldırılardan ve işgalden söz açtım.

Tarihin, bir ulusun varlığını ve hakkını hiçbir zaman tanımazlıktan gelemeyeceğini, bunun için de yurdumuzu, ulusumuzu kötüleyici yargıların yüzde yüz değerden düşeceğini söyledim.

Yurt ve ulusun kutsal varlıklarını kurtarma ve koruma konusunda son sözü söyleyecek ve bunun gereğini yaptıracak gücün, bütün yurda bir elektrik ağı gibi yayılmış olan millî akımdan doğan yiğitlik ruhu olduğunu söyledim.

İç gücünün artırılmasına yaramak üzere de bütün zulüm görmüş ulusların, millî gayelerine ulaşmak için o günlerdeki çalışmaları üzerine, elde edilen birtakım bilgileri özetledim.

Ve ulusun kaderinde sözünü yürütecek bir millî iradenin ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim ve millî iradeye dayanan bir millî kurul meydana getirmesini ve gücünü millî iradeden alacak bir hükûmetin kurulmasını ilk çalışma hedefi olarak gösterdim.

ERZURUM KONGRESİ'NİN BİLDİRİSİ VE KARARLARI

EFENDİLER, ERZURUM KONGRESİ 14 GÜN SÜRDÜ.

Çalışmasının sonucu, düzenlediği tüzük ve bu tüzüğün içindekileri herkese duyuran bildiridir.

Bu tüzük ve bildiri, o zamanın ve çevrenin gerektirdiği ikinci derecede düşünceler çıkarılarak incelenecek olursa birtakım köklü ve geniş kapsamlı ilkeler ve kararları ortaya koyabiliriz.

Müsaade buyurursanız bu ilkeleri ve kararları, benim daha o zaman nasıl anladığımı açıklayayım:

1- Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılamaz (Bildiri, madde 6; Tüzük, madde 3'ün ayrıntıları; Tüzük ve Bildirinin 1'inci maddeleri okunup incelensin).
2- Ne türlü olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı ve Osmanlı Hükûmeti'nin dağılması durumunda ulus, birlikte direnecek ve savunacaktır (Tüzük, madde 2 ve 3; Bildiri, madde 3).
3- Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğinin sağlanmasına İstanbul Hükûmeti'nin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükûmet kurulacaktır. Bu hükûmet üyeleri millî kongrece seçileceklerdir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye [Temsilciler Kurulu] yapacaktır (Tüzük, madde 4; Bildiri, madde 4).
4- Kuvay-ı Milliye'yi [Millî Kuvvetler] etken ve millî iradeyi egemen kılmak temel ilkedir (Bildiri, madde 3).
5- Hristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez (Bildiri, madde 4).
6- Yabancı devletlerin mandası ve koruyuculuğu kabul olunamaz (Bildiri, madde 7).
7- Millet Meclisi'nin hemen toplanmasını ve hükûmet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır (Bildiri, madde 8).

Bu ilke ve kararlar, türlü türlü yorumlanmışsa da temel nitelikleri hiç değiştirilmeksizin uygulanabilmiştir.

Efendiler, biz Kongre'de özetlediğim bu kararları ve bu ilkeleri saptamaya çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım demeçler yayımlıyordu. Bu demeçlere, "Sadrazamın ulusu jurnal etmesi" dense yeridir. 23 Temmuz 1919 günlü ajansla, dünyaya şunu duyuruyordu: "Anadolu'da karışıklık çıktı. Anayasaya aykırı olarak Millet Meclisi adı altında toplantılar yapılıyor. Bu işlerin sivil ve askeri görevlilerce yasak edilmesi gerekir."

Buna karşı gereken önlem alındı ve Meclis-i Mebusan'ın toplantıya çağırılması istendi.

Ağustosun yedinci günü kongre toplantısını kapatırken, kongre üyelerine:

"Önemli kararlar alındığını ve bütün dünyaya ulusumuzun varlık ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve:

"Tarih, bu Kongremizi çok az görülebilen büyük bir eser olarak yazacaktır" dedim.

Sözlerimin yersiz olmadığını zaman ve olayların tanıtladığı kanısındayım, efendiler.

Erzurum Kongresi, tüzük gereğince, bir Heyet-i Temsiliye seçmişti.

Cemiyetler Kanunu'na uyularak verilmesi gereken dilekçe yerine Erzurum Valiliği katına sunulan 24 Ağustos 1919 günlü bildiride, Heyet-i Temsiliye üyelerinin adları ve kimlikleri şöylece gösterilmişti:

Mustafa Kemal	Eski 3. Ordu Müfettişi, askerlikten çekilmiş
Rauf Bey	Eski Bahriye Nazırı
Raif Efendi	Eski Erzurum Milletvekili
İzzet Bey	Eski Trabzon Milletvekili
Servet Bey	Eski Trabzon Milletvekili
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincan'da Nakşî Şeyhi
Bekir Sami Bey	Eski Beyrut Valisi
Sadullah Efendi	Eski Bitlis Milletvekili
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Başkanı

Efendiler, yeri gelmişken şunu bilginize sunayım ki, bu kişiler hiçbir zaman bir araya gelip birlikte çalışmış değildir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sivas Kongresi'ne katılmışlar ve ondan sonra biri Erzurum'a, öteki Erzincan'a dönerek bir daha aramıza katılmamışlardır. Rauf Bey ve Sivas Kongresi'nde aramıza katılan Bekir Sami Bey, İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'a gidinceye dek, bizimle birlikte bulunmuşlardır.

ERZURUM KONGRESİ'NDE GÖRÜLEN DURAKSAMALAR

EFENDİLER, SÖZ ARASINDA KÜÇÜK BİR NOKTAYA DA DOKUNMAK İSTERİM.

Benim, bu Erzurum Kongresi'ne üye olarak girip girmemekliğim düşünülmeğe değer görüldüğü gibi, Kongre'ye katıldıktan sonra da başkan olup olmamaklığım üzerinde duraksayanlar bulunmuştur. Bu duraksayanlardan kimilerinin düşüncelerini iyi niyetlerine ve içtenliklerine yormakla birlikte, başka birtakım kimselerin bu konuda içtenlikten büsbütün uzak olduklarına, tersine kötülük amacı güttüklerine daha o zaman kuşkum kalmamıştı. Örneğin, düşman casusu olup her nasılsa Trabzon ili içinde bir yerden kendini Kongre'ye delege göstertip gelen Ömer Fevzi Bey ve bunun arkadaşları gibi. Bu kişinin hainliği, sonradan Trabzon'daki ve oradan kaçtıktan sonra İstanbul'daki işleri ve davranışlarıyla kesin olarak anlaşılmıştır.

Kongre'nin bitiminden iki üç gün önce başka bir tartışma da söz konusu olmaya başlamıştı. Bazı yakın arkadaşlarım, benim Heyet-i Temsiliye'ye girip açık olarak çalışmamı sakıncalı görüyorlardı. Düşünceleri şu noktalarda özetlenebilir: "Millî girişim ve çalışmaların bütün anlamıyla ulustan doğduğunu, gerçekten millî olduğunu göstermek gerekir. Böyle olursa, girişimler daha güçlenir ve kimsenin kötü yorumuna ve özellikle yabancıların olumsuz düşüncelerine yer kalmaz. Ama, tanınmış ve hele İstanbul Hükûmeti'ne ve halifelik ve padişahlığa karşı başkaldıran biri durumuna düşmüş; saldırı noktası olan benim gibi bir adamın, bütün bu millî girişimlerin başında bulunduğu görülürse, çalışmaların millî amaçlar yolunda olmaktan çok özel istekleri gerçekleştirmek için olduğu kanısına yol

açabilir. Bunun için, Heyet-i Temsiliye üyeleri, illerle bağımsız sancakların seçeceği kişiler olmalıdır. Ancak böylelikle, millî bir güç gösterilebilir."

Bu düşüncelerin ne derece yerinde olup olmadığını araştıracak değilim. Yalnız benim de bu düşüncelere karşı olan düşüncelerimin dayanak noktalarından bazılarını sayayım: Her şeyden önce ben, ne olursa olsun, Kongre'ye katılmalı ve onu yönetmeliydim. Çünkü, zaman geçirmeksizin millî iradenin işler duruma getirilmesini ve ulusun kendi başına silahlı ve fiilî olarak önlemler almaya başlamasını sağlamak zorunluğuna inanıyordum. Bu temel ilkeleri benimsetip karara bağlatabilmek için Kongre'de çalışmayı ve yönetici olarak üyeleri aydınlatmayı çok gerekli görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresi'nin, daha önce açıkladığım ilke ve kararlarını herhangi bir temsilciler kurulunun uygulatabileceğine benim güvenim olmadığını açıkça söylemeliydim. Nitekim zaman ve olaylar beni doğrulamıştır. Bundan başka, daha Amasya'da iken karar verdiğim ve bütün ulusa her türlü araçlarla duyurttuğum Sivas Genel Kongresi'nin toplanmasını sağlamak; bütün ulusu ve yurdu tek bir kurulla temsil etmek; sonra, yalnız doğu illerini değil, yurdun bütün parçalarını aynı dikkat ve duyarlıkla savunma ve kurtarma çarelerini bulmaya çalışmak gibi işleri, herhangi bir kurulun başarabileceği kanısında olmadığımı açıkça söylemek zorundaydım. Çünkü, bende böyle bir kanı bulunsaydı, işe giriştiğim güne dek, bu konuda girişim yapan ve uğraşanların çalışma sonuçlarını bekleyerek görevimden çekilmemek yolunu tutardım. Hükûmete, padişah ve halifeye karşı başkaldırmayı gerekli görmezdim. Tersine, ben de bazı ikiyüzlü ve iki yanlılar gibi dış görünüşü pek parlak ve gösterişli olan, o günün ordu müfettişliğini ve Padişah Hazretlerinin yaverliği sanını elden bırakmazdım. Gerçi benim açıkça ortaya atılmamda ve bütün millî ve askerî hareketlerin başına geçmemde kuşkusuz, sakınca vardı. Ama o sakınca, başarısızlığa uğradığımda herkesten önce ve herkesten çok benim en büyük cezaya çarptırılmamdan başka bir şey olabilir miydi? Oysa, bütün yurdun ve koskoca bir ulusun ölüm kalımı söz konusu olurken "yurtseverim" diyenlerin kendi sonlarını düşünmelerine yer var mıdır?

Efendiler, ben, kimi arkadaşlarca ileri sürülen düşünce ve kuruntulara uysaydım, iki bakımdan büyük sakıncalar doğacaktı. Birincisi, düşüncelerimde, kararlarımda ve bütün kişiliğimde yersizlik ve yetersizlik olduğunu

açığa vurmak, ki bu davranış, benim vicdan emri ile üzerime aldığım görev bakımından düzeltilemeyecek bir yanlış olurdu.

Efendiler, tarih, söz götürmez bir biçimde ortaya koymuştur ki, büyük işlerde başarı için yeteneği ve gücü sarsılmaz bir başkanın varlığı çok gereklidir. Bütün devlet büyüklerinin umutsuzluk ve güçsüzlük içinde, bütün ulusun başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, "yurtseverim" diyen bin bir çeşit kişinin, bin bir türlü davranış ve inanç gösterdiği kargaşalı bir zamanda danışmalarla, birçok saygın ve erkli kişilerin sözlerine uyma zorunluğuna inanmakla; sağlam, esaslı ve özellikle sert yürünebilir mi ve en sonunda ulaşılması çok güç olan hedefe varılabilir mi? Tarihte buna ulaşmış bir topluluk gösterilebilir mi? İkincisi, efendiler, ulus, ülke, siyaset ve ordu yöneticiliğinde hiç bulunmamış ve bu alanda değeri belirmemiş ve denenmemiş gelişigüzel kişilerden, örneğin, Erzincanlı bir Nakşî Şeyhi ve Mutkili bir aşiret başkanı gibi zavallılardan da kurulabilecek herhangi bir temsilciler kuruluna, söz konusu durum ve görev bırakılabilir miydi? Bırakıldığında "Yurdu ve ulusu kurtaracağız" dediğimiz zaman, ulusu ve kendimizi aldatmış olmak gibi kötü bir yanılgıya düşmeyecek miydik? Bu nitelikte bir kurula, perde arkasından yardım edilebileceği düşünülürse bile bu yöntem, güvenilir sayılabilir miydi?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün bütün dünyaca reddedilemeyecek gerçeklerden olduğuna hiç kuşkum yoktur. Bununla birlikte, ben bu söylediklerimi o günlerden kalma bazı anılar ve belgelerle burada doğrulamayı, gelecek kuşakların siyasal ve toplumsal eğitimi bakımından ödev sayarım.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi, bundan sonra da sözünü edeceğim olaylar dolayısıyla, bu yön kendiliğinden aydınlanmaya başlayacaktır.

Efendiler, Erzurum Kongresi'nin bitiminde, Ferit Paşa'dan sonra Harbiye Nazırlığı'na yeni geldiği anlaşılan bir Nâzım Paşa imzasıyla, 15. Kolordu Komutanlığı'na 30 Temmuz 1919 günlü şöyle bir emir geldi:

> "Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in hükûmet kararlarına karşı gelmelerinden ötürü hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri Babıâli'ce uygun görülüp ilgili görevlilere gerekli emirler verildiğinden, kolorduca önemle yardım edilmesi ve sonucundan bilgi verilmesi rica olunur."

Bu buyruğa, Kolordu Komutanlığı'nca gereği gibi yanıt verildi. Bu cevabı, öteki komutanlara da olduğu gibi gönderterek dikkatlerini çektirdim.

Kongre bildirisi, yurt içinde her yere ve yabancı devlet temsilcilerine türlü yollarla bildirildi. Tüzük de komutanlara ve başka güvenilir makamlara şifre ile bölüm bölüm verilerek bulundukları yerlerde basılıp çoğaltılmasının ve yayımının sağlanmasına çalışıldı. Bu iş, doğal olarak günlerce sürdü. Bununla ilgili olarak Sivas'ta 3. Kolordu Komutanı Salâhattin Bey'den aldığım, 22 Ağustos 1919 günlü bir telgrafta, "Tüzüğün ikinci ve dördüncü maddelerinin yayımını sakıncalı bulduğu, bir kez daha incelenmesi gereği" bildiriliyordu.

İkinci madde: Birlik olarak savunma ve direnme ilkesinin kabul edildiğine,

Dördüncü madde: Geçici yönetim kurulabileceğine ilişkin maddelerdir.

FERİT PAŞA'YA ÇEKTİĞİM TELGRAF

İSTANBUL HÜKÛMETİ'Nİ MİLLÎ GİRİŞİMLERİ ÖNLEMEKTEN CAYDIRMAK, BAŞARIYI ÇABUKLAŞTIRMAYA VE KOLAYLAŞTIRMAYA YARAYACAĞI İÇİN ÖNEMLİYDİ.

Bu düşünceyle, Ferit Paşa'nın elbette hiçbir başarı sağlamadan hemen hemen onuru kırılmış bir durumda, İstanbul'a dönüşünden yararlanarak, kendisine 16 Ağustos 1919 günü bir şifreli telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardı:

> Mösyö Klemanso'nun [Clémenceau] yüksek kişiliğinize olan ayrıntılı karşılık yazılarını son günlerde okuyunca, İstanbul'a nasıl acı ve üzüntü içinde döndüğünüzü çok iyi anlıyorum [...] bölüşmek ve devletimizi ortadan kaldırmak düşüncesini bu denli açık ve onur kırıcı olarak gösteren bir anlatış karşısında titremeyecek duygulu bir kişi düşünemem. Tanrı'ya binlerce şükürler olsun ki, ulusumuz, ruhundaki azim ve yiğitlikle tarih boyunca sürüp gelen hayat ve varlığını ne alın yazısına bırakacak ne de böyle cellatça yargılara kurban edecektir.
>
> Şimdi iyice inanıyorum ki, yüksek kişiliğiniz de bugünkü genel durumu ve devlet ve ulusun gerçek yararlarını üç ay önceki gözlerle görmüyordur.

Dokuz aydan beri işbaşına gelen hükûmetlerin, hep birbirinden daha çok güçsüzlüğe uğraması ve sonunda ne yazık ki, artık iş görmez bir kerteye düşmesi ulusun yüksek onuru karşısında gerçekten pek üzücü oluyor. Doğrusu şu ki, yurdun ve ulusun yazgısı için içeride ve dışarıda sözü dinlenir ve geçer olmak kuşkusuz millî iradeye dayanmayı gerektirir.

Yaşama hakkı ve bağımsızlığı için çalışan milletin amacındaki temizlik ve içtenliğe karşı İstanbul Hükûmeti düşmanca davranma yolu tutuyor. Böyle bir davranış, elbette büyük üzüntüler doğurur. Milleti, İstanbul Hükûmeti'ne karşı istenilmeyen davranışlara sürükleyebilecek niteliktedir. Çok içtenlikle söyleyeyim ki millet, her türlü iradesini kullanabilecek güçtedir. Yapacaklarını önleyebilecek hiçbir kuvvet yoktur. İstanbul Hükûmeti'nin olumsuz girişimlerini hiçbir yerde, hiçbir kimse yürütemeyecektir. Millet, çizdiği program içinde çok kesin ve belirli adımlarla hedefine doğru yürümektedir. İstanbul Hükûmeti'nin şimdiye kadar olan engelleyici davranışlarının hiçbir yerde hiçbir etki yapmamakta olmasıyla gerçek durumun sizce anlaşıldığı kuşku götürmez.

İngilizlerin gösterdikleri yolda kurtuluş çaresi aramak da yersizdir ve sonucu hüsrandır. Kaldı ki, İngilizler de en sonunda kuvvetin millette olduğunu anlayarak hiçbir dayanağı olmayan ve millet adına hiçbir yükümlülüğe giremeyen, varsa bile bunu millete benimsetemeyecek olan bir hükûmetle sonuç alınabilecek bir işe girişilemeyeceğine inanmışlardır.

[...]

Bütün dilekler şu noktada toplanmıştır: Hükûmet, yasal (meşru) olan millî akıma karşı gelmekten vazgeçerek Kuvay-ı Milliye'ye dayansın ve her türlü girişiminde milletin isteklerini önder bilsin!

Bunun için de millî varlığı ve iradeyi temsil edecek olan Meclis-i Mebusan'ın en kısa zamanda toplanmasını sağlasın!

[...]

SİVAS KONGRESİ

EFENDİLER, SİVAS'TA TOPLANMASINI SAĞLAMAYA ÇALIŞTIĞIMIZ KONGREYE HER YERDEN DELEGE SEÇTİRMEK VE ONLARIN SİVAS'A GELMELERİNİ SAĞLAMAK İÇİN, DAHA AMASYA'DAYKEN BAŞLAMIŞ OLAN ÇALIŞMA VE YAZIŞMALAR SÜRÜP GİDİYORDU.

Bütün komutanlar ve her yerde birçok yurtseverler, olağanüstü çaba gösteriyorlardı. Fakat yine her yerde olumsuz ve aleyhte propagandalar ve özellikle İstanbul Hükûmeti'nin engelleyici önlemleri işi zorlaştırıyordu.

Bazı yerlerden hem delege seçmiyorlar hem de halkın iç gücünü kıracak ve herkesi umutsuzluğa sürükleyecek cevaplar veriyorlar. Örneğin, 20. Kolordu komutanı adına Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'in İstanbul'dan alınan bilgileri kapsayan 9 Ağustos 1919 günlü şifresinde şu maddeler ilgi çekici görüldü:

İstanbul delege göndermiyor. Orada yapılan işleri uygun görmekle birlikte, atılgan bir duruma girmek istemiyor.

İstanbul'dan delege göndermek olanak dışındadır. Önerilen kişiler, orada verimli, başarılı iş göreceklerine güvenemediklerinden, boşuna para harcamamak ve yolculuk sıkıntıları çekmemek için yola çıkmıyorlar (Bilindiği gibi bazı kişileri özel mektupla da çağırmıştık).

Biz, dört bir bucaktan delege seçtirmek ve göndertmekte karşılaşılan güçlükleri yenmeye çalışırken, öte yandan kongre için en güvenilir yer olarak seçtiğimiz Sivas'ta da bir telaş ve heyecan başladı.

Efendiler, burada sırası gelmişken söyleyeyim ki, ben Sivas'ı gerçekten her yönden güvenilir saymış olmakla birlikte, daha Amasya'da iken Sivas'a gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından her türlü askerî önlem ve düzeni aldırmayı da uygun bulmuştum.

Sivas'taki heyecan şöylece anlaşıldı. 20 Ağustos günü öğleyin Sivas'taki Vali Reşit Paşa'nın istemesiyle telgraf başına çağrıldığım zaman, paşanın uzun bir telgrafı veriliyordu. O tel şudur:

Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

İlkin, sizi rahatsız ettiğimden dolayı beni bağışlamanızı diler, sağlığınızı sorarım. Ne iş için rahatsız ettiğimi aşağıda bildiriyor ve açıklıyorum efendim. Görünüşte, Fransızlara ait kurumları teslim almak, gerçekte buraların durumu üzerinde incelemeler yapmak için, Cizvit papazları ile birlikte önceki gün İstanbul'dan Sivas'a gelerek valilik katını ziyaret eden Fransız subaylarının bu ziyaretlerine karşılık dün sabah yanlarına gitmiştim. Ziyaret ve konuşmanın sonunda orada bulunan Fransız binbaşılarından Jandarma Müfettişi Bay Brüno (Brunot), biraz özel görüşmek istediğini söyleyerek beni başka bir odaya aldı. Söylediği sözleri olduğu gibi aktarıyorum:

"Mustafa Kemal Paşa ile Kongre üyelerinin Sivas'a gelip burada bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbul'dan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle böylesine içtenlikle konuşur ve kişiliğinize karşı pek çok saygı beslerken bu işi benden saklamanıza çok üzüldüm," dedi. Ben de gereken karşılığı vererek kendisini inandırmaya çalıştımsa da son söz olarak: "Eğer Mustafa Kemal Paşa Sivas'a gelir ve burada kongre toplamaya kalkışırsa beş on gün içinde buraların işgalinin kararlaştırıldığını kesin olarak biliyorum. Sizin kişiliğinize beslediğim saygı dolayısıyla bunu haber veriyorum. İnanmazsanız, iş olup bittikten sonra inanırsınız. O vakit yurdunuzu uçuruma sürükleyenler arasına siz de girmiş olursunuz," sözlerini söyledi. Dahiliye Nazırlığı'ndan dün aldığım şifreli telgraf da, başka türlü yazılmakla birlikte gene bu kanıyı uyandıracak nitelikte idi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri dün kolordu komutanı ile uzun uzadıya görüşerek kongre konusunda Komutan Beyefendi'nin düşüncesini anlamaya çalıştığı gibi, bu sabah da Bay Brüno bana gelerek, alafranga saat üçte, öbür Fransız subaylarıyla birlikte kongre üzerine görüşüleceğini, ama kendisinin aradaki dostluk dolayısıyla daha önce benimle ayrı görüşmek istediğini bildirdi. Bir süre konuşulduktan sonra sonuç olarak şunu da söyledi: "Ben dünden beri bu iş üzerinde pek çok düşündüm. Sonunda şuna karar verdim ki, eğer Mustafa

Kemal Paşa ile Kongre üyeleri, Sivas Kongresi'nde İtilaf Devletleri'ne karşı kışkırtıcı davranışlarda bulunmazlar ve onlar için saldırgan bir dil kullanmazlarsa kongrenin toplanmasında hiçbir sakınca yoktur. Ben kendim General Franşe Despere'ye (Faranchet d'Espèrey) yazar, Mustafa Kemal Paşa için çıkarılan tutuklama emrini geri aldırır ve kongrenin toplanmasına engel olunmaması için Dahiliye Nazırlığı'ndan size emir göndertirim. Fakat şu koşulla ki, siz de benden hiçbir şey saklamayacaksınız ve içten dostluğumuzu gözeterek birbirimize karşı hep açık bir dil kullanacağız. Yalnız kongrenin toplanacağı günü öğrenmek gerekir," dedi. Ben de kendisine bu konuda kesin bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisine bildireceğimi ve aradaki dostluk dolayısıyla hiçbir şeyi saklamayacağımı söyledim. Binbaşının işgal konusunda dünkü kesin sözlerine karşın bugünkü yumuşaklığının nedenini, en ince ayrıntıları kavrayan yüksek görüşlerinize sunmayı ödev bilir ve bu konuda sözü uzatmayı gereksiz sayarım. Açıkça anlaşılıyor ki, bunların düşüncesi kongreyi Sivas'ta toplatmaya yanaşmış görünerek, kongrenin yüce üyeleriyle sizi burada toplamak ve el altından hazırlıkta bulunarak bütün arkadaşları ele geçirmekten ve hem de işgali oldubittiye getirmekten başka bir şey değildir. Dün akşam Dahiliye Nazırlığı'ndan aldığım şifreli telgraf da, başka biçimde yazılmış olmakla birlikte, aşağı yukarı gene bu nitelikteydi. İşte ben her gerçeği, saklı tutulmak ricasıyla sizlerin bilginize sunuyorum. Bundan sonra tutulacak yolun çizilmesi size düşer. Düzenli dolaplı bir tehlikenin bu denli yakın ve sanki elle tutulacak kadar görünmekte olduğunu bilip dururken, durumu zatı âlilerine [size] bildirmemeyi ve sonuç olarak Sivas'ta kongre toplamaktan vazgeçilmesini önermemeyi vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için zatı devletlerinden [sizden] ve orada bulunan öbür yüksek arkadaşlardan pek çok rica ederim ki, ikinci bir kongrenin toplanmasına kesin gereklik yoksa vazgeçilsin. Gereklik varsa, dört yandan ele geçirilmesi pek kolay olan Sivas'ın toplantı merkezi olmasından vazgeçilerek, düşmanın kolayca işgal olasılığı pek uzak olan Erzurum'da ya da uygun görülürse Erzincan'da toplanma yoluna gidilmesini

yurdun esenliği adına çok rica ederim. Kolordu Komutanı Salâhattin Beyefendi de, bu konudaki görüşlerini ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri aracılığıyla size yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan eski Sivas Milletvekili Rasim Bey de eski Erzurum Milletvekili Hoca Raif Efendi Hazretlerine bu konudaki bilgi ve düşüncesini kapsayan bir telgraf çekecektir. Elbette okuduktan sonra Hoca Raif Efendi Hazretlerinin Ilıca'dan dönüşünde kendilerine yollamak iyiliğinde bulunursunuz. İşte efendim, durum böyledir. Söz götürmez yurtseverliğinize karşı sizi daha çok rahatsız etmekten çekinir ve karşılık olarak göndereceğiniz emrinizi beklerim, efendim. İşte Rasim Bey'in telgrafı.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim cevabı olduğu gibi bilginize sunacağım. Ertesi gün, Heyet-i Temsiliye adına da aynı anlamda uzun bir telgraf çekilerek yatıştırmaya ve inandırmaya çalışıldı. Ayrıca, Kadı Hasbi Efendi'ye de aracılı bir telgraf çekildi. Kolordu komutanına da gerektiği gibi yazıldı. Rasim Bey'e de, gönlünün rahatlaması için, kendim yazdım.

20 Ağustos 1919
Saat: T (Telgraf) sonra

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretleri'ne

Verdiğiniz bilgiye ve yüksek görüşlerinize özellikle teşekkürlerimi sunarım. Bay Brüno ve arkadaşlarının gözdağı vermek için söylediklerini yüzde yüz kurusıkı sayarım. Sivas Kongresi'nin toplanması yeni bir şey olmayıp aylardan beri dünyaca bilinen bir iştir. Tuhaftır ki, İstanbul'da bulunan yetkili Fransız siyaset adamlarının da bana gönderdikleri haberler, Anadolu'da ulusça girişilen işlerin pek haklı ve yasal olduğu ve ulusumuzun istekleri kendilerine açıkça bildirilirse iyi karşılayacaklarını ve uygulanmasını üzerine alacaklarını gösterir yazılı güvenceyi şimdiden vermeye hazır oldukları yolundadır. Bay Brüno'nun ikinci görüşmede ağız değiştirmesi ve

yumuşaması bizleri kazanmak için olsa gerektir. Binbaşı Brüno'nun dediği gibi, Fransızların beş on günde Sivas'a girmeleri o kadar kolay bir şey değildir. Şunu hatırlamanız gerekir ki, İngilizler bu konuda gözdağı vermekte daha ileri giderek Batum'daki askerlerinin Samsun'a çıkarılmasına karar verdiler ve dahası, özellikle beni korkutmak için, bir tabur da çıkardılar. Ama bu çıkarmaya karşı, ulusun güçlü bir azim ve inan ve ateşle karşı koyacağı gerçeği kendilerince anlaşıldıktan sonra hem kararlarından dönmek hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle birlikte orada bulunan taburu alıp götürmek zorunda kalmışlardır. Sivas Kongresi'nde görüşülecek konularda, Erzurum Kongresi bildirisinden kolayca anlaşılacağı üzere, İtilaf Devletleri'ne karşı kışkırtmalarda bulunmak gibi amaçlar güden hiçbir yön kesinlikle yoktur. *Burada şunu da bilginize sunayım ki, ben ne Fransızların ne de herhangi bir yabancı devletin yardımlarına tenezzül edecek kimselerden değilim. Benim için en büyük barınma yeri ve yardım kaynağı milletimin sinesidir.* Kongrenin gerekliği, zamanı ve toplantı yeri üzerine etki yapacak bir davranış, benim kendi kararımın çok üstünde geçerliği bulunan ulus kararına bağlıdır. Yalnız, düşündüğünüz gibi Fransızların, kongre üyelerinin Sivas'ta toplanmasını ister görünerek, sonradan bu üyeleri ele geçirebilmesi bence çok uzak kuruntulardandır. Bütün bu sözlerimi, olduğu gibi Bay Brüno'ya söylemenizde de hiçbir sakınca görmüyorum. Böylece, ulusumuzun haklarını korumak ve bağımsızlığını savunmak için Erzurum Kongresi bildirisiyle bütün dünyaya olduğu gibi kendilerinin İstanbul'daki siyasal temsilcilerine de bildirmiş olduğu temel kararları uygulamaktan çekinmeye hiçbir şekilde yer olmadığı Bay Brüno'ya ve arkadaşlarına anlatılmış olur. Bay Brüno bilmelidir ki, Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir savaşa karar vermelerine bağlıdır. Böyle bir kararı Jandarma Binbaşısı Bay Brüno ile arkadaşları düşünseler bile, Fransız ulusunun böyle bir karara uyabileceği sanılamaz.

Milletvekili Rasim Bey'in Raif Efendi Hazretlerine olan telgrafını okudum. Korkmaya yer olmadığının kendilerine lütfen duyurulmasını rica ederim.

Gerek bana ulaştırdığınız bilgi ve düşüncelerinizi, gerekse Rasim Bey'in telgrafını Heyet-i Temsiliye'ye olduğu gibi sunacağım. Bundan dolayı, Sivas Kongresi ile ilgili kesin karar, ancak Heyet-i Temsiliye'nin görüşmeleri sonunda belli olacaktır. Alınacak karar elbette size bildirilecektir. Yalnız bugün için ricam, Brüno'nun gözdağı verdiğini halka duyurmamanız, böylece maneviyatının kırılmasını önlemenizdir. Saygılarımın kabulünü, Salâhattin ve Refet Beyefendilere de selamımın ulaştırılmasını rica ederim muhterem Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

Verilen yanıt üzerine Reşit Paşa'dan alınan ikinci telgraf:

Ben anlayabildiğim kadarını sizlerin bilginize sunmakla vicdan ödevimi yerine getirmiş oluyorum. İstanbul'daki Fransız siyaset adamlarının görüşlerini ve size verdikleri sözlere güvenilip güvenilemeyeceğini kestiremem. Söz götürmez yurtseverliğiniz açısından yurdun esenliği söz konusu olduğuna göre, iyice düşünerek gereken yolun tutulması sizlerle, yüce Kongre üyelerinden orada bulunan saygıdeğer üyelerine düşer. Emirlerinizi yerine getireceğimi bildirir, saygılarımı sunarım efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbakır ve Bitlis dolaylarındaki halkı aydınlatmak düşüncesiyle, oralarda ordu komutanı olarak bulunduğum sıralarda kendileriyle tanıştığım birtakım ileri gelen kişilere özel mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt çevrelerinde bulunan bazı aşiret başkanlarıyla da bağlantı ve ilişki kurdum.

ERZURUM'DAN AYRILMA GEREĞİ

DAHA SONRA EFENDİLER, AĞUSTOS İÇİNDE HER YERDE BİRTAKIM DELEGELERİN SİVAS'A YOLLANDIKLARI VE KİMİLERİNİN DE SİVAS'A VARMAYA BAŞLADIKLARI ANLAŞILDI.

Sivas'a varan delegeler bizim ne zaman yola çıkacağımızı sormaya başladılar.

Artık Erzurum'dan ayrılmak gerekiyordu. Ama, şimdiye kadar verdiğim bilgiden anlaşılmıştır ki, Sivas Kongresi doğu ve batı illerinin ve Trakya'nın, yani bütün ülkenin birliğini sağlamak amacını güdüyordu. Bunun için, bu kongrede doğu illeri delegelerinin bulunması gerekirdi. Bu illerden Sivas Kongresi için delegeler seçtirmeye kalkışmak elverişli olmayan bir düşünceydi. Erzurum Kongresi'nde bulunan delegelerin de Sivas'a götürülmeye kalkışılamayacağı da anlaşılıyordu. Kaldı ki, geldikleri yerlerden Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u adına yetki almış olan bu delegelerin daha genel bir amaca ilişkin yetkileri de yoktu. Gene bu nedenle, Erzurum Kongresi'nin Sivas Kongresi'ne doğu illeri adına bir delege topluluğu göndermeye yetkisi olmayacağı da ortada idi.

Yeniden delege seçtirmeye kalkışmak ne ölçüde işe yaramaz idiyse, birtakım kuramsal düşüncelerin çerçevesi içinde sıkışıp kalmak da o ölçüde işe yaramazdı.

En kolay ve çıkar yol, Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Cemiyeti Heyet-i Temsiliye'sini Sivas'a götürüp kongreye katmaktı.

Üyelerden Mutki aşireti başkanının, Mutki dağlarından dışarı çıkmaktan korktuğunu ben kendim bilirdim. Siirt Milletvekili Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer özür bildirerek Trabzon'a gitmiş bulunuyorlar.

Erzurum'da Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de özür bildiriyor.

Yolumuzda, Erzincan'da Şeyh Fevzi Efendi'yi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri çağırdım; gelmediler. Raif Efendi'ye bizimle gelmesi için rica ettik, kabul etti.

Sonunda, Heyet-i Temsiliye üyesi olarak, Erzurum'dan üç kişi, Erzincan'dan bir kişi ve Sivas'ta bulduğumuz Bekir Sami Bey'le beş kişi olduk ve Sivas Kongresi'ni meydana getiren delegelerin belgelerini incelemek gereği duyulduğu zaman, ben, orada şöyle bir belge yazdım ve altını Heyet-i Temsiliye mührü ile mühürledim.

"Heyet-i Temsiliye'den:
Mustafa Kemal Paşa
Rauf Bey
Ulemadan Raif Efendi
Şeyh Fevzi Efendi
Bekir Sami Bey

Yukarıda adları yazılı kişiler, Doğu Anadolu adına Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere Erzurum Kongresi'nce görevlendirilmişlerdir."

(Mühür)

Efendiler, Erzurum'dan çıktığımız gün, 29 Ağustos 1919'dur.

SİVAS YOLUNDA

AMASYA'DAN ERZURUM'A GELİRKEN SİVAS'TA KÜÇÜK BİR ÖYKÜYE KONU OLAN OLAYI UNUTMAMIŞSINIZDIR.

Tuhaftır ki, Erzurum'dan Sivas'a giderken de buna benzer küçük bir durumla karşılaştık.

Erzincan'dan batıya doğru yola çıktığımız günün sabahı, Erzincan boğazına gelir gelmez, birtakım jandarma erlerinin ve subaylarının heyecanlı ve korkulu bir davranışla otomobillerimizi durdurduklarını gördük.

Durumu açıkladılar: "Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez." Bir subay, kuvvet gönderilmesini merkeze yazmış, o kuvvet gelince gerekli düzenlemeyi yapacak, saldırıp haydutları püskürtecek ve yolu açacakmış...

Pek iyi ama, bu haydutların kuvveti nedir; neresini, nasıl tutmuş; ne kadar kuvvet gelecek, ne zaman gelecek?

Bu bilmeceler çözülünceye kadar, geriye Erzincan'a dönmek ve kim bilir kaç gün beklemek gerek! Bizim ise işimiz pek acildi. Ben Erzurum ile Sivas arasındaki yolu belli süre içinde aşıp belli günde Sivas'ta bulunamazsam, şurada burada, şundan ya da bundan ötürü korktuğum ve beklediğim, Sivas'ta ve her yerde duyulursa bozgun başlayabilir, işler altüst olabilirdi.

Öyleyse karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka türlü de yapamazdık. Yalnız küçük bir düzenleme yapmayı uygun buldum.

Ellerinde hafif makineli tüfekler bulunan özverili arkadaşlarımızdan birkaçını (Şimdi bir alay komutanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey adıyla

tanınmıştır, bunların başında idi) bir otomobil ile kendi otomobilimizin önüne geçirdik. Sağdan soldan gelecek, uzaktan açılmış ateşlere önem verilmeyerek otomobiller hızla karayolu üzerinde ileri yürümeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa onlarla ilgilenilmeyecek... Tam karayolu üzerinde ve yakınında, yolu kapayan haydutlarla karşılaşılırsa hepimiz otomobillerden atlayacağız ve bunlara saldırarak yolu açacağız ve kalanlar gene, kullanılabilecek durumda olan otomobillere binerek ve hızla ilerleyerek yola devam edecekler... İşte verilen emir de buydu...

Bu düzenleme ve davranışı akla uygun ve güvenilir görmeyenler bulunabilir. Gerçi o günlerde Elazığ Valisi Ali Galip Bey'in Dersim'de dolaştığı ve bazı oyalayıcı işler yapmaya ve türlü düzenler kurmaya çalıştığı biliniyor idiyse de, açıklayayım ki ben, her şeyden önce, boğazın gerçekten tutulduğuna inanmadım. Bunu, İstanbul Hükûmeti'nin yardakçısı olabileceğini sandığım bazı kimselerin, özellikle beni durdurmaya zorlamak için uydurdukları bir düzen saydım. İkincisi, Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlarsa bunların yapabilecekleri işin, uzak tepelerden yola ateş etmekten başka bir şey olamayacağını çok iyi kestiriyordum. Kısacası, yürüdük, boğazı geçtik ve 2 Eylül 1919 günü Sivas'a vardık. Halkın, kentin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak gösterileriyle karşılandık.

3. Kolordu Komutanı olan Salâhattin Bey Sivas'ta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, kongreye gelen delegelerin yerleştirilmesinde ve Heyet-i Temsiliye için lise binasının ve kongre toplantı salonunun düzenlenmesinde ve her türlü önlemin alınmasında konukseverliğe örnek olacak biçimde olağanüstü çalışmışlardı.

Refet Bey orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Oysa, 7 Temmuz 1919 günlü talimatımız gereğince, kendi bölgesi olan 3. Kolordu bölgesinden ayrılmaması gerekli idi. Üstelik, tam Sivas'ta kongre toplanacağı günlerde orada bulunması uygun olacaktı. Yazışma sonunda kendisinin Ankara'da olduğu anlaşıldı. Ankara'da Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya, "Hemen ve kesinlikle Sivas'a gönderilmesini" buyurdum. 7 Eylül'de geldi. Kendisini Heyet-i Temsiliye üyesi olarak kongre üyelerine tanıttım.

Efendiler, bizden önce gelmiş olan delegeler, bizi beklerken, aralarında toplantılar yapmışlar ve hazırlık niteliğinde birtakım tasarılar kaleme almışlar.

Bizim varışımızdan sonra da bazı özel toplantılar ve görüşmeler olmuş ve bu kez bazı kararlar da verilmiş. Müsaade buyurursanız, çok özel bir niteliği olduğu için, bu noktayı açıklayayım:

▸ *Sivas Kongresi'ne katılan bir grup kongre başkanı Mustafa Kemal Paşa'yla birlikte, 4-11 Eylül 1919.*

SİVAS KONGRESİ AÇILIYOR

SİVAS KONGRESİ 1919 EYLÜL'ÜNÜN 4'ÜNCÜ PERŞEMBE GÜNÜ ÖĞLEDEN SONRA SAAT İKİDE AÇILDI.

Öğleden önce delegeler arasında bulunan ve öteden beri kendisini tanıdığım Husrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir haber verdi: Rauf Bey ve başka bazı kişiler, Bekir Sami Bey'in evinde özel bir toplantı yapmışlar ve beni başkan yapmamaya karar vermişler. Arkadaşların, özellikle Rauf Bey'in, böyle bir davranışta bulunacaklarını hiç ummadım ve Husrev Sami Bey'in, açık söyleyeyim ki, biraz ağırca olarak, böyle yersiz sözleri bana ulaştırmaması

için dikkatini çektim. Verdiği haberin doğru olmasının olanağı, olasılığı bulunmadığını, arkadaşlar arasında yanlış anlayışlara yol açacak sözler söylemenin uygun olmadığını da sözlerime ekledim.

Efendiler, ben bu kongrede başkanlık işine önem vermiyordum. Başkanlığa, belki yaşlı bir kişinin getirilmesinin uygun olacağını düşünüyordum. Bu yüzden kimi arkadaşların da düşüncelerini sordum. Bu arada, kongre salonuna girmezden önce koridorda Rauf Bey'e rastladım. "Kimi başkan yapalım?" dedim. Rauf Bey, hemen hemen heyecanlı bir sesle, önceden söylemeye hazırlanmış olduğu o andaki durumundan anlaşılan bir davranışla ve keskin bir dille, "Sen başkan olmamalısın!" dedi.

Hemen Husrev Sami Bey'in verdiği haberin doğruluğuna inandım ve elbette üzüldüm. Her ne kadar Erzurum Kongresi'nde de benim başkanlığımı sakıncalı görenler var idiyse de onların ne biçim insanlar olduklarını açıklamıştım. Bu kez, en yakın arkadaşlarımın da o anlayışı belirtmeleri beni düşündürdü. Rauf Bey'e, "Anladım, Bekir Sami Bey'in evinde aldığınız kararı bana bildiriyorsun," dedim ve cevabını beklemeksizin yanından uzaklaşarak kongre salonuna girdim.

Kongrenin açılmasından sonra ilk söz alan bir yüksek kişinin, kongre tutanağına olduğu gibi geçirilen şu sözlerini işittik:

"Efendim, şimdi elbette başkanlık sorunu söz konusu olacak. Ben başkanlık görevinin birer gün ya da birer hafta sürmek üzere nöbetleşe yapılmasını ve üye adlarının ya da temsil edilen il ve sancak adlarının baş harflerine göre alfabe sırasıyla yapılmasını öneriyorum."

Efendiler, öyle şaşılacak bir rastlantıdır ki, bu öneriyi yapanın temsil ettiği ilin adı da kendi adı da alfabenin ilk harfi elif ile başlıyordu. Ben, çağrıyı yapan kişi olarak, bir söylevle kongreyi açtıktan sonra, geçici olarak başkanlık makamında bulunuyordum.

"Buna neden gerek duyuluyor, efendim?" diye sordum.

Teklif sahibi, "Böylece işin içine senlik benlik karışmamış olacağı gibi dışarıya karşı da, eşitliği gözettiğimiz için, iyi bir etki yapılmış olur," dedi.

Efendiler, ben yurdun, teklifi yapanla birlikte bütün ulusun, hepimizin nasıl bir felaket çıkmazında bulunduğumuzu göz önüne getirerek, kurtuluş çaresi olduğuna inandığım girişimleri bitmez tükenmez güçlükler ve engellere karşın maddesel ve ruhsal bütün varlığımla yürütmeye çalışırken, benim en yakın arkadaşlarım, daha dün İstanbul'dan gelmiş ve

Mustafa Kemal Paşa Eski Bahriye Nazırı H. Rauf Orbay İle Sivas Kongresi günlerinde kongre binası önünde, 4 Eylül 1919.

elbette işlerin içyüzünü bilmeyen, saygı duyduğum yaşlı bir kişinin diliyle bana senlikten benlikten söz ediyorlar.

Bu öneriyi oya koydum. Çoğunlukla kabul edilmedi. Başkan seçimini gizli oya koydum. Üç üye dışında bütün üyeler oylarını bana verdiler.

SİVAS KONGRESİ'NİN ÜZERİNDE DURDUĞU İŞLER

SİVAS KONGRESİ'NİN GÜNDEMİ, ERZURUM KONGRESİ'NİN TÜZÜK VE BİLDİRİSİ VE BİR DE BİZDEN ÖNCE SİVAS'A GELMİŞ OLAN YİRMİ BEŞ KADAR ÜYENİN DÜZENLEDİĞİ BİR MUHTIRADAN OLUŞACAKTI.

İlk açılış günü olan 4 Eylül günü ile Eylül'ün beşinci ve altıncı günleri, yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı açıkça belirtmek için ant içmek gereğini konuşmakla ve ant örneğini düzenlemekle, padişaha sunulacak yazıyı yazmakla ve kongrenin açılışı dolayısıyla gelen telgraflara karşılık vermekle ve daha çok da kongre siyasetiyle uğraşacak mı, uğraşmayacak mı konusunun tartışılmasıyla geçti. İçinde bulunulan savaşım ve uğraşmalar, siyasetten başka bir şey değilken bu son tartışmalara şaşılmaz mı?

Sonunda kongrenin dördüncü günü, asıl konuya geldik ve o gün, Erzurum Kongresi Tüzüğü'nü görüşerek hemen sonuca bağladık. Çünkü, Erzurum Kongresi Tüzüğü'nde yapılması gereken değişiklikleri önceden hazırlamış ve gerekli gördüklerimizi bu konuda aydınlatmış bulunuyorduk.

Bununla birlikte, yapılan değişiklikler, sonradan bazı direnmelere, anlaşmazlıklara ve birçok yazışma ve tartışmalara yol açtığı için, bu değiştirilen noktaların önemlilerini bildireceğim.

1- Derneğin adı "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" idi, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" oldu.

2- "Heyet-i Temsiliye Doğu Anadolu'nun bütününü temsil eder," sözü yerine "Heyet-i Temsiliye yurdun bütününü temsil eder," dendi. Üyeler arasına da altı kişi daha katıldı.

3- "Her türlü işgali ve işimize karışmayı Rumluk ve Ermenilik örgütleri oluşturma amacıyla yapılmış sayacağımızdan elbirliğiyle savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir," yerine "Her türlü işgal ve işimize karışmanın ve özellikle Rumluk ve Ermenilik örgütleri oluşturma amacını güden davranışların durdurulması için elbirliğiyle savunma ve uğraşma ilkesi kabul edilmiştir," denildi.

   Bu iki cümledeki ayrılık, anlam bakımından elbette pek büyüktür. Birincisinde İtilaf Devletleri'ne karşı düşmanca bir durum alınacağı ve direnileceği söylenmiyor. İkincisinde bu yön açıkça belirmiş oluyor.

4- Tüzüğün, dördüncü maddesini oluşturan sorun, oldukça tartışmalara yol açtı. Madde şu idi:

   "Osmanlı Hükûmeti'nin yabancı devletler baskısı karşısında buraları (yani doğu illerini) bırakmak ve buralarla ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşılırsa yönetim, siyaset, askerlik bakımlarından nasıl davranılacağının belirtilmesi ve saptanması" yani geçici yönetim kurma işi.

Sivas Kongresi Tüzüğü'nde bu maddesindeki "buraları" yerine "ülkemizin herhangi bir parçasını bırakmak ve orası ile ilgilenmemek..." biçiminde kapsayıcı ve genel sözler kondu.

AMERİKAN MANDASI İÇİN PROPAGANDALAR

BUNDAN SONRA, 8 EYLÜL TOPLANTISINDA, DEMİN SÖYLEDİĞİM MUHTIRA ÜZERİNDE KONUŞULDU.

Bu muhtırada başlıca Amerikan mandası söz konusu oluyordu.

O günlerde, İstanbul'dan gelen kimi kişiler, Amerikalı Bay Bravn (Browne) adında bir gazeteciyi de Sivas'a getirmişlerdi.

Sivas'a gelmiş olan, gazeteci Bay Brown ile kendim görüşmeyi uygun gördüm. Karşısındakini kolayca anlayan çok kavrayışlı bir genç.

Şimdi efendiler, kongrede manda işi üzerine yapılan görüşme ve tartışmayı, elden geldiğince orada geçtiği gibi, yüce kurulunuza dinletmeye çalışacağım:

Birçok kişi söz aldı. Kimseye söz vermeden önce, başkanlık yerinden, tutanaklara olduğu gibi geçen şu kısa düşünceleri öne sürdüm: "Bu muhtıradaki konular üzerinde görüşmeye başlamadan önce bazı noktalara dikkatinizi çekmek isterim. Bu raporda, örneğin Bay Bravn'dan söz edilmekte ve elli bin kişilik bir işçi ordusu getirtileceğini söylediği yazılmaktadır.

Efendiler, Bay Brown: "Ben resmî bir kişi olarak görüşmüyorum, büsbütün özel olarak görüşüyorum," diyor ve Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor. Onun için sözleri, Amerika adına değil, kendi adınadır; mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor. "Manda, siz ne derseniz odur," diyor. Bu muhtırada önemli olarak manda sorunu vardır. Bunun üzerinde görüşme açmadan önce on dakika dinlenelim (saat: 3.25)."

Sonraki oturumda: "İlk söz Vâsıf Bey'indir," dedim.

Vâsıf Bey ilkin, mandanın tanımı üzerinde uzun bir konuşma yaptı. Sözü başkalarına bıraktı. Bir daha söz aldı ve "İlkin genel olarak mandayı kabul edelim de koşulları üzerinde sonradan görüşürüz," dedi.

Üyelerden Macit Bey adında bir kişi, "Genel Kurulca asıl görüşülecek konu, şimdiden sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşayamayacak mıyız? Mandayı ne türlü anlayarak mandacı ile nasıl görüşeceğiz? Mandacı kim olacaktır? Asıl sorun budur," yollu konuştu. Ben, başkanlık yerinden, "Sanırım, bu raporda iki görüş beliriyor: Bunların birincisi, devletin iç ve dış bağımsızlığından vazgeçememesi ve ikincisi de devlet ve ulusun zararlı dış baskılara karşı bir yardım ve desteğe gereksinmesi bulunup

bulunmamasıdır. Asıl duraksamayı gerektiren nokta budur. İzin verilirse, bu nokta üzerinde düşünülmesi için raporu Teklif Encümeni'ne [Öneri Komisyonu'na] verelim. Sonra da yüce kurulunuza sunalım. Herhalde iç ve dış bağımsızlığımızı yitirmek istemiyoruz," dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey, "Üzerimize aldığımız görev çok ağır ve önemlidir; boş tartışmalara ayıracak hiçbir dakikamız yoktur. Bu muhtıramız üzerinde görüşelim ve acil vakit geçirmeksizin bir karara varalım," dedi. Ben, başkanlık yerinden, "Bu sorunu komisyon başkanı olmak dolayısıyla, açıklayayım (Teklif Encümeni Başkanı da bendim): Bu muhtıra, komisyonda okundu ve çokça görüşüldü, tartışıldı; fakat kesin karar verecek bir kanıya varılamadı. Daha önce, Genel Kurul'da okunmaksızın Öneri Komisyonu'na verilmişti. Bunun için bir kez de burada okunup Genel Kurul'un görüşü belli olduktan sonra gene Öneri Komisyonu'na verilerek kesin kararı vermek istemiştik," dedim. İsmail Fazıl Paşa (rahmetli) da söz alarak şunları söyledi: "Bekir Sami Bey'in düşüncesine katılırım; yitirecek zamanımız yoktur. Aslına bakılırsa iş de kolaylaşmıştır; tam bağımsızlık mı yoksa yabancı bir devletin mandasını mı isteyeceğiz? Alacağımız karar budur. Böyle önemli, en önemli olan bir işi, bir daha komisyona göndermek ve ondan sonra yeniden Genel Kurul'a getirmekle vakit geçirmeyelim. İş uzar. Zamanımız değerlidir. Buna bugün, yarın ya da öbür gün herhalde Genel Kurul'da bir karar verelim. Komisyonda vakit geçirmeyelim. Çünkü pek özlü bir sorundur."

Bundan sonra Hâmi Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleri ile Bekir Sami Beyefendi'nin düşüncelerine katıldığını söyledikten sonra, "Herhalde bize bir yardım gereklidir; bunun en basit kanıtı da devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılayabilmesidir," buyurdular.

Bundan sonra Raif Efendi, manda aleyhinde konuştu. İsmail Fazıl Paşa ona karşılık uzun bir konuşma yaptı. Ondan sonra yeniden Bekir Sami Bey konuştu ve dedi ki, "İsmail Fazıl Paşa Hazretleri'nin her bakımdan katıldığım konuşmasına bir şey ekleyeceğim: Kırım Savaşı'nı, düşmanı yenerek bitirdikten sonra katıldığımız Paris Kongresi'nde, savaş müttefiklerimizin [ortaklarımızın] bize yükledikleri o bilinen koşullarla bu şimdi okunan muhtıradaki isteklerimiz karşılaştırılacak olursa, hangisinin daha çok bağımsızlığı zedelediği anlaşılır sanırım."

Bekir Sami Bey'den sonra Hâmi Bey ve Hâmi Bey'den sonra da Refet Bey (Refet Paşa) konuştular. Refet Bey'in söylediği şuydu: "Mandanın bağımsızlığı zedelemeyeceği kuşku götürmez iken, bazı arkadaşlarımız; 'Bağımsız mı kalacağız, yoksa mandayı mı kabul edeceğiz?' yollu birtakım düşünceler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden önce mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla birlikte, mandadan söz açmadan önce de zihinleri gıcıklayan bu raporda, bu deyime ne gözle bakıldığını anlamak gerekir. Fazıl Paşa Hazretleri 'bağımsızlığı koruma koşulu ile manda' buyuruyorlar. Hâmi Beyefendi'nin mandayla ilgili olarak verdiği muhtıra iki bölüme ayrılıyor: Bir gerekçe bölümü var, ondan sonra bir de mandanın tanımıyla ilgili bölüm var... Manda sorununu bunlardaki görüşlere göre ele almak için önce bir noktayı anlamak isterim; bu muhtıranın içindekiler Genel Kurul'ca görüşülmüş müdür, görüşülmemiş midir?" İsmail Fazıl Paşa, "Yanlış anlamaya yol açtığından biz üçümüz (yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hâmi Beyler) bu muhtırayı geri alıyoruz. Verilmemiş saydık," dedi (Bu muhtıranın müsveddesi de temizi de kendilerinde kalmıştır).

Başkanlıktan, "Muhtıra geri alınmıştır," dedim.

Muhtıranın geri alındığına bakmayarak söz alan Refet Bey, tutanakta beş altı sayfa yer tutan beliğ [özenli] bir söylev verdi. Bu söylevin, tutanaktan olduğu gibi aldığım bazı tümceleri, söylevcinin amacını açıklamaya yetecektir sanırım.

Refet Bey diyordu ki: "Bizim, Amerikan mandasını yeğ tutmaktan amacımız, bütün toplumları tutsak kılan; yürekleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak, yumuşak ve ulusların vicdanlarına saygı gösteren Amerika'yı kabul etmektir. Yoksa, asıl iş para sorunu değildir ... söz olarak, manda ile bağımsızlık birbirine engel şeyler değildir; yalnız eğer biz gerçekte güçlü olmazsak işte o zaman manda altında eziliriz ve o zaman manda bizim için bağımsızlığı bozucu olur. Bir de, diyelim ki biz içeride ve dışarıda tam bir bağımsızlık isteriz. Ama, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız? Ondan önce, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Bunu düşünelim. Şurası kuşku götürmez ki, bugün İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bizi paylaşmak istiyorlar; ama eğer biz, bugün bir devletin kefilliği altında bir barış yapacak olursak ileride, uygun koşullar altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi çıkarımızı sağlarız. Ama eğer olumsuz bir durum ortaya çıkacak olursa acaba

büsbütün zarar etmiş olmayacak mıyız? ... Herhalde bir Amerika kefilliğini kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda beş yüz milyon lira borcu, yıkık bir ülkesi, pek verimli olmayan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira geliri olan bir ulus, bir dış yardım olmaksızın yaşayamaz. Eğer bundan sonra da bu durumumuzda kalır ve bir dış yardımla kalkınmayacak olursak, belki ileride Yunanistan'ın bile saldırılarına karşı kendimizi savunamayız...

Tanrı korusun, eğer İzmir Yunanlarda kalsa ve aramızda bir savaş açılsa düşmanımız, Yunanistan'dan vapurla asker getirecek durumda iken acaba biz Erzurum'dan hangi trenlerle ulaştırmamızı yapabileceğiz? Bundan dolayı, Amerikan mandası her şeyden önce bir kefil ve destek bulmak için gereklidir." Söylevci sözlerini şöyle bitirdi: "Eğer bu söylediklerimle gelecek görüşmelere bir başlangıç yapabildimse buna sevinirim."

Efendiler, bu parlak ve ustaca söylevin, dinleyenlerin düşünce ve kanıları üzerinde yapabileceği yanıltıcı etkinin ölçüsünü kolaylıkla kavrayabilirsiniz... Bunun ardından gelebilecek olan aynı düşüncedeki söylevcilerin söylevleriyle kongre üyelerinin büsbütün zehirlenmesine meydan vermemek ve özel aydınlatma ve uyarmalara zaman bulabilmek için hemen, "On dakika dinlenelim efendim," diyerek oturuma ara verdim (saat: 5.30'da).

Efendiler, bu söylevin son cümleleri dikkat çekicidir. Refet Beyefendi, Yunanları İzmir'de geçici sayıyor ve onlarla savaşmakta olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlar İzmir'de kalırsa ve savaş durumuna girilirse başa çıkamayacağımız kanısında bulunuyor.

Bundan sonraki oturumda Bursa delegelerinden Ahmet Nuri Bey, mandaya karşı uzun bir konuşma yaptı. Hâmi Bey buna daha uzun bir konuşma ile karşılık verdi ve gerçekten pek uzun olan söylevinin sonlarına doğru konuşmasını, şu bilgileri vererek pekiştiriyordu:

"Ama şimdi biraz da işin kesin bildiğim bir yönünden söz açacağım. İşin bu evresinde ilgili kişi ile kendim görüştüğümden sözlerim yaklaşık değil kesindir. İstanbul'dan ayrılmadan önce eski Sadrazam İzzet Paşa Hazretleri'ni görmeğe gitmiştim. Kendileri de kesinlikle bir mandanın bizim için gerekli olduğu kanısında idiler. Benden de bu konudaki düşüncemi sordular, ben de düşündüklerimi söyledim. Birkaç gün sonra beni çağırtıp şu sorunu açıkladılar: Suriye ve Adana bölgesinde dolaştıktan sonra İstanbul'a gelip siyasal partilerin görüşlerini öğrenmeye çalışan Amerika Soruşturma Kurulu üyeleri, İzzet Paşa'yı konağında ziyaret ederek Anadolu'daki millî

teşkilatın Türk ulusunu temsil ettiğine inandıklarını ve Paşa'yı da (yani İzzet Paşa'yı) bu işe önayak olan bir kişi olarak bildiklerini söylemişler ve "Eğer siz Erzurum ve Sivas kongrelerine Amerika'nın mandasını istetecek olursanız, Amerika da Osmanlı Devleti'nin mandacılığını kabul edecektir," demişler. Paşa bunu bana anlattıktan sonra, bu ulusun bir savaşa daha gücü kalmadığını ve herhalde böyle bir çareye başvurmak zorunda bulunduğumuzu söyledi ve Sivas'a gittiğim zaman oradakilere bu durumu anlatmaklığımı öğütledi. İzzet Paşa da bu yolla istenecek bir mandanın yüzde doksan kabul edilebileceği ve yalnız bizim için birtakım koşullar ileri sürmenin zorunlu bulunduğu kanısındadır. Paşa, ulusun isteğine dayanmaksızın Amerika'nın mandacılığı kabul edemeyeceğini, Kongre'ce belirtilecek isteğin Avrupa devletlerine karşı Amerika için bir dayanak olacağını bile söyledi. Ben bu sorunu İstanbul'dan şifre ile Erzurum'da Rauf Bey'e bildirdim. Mandanın kendisinden çok adına takılanlar yok yere kaygıya düşüyorlar. Kelimenin önemi yoktur. Önem, işin özünde ve niteliğindedir. Manda altına girdik demeyelim de isterlerse, devleti ebed-müddet [sonsuza değin yaşayacak devlet] olduk diyelim."

Bu son söze karşılık verenler arasında Husrev Sami Bey'in şöyle bağırdığı işitildi: "Ama bizim bu çalışmadan amacımız, kendimizi savunarak sonsuza değin yaşayacak ulus olduğumuzu ispat etmektir!" Hâmi Bey buna karşılık, eski düşüncesinden vazgeçer gibi bir yanıt verirken Kara Vâsıf Bey söz aldı ve o günkü oturumun sonuna kadar konuştu. Vâsıf Bey'in uzun sözlerinin özetini, tutanağa olduğu gibi geçen şu cümlelerle yüce görüşlerinize sunuyorum: "Bütün devletler bizi tam bağımsız bile bırakacaklarını söyleseler yine de desteksiz yapamayız (Vâsıf Bey sözlerinin başlangıcında, mandaya destek adını verelim, demişti). Dört yüzle beş yüz milyon lira arasında borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz. Bize, 'Bunu ödeyiniz' diyecekler; oysa bizim gelirimiz bunun faizine bile yetmez. O zaman güç bir durumda kalacağız; bunun için bağımsız yaşamaya mali durumumuz elverişli değildir. Sonra, yanı başımızda bizi paylaşmayı amaç edinmiş hükûmetler var; onların bu açgözlülükleri karşısında yok oluruz. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar uçakla havada uçuyorlar, biz daha kağnı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar zırhlı yapıyorlar, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Bu durumumuzla bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi paylaşırlar."

Vâsıf Bey konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu:

"... İstanbul'daki Amerikalılar: 'Mandadan korkmayınız, Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nde yer almıştır,' diyorlar. İşte bütün bu nedenlerden ötürü İngiltere'yi kendimize temelli düşman, Amerika'yı da katlanılabilir bir kötü yönetici sayıyorum. Eğer uygun bulursanız buradan İstanbul'daki temsilciye bir mektup yazıp gizlice bir kurul göndermek için bir torpido isteyebiliriz."

Eylül'ün dokuzuncu salı günü yapılan toplantıda manda konusuna dokunan Rauf Bey'in, tutanağa geçen sözleri şudur: "Bu manda sorunu üzerine şimdiye dek gerek basın ve gerekse başka çevrelerce birçok sözler söylendi. Yüce kurulunuz, dış destek düşüncesini kabul buyurdu ise de bu desteği kimden isteyeceğimiz belirtilmedi. Amerika olduğu kapalı olarak anlatılıyorsa da bence doğrudan doğruya adının söylenmesinde bir sakınca olamaz."

ERZURUM KONGRESİ HİÇBİR TÜRLÜ MANDA KABULÜNE KARAR VERMİŞ DEĞİLDİR

BU SÖZLERE BAKILIRSA RAUF BEY'İN GÖRÜŞÜYLE GEREK SİVAS KONGRESİ VE GEREK ERZURUM KONGRESİ GENEL KURULLARININ GÖRÜŞLERİ ARASINDA BİR YANLIŞ ANLAMA OLDUĞU KUŞKU GÖTÜRMEZ.

Rauf Bey'in konuşmasında yorumlanan bu anlayışın gerek Erzurum ve gerek Sivas kongreleri bildirilerinin yedinci maddesindeki yazılış özelliğinden doğduğu kanısına varılabilir. Gerçekten, bu maddenin yazılışında, belki manda isteme pek ileri giden ve sonu gelmez propagandalarıyla kamuoyunu bulandıranları susturmak ve belki bundan daha çok, onların savlarına bir karşılık olmak üzere bir çeşit özellik vardır. Maddede yazılanlar, mantık ışığında incelenince ve düşünülünce ne manda ve ne de Amerika'nın mandacılığını isteme düşüncesini kapsamadığı anlaşılır. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi olduğu gibi hatırlatmak isterim:

"Madde 7- Milletimiz, bu çağın ülkülerini yüce bilir; teknik, sanayi ve iktisat durumumuzu ve bize gerekli olanları iyice anlar. Bundan ötürü, devletimizin ve milletimizin içte ve dışta bağımsızlığını ve yurdumuzun bütünlüğünü korumak koşuluyla, altıncı maddede belirtilen sınır içinde,

▸ *Mustafa Kemal Paşa Ankara'da Dârüleytâm (Yetimler Yurdu)'nun önünde.*

ulusçuluk ilkelerine saygılı ve yurdumuzu ele geçirme amacı gütmeyen herhangi bir devletin teknik, sanayi, iktisadi yardımını sevinçle karşılarız ve bu adaletlice, insanca koşulları kapsayan bir barışın da acil gerçekleşmesi, insanlığın esenliği ve dünyanın rahatlığı adına millî isteklerimizin en önemlisidir."

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda düşüncesi ve mandacının Amerika olacağı düşüncesi vardır? Olsa olsa, "Herhangi bir devletin teknik, sanayi, iktisadi yardımını sevinçle karşılarız," sözlerinden manda düşüncesine kapılanlar bulunabilir. Ama, mandanın anlamı ve özü elbette bu değildir. Her zaman ve bugün de bu açık anlama göre yapılacak yardımları sevinçle karşılamaktayız ve karşılarız. Nitekim, Ankara-Ereğli ve Keller [Bugünkü adı: Fevzipaşa]-Diyarbakır demiryollarının yapılması için bir İsveç grubunun ve Kayseri-Sivas-Turhal yollarının yapılması için de bir Belçika grubunun teknik, sanayi, iktisat yardımlarını seve seve kabul ettik ve sözgelişi Ankara kentinin ve öbür Anadolu kentlerimizin bir an önce bayındırlaştırılmasına ve bütün öteki demiryollarımızla karayollarımızın ve limanlarımızın yapımına yardım etmek isteyecek yabancı sermaye sahiplerinin yardımlarını seve seve kabul ederiz. Yeter ki yurdumuza sermaye getireceklerin, devletimizin ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığını ve yurdumuzun bütünlüğünü zedeleme ereğini güden gizli düşünceleri olmasın. Bu maddede yer alan "ulusçuluk ilkelerine saygılı ve yurdumuzu ele geçirme amacı gütmeyen herhangi bir devlet" sözünden Amerika Devleti anlamı çıkarılmasına yer yoktur. Çünkü bu ilkelere saygılı dünya devleti yalnız Amerika da değildir. Örneğin İsveç devleti, Belçika devleti de bu nitelikte devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandacılığı da söz konusu olabilir mi? Bir de eğer Amerika devletine kapalı olarak işaret edilmek istenseydi "herhangi bir devletin" yerine "bir devletin" ya da hiç olmazsa sadece "devletin" sözleriyle yetinmek gerekirdi. Demek ki, maddenin açıkladığı koşullar içinde teknik, sanayi, iktisat yardımın iyiye yorulduğu bütün devletleri kapsar görüldüğü açıktır.

Efendiler, bu manda konusundaki görüşümü –ki bundan önce yapılan ve bu dakikada yüce kurulunuzun da bilgi edinmiş bulunduğu bunca yazışma ve tartışmalarımızla sabit olmuştur– aylardan beri gece gündüz yanımda bulunan bir arkadaşın daha anlamamış olduğu düşünülebilir mi? Öyle ise ya Rauf Bey'in öteden beri benimle görüş birliği yoktu; ya da görüş

birliği vardı da Sivas'ta İstanbul'dan gelenlerle konuştuktan sonra düşüncesini değiştirmişti. Burasını kestirmek bence güçtür. Şimdi biraz daha Rauf Bey'i dinleyelim. Rauf Bey, sözlerine şöylece devam ediyor:

"Ateşkes antlaşmasının yapıldığı sıralarda Almanlar barış antlaşmasını imza etmeyecek sanılırken İngiliz basını bazı gizli şeyleri açığa vurdular. Bunlardan birincisi, Almanya'nın barış antlaşmasını imza edeceği konusuydu. Bu gerçekleşti. İkincisi de Türkiye'nin paylaşılması konusuydu. Bu çok şükür gerçekleşmedi. Buna göre: Konferansın kararı gereğince Kızılırmak'ın doğu yanı Ermenistan sayılarak Amerika koruyuculuğuna veriliyor. Belki Gürcistan'la Azerbaycan da Amerika'ya bırakılır, deniliyordu. Kızılırmak'ın batısındaki toprakların İzmir ve İstanbul dışındaki kısımları da denize çıkış kapısı Antalya limanı olmak üzere, Türkiye oluyordu. Bu bölgenin kuzeyi, İtalyan ve Fransız; güneyi de İngiliz koruyuculuğuna ve yönetimine veriliyordu. İzmir'in işgali, İngiliz basınının açığa vurduğu şeylerin doğruluğunu ortaya koymaya başladı. Demek ki, bu tehlike karşısında ülkemiz için en tarafsız durumda bulunan Amerika'nın yardımını kabul etmek zorundayız. Ben bu kanıdayım."

Rauf Bey'in düşüncesini anlamak için bundan sonra daha uzun süren sözlerini dinlemeye bilmem gerek kaldı mı?

Efendiler, pek uzun ve tartışmalı geçen bu manda görüşmeleri, manda isteyenleri susturacak ortalama bir çözüm yolu bulunarak bitirildi. Hem de bunu öneren yine Rauf Bey oldu: "Amerika'da yıllardan beri bize karşı yapılmakta olan kötüleyici propagandaların doğurduğu düşünce akımını düzeltmek için her şeyden önce Amerika Kongresi'nden ülkemizi inceleyecek ve gerçeği görecek bir kurulu çağırmak." Bu öneri oybirliğiyle kabul olundu. Kongre Başkanlık Kurulu'nun imzalarıyla bu yolda bir mektup müsveddesi hazırlandığını hatırlıyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Doğrusu da bu mektuba özel bir önem vermiş değildim.

Efendiler, bu arada şunu da söyleyeyim; belge olarak başvurduğum Kongre tutanakları, Başkanlık Kurulu kâtipliğinde bulunan Afyonkarahisar delegesi Şükrü ve mandayı savunan söylevlerini dinlediğimiz Hâmi Beyler eliyle tutulmuş ve Hâmi Bey'in yazısıyla düzgün bir deftere temize çekilmiştir.

SİVAS KONGRESİ'Nİ SONUÇSUZ BIRAKMA ÇABALARI

EFENDİLER, KONGRE 11 EYLÜL'DE SONA ERDİ. 12 EYLÜL'DE SİVAS HALKININ DA KATILDIĞI BİR AÇIK OTURUM YAPILARAK BAZI SÖYLEVLER VERİLDİ.

Kongre görüşmeleri sırasında, önemli olarak Meclis-i Mebusan'ın tezelden seçilmesi ve toplantı yerinin neresi olması gerektiği konularına değinildi. Fakat, şimdi açıklayacağım sorunlar, Kongre görüşmelerini kısa kesmeyi gerektiriyordu. Bu son noktalarla daha sonra Heyet-i Temsiliye uğraştı. 9 Eylül 1919 günü toplanmış olan bazı bilgiler Kongre'ye şöylece açıklandı: "Eskişehir ve Afyonkarahisar'daki İngiliz kuvvetleri iki katına çıkarıldı. General Miller Konya'ya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa karşı koymakta duraksıyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de Cemal Bey türünden bir adammış. Değerli arkadaşlarımın böyle durumlar karşısında sert davranmak isteyeceklerini bildiğimden, çabuk ve sert önlemler alınmasını Fuat Paşa'dan rica etmiştim. Fuat Paşa da Kongre'nin kendisine olan güvenine dayanarak Kongre adına gereken bildirim ve girişimlerde bulunmuştur. Bu türlü icraatın yüce kurulunuzca kabul edilmesini rica ediyor. Fuat Paşa, valilere sert uyarmalar yapıyor. Bölgelere üst subaylardan millî komutanlar atıyor ve bu komutanlara ulus adına her türlü yetki verilmiştir, diyor." Kongre öneriyi kabul etti. Bundan sonra şu yolda açıklamalara devam ettim:

"Buraya Galip Bey adında bir vali atanmış, geliyormuş; ama bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılamadı. Fakat, biz başka bir bilgi elde ettik. Mister Nowill adında bir İngiliz binbaşı, Bedirhanlılardan Kâmuran, Celâdet ve Cemil Beylerle birlikte yanında on beş kadar Kürt atlısı ile Malatya'ya gelmiş ve kendilerini Mutasarrıf Bedirhanlı Halil Bey karşılamıştır. Harput valisi de bir posta hırsızını izliyor görünerek otomobille Malatya'ya gelmiştir. Bu amaçla bunlara Hısnımansur'daki [şimdiki Adıyaman] birlik de verilmiştir. Amaçlarının, Kürdistan kurmaya söz vererek Kürtleri, işlerimizi bozmaya ve bizi öldürtmeye yöneltmek olduğu anlaşılmış ve karşı önlemlere de başvurulmuştur. Örneğin, valiyi ve ötekilerini yakalatmak istiyoruz. Malatya mutasarrıfı da Kürt aşiretlerini Malatya'ya çağırmıştır. Bunun üzerine 13. Kolordu bölgesinde işe giriştik. Gereken önlemler alınmıştır. Yarın akşam

Harput'tan gönderilen bir birlik ortalığı karıştıranları tepeleyecektir. Buradaki kolordu komutanı da gereken önlemleri almıştır. Malatya'ya ve öbür yerlere de gereken emirler verilmiştir."

Efendiler, hemen hemen Sivas Kongresi'nin toplantı süresince sinirlere gerginlik verecek nitelikte haberler almaktan geri kalmıyordum. Ancak, aldığım bütün bilgileri olduğu gibi Kongre üyelerine sunmakta yarardan çok sakınca buluyordum. Gördünüz ki, şimdi açıklayacağım üzere, gerçekten tehlikeli sayılabilecek nitelikte olan Ali Galip sorunundan da söz ederken sakıngan bir dil kullanmayı yeğ tutmuştum. Bence en önemli sorun, her türlü güçlüklere ve tehlikelere göğüs gererek Sivas Kongresi görüşmelerini bir an önce sonuçlu kararlarla bitirmek ve bu kararları yurtta uygulamaya girişmekti. Bu dileğim gerçekleşti. Bütün ülkeyi kapsayan millî teşkilat tüzüğünün ve Genel Kongre Bildirisi'nin hemen basılıp dağıtılması için gereken işler yapıldı. Yalnız, beklenenin üstünde yeni olaylar karşısında kalındığından, Kongre sona erdiği halde Kongre üyelerinin, durum gelişinceye kadar, Sivas'ta kalmalarını uygun gördüm ve gerekirse daha güçlü bir olağanüstü kongre toplamak için de hazırlıklar yaptım. Ali Galip'in kaçması üzerine Kongre üyelerinin Sivas'ta alıkonulmasından vazgeçildiği gibi, Ferit Paşa hükûmetinin düşmesi üzerine olağanüstü kongre toplamaya da gereklik görülmedi.

ALİ GALİP OLAYI

ŞİMDİ EFENDİLER, SAVAŞ TARİHİMİZDE ÖNEMLİ BİR OLAY OLAN ALİ GALİP SORUNU ÜZERİNDE MÜSAADE BUYURURSANIZ BİRAZ GENİŞ BİLGİ VEREYİM:

"Efendiler, daha temmuz başında, Erzurum'da bulunduğum sırada Celâdet ve Kâmuran Âli adında iki kişinin yabancılarca, bol para ile İstanbul'dan Kürdistan'a gönderileceği, bunların türlü yalanlar söyleyerek kafaları karıştırmak ve bize karşı halkı kışkırtmakla görevlendirildikleri ve bir iki gün içinde yola çıktıkları ya da çıkacakları haber alındı. Bu haber üzerine, bunların sessizce gözetlenmeleri ve tutulmaları gereğini 3 Temmuz'da Diyarbakır'da 13. Kolordu komutanına ve ayrıca Kurmay Başkanı olan Halit Bey'e ve Canik mutasarrıfına bildirdim.

20 Ağustos'ta, 13. Kolordu komutanına verdiğim emirde, söz konusu kişilerin İstanbul'dan yola çıktıklarının bildirildiğini ve alınacak önlemler arasında özellikle Mardin istasyonunda sıkı bir denetleme yapılmasının uygun olacağını yazdım.

Sivas Kongresi'nin ikinci günü, yani 6 Eylül'de, "Bedirhanlı ailesinden Celâdet ve Kâmuran ile Diyarbakırlı Cemil Paşaoğlu Ekrem adlarında üç kişinin, yanlarında eskiden Diyarbakır ilinde bize karşı propaganda yapan bir yabancı subayla birlikte, silahlı Kürtler koruyuculuğunda Elbistan ve Arga [bugünkü Akçadağ, Malatya'nın ilçesi] üzerinden Malatya'ya geldikleri ve kendilerini mutasarrıf ile belediye başkanının karşıladıkları 13. Kolordu'nun yazısından anlaşılıyor."

15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın 3. Kolordu Komutanlığı'na, bununla ilgili olarak gönderdiği 6 Eylül 1919 gün ve 529 sayılı şifreli telgrafında verilen bilgide: "Yabancı subayın, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu incelemek üzere İstanbul Hükûmeti'nin izniyle dolaştığını söyledikleri; Malatya'da bulunan süvari alayının, er sayısı az olduğundan, bunları yakalamaktan çekindiği; bununla birlikte, bunların hemen yakalanması için İstanbul'a başvurulduğu 13. Kolordu'dan bildirilmiştir. Bu adamların ne amaçla ve ne görev için nereleri gezecekleri konusundaki bilgisini, Harput valisinden sordum," denilmekteydi. Harput Valisi Ali Galip Bey'dir. Bu adamların ne amaçla geldiklerini 3 Temmuz'dan beri biliyoruz. Beş on silahlı Kürt'e karşı bir süvari alayının er sayısı az görülmüş, yakalanmasına cesaret edilmemiş. Asıl dikkate değer şey, bunların yakalanması için İstanbul'a başvurulmuş olduğu haberidir!

Bu küçük ve önemsiz gibi görünen noktaları; o zamanki durumu değerlendirmede, dikkati çeken düşünce ve anlayış ayrılıklarını gösterdiği için anıyor ve belirtiyorum.

Diyarbakır'da, 13. Kolordu komutanının tutumu kuşku verici görüldüğünden, doğrudan doğruya bu kolordunun kurmay başkanına, 3. Kolordu komutanının imzasıyla 7 Eylül 1919 günü yazılan kişiye özel şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil, Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerle birlikte İngiliz binbaşısının ne yapıp yapıp yakalanmaları ve Sivas'a yollanmaları amacıyla, Elazığ'da bulunan 15. Alay Komutanı İIyas Bey'in kendi komutası altında altmış kadar atlı ve katırlı erle en geç 9 Eylül'de Harput'tan Malatya'ya doğru yola çıkması için –işin acilliği dolayısıyla– doğrudan doğruya emir gönderildiği bildirildi ve birliğin çabucak yola çıkmasının sağlanması rica edildi. 8 Eylül'de Sivas'tan da bir otomobil ile bazı subaylar gönderileceği bildirildi.

Diyarbakır'dan kurmay başkanının bana gönderdiği 7/8 Eylül 1919 günlü şifrede şöyle deniliyordu:

> **"Yakalama ile ilgili isteği öğrendim. Bu konuda komutan beyin emir vereceğini hiç sanmıyorum. Çünkü askerî niteliklerini çok iyi biliyorum. Benim göndereceğim emri ise tümüyle yerine getirmekten çekinirler. Bu konuda İstanbul'la yazışma yapmaktayız. Bu durum karşısında gerekenin yapılması yüksek kararınıza bağlıdır. Şifre kaleminin 357 sayısıyla sunulmuştur."**
>
> **13. Kolordu Kurmay Başkanı**
> **Halit**

Elazığ'daki Alay Komutanı İlyas Bey'den 13. Kolordu komutanının emrine karşılık olarak gelen 8 Eylül günlü telgrafta da: "Kolordudan aldığım emir üzerine yola çıkmam geri bırakıldı. Kolordunun izni olmadan buradan ayrılmam uygun olmayacağından yola çıkma emrinin kolordudan verilmesini sağlayınız," denilmekteydi.

Halit Bey'e hemen verdiğim karşılık şuydu:

> **7/8 Eylül 1919**
>
> **Malum şahısların kötülükleri belli olmuştur. İstanbul Hükûmeti... bu kötülükte ortaktır. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu konudaki bildirimleri, hiç kimseyi duraksatmayacak biçimde yapmak, hemen emir vermek, vakit geçirmemek gerekir. Komutanı duraksayacak gibi görüyorsanız, siz, bizim Elazığ ve Malatya'daki alay komutanlarına gönderdiğimiz emirlerin yerine getirilmesini ilgililere bildiriniz. Gerçekten gerekiyorsa, komutayı uygun gördüğünüz tümen komutanlarından birisi ele alsın. Ağırdan alma zamanı geçmiştir. İşin yapıldığını bildiren karşılık telgrafınızı bekliyoruz kardeşim.**
>
> **Mustafa Kemal**

Alay Komutanı İlyas Bey'e de, o gün kendim şu emri verdim:

> **"Malum şahısların hainliği belli olmuştur. İstanbul'daki hükûmet de bunların hainliğine ortaktır. Kolordunuz komutanı belki bu konuda ne yapılacağını yazı ile sorar ve karşılık alamaması akla gelebilir. Bunun için sorunun çözümlenmesini ve sonuçlandırılmasını sizden beklerim. Vereceğiniz karşılığı gözlüyorum efendim. Malatya'daki işleri bitirdikten sonra gerekirse Sivas'ta bize katılırsınız."**
>
> **Mustafa Kemal**

Kapalı telgraf dışındaki imza da 3. Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Bey'indi.

Malatya'da bulunan 12. Süvari Alayı komutanını da 7/8 Eylül gecesi, kendim telgraf başına çağırtmıştım ve görüşmekteydim. Alay Komutanı Cemal Bey'den durumunu ve kuvvetini sorup öğrendim. Gelenlerin yanlarında bulunan silahlı Kürtlerin "on beş, yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi. Ben, kuvveti yeter gördüm. Süvari ve topçu alayının yalnız subayları bile yetebilirdi. Yalnız özel ve ruhsal durumu anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf konuşması şöyle oldu:

Ben, "Vali Galip Bey ve İngiliz binbaşısı ile Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerin hepsinin iyi hazırlanacak bir düzenle bu gece yakalanarak Sivas'a gönderilmeleri çok gereklidir. Durumunuz bunu yapmaya elverişli midir? Size buradan ve Harput'tan yardım yetiştirilecektir".

Cemal Bey, "Valiyi de birlikte mi?"

Ben, "Özellikle, evet".

Cemal Bey, "Bildirdiğim gibi, durum ve kuvvetim buna elverişli değildir. Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerin yakalanmaları konusunda 13. Kolordu komutanıyla yazışmalar yapıldı. Sonunda, durumun inceliği dolayısıyla, şimdilik yakalanmalarının uygun olmayacağını bildirir emir de gelmiştir," dedi.

Artık bu kişinin daha çok üstüne varılamazdı. "Kendilerine sezdirmeksizin sıkıca gözaltında bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Giderlerse ne yana ve ne gibi araçla yola çıkacaklarını hemen bildiriniz," talimatını vermekle yetindim.

8 Eylül günü Cemal Bey'den şifreli telgraf ile "malum şahısların şimdi gene orada olup olmadıklarını ve gözetlemeye ne ölçüde güvenilebileceğini" sordum ve kendisine "günde iki kez rapor vermesini" buyurdum...

Halit Bey'e yazdığım telgrafa ertesi gün (8 Eylül 1919) aldığım karşılıkta, Elazığ Alay Komutanı İlyas Bey'e emir verildiği ve bu emrin örneği bildiriliyordu.

Kolordu Komutanı Cevdet Bey de, İlyas Bey'in katıra bindirilmiş 52 er ve iki ağır makineli tüfekle, 9 Eylül sabahı yola çıktığını ve 10 Eylül akşamı Malatya'da bulunacağını bildirdi. 9 Eylül günlü olan bu şifresinde, "muhalefetle dolu olan bir çevrede daha çok iş yapmamakta kendisini özürlü saymamı" da bildiriyordu.

9 Eylül'de, İlyas Bey'in birliğinden başka, Aziziye'den iki süvari bölüğü, Siverek'ten Malatya'daki alaya bağlı bir bölük de Malatya'ya gönderildi.

Vali Ali Galip'in ve Bedirhanlılarla Cemil Paşaoğlu'nun yaptığı propagandanın etkisini ortadan kaldırmak için Elazığ ve Dersim dolayları ile ilgisi olduğunu bildiğim ve o sırada Kemah'ta bulunan Hâlet Bey'e (eski milletvekili) 9 Eylül'de, Elazığ'a gitmesini ve Haydar Bey'le bağlantı kurmasını yazdım. Ayın sonuna doğru oraya vardı.

Van valisi bulunan Haydar Bey de Elazığ valiliği görevini almak üzere Erzurum'dan gönderilmişti. Haydar Bey, 15. Kolordu'ya bağlı olup Mamahatun'da bulunan bir süvari alayı ile de bağlantı kurarak, gerektiğinde bu alayı Malatya'ya doğru yola çıkaracaktı.

Otomobil ile bazı subayların Malatya'ya gönderileceğini de yazmıştım.

Gerçekten, arkadaşlarımızdan Recep Zühtü Bey, görünürde "3. Kolordu Yaveri" sanıyla ve benden aldığı özel talimatla, yanında başka bazı kimseler olduğu halde, otomobille Malatya'ya gitmek üzere, 9 Eylül'de yola çıktı. Ne yazık ki, bindiği otomobil, yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangal'da kırılmış ve tam zamanında Malatya'ya yetişememişti. Kangal'dan sonra, kimi zaman araba ve kimi zaman hayvanla gece gündüz yol alarak Sivas'tan çıkışının dördüncü günü öğleden sonra Malatya'ya ulaşabilmişti. Recep Zühtü Bey'in verdiği raporlar, durumun aydınlanmasına çok yardım etmişti. Efendiler, 10 Eylül günü geç vakit şu telgrafı aldık:

Kişiye özeldir.
Hiç durmayacaktır.

Malatya'dan, 10.9.1919

Sivas'ta 3. Kolordu Komutanlığı'na
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nedir:

10.9.1919 saat 2'de kötü bir olayla karşılaşmadan Malatya'ya ulaşılmıştır.

Malum şahısların hepsinin, ne yazık ki, Kâhta'ya doğru kaçtıkları; ayrıntıların sonra bildirileceği, bilgilerinize sunulur.

15. Alay K.
İlyas

Aynı günde ve fakat, İlyas Bey'in telgrafından sonra da şu telgrafı alıyoruz:

Çok acildir.

Malatya'dan, 10.9.1919

Sivas'ta 3. Kolordu Komutanlığı'na
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

Harput valisi ile Malatya mutasarrıfı, İngiliz binbaşısı ve yardakçıları, sizce bilinen kişiler, 15. Alay'ın Elazığ'dan yola çıktığını ve kendilerinin yakalanacaklarını haber alır almaz, bugün sabah erkenden kaçmışlardır. Bunların Kâhta'daki Bedir Ağa'nın yanına gittikleri ve oradan bulacakları Kürtlerle burayı basmaya gelecekleri söylenmektedir.

Bunlar ve Bedir Ağa aşireti, kötülüğe yeltenirlerse kovuşturma yapılması için kolordudan emir alınmıştır; izlenmektedirler ve sonuç ayrıca bildirilecektir.

15. Alay komutanının, emri altındaki kuvvetle, bugün saat 2'de Malatya'ya geldikleri bilgilerinize sunulur.

12. Süvari Alayı Komutanı
Binbaşı Cemal

İkisi bir günde yazılmış olan bu telgraflar, yan yana getirilerek incelenirse ilgi çekici bazı noktaların göze çarpmamasına olanak yoktur.

Süvari Alayı Komutanı Cemal Bey, bizden aldığı talimata uyarak bilinen kişileri sıkı ve güvenli bir biçimde gözaltında bulunduracak ve günde iki kez rapor verecekti.

Adı geçen şahıslar 10 Eylül günü sabah erkenden kaçtıkları halde Cemal Bey bu bilgiyi, ancak İlyas Bey birliğinin varışından ve İlyas Bey'in raporundan sonra gönderiyor. Cemal Bey, kaçanların, İlyas Bey birliğinin Elazığ'dan yola çıkışını haber aldıklarını bildiriyor. Oysa telgrafhane Cemal Bey'in gözetimi altında idi.

Sonra, kaçakların, Kürtleri toplayıp Malatya'yı basacaklarının söylendiğini de ekliyor. Bu noktalar Süvari Alayı komutanı üzerine kuşkuları çekmeyecek gibi uzak değildir.

Sonradan alınan bilgilerden anlaşıldı ki, Ali Galip ve arkadaşlarına 9 Eylül akşamı haber verilmiştir. Ali Galip geceyi hükûmet konağında uykusuz geçirmiştir. 10 Eylül'de yanlarında birkaç jandarma ve silahlı Kürt'le birlikte, hükûmet konağında toplanıyorlar; sandık emininin [veznedarın] odasına giriyorlar; sandığı [kasayı] açıyorlar; birlikte alıp götürmek üzere altı bin lira sayıp bir yere koyuyorlar ve sandığa koymak üzere şu senedi yazıyorlar:

"Mustafa Kemal Paşa ve yardakçılarının tepelenmesi giderlerine karşılık olmak üzere ilgili buyruğa uyularak altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919: Halil Rahmi, Ali Galip."

İlyas Bey birliğinin Malatya'ya yaklaşmakta olduğunun anlaşıldığı bir sırada Süvari Alayı komutanı, subaylara mutasarrıfın evini hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sarıyorlar, telefon telgraflarını kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu işin başladığını sezinleyen Halil Bey'in eşi, hükûmet konağına haber veriyor. Hükûmette para almakla uğraşan vali, mutasarrıf ve arkadaşları durumu öğrenir öğrenmez korku ve telaşla her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve adamlarıyla hazır bulunan atlarına binerek hemen kaçıyorlar.

Süvari Alayı komutanı ve Topçu Alayı komutanının, valinin geceyi hükûmet konağında geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıftan çok, valinin tutulmasının önemli olduğu da besbelliydi. Öyle ise bu kişilerin kaçmasına göz yumulduğu kesin bir gerçektir. En zayıf

yoruma göre: Malum şahısların yanlarındaki beş on silahlı jandarma ve Kürt ile çarpışmadan büyük kötülük doğabileceği kuruntusu Malatya'dakileri dolaylı önlem almaya sürüklemiş ve adı geçen kişileri ürküterek kaçırmayı yeğletmiştir, denilebilir.

10 Eylül'de İlyas Bey'e verdiğim talimatta başlıca belirttiğim noktalar:

1- **Kaçakların acil yakalanmaları,**

2- **Kürtlük akımına kesinlikle elverişli alan bırakılmaması,**

3- **Malatya'da mutasarrıflık görevini Jandarma Komutanı Tevfik Bey'in üstüne alması; uygun görülecek namuslu ve yurtsever bir kişinin de Harput'ta valilik görevine hemen başlaması,**

4- **Malatya ve Harput'taki hükûmet kuvvetleri eksiksiz ele alınarak millete ve yurda karşı hiçbir davranışa meydan verilmemesi,**

5- **Kaçaklara uyanların acımadan ve aman vermeden yok edileceğinin duyurulması ve namuslu halka gerçeğin bildirilmesi,**

6- **Millî varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancı askerlere de karşı konulacağının göz önünde bulundurulması gibi düzenlemelerin ve önlemlerin bildirilmesi idi.**

Efendiler, kaçakların o dolaylardaki aşiretlerden birtakım Kürtleri toplayabileceklerini ve Maraş'ta bulunan yabancı kuvvetlerden bile yararlanabileceklerini kesin imiş gibi kabul etmek gerekiyordu. Onun için, alınmış olan düzeni pekiştirmek ve bu işe ayrılmış olan birlikleri artırmak gerekiyordu. Bu amaçla Sivas'tan, katıra bindirilmiş bir birlik daha 9 Eylül akşamı Malatya'ya gönderildiği gibi 3. Kolordu da elden geldiğince, birliklerini güneye indirecek; 13. Kolordu, izleme işini sağlayacak ve hainlere kıpırdayacak fırsat vermemek için en geniş ölçüde etki yapmak gerekli olduğundan, Mamahatun'daki Süvari Alayı da Harput'a doğru gönderilecekti. Bu konuda 3., 13. ve 15. Kolordu komutanlarına gereği gibi bildirimler yapıldı ve dilekçelerde bulunuldu.

Efendiler, verdiğimiz talimatlara göre kaçakları izletirken, bir yandan da, elimize geçen bazı belgeleri gözden geçirelim. Bu belgelerin, olayı ve Ali Galip'in giriştiği işleri, İstanbul Hükûmeti'nin kötülüklerini her türlü açıklamadan daha iyi belirteceğini sandığımdan, olduğu gibi okunmaları gereksiz görülmez düşüncesindeyim.

İlkin, Dahiliye Nazırı Adil Bey'le Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın birlikte imzalayarak Elazığ Valisi Ali Galip Bey'e gönderdikleri 3 Eylül 1919 günlü talimatı okuyalım.

Bundan sonra, Dahiliye Nazırı'nın, gönderilecek kuvvet ve harcanacak para tutarı ile ilgili olarak Bâbıâli'den çektiği telgrafı görürüz:

İstanbul (Deraliye)
906
Kendisi açacaktır.

Elazığ Valisi Galip Beyefendi'ye

İlgi: 2 Eylül 1919, sayı: 2.

Arz olunmuştur. Padişah emri bugün çıkacaktır. Demek, durum kesinleşmiştir. Talimat şudur: Bildiğiniz gibi Erzurum'da Kongre adı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar aldılar. Ne toplananların ne de aldıkları kararların bir temeli ve önemi vardır. Fakat bu davranışlar ülkede birtakım söylentilere yol açıyor. Avrupa'ya ise pek şişirilerek yansıtılıyor. Bundan dolayı, pek kötü etkiler yapıyor. Ortada önemsenecek hiçbir kuvvet, hiçbir olay yokken salt bu şişirmelerden ve kötü etkilerden kaygılanan İngilizlerin son günlerde Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları anlaşılıyor. Hükûmetin, her yere olduğu gibi size de gönderdiği belli bildirimlere aykırı tutum sürdürülürse, çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sivas'a ve oradan daha ilerleyerek birçok yerlere girmeleri olasılığı uzak değildir. Bu ise ülkenin yararına elbette aykırıdır. Erzurum'da toplanan belli kişilerin yakında Sivas'ta toplanarak yine bir kongre yapmak istedikleri, yapılan yazışmalardan anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmayacağı hükûmetçe bilinmektedir. Fakat bunları Avrupa'ya anlatmanın yolu yoktur. İşte bunun için bunların orada toplanmasını önlemek gerekiyor. Bunun için de her şeyden önce Sivas'ta hükûmetin tam güveneceği ve yurdun esenliğine uygun olan bildirimleri eksiksiz yerine getirmeye kararlı bir vali bulundurmak gerekmektedir. Sizin gibi yüksek bir kişiyi onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sivas'ta kongre yapmak isteyen birkaç kişiye engel olmak pek güç bir şey değilse de kimi general, üstsubay, subay ve erlerin de bunlarla bir düşüncede olduklarının anlaşılması dolayısıyla, hükûmetin alacağı

önlemleri ellerinden geldiğince etkisiz bırakacakları ve bilinen kişileri olabildiğince koruyacakları dikkate alınarak, güvenilir bir iki yüz kişinin emriniz altında bulunması başarı sağlamak için uygun görülmektedir. Bundan dolayı, önce de yazdığım gibi oralardaki Kürtlerden güvenilen yüz, yüz elli süvariyi birlikte alarak, ne için oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sivas'a, hiç kimsenin beklemediği bir zamanda varıp valiliği ve komutanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarmalarla askerleri, sayıları çok az olmakla birlikte, işi iyi yönetecek olursanız, karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağı için hemen etkin bir duruma girerek, toparlanmalarına meydan vermemiş olacağınız ve orada bulunanlar varsa hemen yakalatıp gözaltında İstanbul'a gönderebileceğiniz apaçıktır. Bu yolla ele geçirilecek hükûmet gücü ve erki, yurt içinde serüvenci davranışlarda bulunanları yıldırarak bu türlü hoşa gitmeyen davranışların ortaya çıkmasını önleyeceği gibi, dışarıda da iyi etki yaparak yabancıların asker çıkarmak ve oralara girmek yolundaki düşüncelerden vazgeçmeleri için hükûmetçe yapılacak başvurma ve girişimlere sağlam bir dayanak olacaktır. Aslına bakılırsa, Sivas'ın kimi ileri gelenlerinden sağlam olarak öğrenildiğine göre halk, bu politikacıların kışkırtmalarından, para toplamak için yaptıkları baskılardan pek çok iğrenmiştir, bunların önlenmesi için hükûmete her türlü yardıma hazırdır. Orada hemen jandarma yazılacak istenildiği kadar er bulunacağı ve buna, sözü geçer kişilerce özel olarak yardım edileceği bildirilmektedir. Böylece yeter sayıda ve hükûmete sıkıca bağlı bir jandarma teşkilatı kurduktan sonra, birlikte götüreceğiniz süvarileri memnun ederek yerlerine göndeririz. İşte alınacak önlemler bunlardır. Bunun kolaylıkla ve başarıyla uygulanması, yalnızca işi son derece gizli tutmaya bağlıdır. Sivas'ta görev aldığınızı, dahası oralara doğru gideceğinizi evinizde en güvendiğiniz kimseye bile söylemeyiniz ve Sivas'a girinceye dek işi yanınızdakilere de sezdirmeyiniz. Bu, başarının baş ilkesidir. Bundan ötürü, şimdilik ne yapıp yapıp ailenizi orada bırakarak, çevredeki aşiretleri denetlemek için beş on gün dolaşacağınızı evinizdekilere ve başkalarına söyleyerek hemen yola çıkıp bir gün önce Sivas'a ansızın varmaya çalışmalısınız. Oraya vardığınızda aşağıdaki telgrafı gerekenlere bildirip valiliği ve komutanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir yandan

da makine başında Nazırlığa durumu bildirmelisiniz. Böylece durum belli olur olmaz size yine makine başında gereğine göre bildirim yapılacaktır. Böylece işe başladıktan sonra ne zaman uygun görürseniz ailenizi ve eşyanızı Sivas'a getirtebilirsiniz. Ancak şimdi orada bulunan Reşit Paşa'nın valilikten çıkarıldığı, yerine başkasının gönderileceği her nasılsa duyularak, kendisi Nazırlığa başvurduğu ve adları sizce bilinen kimselerin yakında Sivas'ta birleşmek istedikleri, alınan yazılardan anlaşıldığı için yok yere bir dakika geçirilmeyerek bir an önce yola çıkıp bir saat önce Sivas'a ulaşmaya çalışmanız da işi başarma bakımından çok önemli ve çok gereklidir. Şu nedenlere ve düşüncelere göre ne zaman yola çıkıp ne sürede Sivas'a varabileceğinizin bildirilmesi gerekmektedir. Sivas'ta ilgililere göstereceğiniz telgraf şudur: Sizin Sivas valiliğine ve komutanlığına atanmanızı, hükûmet kararlaştırmış ve Padişah Hazretleri onaylamış olduğundan hemen yola çıkıp bu telgrafı Sivas'taki asker ve sivil memurlardan gerekenlere göstererek valilik ve komutanlık görevini almanız ve işe başlamanız ve hemen durumu bildirmeniz tebliğ olunur.

3.9.1919

Dahiliye Nazırı
Âdil

Harbiye Nazırı
Süleyman Şefik

Çok Acildir.

Babıali'den 6 Eylül 1919

Malatya'da Elazığ Valisi Galip Beyefendi'ye

İlgi: 6 Eylül 1919

Haydutları izlemek için gönderilecek kuvvet giderlerinin jandarma ödeneği karşılık tutularak mal sandığından ödenmesi gereklidir. Kaç kuruş harcanacağının ve gönderilecek kuvvetin sayısıyla yola çıkış gününün acil bildirilmesi.

Nazır Âdil

Dahiliye nazırı üç gün sonra da Ali Galip'in bir telgrafına karşılık olduğu anlaşılan şu telgrafı veriyor:

Acildir.

İstanbul'dan, 9.9.1919

Malatya'da Elazığ Valisi Beyefendi'ye

İlgi: 8 Eylül 1919, sayı: 2

Sivas'ta güvenilir aracı olmadığından yeterince bilgi ... alınmamakta ise de ora halkından, burada bulunan bir adamın sözlerine ve başka yerlerden de alınan genel bilgilere göre ilkin, halk bu kışkırtmaları istememektedir. İkincisi, asker, yok denecek kertede azdır. Bu ayaklanmayı yönetmekte olanlar, bilinen kişilerle kimi komutan ve subaylardır. Bunlar, işe millî bir kılık vererek amaçlarını benimsetmeye çalışmaktadırlar. Oysa, millet bu işleri benimsemiyor. Orası daha yakın olduğundan istediğiniz bilgiyi daha kolaylıkla elde edebilirsiniz. Kaldı ki gazeteler, her nasılsa oraya atandığınızdan söz ettikleri için, bir gün önce gitmeniz daha çok önem kazanmıştır. Yanınızda bulunduracağınız kuvvet ne kadar çok olursa başarıyı o ölçüde kolaylaştıracağı apaçıktır. Bu kuvvetin sayısıyla ne zaman yola çıkacağınızı bir gün önce belirleyip bildirmenizi bekliyorum.

Nazır Âdil

Ali Galip Bey, yanıt olarak, Malatya'dan şu son telgrafı veriyor:

Çok acil ve gizlidir.
Kendisi açacaktır.

Dahiliye Nazırlığı'na

İçinde bulunduğumuz ayın on dördüncü günü yeter kuvvetle haydutların izlenip yakalanması için Malatya'dan yola çıkmak üzere gerekli önlemler alınmıştır. Tanrı'nın yardımıyla çarpışmada başarı sağlanacağına güvenilsin. Yalnız, yazılarımın cevapları ve gerekleri geciktirilmemelidir. 9.9.1919

Elazığ Valisi Âli Galip

Bu telgraftan, 9/10 Eylül gecesini hükûmet konağında yürek çarpıntıları içinde sabaha dek uykusuz geçiren Ali Galip'in, 9 Eylül 1919 günü daha yiğitliğinin üzerinde olduğu ve Tanrı'nın yardımıyla çarpışmada başarı sağlayacağından çok umutlu bulunduğu anlaşılıyor.

Efendiler, olaydan ve bu belgelerden kendilerine bilgi verilen sivil yönetim başkanlarının, Dahiliye Nazırı Adil Bey'e ve komutanların da Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'ya güvensizliklerini bildiren telgraflar çekmelerinin uygun olacağı düşünüldü. Herkesin dikkati çekildi.

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın telgrafına karşılık veren Âdil Bey'in şu sözleri pek şaşılmaya ve yadırganmaya değer. Âdil Bey, sözünü ettiğim telgrafını şu cümlelerle bitiriyordu: "... Elbette Padişah ve Halife Hazretlerinin yüksek iradelerine uymak gereğini takdir edersiniz."

Efendiler, bir rastlantıyla bu telgrafın alındığı sırada ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu telgrafı karalayıp çekilmek üzere görevliye verdim:

11.10.1919

Dahiliye Nazırı Âdil Bey'e

Milletin, padişahına düşünce ve dileklerini bildirmesine engel oluyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla birlik olup millete karşı haince düzenler kuruyorsunuz. Milletin gücünü ve iradesini anlamaya gücünüzün yetmeyeceğine kuşkum yoktu. Fakat yurda ve millete karşı haincesine ve bütün gücünüzle uğraşacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve yardakçıları gibi akılsızların bönce ve kuruntuya dayanan vaatlerine kapılarak ve Mister Nowill gibi milletimiz ve yurdumuz için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak işlediğiniz alçaklıkların milletçe yükletilecek sorumluluğunu göz önünde tutunuz. Güvendiğiniz kişilerin ve kuvvetin sonunu öğrendiğiniz zaman kendi sonunuzla karşılaştırmayı unutmayınız.

Mustafa Kemal

Bütün komutanlar da ilgililere, gerektiği gibi başvurdular. 12 Eylül'e kadar aldığımız raporlardan kaçakların, 10/11 Eylül gecesini Raka'da geçirdikleri ve 11/12 Eylül gecesini de, Raka'nın yarım saat yakınında bir köyde,

▸ *Mustafa Kemal Paşa*

bir aşiret başkanının yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu. Bu bilgi, 20., 15. ve 13. Kolordu komutanlarına bildirildi.

11 Eylül'de ve 11/12 Eylül'de Malatya ile telgraf başında yapılan haberleşme, henüz Malatya'da, kesin emir ve talimat almış kişilerin daha kafalarında karışıklık olduğunu gösterir nitelikte idi.

Elazığ'dan gelen Alay Komutanı İlyas Bey, "Mutasarrıf Bey'in gönderdiği bir özel kişi tarafından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı koşullarla yerlerine dönmek istedikleri bildirilmiş. Bunun için, ülkenin esenliği adına bunların bu yoldaki isteklerini kabul etmenin uygun olup olmadığı konusundaki emrinizi beklediğimiz bilgilerinize sunulur," demekteydi (11 Eylül).

Bunun ardından, 11/12 Eylül gecesi de, yine telgraf başına gelen Süvari Alayı Komutanı Cemal, Mutasarrıf Vekili Tevfik, Topçu Alayı Komutanı Münir, Jandarma Yüzbaşısı Faruk, Baytar Binbaşısı Mehmet ve Elazığ'dan gelen Alay Komutanı İlyas Beyler adına, İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatya'dan İlyas Bey

Güvenilir bir kişi olan Jandarma Yüzbaşı Faruk Bey'den şimdi alınan bilgi aşağıdadır:

Faruk Bey, Kâhta ve çevresinde kaçakları izliyordu. Malatya'ya beş saat uzaklıkta Rıka köyünde Kürtlerin toplandıklarını ve şimdi mutasarrıfla arkadaşlarının orada bulunduğunu; Siverek'e kadar olan aşiretlerin birbiri ardınca adı geçen yere gelmekte olduklarını ve Dersim aşiretlerine varıncaya kadar Kürtlük adına çağrıldığını; mutasarrıfın düşüncesine göre, ilkin Malatya'ya saldırıp baştan başa yağmaladıktan sonra bütün kuvvetle Sivas'a doğru yürüyeceklerini; Malatya'da bulunan Türkleri öldüreceklerini ve kovacaklarını; bunlar yapılırken Dersimlilerin de Harput'a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü mutasarrıfın Malatya'dan gitmesi Kürtlük adına kendilerini büyük ölçüde aşağılama ve horlama sayılıyormuş. Vali, bu yağma ve öldürmeden yana olmadığını, fakat mutasarrıfın düşüncesine de engel olamayacağını bildirmiştir. Malatya'ya savaşla girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceği ve yanlarındaki İngiliz binbaşısının da Urfa'da bulunan İngiliz tümeninin gelmeye hazır olduğunu söylediği bildirilmiş ise de Hacı Bedir Ağa'nın bunu kabul etmediği, aşiretlerin de Malatya'nın Kürdistan olduğunda ve Malatya'da Kürt bayrağı çekilmesinde ayak diredikleri; dün akşam vali Malatya'ya dönmek istemiş ise de bırakmadıkları hiçbir abartma yapılmaksızın bilgilerine arz olunur.

Koşulları aşağıdadır:

1- Valinin yerine dönmesi,

2- Mutasarrıfın gene eski yerinde kalması,

3- Elazığ'dan gelen erlerin geri gönderilmesi,

4- Valinin yüz silahlı Kürt'le Malatya'ya girdiği zaman sessizliğin korunması ve Sivas'a doğru yürümesi,

5- Aşiretlerden alınan yedi tüfek, bir tabancanın geri verilmesi,

6- Yukarıda bildirdiklerime emirleri.

İlyas Bey'e şunu yazdım.

11/12 Eylül 1919

Malatya'da İlyas Beyefendi'ye

1- Verdiğiniz bilgi heyetimizce dikkate alındı. Size koşulları bildirenler kimlerdir? Elbette böyle bir bağlantıya girişmek kesinlikle doğru değildir. Hainlikleri ortaya çıkan vali, mutasarrıf ve yardakçılarının yakalanmaları ve kışkırtmaya çalıştıkları bazı aymaz kişileri uyarmak söz konusudur. Bunun için çok sert karşılık vermek gerekir. 13., 15. ve 3. Kolordu komutanları, bu dakikada telgraf başında hep birden alınacak önlemleri kararlaştırmaktadırlar. Olanak içindeki kuvvetler her yandan yola çıkarılmışlardır. Sessizlik ve ciddiyetle; oraca gereken önlemleri sizin almış bulunduğunuza güvenimiz tamdır. O bölgede bulunan bütün telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey kardeşimizin, hükûmetin gücünü ve etkinliğini en geniş ölçüde göstermesi önemle dikkate alınmalıdır.

2- Bu anda bütün Anadolu merkezlerinden padişaha, bu yapılan hainlik bildirilmektedir. Oraca da böyle davranılmalıdır.

3- İngiliz binbaşının sözleri blöftür. Kürtlerin de toplanmayı başarsalar bile, askeri birlikler karşısında ne ölçüde başarıya ulaşacaklarını kavrayabilirsiniz.

4- Bedir Ağa'yı ve Keven aşireti başkanlarını ve bu hainice davranışı tutmayan başkanları kendi yanınıza çekmeye çalışmanız uygun olur.

5- Adıyaman'dan yola çıkan süvari bölüğüyle, Siverek ve Diyarbakır'dan yola çıkan birer taburla bağlantınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede bulunan Kongre Heyeti adına
Mustafa Kemal

Gerçi, Kongre toplantıda değildi ve telgrafhanede bulunmuyordu. Fakat içgücünü artırmak için Kongre üyelerinin ilgisini göstermeyi uygun gördüğüm gibi, imza olarak yalnız "Kongre Heyeti" diye de gene bu anlamda ayrıca bir telgraf daha çektim.

Bu telgrafıma ek olarak çektiğim telgrafta; Urfa'da, Antep'te, Maraş'ta bulunan ve sayıları pek az olan yabancı kuvvetleri bildirerek, "Size bir yabancı tümeninden söz edenlerin bu söyledikleri, yurt ve millet hainlerinin yalanını aktararak içgücünüzü kırmak alçaklığından..."dır, dedim.

İlyas Bey, bildirimlerime verdiği karşılıkta, "Saldırı olursa çok sert karşılanması kesin olarak kararlaştırılmıştır," dedikten sonra, "Eldeki kuvvet, Malatya'yı uzun süre bir Kürt saldırısına karşı savunmaya yetmez. Bunun için, olabildiğince çabuk, yardımcı kuvvetler gönderilmesini sağlamanızı kesinlikle rica ederim," dedi.

İlyas Bey'e, gerektiğinde bir şey bildirebilmek için, telgrafhanede bir subay bırakarak, önemli olan işinin başına gitmesini rica ettim.

İlyas Bey'in 12 Eylül'de çektiği bir teli, çeşitli bakımlardan subaylarımız ve görevlilerimiz için yararlı olur düşüncesiyle, olduğu gibi sunacağım:

Malatya, 12.9.1919

Sivas'ta 3. Kolordu Komutanlığı'na

Halep'teki İngiliz ordusundan albay rütbesinde Mösyö P. Peel adında bir İngiliz subayı, bugün 12.9.1919 günü öğleyin Malatya'ya gelmiştir. Amacının Malatya, Harput ve Diyarbakır bölgelerinde ileri gelen kişilerle, sivil ve askeri memurlarla görüşmek olduğunu; kaçak Mister Nowill'in görevini bilmediğini ve bu konuda İngiliz Hükûmeti'nin hiç bilgisi olmadığını; böyle bir propagandacı subayın buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşiretler içerisinden hemen buraya gelmesi için kendisine emir vereceğini söyledi. Eğer hainceden düşüncelerle buralarda gezdiği kanısına varırsa tutuklu olarak Halep'e göndereceğini sözlerine ekledi. Vali Galip Bey'i de, kendisiyle görüşmek üzere, hayatının korunacağı konusunda güvence vererek buraya çağırmak istedi. Bu konuda üst komutanlardan, adı geçenin buraya gelebileceği üzerine emir alınmadan, buraya gelemeyeceğini ve bunun için ilgili yerlere başvuracağımı söyledim. Bu izin emrinin acil getirtilmesine aracı olmamı rica etti. Kendisi "yüksek siyasal mutemet" adıyla anılırmış. İstanbul Hükûmeti kendisini tanırmış. Kendisi burada iki gün kaldıktan sonra Harput'a gidecekmiş. Belgesi yoktur. Kendisine, saygıdeğer bir konuk olduğu ve özel saygı gösterileceği söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine

ve bu kişinin Harput'a doğru gitmesine izin verelim mi? Bildirilmesi. Sivas'tan iki subayın şimdi geldiği bilgilerinize sunulur.

15. Alay Komutanı
İlyas

Bu telgrafta sözü geçen konularda ne yapılacağını belirten görüşlerimiz, şöyle kısaca bildirildi:

Tel
Çok acildir.

Sivas, 12.9.1919

Malatya'da 15. Alay Komutanlığı'na

İlgi: 12. 9. 1919

Kim olursa olsun, belgesiz bir yabancı subayın Osmanlı ülkesinde işi yoktur. Kendisine incelikle fakat askerce, kesinlikle durumu bildirip geldiği yere hemen dönmesi gerektiğini söyleyiniz. Ülkeden çıkıncaya değin de ileri gelen kişilerle ve görevlilerle hiçbir siyasal ilişki kurmaması için yanına becerikli, uyanık bir subay katınız.

Kaçak valinin yurda hainlik ile suçlandırıldığını, ele geçince yakalanarak kanunun adaleti pençesine teslim edileceğini, bu konuda başka türlü bir şey yapılamayacağını ayrıca anlatırsınız efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, alınan önlemler ve yapılan düzenlemeler ve özellikle gösterilen asabiyet ve sertlik sonucunda, Ali Galip ve Halil Beylerin kandırmaya çalıştıkları aşiretler dağılmış, umutsuz kalan Ali Galip ilkin Urfa'ya ve oradan Halep'e kaçmıştır. Mister Nowill de gözaltında rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Ötekiler de birer yol bulup kaçmışlardır. Bu evreleri, daha çok açıklamayı yararlı görmüyorum. Bu konuda söylediklerime ek olarak yayımlanacak olan belgeler okununca bugün ve yarın için uyarıcı sonuçlar çıkarılacağını umarım.

HAİNLERLE İŞ BİRLİĞİ YAPAN FERİT PAŞA HÜKÛMETİNE SALDIRI

EFENDİLER, ALİ GALİP'İN GİRİŞTİĞİ İŞİN, PADİŞAHIN VE FERİT PAŞA HÜKÛMETİNİN VE YABANCILARIN ORTAK BİR GİRİŞİMİ OLDUĞUNA, BİLGİNİZE SUNDUĞUM BELGELERİ GÖRDÜKTEN SONRA KİMSENİN KUŞKUSU KALMAZ, SANIRIM.

Bu hainliğin ortak girişimcilerine karşı alınması gereken durum açıktır. Ancak, karşı girişimde elden geldiğince açık saldırıdan vazgeçmek, o günün gereği olmakla birlikte, girişim gücünü çeşitli hedeflere çevirmekten sakınarak bir noktada toplamak, uygun bir davranış olacaktı. Biz de saldırılacak hedef olarak, yalnız Ferit Paşa hükûmetini seçtik ve bu işte padişahın parmağı olduğunu bilmezlikten geldik. Ferit Paşa hükûmetinin, gerçekleri bildirmeyerek padişahı aldatmakta olduğu tezini tuttuk. Padişahın, durumu anlayacak olursa hemen, kendisini aldatanlara hak ettikleri işlemi yapacağına güvenimiz olduğunu ileri sürdük ve hükûmetin kanıtlanmış olan cinayeti üzerine, elbette kendisine güven kalmayacağından gerçek durumu yalnız ve ancak doğrudan doğruya padişaha bildirmekle durumun düzeltilebileceğini, girişimlerimiz için çıkış noktası saydık. Bu düşünce ile Eylülün on birinci günü, padişaha çekilmek üzere bir telgraf hazırlandı. Bu telgrafta, kestirebileceğiniz gibi, zamanın gereği olan birçok gösterişli sözler içinde: "Hükûmetin savaş yoluyla kongreyi basarak Müslümanlar arasında kan dökmeye kalkıştığı ve Kürdistan'ı ayaklandırarak yurdu parçalatma planının da para karşılığında yüklenilmiş olduğu belgelerle anlaşıldığından, hükûmetin bu işte kullandığı adamların bozguna uğrayarak kaçmak zorunda bırakıldıkları; yakalanırlarsa kanunun pençesine teslim olunacakları ve bu cinayetleri düzenleyerek Dahiliye ve Harbiye Nazırlarına emir verdirip uygulattıran İstanbul Hükûmeti'ne milletin inan ve güveni kalmadığı" bildirildikten sonra, "namuslu kişilerden yeni bir hükûmet kurularak bu casus örgütünün haklarında acil ve adaletli olarak soruşturma yapılması ve cezalandırılması" isteniyor ve "Adaletli bir hükûmetin kurulmasına değin İstanbul Hükûmeti ile hiçbir yazışma yapmamaya ve ilişki kurmamaya karar vermiş olan milletten ordunun ayrılmayacağını, olayın içyüzünü bilen ve olay yerine yakın olan kolordu komutanları, bilginize sunmak zorunda kaldık," deniliyordu.

İşte bu telgraf örneğinin bütün kolordularca İstanbul'a çekilmesi uygun görüldü. 11 Eylül günü telgraf başında kolordu komutanlarına özel olarak şunları bildirdim:

> **"Şimdi bir örnek vereceğiz. Bu örneğin 3., 15., 20., 13. ve 12. Kolordu komutanlarının ortak imzalarıyla çekilmesini uygun görüyoruz. Okuduktan sonra öteki komutanlarla aynı zamanda çekmek için bekleyiniz."**
>
> **Örnek**
> **Yüksek Sadrazamlık Katına**
>
> **"Şimdi, doğrudan doğruya kutsal başkomutanımız, şanlı Halifemiz Efendimize önemli şeyler bildirmek zorundayız. Engel olunmamasını rica eder; engel olunursa bundan doğacak ağır sonuçların sorumluluğunun yalnız yüksek kişiliğiniz üzerinde kalacağını bilgilerinize sunarız. 12. Kor., 13. Kor., 20. Kor., 15. Kor., 3. Kor.**

Padişaha bildirilecek önemli şeyler, daha önce bilginize sunduğum telgrafın içindekilerdi. Eylül'ün 11'inci günü, özellikle 12/13'üncü gecesi, her yerdeki kolordu komutanları telgrafhanelere el koyarak, kararlaştırılmış olduğu gibi İstanbul'la haberleşmeye çalışıyordu. Ama sadrazam ortadan kaybolmuş gibi idi. Karşılık vermiyordu. Biz de telgraf başında sadrazamın telgrafları alıp yanıt vermesi için baskı yapıyorduk. İstanbul telgraf görevlileriyle olan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf görevlisi özel olarak şunları bildirdi:

> **"Sadrazam Paşa'ya yazılanlar telefonla söylenildi. Alınan karşılıkta: Telgrafta bildirilenler, Sadrazam Paşa Hazretlerinin bilgilerine sunuldu. Bildirilmek istenen şeyler, yöntemine göre telgrafla bildirilmelidir. Telgraflar da yönetimine göre padişaha sunulur, buyurduklarını Müdür Bey söylüyor efendim."**

Bunun üzerine gece yarısından sonra, saat 4'te şu telgraf Sivas telgrafhanesine gönderildi:

11 /12.9.1919

Sadrazam Ferit Paşa'ya

Yurdun ve milletin haklarını ve kutsal varlıklarını ayaklar altına alarak ve Padişah Hazretlerinin yüksek şeref ve onurlarını kırarak, aymazca girişim ve davranışlarınız anlaşılmıştır. Milletin padişahımızdan başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bunun için, durumlarını ve dileklerini ancak padişaha bildirmek zorundadırlar. Kurulunuz, yasadışı davranışlarının ağır sonuçlarından korkarak millet ile padişah arasına bir duvar gibi giriyor. Bu yoldaki direnmeniz bir saat daha sürerse millet artık her türlü hareket ve faaliyetlerinde kendisini serbest bulmakta haklı sayacak ve bütün yurdun, yasal olmayan hükûmetinizle kesin olarak ilgisini ve bağlantısını kesecektir. Bu, son uyarımızdır. Bundan sonra milletin alacağı durum, burada bulunan yabancı subaylar aracılığı ile İtilaf Devletleri temsilcilerine de ayrıntılı olarak bildirilecektir.

Genel Kongre Heyeti

Sivas Telgraf Müdürlüğü'ne de gene o sırada telefonla şu emir verildi:

"Kongremizden seçilmiş bir kurulla telgrafhaneye gönderilecek bir telgrafımızın doğrudan doğruya padişahın Mabeyni Humayuna [özel kalemine] çekilmesine İstanbul'ca engel olunduğu bildiriliyor. Bir saat içinde telgrafın çekilmesine izin verilmezse İstanbul'la bütün Anadolu telgraf haberleşmesini kesmek zorunda kalacağımızı üstlerinize bildiririz."

Genel Kongre Heyeti

Kolordu komutanlarına da aşağıdaki genel bildirim yapıldı:

Sivas, 11 /12.9.1919

20. Kolordu Komutanlığı'na
15. Kolordu Komutanlığı'na
13. Kolordu Komutanlığı'na
3. Kolordu Komutanlığı'na

Kongre'nin padişah katına sunacağı dileklerin ulaştırılmasına İstanbul Telgraf Başmüdürlüğü'nce engel olunmuştur. Verilen bir saatlik süre içinde padişahın özel kalemine yol verilmezse bütün

Anadolu'nun İstanbul'la telgraf haberleşmesinin kestirileceği karşılık olarak adı geçen müdürlüğe bildirilmiştir. Kongrenin bu yasal isteğine olumlu karşılık alınmadığından, bu telgrafımızı alır almaz Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezlerinde ve Sinop'ta telgraf haberleşmelerinin kesilmesi; yani Kongre'nin bildirimlerinden başka hiçbir telgrafın İstanbul'a geçirilmemesi ve İstanbul'dan verilecek telgrafların kabul olunmaması ve Batı Anadolu ile haberleşmemize engel olmayacaksa Geyve Boğazı yönündeki telgraf yolunun da tutulması ya da geçici olarak kesilmesi ve işin sonunun bildirilmesi rica olunur.

Bu talimata engel olacak telgraf görevlileri, bulundukları yerde hemen askerî mahkemeye verilerek en ağır cezaya çarptırılacaklardır. İşbu bildirimin yerine getirilmesi 20., 15., 13. ve 3. Kolordu Komutanlıklarından rica edilmiştir. Alındığının bildirilmesi.

Sivas'ta Genel Kongre Heyeti

Bu telgrafta bildirilenler, daha sonraki telgraflarla tamamlandı. 11/12 Eylül gecesi yapılmış olan genel bildirime ek olarak şu ricada bulunuldu:

"Bu gece sonuç elde edilinceye değin bütün komutanların, sivil yönetim başkanlarının ve ilgili kurulların telgrafhanelerden ayrılmamaları rica olunur."

Genel Kongre Heyeti

Telgrafhanelere de şu uyarı yapıldı:

"Ektir: Bu bildirimin yerine getirildiği haberi Kongre Kurulu'nca öğrenildikten sonra gene böylece aramızda haberleşme sürdürüleceğinden telgrafhanelerde adam bulundurulması rica olunur."

İSTANBUL'DAKİ HÜKÛMETLE İLİŞKİYİ KESME KARARI

İSTANBUL'UN, VERİLEN BİR SAATLİK SÜRE İÇİNDE SARAYA YOL VERMEYECEĞİ ANLAŞILIYORDU.

Bu sebeple, 12 Eylül 1919 günü bütün komutanlara şu genel duyuru yapıldı:

"Örneği aşağıya çıkarılmış olan telgraf, Genel Kongre Heyeti tarafından bir saate kadar sadrazama çekilmiş olacaktır. Bu itibarla, siz de hemen bu esas ve nitelikte birer telgraf çekiniz ve hemen bildiriniz efendim."

Genel Kongre Heyeti

Saat beşte sadrazama da "bilgi için" diye gönderilen ve aynı zamanda bütün komutanlara ve valilere gönderilen tebligat şuydu:

1- Hükûmet, milletin sevgili padişahına dileklerini ulaştırmasını engelleyip onunla bağlantısını kesmekte ve ortaya çıkan haince davranışını sürdürmekte direndiğinden, millet de meşru bir hükûmet başa geçinceye dek, İstanbul Hükûmeti ile olan idarî ilişkisini ve İstanbul ile yapılan her türlü posta, telgraf haberleşme ve ulaştırmalarını kesmeye karar vermiştir. Her bölgedeki sivil görevliler, askerî komutanlarla birlikte bu kararı yerine getirecek ve sonucu Sivas'ta Genel Kongre Heyeti'ne bildirecektir.

2- İşbu tebligat bütün komutanlara ve sivil idare amirlerine gönderilmiştir. 12.9.1919

Genel Kongre Heyeti

MİLLETVEKİLLERİ SEÇİMİYLE UĞRAŞILMAYA BAŞLANMASI

EFENDİLER, AYIN 12. GÜNÜ İSTANBUL HÜKÛMETİ'YLE GENEL OLARAK HABERLEŞME VE BAĞLANTI KESİLDİ.

Buna uymayan bazı yerler ve bu yerlerle olan tartışmamızı ayrıca açıklayacağım. Fakat, müsaade buyurursanız, bundan önce daha önemli sayılması gereken bir konu üzerinde bilgi arz edeyim. Yüksek heyetinizce bilinmektedir ki Ferit Paşa hükûmeti, milletvekilleri seçimi için sözde bir emir vermişti. Ancak, içinde bulunduğumuz güne kadar, yani Anadolu'nun İstanbul'la bağlantısını kestiği 12 Eylül gününe kadar, bu emir uygulanmamıştı. Son durum üzerine, en önemli işin, milletvekilleri seçimini bir an önce yaptırmak olacağını takdir buyurursunuz. Bu bakımdan 13 Eylül'de derhal bu konuyla uğraşılmaya başlanıldı. Uzun açıklamalar yapmaktansa,

bildirdiğim tarihte verilen ilk genel talimatı, olduğu gibi bilgilerinize sunmayı daha yararlı buluyorum. Tebligat şudur:

Tel.

13 Eylül 1919

Balıkesir'de 14. Kolordu, Konya'da 12. Kolordu, Diyarbakır'da 13. Kolordu, Erzurum'da 13. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu, Bursa'da 17. Tümen, Çine'de 38. Tümen, Bandırma'da 61. Tümen Komutanlıklarına ve 61. Tümen Vasıtasıyla Edirne'de 1. Kolordu, Niğde'de 11.Tümen Komutanlıklarına; İllere, Bağımsız Sancaklara, Belediyelere. (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyetlerine)

İstanbul Hükûmeti'nin tuttuğu ve sürdürdüğü gerici yönteme ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük korku ve tehlikelerine karşı haklarımızı savunmak ve varlığımızı korumak için Meclis-i Millî'nin seçilmesini ve toplanmasını sağlamak ve çabuklaştırmak, bugünün en önemli görevidir.

İstanbul Hükûmeti, milleti aldatarak, milletvekili seçimini aylarca ertelemiş olduğu gibi, son zamanda vermiş olduğu seçim emrini de türlü sebeplerle savsaklamakta ve geciktirmektedir. Ferit Paşa'nın, Toros'un ötesindeki illerimizi gözden çıkardığı, Barış Konferansı'na vermiş olduğu notadan anlaşılmış, Aydın ili üzerinde Yunanlarla sınır tespitine kalkışması, orada düşman eline geçen yerlerin bir oldubitti hâlinde Yunan topraklarına katılmasını kabul ettiğine kanıt sayılmış ve memleketin işgal edilen başka bölgeleri için de buna benzer gafilce ve haince siyaset güderek memleket ve milleti parçalayacağı kesinlikle anlaşılmıştır. Meclis-i Millî'nin toplanmasından önce barış antlaşmasına imza koyarak, milleti bir oldubitti karşısında bulundurmak istediği sanılmaktadır. Bu itibarla, Genel Kongre, orduyu ve milleti uyanık olmaya çağırır ve aşağıdaki işlerin en kısa zamanda yerine getirilmesini, milletin var ya da yok oluşuyla sonuçlanacak önemde saydığını bildirir:

İlk olarak: Seçim hazırlıklarının yürürlükteki yasada gösterilen en kısa zamanda yapılıp tamamlanması için belediyeler ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yoğun bir faaliyet içine girmelidir.

İkinci olarak: Sancaklardan çıkarılacak milletvekillerinin, nüfusa göre, sayısı hemen saptanarak Heyet-i Temsiliye'ye şimdiden bildirilmelidir. Adaylar sorunu daha sonraki haberleşmelerde ele alınacaktır.

Üçüncü olarak: Gerek seçim hazırlıkları sırasında gerek seçim yapılırken gecikmeye yol açacak engeller şimdiden ortadan kaldırılmalı ve hiçbir gecikmeye meydan verilmeyerek seçimler en kısa sürede sonuçlandırılmalıdır.

Bu kararın bölgenizdeki bütün belediyelere ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine bildirilmesine ve gereğinin hemen yerine getirilmesine yardımcı olmanız rica olunur.

Heyet-i Temsiliye

▸ *Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyeleri.*

YURDUN BAŞSIZ BIRAKILMAMASI İÇİN

FERİT PAŞA HÜKÛMETİ İNADINI SÜRDÜRÜYORDU.

Bilindiği gibi bu tutumunu hükûmet devrilinceye dek sürdürdü. Ülkeyi günlerce başsız bırakmak, elbette büyük sakıncalar doğururdu. Bundan dolayı, önce ne düşünüldüğünü sormak üzere, sonra da –ileri sürülen bazı aykırı görüşlere aldırmaksızın– emir olarak ilgililere bildirdiğimiz kararları, Eylül'ün 13/14. gecesi şu şekilde tespit etmiş ve kaleme almıştım:

> "Kongrece alınması düşünülen tedbirleri gösteren örnek aşağıda arz edilmiştir:
>
> Bu konudaki yüksek görüş ve düşünceleriniz alındıktan sonra, genel kurulca görüşülerek uygulamaya konacaktır. 15.9.1919 günü öğleye dek cevabınızı bekliyoruz, efendim.
>
> Millî amaçları haince bir saptırma ve yorumla, olduğundan başka türlü göstererek millî teşebbüs ve faaliyetlerimizi yasa dışı ilan eden, milletin saltanat ve hilafete karşı duyduğu ebedî bağlılığını, yasaya ve hukuka uygun her türlü araçla ispata çalıştığımız halde, padişah ile millet arasında bir engel duvarı kuran; halkı birbirine karşı silahlandıran ve birbirini öldürmeye sürükleyerek kışkırtan İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerini kesmek mecburiyetinde kalan Genel Kongre Heyeti, aşağıdaki kararları size bildirmeyi görev sayar.
>
> 1- Devlet işleri, Padişah Hazretleri adına ve yürürlükteki kanunlar çerçevesinde, eskiden olduğu gibi yürütülecektir. Irk ve mezhep ayrılığı gözetilmeksizin halkın canı, malı, namusu ve her türlü hakları güvence altında bulundurulacaktır.
>
> 2- Hükûmet görevlilerinin, kendilerine verilmiş olan görevleri, milletin yasal isteklerine göre yürütmeleri tabiidir. Aksi takdirde, görevden kaçınanların mazeretleri, görevden çekilme sayılarak, yerlerine uygun görülen kimseler vekil olarak getirilecektir.
>
> 3- Görev sırasında millî dava ve akıma ters düşen davranışları görülecek ve tespit edilecek olanlar, din ve milletin selameti adına kesinlikle ve şiddetle cezalandırılacaktır.

4- İstifa etmiş memurlardan ve halktan her kim olursa olsun, millî kararlar aleyhinde kışkırtıcı ve bozguncu hareket ve telkinlerde bulunanlar şiddetle cezalandırılacaktır.

5- Ülkenin ve milletin selamet ve saadeti, hak ve adalet, ülkede güven ve huzurun sağlanması ile mümkündür. Bu konuda gereken her türlü tedbirin alınması kolordu komutanlarıyla valiliklerden ve bağımsız mutasarrıflıklardan beklenmektedir.

6- Millet isteklerinin Padişah Hazretlerine bildirilmesi ve duyurulması başarıldıktan sonra meşru bir hükûmet kuruluncaya dek yazışmalar, Sivas'taki Genel Kongre Heyet-i Temsiliyesi'yle yapılacaktır.

7- İşbu kararlar, bütün millî teşkilatların merkezlerine bildirilecek ve halka duyurulacaktır.

Mustafa Kemal

YAPILAN İTİRAZ VE ELEŞTİRİLER

EFENDİLER, BİLGİNİZE SUNDUĞUM BU SON GENELGEMİZ ÜZERİNE, KİMİ HAFİF VE FAKAT KİMİ DE OLDUKÇA ŞİDDETLİ İTİRAZLARA, DİRENMELERE, HATTA KARŞI GİRİŞİM VE TEHDİTLERE UĞRADIK.

Yapılan itirazlar ve eleştiriler, sadece son genelgemiz hükümlerine bağlı kalmayıp dolayısıyla daha başka noktalara da sıçradı. Bu konuda yüksek kurulunuzu özel olarak aydınlatmak için yapılmış olan yazışmalardan bazılarını kısaca bilginize sunmama müsaadelerinizi rica ederim.

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'nin 14 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Kararların uygulanmasından önce, İstanbul Hükûmeti'ne kırk sekiz saatlik bir süre verilmesinin uygun olacağı bütün üyelerce kararlaştırılmıştır," şeklinde zararsız bir görüş ileri sürülüyordu.

Diyarbakır'dan 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1919 tarihli uzun telgrafında, "Hükûmet merkeziyle büsbütün ilişki kesilerek yazışmalar, Kongre Heyet-i Temsiliyesi ile yapılacak olursa, muhalifler, siyasi bir maksat peşinde olanlar, bu hareketi hilafete karşı isyan şeklinde göstererek kamuoyunu yanıltacaklardır. Bu durum devam ederse memur ve asker maaşları ile gıda harcamaları için kaynak ve tedbir düşünüldü mü? İstanbul Hükûmeti, İngiliz nüfuzu altındadır. Her türlü ısrar ve gayrete rağmen başka türlü hareket edebilecek bir hükûmet kurulmasına imkân

yoktur. İngilizler, hükûmetin iznine dayanarak geniş çaplı bir işgal planı uygularsa, yeni baştan İngilizlerle savaşa girmeye taraftar mısınız? Girişilirse başarı sağlanacağından ne dereceye kadar eminsiniz? Böyle bir ayak direme hareketi, vatanın çıkarlarına uygun mudur?" şeklinde birtakım düşünceler ileri sürüyor ve sorular soruyordu.

Erzurum Merkez Kurulu'nun 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında, "Talimatnamemizin altıncı maddesinin (yani Heyet-i Temsiliye'nin başvurulacak makam olmasıyla ilgili) tüzüğümüzle uygunluğunun sağlanması için merkez heyetlerinden olur alınması gerekir," denilmekteydi.

Malatya'dan Komutan İlyas Bey'in 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında, "Elazığ ili halkının, kongrenin amaç ve isteği bildirilerek hiç olmazsa biraz aydınlatılmasına dek, bu işlerin ertelenmesi uygun görülürse, uygun bulduğumu arz ederim," düşüncesi ileri sürülüyordu.

İçinde bulunduğumuz Sivas'ın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti de uzun bir raporunda: "Bildirilen maddelerin bütününden, memlekette geçici bir yönetim ilan edileceği anlaşılmaktadır," diye başlandıktan sonra, "Bunun, cemiyet tüzüğünün özel maddesi dahil hiçbir maddesine dayandırılamayacağı" üzerine dikkatimiz çekiliyor ve "Padişaha dilek sunmaya elverişli ortamı, büyük bir ağırbaşlılık, samimiyet ve tatlılıkla aramayı" tavsiye ediyordu.

Heyet-i Temsiliye üyelerimizden olduğu halde, birçok davet ve ricalarımıza rağmen bize katılmayan, Sivas Kongresi'nde bulunmamak için mazeretler uyduran Servet Bey'in, "Esselâmüaleyküm" sözcükleriyle başlayan, 15 Eylül 1919 tarihinde Trabzon'dan çektiği açık telgrafında, "Sivas Kongresi Bildirisi'ni ve arkasından da genelgenizi aldık. Yanıt olarak bildirdiğimiz düşünceler Kâzım Paşa Hazretleri'ince görülmek istenmiş ve görülmüştür ... Önce Sivas Kongresi'nin, Genel Kongre şekline girmiş ve bir Heyet-i Temsiliye meydana getirmiş olduğu anlaşılıyor ki, işin bu yönü kararlarımıza aykırıdır ... Sivas Kongresi, Heyet-i Temsiliyemiz arasına üye seçmeye yetkili olamayacaktı ... İstanbul Hükûmeti ile yazışmayı kesme, bir oldubitti hâline geldi ... Heyet-i Temsiliye'nin başvurulacak makam olması hususu, kamuoyu üzerinde pek kötü etkiler yapacaktır. Bundan kesinlikle vazgeçilmelidir ... Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nin tüzüğünü değiştirmeye yetkili değildir. Bu kongre, Doğu İlleri Heyet-i Temsiliyesi'ne uymak zorunda olacaktı. Erzurum kararları üzerine

kamuoyunun bir sarsıntı devresi geçirdiği bugünlerde, onun dışındaki hükümlere şüpheli gözlerle bakılacağından şüpheniz olmasın," deniliyordu ve bu telgraf "Erzurum Kongresi kararlarına uymayan işlere katılamayacağız," protestosu ile son buluyordu.

15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın 15 Eylül 1919 tarihli yazısında, "Sivas Kongresi'nin sorusuna; Trabzon Merkez Kurulu'ndan Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istediği karşılığı okudum. Pek yakından tanıdığım bu şahıslara karşı duyduğum güven ve saygı sonsuzdur. Kendilerinin görüşlerine yön veren temel düşünceyi anlıyor ve benimsiyorum," dedikten sonra ayrıntılar üzerindeki görüşlerini bildiriyor ve özellikle, "Erzurum Kongresi, Doğu Anadolu illeri adınadır. Sivas Kongresi ise bütün milleti temsil eden bir kongredir. Bu kongrenin de ayrıca bir Heyet-i Temsiliyesi'nin bulunması tabiidir. Ancak, Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi, Doğu Anadolu İlleri Heyet-i Temsiliyesi'ni ortadan kaldırmış olmuyor. Bu Heyet-i Temsiliye elbette her an vardır.

Yalnız, bu Heyet-i Temsiliye'den olup da bugün Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi'ne girmiş bulunanlar varsa, bunların Doğu Anadolu İlleri Heyet-i Temsiliyesi'nden çekilmelerini istemek doğru olabilir. Sivas Kongresi, bütün milletin çıkarlarını, Doğu Anadolu İlleri Heyet-i Temsiliyesi ise yalnızca Doğu Anadolu illerinin hak ve çıkarlarını korur. ... Heyet-i Temsiliye'nin başvurulacak makam oluşu ve yetkileri, konunun en önemli noktasını oluşturmaktadır. Bu konuda şimdiden acele edilmemesi hususunda sizinle tam bir görüş birliği içindeyim. Heyet-i Temsiliye talimatname tasarısının birden beşe kadar olan maddelerine gelince, bunların değil sorulmasını, bir bildiri ya da bir dilek olarak yayımını bile yersiz bulurum," görüşünde bulunuyordu. Trabzon'da Servet Bey'e yazdığımız yanıt telgrafıyla Kâzım Karabekir Paşa'ya verdiğimiz karşılıktan da söz edeyim. Servet Bey'e yazılan telgraf şuydu:

Trabzon'da Servet Beyefendi'ye

Sorduğumuz işler üzerine Trabzon Merkez Kurulu'nun ne düşündüğünü bildirir yanıt henüz gelmedi. Bu işler, ayrıca Kâzım Paşa Hazretlerinden de sorulmuştu. Görüşlerin birleştirilmesine neden lüzum görüldüğü elbette anlaşılamamıştır. Sıra ile bildirdiğiniz görüşlerinizin cevabını, aşağıda, yine aynı sıra ile bildiriyorum:

Önce, Sivas Kongresi'nin genel bir kongre olacağı herkes tarafından biliniyordu. Bunun sizce başka türlü kabul edilmekte olduğunu, ilk defa şimdi yine sizden işitiyorum. Heyet-i Temsiliye konusuna gelince, bu heyet, aslında Erzurum Kongresi'nin seçtiği ve kabul ettiği bir heyettir. Şu sırada benimle birlikte Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi ve Şeyh Hacı Fevzi Efendi, Sivas'ta hazır bulunmaktadırlar. Daha dört üyemiz eksik olmakla birlikte, çoğunluk, görevini yapmaktadır. Bu noktanın da sizce açık olarak bilindiğinden kuşkumuz yoktur. Çünkü, durumun önemi dolayısıyla, daha Erzurum'dayken sizi de davet etmiş ve diğer arkadaşların, birlikte götürüleceğini bildirmiştik. Sivas Kongresi'nin, tüzüğümüzün sekizinci maddesi uyarınca, bazı üyelerle Heyet-i Temsiliye'mizi güçlendirebileceği, birlikte görüşülmüş, bunda bir sakınca bulunmamış, aksine millî birliği temsil bakımından gerekli de sayılmıştı. Sivas Genel Kongresi'nde bundan başka bir şey yapılmamıştır. İstanbul Hükûmeti ile yazışmayı kesmek, temel kararlarımızın dördüncü maddesinin dışında değil, içinde ve hatta o madde kapsamını aşan ve o zaman hiç düşünülemeyecek olan akıl almaz haince nedenler yüzünden yapılmış bir işlemdir. Esasen bu oldubittiyi yapan biz değil, İstanbul Hükûmeti'dir. Şifreli telgrafımızda bildirilenlerin yerine getirilmesi bir zarurettir. Bundan hiçbir şekilde vazgeçilemez. Biz, işe başlarken, olumlu oyunuzu almak üzere size başvurmayı bir görev saydık. Uygun bulup bulmamak, sizin bileceğiniz bir iştir. Yalnız, şunu da belirteyim ki, bugün bütün Anadolu ve Rumeli'nin birlikte tutmak zorunda oldukları yönde, azınlığın değil, çoğunluğun isteğine uymaya ve azınlıkları bu yöne çevirmeye kesin bir mecburiyet vardır.

Başvurulacak makam ve yetki konusunda daha akla yatkın bir görüşünüz varsa, lütfen bildiriniz. Uyulması zorunlu görülen bugünkü yöntem dikkatle incelenirse, tüzüğümüze ve Erzurum Kongresi'nin temel kararlarına tamamen uygundur. Bunun dışına çıkıldığı bir nokta göremiyorum. Bu duruma göre, sizin, dışında kalmak istediğiniz tüzüğü ve bilinen kararları aşan işlerin açıklanmasını rica ederim. Bugün önlenemeyecek bir hareket varsa o da İstanbul Hükûmeti'nin millet ve memleketin kaderini alçakçasına İngilizlerin isteğine bırakması ve kendi çıkarlarına kurban etmesidir. Buna karşı, burada alınan karardan başka bir karar alınmasına imkân varsa, lütfen bildiriniz.

Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir Paşa'ya da verdiğimiz ayrıntılı yanıtın başlangıcı şöyleydi:

"Servet ve İzzet Beylerin, Heyet-i Temsiliye'nin, Trabzon Merkez Heyeti'nden açıklanmasını istediği hususlara karşılık olarak çektikleri açık telgraf alındı. Telgrafta yer alan ve açıkça duyurulması sakıncalı olan düşünceleri Heyet-i Temsiliye, tamamen Servet ve İzzet Beylerin kendi görüşleri olarak kabul eder. Heyet-i Temsiliye, genelge göndererek istemiş olduğu düşünceleri, Servet ve İzzet Beylerden değil, tüzük gereğince Trabzon Merkez Heyeti'nden istemiştir. Servet ve İzzet Beylerin görüşlerini bildiren özel telgraf üzerine ve sizin hem kendilerine hem de Heyet-i Temsiliye'ye yanıt olmak üzere ileri sürülen düşüncelerle ilgili olarak aşağıdaki açıklamalara gerek duyulmuştur:

a) Her şeyden önce, adı geçen kişileri, sizce de bilinen görüşe sürükleyen temel düşüncenin ne olduğu, ne yazık ki, Heyet-i Temsiliye'ce anlaşılamamıştır.

b) Tüzüğün dördüncü maddesi, bir geçici yönetim kurulmasının nedenlerini ve koşullarını açıklar. Oysa, bilinen son haince olaylar dolayısıyla alınmış ve alınmasının gereğiyle ilgili görüş istenmiş olan tedbirler, hiçbir vakit geçici yönetim kurma amacıyla ilgili değildir. O halde, bu nokta ile dördüncü madde arasında bir ilişki aramak gereksizdir. Tedbirler,

padişaha doğrudan doğruya başvurma yolunu bulmak ve meşru bir hükûmetin işbaşına getirilmesini rica etmek amacına yöneliktir.

c) Sivas'ta toplanan Kongre, Batı Anadolu delegeleriyle Erzurum Kongresi Genel Kurulu'nun kararı doğrultusunda bütün Doğu Anadolu illeri adına yetkili olmak üzere seçilen bir özel kuruldan meydana geldiği için, elbette bütün Anadolu ve Rumeli adına ve hem de bütün milleti temsil edebilecek bir genel kongre niteliği kazanmıştır. Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi kararlarını ve teşkilatını, olduğu gibi, fakat kapsamını daha da genişleterek kabul etmiş ve sonunda Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" genel adı altında genişletilerek birleştirilmiştir.

Tüzüğün üçüncü maddesi ve kongrenin temel kararları, zaten bu yüksek gayenin gerçekleştirilmesini kesin bir hedef olarak göstermiştir. Sivas Genel Kongresi, Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına seçilmiş olan Heyet-i Temsiliye'ye güvenini tam olarak bildirmek suretiyle, onu, olduğu gibi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için Heyet-i Temsiliye olarak kabul etmiştir. Bu duruma göre, Sivas Genel Kongresi'nin kararları başka, Erzurum Kongresi'nin kararları başka, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi başka, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi başka gibi ayrılıklar ve başkalıklar elbette söz konusu olamaz. Böyle bir durumdan söz edilmesi, şüphesiz, millî birliğimiz ve kutsal hedefimiz için son derece zararlıdır. O halde birbirini ortadan kaldıran Heyet-i Temsiliyeler olmadığı gibi, birine girince, diğerinden çekilmesi istenebilecek üyeler de yoktur. Bugün bütün Anadolu ve Rumeli'yi içine alan cemiyetimizin, Sivas'ta bulunan bir tek Heyet-i Temsiliye, Erzurum Kongresi'nde tüzüğün özel maddelerine uyularak seçilmiş dokuz kişiden beşinin katılmasıyla göreve devam etmektedir. Hakları, yetkileri ve yararları, Doğu Anadolu illerinden elbette hiçbir bakımdan az olmayan Batı Anadolu'nun haklı ve yasal olan düşünce ve önerilerini dikkate almayarak, onları sıradan bir uydu durumunda bulundurmaya kalkışmak, bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği hususlardandır. Bunun içindir ki, Heyet-i Temsiliye'ye altı üye daha eklenerek güçlendirilmiştir."

Bundan sonra daha birçok açıklamaları içeren bu telgrafımız, aynen Trabzon Merkez Heyeti'ne de çekilmiştir.

Bu tartışmalar üzerinde daha birçok sorular soruldu ve açıklamalar yapıldı. Üstelik "Müdafaa-i Hukuk Heyeti Trabzon Merkezi" sahte imzasıyla diğer illere aleyhimize telgraflar da çekildiği görüldü.

On beş gün sonra da Trabzon'dan bir telgraf aldık. Ama, Servet Bey'den değil... Bu telgrafı olduğu gibi arz edersem durum anlaşılır.

Sivas'ta Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Örneği aşağıda bulunan Trabzon Belediye Meclisi'nin telgrafı İstanbul'a şimdi çekiliyor. Bir örneğinin de 15. Kolordu Komutanlığı'na yazdırıldığı arz olunur.

Mevki Komutanı
Ali Rıza

Örnek

1.10.1919

İstanbul, Sadrazam Ferit Paşa Hazretleri'ne

Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen millî feryadı Trabzon, kendisine özgü ağırbaşlılıkla inceledi ve izledi. Ülke, bu duruma daha fazla katlanamaz. Vatan sevginiz varsa artık görevinizi bırakınız Paşa Hazretleri.

Üye	*Üye*	*Üye*	*Üye*	*Belediye Başkanı*
Hüsnü	**Mehmet Salih**	**Mehmet Avni**	**Ahmet**	**Hüseyin**
	Üye	*Üye*	*Üye*	
	Sefik	**Mehmet**	**Temel**	

PADİŞAHIN BİLDİRİSİ

20 EYLÜL 1919 TARİHLİ, SADRAZAM DAMAT FERİT PAŞA İMZALI BİR GENEL DUYURU İLE PADİŞAHIN DA BİR BİLDİRİSİNİN YAYIMLANDI.

Bu bildirinin dikkate değer noktalarını tekrar hatırlatmak isterim. Bu noktaları sıra ile göstereceğim:

1- Hükûmetin izlediği siyaset sonucu, İzmir'de meydana gelen facialar, Avrupa devletlerinin ve medeni milletlerin dikkatini çekti ve bize karşı sevgi uyandırdı.

2- Bir özel heyet, olay yerinde tarafsız olarak soruşturmaya başladı. Hakkımız, medeni dünyanın gözleri önüne serilmektedir.

3- Millî birliğimizi bozacak hiçbir karar ve teklif olmadı.

4- Bazı kimseler tarafından, sözde, halk ile hükûmet arasında bir anlaşmazlık varmış gibi ilan ediliyor.

5- Bu durum, yasal koşullar içinde, bir an önce yapılmasını istediğimiz seçimleri geri bıraktırdığı gibi barışın yaklaşmakta bulunduğu bir sırada, varlığı zaruri olan Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını da geciktirecektir.

6- Bugün vatandaşlarımdan beklediğim, hükûmetin emirlerine tümüyle uymaktır.

7- Büyük devletlerin adalet duyguları, Avrupa ve Amerika kamuoyunun ılımlı davranışı, yakında, durumumuzu ve haysiyetimizi koruyacak bir barışa kavuşma ümidimi kuvvetlendirmektedir.

Bilirsiniz ki, bu bildirinin yayımlanması ve dağıtılması, bizim, ülke ile İstanbul Hükûmeti arasındaki haberleşmeyi ve ilişkileri kestiğimiz ve bu noktada ısrar etmekte bulunduğumuz günlerde olmuştur. Herhalde verdiğimiz talimat ve genel emirlere uyulduğunda, bu bildirinin hiçbir yerden alınmaması ve halka okutturulmaması gerekirdi. Oysa, karar ve tebliğlerimize uyulmayarak ve görüşümüze büsbütün ters düşen bu bildirinin kimi yerlerce alındığı, şimdi bilginize sunacağım bir telgraftan anlaşıldı.

Trabzon Mevki Komutanı'na

Şevketli Padişahımız Hazretlerinin milletine karşı yayımlamak lütfunda bulundukları bildirilerin derhal görevlilere ve halka duyurulması gerekir. Böylece, işbaşındaki hain hükûmetin, melek yüzlü Padişahımız Efendimizi ne denli küstahça bir cüretle aldatmakta olduklarını anlamayanlar kaldıysa, iyice öğrensinler.

Milleti ve memleketi için mübarek yüreklerinin ne kadar büyük bir sevgi ve koruyuculukla dolu olduğunu

gösteren bu bildiride, en açık bir biçimde göze çarpan şey, hükûmetin haince gidişi üzerine hilafet makamına millet tarafından arz olunan şikâyetnamenin hâlâ Padişah Hazretleri'nin bilgisine ulaşmamış bulunmasıdır. Çünkü, millete ve vatana karşı, doğrudan doğruya kabine üyeleri tarafından yöneltilen ihanet hançerini görüp bilmiş olsalardı, bu hainleri bir dakika bile yerlerinde tutmayacaklarına mübarek bildirideki ifade içtenliği, en büyük tanıktır. Bu hainler, bu gerçeği bildikleri için, Halife Efendimizi doğrudan doğruya milletle karşı karşıya getirmiyorlar.

Bunun için, ulusa düşen ödev, şanlı padişaha sonsuz sevgi ve bağlılığını durmadan göstermek ve sunmakla birlikte, bütün ulusun ve ordunun birlik olarak, padişahın söz götürmez haklarını, ulusun ve ülkenin varlığını kurtarmaya çalıştıkları; ama bu hain hükûmetin, yasal ve gönülden bağlılığı anlatan bu davranışı, Padişahımız Efendimizden gizledikleri, üstelik büsbütün ters bir biçimde gösterdikleri gerçeğini, dün karar verildiği üzere, halifelik katına aracısız bildirmektir. Erzurum halkının bu yolda yazacakları telgrafın bir örneği oraya bildirilecektir.

21.9.919

15. Kolordu Komutanı
Kâzım Karabekir

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafını şöyle bir ekleme ile bize de bildiriyordu:

"Bu konuda düşünceleriniz var mı? Bu kutsal bildiri, milletin padişahına gerçeği bildirmesine yeniden fırsat vermiştir. Erzurum halkı, kabinenin bütün cinayetlerini sayarak, yeniden padişaha dileklerini bildirecektir. Bunun örneğini ya çekilmek üzere ya da bilgi için sayın heyetinize takdim edeceğim."

Kâzım Karabekir

Makine başında buna yanıt olarak bildirdiğimiz görüş şuydu:

"Ferit Paşa hükûmetinin canice işleri ve hareketleriyle ilgili belgelerin millete, gerektiği ölçüde köy ve bucaklara değin bildirilip yapılamamış olduğunu bilirsiniz. Bildirilmiş olsa bile bunlarla padişahın bildirisini karşılaştırarak değerlendirmek ve gerçek durumu kavramak mümkün değildir. Bu bakımdan biz, aslında böyle bir bildirinin Babıâli'de uydurulmakta olduğunu daha önce haber almış olduğumuzdan, bunun milletin zihnini bulandırmasını önlemek için, İstanbul'dan alınmasını uygun bulmuştuk. Zaten İstanbul ile resmî haberleşmenin kesilmiş bulunması dolayısıyla, doğrudan doğruya Saray'dan değil, yine Ferit Paşa'nın bir eklemesi ile Babıâli'den verilen bu bildirinin Sivas, Ankara, Kastamonu ve öteki merkezlerde olduğu gibi, hiçbir yerden alınmamış olduğunu sanıyorduk. Bu bildiriyi almak için daha önce milletin padişaha durumu ve gerçeği bildirmesine izin verilmesi gerekirdi. Bu sebeple bildirinin yayımlanıp dağıtılmasına aracılık etmeyi yararlı bulmuyoruz. Ancak, bu bildiri Trabzon, Erzurum ve Sivas gibi merkezlerde ilgililer tarafından okunmuş bulunduğuna göre, düşündüğümüz gibi her merkezden İstanbul'a bir telgraf çekilmesi uygun olur.

Mustafa Kemal

Padişahın bu bildirisinin, kamuoyunda yaratacağına şüphe olmayan olumsuz etkinin bir dereceye kadar olsun önüne geçebilmek için, bu bildiride yer alan düşünceleri yalanlamaya ve çürütmeye yarayacak şekilde padişaha bir yanıt yazmayı ve bunu bütün yurda yayıp duyurmayı tek çıkar yol olarak düşündük ve öyle yaptık.

FERİT PAŞA'NIN İSTİFASI

2 EKİM 1919, SAAT 3.40'TA ARAYA İMZASIZ ŞÖYLE BİR ÖZEL TELGRAF GİRDİ:

"Paşa Hazretleri, İstanbul'da yakın arkadaşlar söylediler. Bütün akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa sağlık durumu dolayısıyla çekilmiş; Tevfik Paşa, hükûmeti kurmakla görevlendirilmiş. Daha sabahtan söyleniyordu; fakat doğrulanmamıştı, şimdi doğrulandı efendim."

"Bu telgrafı kim veriyor? Anlayınız," dedim. Sormaya zaman kalmadan telgrafın şöylece arkası geldi:

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Hükümeti'nin Temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Hulusi Paşa'yla (Kezrak) görüşmek üzere Amasya'ya giderken Tokat'ta karşılanışı, 17 Ekim 1919.

"Biz, Ankara telgrafçıları. Paşa Hazretlerine saygılarımızı sunarız ve yurdumuzun başına karabasanlı bir bela olan bu hükûmetin devrilmesi için ulusun başında bulunup başarı sağlayışınızı kutlarız. Kendisine söyleme iyiliğinde bulununuz."

Telgraf haberleşmesi kesildi. Gerçekten 2 Ekim günü Ferit Paşa Hükûmeti düşmüş bulunuyordu. Fakat, yeni hükûmeti kuran Tevfik Paşa değil, Âyandan Birinci Ferik [Senato üyelerinden korgeneral] Ali Rıza Paşa idi.

Efendiler, sırası gelmişken bilginize sunayım; bütün telgrafçılarımızın, millî girişim ve eylemlerimize yaptıkları özverili hizmetlerinin millî tarihimizde önemli yeri vardır. Kendilerine bugün açıkça teşekkür etmeyi bir ödev sayarım.

ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİ

EFENDİLER, FERİT PAŞA HÜKÛMETİNİN DÜŞTÜĞÜNÜ VE ALİ RIZA PAŞA'NIN YENİ HÜKÛMETİ KURMAKLA GÖREVLENDİRİLDİĞİNİ 2/3 EKİM 1919 GÜNÜ YAZDIĞIM BİR GENELGE İLE BÜTÜN ULUSA BİLDİRDİM.

Bu genelgenin bir örneğini de bilgi edinilmesi için yeni sadrazama ulaştırdım.

2 Ekim günü, yeni hükûmet başkanıyla görüşmek istemiştik. Ertesi gün, Bakanlar Kurulu'nun toplantısı sırasında Heyet-i Temsiliye ile görüşeceklerine söz vermişlerdi.

Bilginize sunduğum bu genelgede belli başlı noktalar şunlardı:

1- **Yeni hükûmet, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kararlaştırılan ve saptanan teşkilatlara ve millî amaçlara saygı gösterirse Kuvay-ı Milliye ona yardımcı olacaktır.**

2- **Yeni hükûmet, Meclisi Millî'nin toplanarak gerçekten denetleme işine başlayıncaya dek, ulusun kaderi ile ilgili hiçbir yüklenmeye girmeyecektir.**

3- **Barış Konferansı'na atanacak delegeler, ulusun isteklerini gerçekten anlamış ve güvenini kazanmış bilgili ve güçlü kişilerden seçilecektir.**

Bildiride bu saydığım ilkelerin yeni hükûmetçe kabul edilmesinin önerileceği belirtildikten sonra, "Bu konuda başkaca düşündükleri varsa yarın öğleye değin tezelden bildirilmesi" istendi.

3 Ekim 1919 günü Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya yazdığım telgrafta, "Ulus, şimdiye dek, başına geçenlerin anayasaya ve millî isteklere aykırı davranışlarından üzüntü duydu. Bundan dolayı, yasal haklarını tanıtmak ve kaderini yetkili ve güvenilir ellerde görmek için kesin kararını verdi. Gereken sağlam girişimlere başladı. Düzenli teşkilatlara bağlı Kuvay-ı Milliye, ulusun kesin iradesini bütünüyle gösterme ve kanıtlama gücünü kazandı.

Ulus, padişahın güvendiği yüce kişiliğinizle yüksek arkadaşlarınızı güç durumda bırakmak istemez. Tersine, yardımcı olmaya bütün içtenliğiyle hazırdır. Ancak, hükûmet üyeleri arasında Ferit Paşa ile iş birliği yapmış nazırların bulunuşu, yüksek hükûmetinizin görüşleriyle millî isteklerin uygunluk derecesini büyük bir açık yüreklilikle anlamak zorunluluğunu

doğurmuştur. Ulusa tam güven gelmeden, iyiliğe doğru atılmış olan adımın durdurulması ve yarım önlemlerle yetinilmesi uygun görülmemektedir. Bundan dolayı, şu ilkelerin sizce kabul edilip edilmeyeceğini kesin ve açık olarak anlamak isteriz," dedik ve genelge dolayısıyla bildirdiğim üç ilkeyi saydık. Daha sonra, "Bu temel noktalarda uyuşma olduğu anlaşıldıktan sonra, olağandışı durumun düzeltilmesi amacıyla ikinci derecede bazı diyeceklerimizin de bulunduğunu" bildirdik.

Ali Rıza Paşa bugün ant içmek üzere saraya gideceklerinden telgrafımıza yarın yanıt verileceği bildirildi.

ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİNDE SEZİLEN DURAKSAMA

BİZ, BAZI DAVRANIŞLARDAN, ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİNDE BİR DURAKSAMA, BU HÜKÛMETTE BULUNAN KİŞİLERİN DE KAFALARINDA BİR BULANIKLIK SEZER GİBİ OLDUK.

Onun için bazı önlemler almayı uygun gördük.

Gene o gün bir genelge yazdık. Bunda, "Hükûmet ile millet arasında, görüş ve istek yönünden uyuşma sağlandığı, genelge ile bildirilinceye dek, eskisi gibi resmî yazışmanın kesilmiş bir durumda bulundurulması" gerektiğini bildirdik.

Bundan başka, her yerden gelen öneri ve düşünceleri birleştirerek bütün kolordu komutanlarına ve Millî Mücadele'ye yardımcı olan valilere de 3 Ekim günü, bazı gizli bildirimlerde bulunduk.

ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİ MİLLÎ TEŞKİLATLARI VE AMAÇLARI SORGULUYOR

EFENDİLER, YENİ SADRAZAMDAN BEKLEDİĞİMİZ YANIT, SONUNDA GELDİ; ŞUDUR:

Çok acildir.

Sadrazamlık, 4.10.1919

Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne

Y: 2 ve 3 Ekim 1919 Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kararlaştırılıp saptandığı, telgraflarında bildirilen teşkilat ve

amaçların neler olduğu hükûmetçe bilinmediğinden işin gereği incelenmek üzere, her şeyden önce, adı geçen kongrelerde alınan kararların tezelden bildirilmesini dilerim efendim.

Sadrazam
Ali Rıza

Sadrazam Paşa ve sayın arkadaşlarının –içlerinde, biraz sonra görüleceği gibi, Kuvay-ı Milliye'nin delegesi olarak hükûmete girdiğini bildiren Cemal Paşa bulunduğu halde– hükûmeti kurdukları güne değin, millî amaçların neler olduğunu bilmediklerini söylemeleri şaşılacak iş değil midir? Bundan daha çok dikkati çeken nokta, millî isteklere uyup uymamak konusunda karar verebilmek için, her şeyden önce, kongrelerin kararlarını istemeleridir. Oysa, bu denli gürültü doğuran ve uygulanması, kendilerinden önceki hükûmetin düşmesi sonucunu veren kongre kararlarını bilmemeleri düşünülebilir miydi? Amaçlarının, zaman kazanmak ve bize karşı hiçbir yüklenmeye girmeksizin, yeni ve şeytanca önlemlerle milleti aldatarak kurulmuş olan dayanışmayı ve bağlantıyı gevşetmek olduğuna hiç şüphe etmedim. Ama rüptür [rupture-kopma] olacaksa, ben de her şeyden önce onların içlerinde sakladıklarını millet önünde belirtecek bir yol tutmayı yeğledim. Bundan dolayı, sadrazamın ve sayın arkadaşlarının isteklerini yerine getirdim. 4 Ekim 1919 günlü telgrafı ile Kongre bildirisini, olduğu gibi ve tüzüğün yalnız teşkilatla ilgili temel noktalarını da özet olarak bildirdim. Hiçbir yerden resmî yazışmalara girişilmemesi için yeniden genel bildirimler yapıldı.

Efendiler, o gün şöyle bir telgraf aldık:

Sadrazamlık, 4.10.1919

K: Başkanlığım altında kurulan yüce hükûmet ulusun isteklerine göre yurdun mutluluk ve esenliğini sağlamak için kesin bir kararlılıkla çalışmak konusunda tamamiyle görüş birliğine varmıştır. Osmanlı topluluğunun dağılmaması, ulus bağımsızlığının korunması, yüce halifelik ve padişahlığın dokunulmazlığı, Anayasa hükümlerince bütün ulusun gücüne ve iradesine dayanılarak sağlanacağı kuşkusuzdur. Ateşkes Antlaşması tarihindeki sınır içinde kalan bütün Osmanlı topraklarının

ve kentlerinin anlaşmaya temel olan Wilson İlkeleri'ne uyularak doğrudan doğruya yüksek padişahlığın yönetimi altında bırakılması ve sınır içinde kalıp büyük Müslüman çoğunluğunun oturduğu ülkenin birliğinin parçalanmasını önleyerek bu topraklar üzerindeki, tarih, soy, din ve coğrafya bakımından olan haklarımız için, hak ve adalete uygun bir karar alınmasının sağlanması da bugünkü hükûmetçe kesin olarak istenmektedir. Millet Meclisi'nin toplanmasına değin ulusun kaderi ile ilgili herhangi bir kesin ve resmî yüklenmeye girişilmeyeceği ve Barış Konferansı'na gönderilecek delegelerin millî istekleri anlamış, güvenilebilir, güçlü ve iyi düşünür kimselerden seçileceği kuşku götürmez. Ülkemizde meşrutiyet yöntemi gereğince, ulus egemenliği yürürlükte bulunduğundan görevini iyi bilen şimdiki hükûmet, ulusun kararını almaksızın yurdun kaderi üzerine bir karar veremeyeceği için, seçimlerin bir an önce yapılmasını sağlayacak her türlü davranış ve girişimlerde bulunmakta ve Millet Meclisi'nin toplanmasını çabuklaştıracak kolaylıkları göstermeye çalışmaktadır. Ancak, hükûmetin tutacağı yol, yasalara eksiksiz uymak, aykırı durumları önleyip ortadan kaldırmak olduğundan; olağandışı ve yasaya uymayan durumların sürüp gitmesi ise, Osmanlı devlet merkezi ile Anadolu'yu birbirinden ayırarak birçok tehlikeli sonuçlar doğurmakla, Tanrı korusun, başkentin varlığını tehlikeye düşüreceğinden ve düşmanların yer yer yurdumuzu işgal etmeleriyle sonuçlanıp ülkenin bütünlüğünü bozacağından; bugünkü hükûmet, sizin el koyduğunuz resmî dairelerin boşaltılacağına, hükûmet işlerindeki kesikliğin giderileceğine ve hiçbir zaman dokunulmaması gereken hükûmet erkine saygı gösterileceğine, yabancılarla siyasal ilişkilere girişilmeyeceğine, milletvekili seçimlerinde halkın özgürlüğüne hiç dokunulmayacağına söz vermenizi istiyor.

Muhterem efendiler, dikkat buyurulursa bu telgrafında ne adres vardır ve ne de imza. Sadrazamlık katından yazıldığı anlaşılıyor idiyse de başka bir şey daha anlaşılıyordu; o da bu satırları yazan kişi ya da kişiler, Heyet-i Temsiliye'yi tanımak ve onunla imzalı olarak resmî yazışma ve görüşmelerde bulunmak istemiyorlardı.

Bir de bizim kongrelerde aldığımız kararların ve kendilerine önerdiğimiz üç noktanın dikkate alınmasını, yeni hükûmetin sadrazamı ve nazırları olağan buluyorlar. Bu kararların ve ilkelerin sağlanmasına aslında çalışmakta olduklarını söylüyorlar.

Ancak sadrazam, "Hükûmetin kılavuzu yasa hükümleridir. Görevi, aykırı durumları önleyip ortadan kaldırmaktır," gibi bir başlangıçtan sonra, bizim durumumuzun ve davranışlarımızın olağandışı ve yasaya aykırı olduğuna dokundurarak, bu durum sürüp giderse, merkezle Anadolu'nun birbirinden ayrılığı sonucu vereceğini bildirip bundan doğacak tehlikeleri sayıyor. En sonunda baklayı ağzından çıkararak, "Sizin el koyduğunuz resmî dairelerin boşaltılacağına, hükûmet işlerindeki kesikliğin giderileceğine ve hükûmet erkine saygı gösterileceğine, yabancılarla siyasal ilişkilere girişilmeyeceğine, milletvekili seçimlerinde halkın özgürlüğüne hiç dokunulmayacağına söz vermenizi istiyoruz." diyor. Böylece, bizim varlığımızı ve çalışmalarımızı ortadan kaldırmak amacında olduğunu anlatmış bulunuyor.

Efendiler, belki unuturum, ayrıntılara girişmeden önce söylemeliyim ki, bizim el koyduğumuz resmî daire yoktu. Yalnız Sivas Valiliği Heyet-i Temsiliye'yi okulların tatil bulunması dolayısıyla lisede konuklamıştı. Söz konusu edilmek istenilen resmî daire bu olacaktı. Yeni hükûmet her türlü icraatına başlangıç olmak üzere Heyet-i Temsiliye'yi buradan kovarak, onun erkini ve onurunu kamunun gözü önünde kırmak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı açıkça belli olmayan bu telgraf üzerine, Sivas telgraf merkeziyle İstanbul telgraf merkezi arasında işte şu haberleşme oldu:

Olağanüstü

İstanbul Merkez Müdürlüğü'ne

Sadrazamlık merkezinden yazılan telgrafın, başlığı ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nce kabul edilmedi. Telgrafın örneği merkezimizde tutulmaktadır. Gerekenlere bilgi verilmesi rica olunur.

İmza
Kongre Merkezi

"Bize, üzerinde Sadrazam Paşa Hazretleri'nin yanıtıdır başlığı ile Âmetçi [Hükûmetle Saray arasında haberleşmeyi sağlayan dairenin başkanı] Bey verdi ve örneği telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretlerine böyle veriniz."

"Heyet-i Temsiliye'ye geldiği ve kimden olduğu belli değildir. Bundan dolayı, başlık ve imza olmadığı için, kabul etmiyorlar."

"Öyle ise şimdi dağıldı. Bakanlar Kurulu toplantısında bu konuda bir şey yazarlarsa elbette durum belli olur efendim.

Bu yanıtı verdikleri zaman dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Sadrazam Paşa evinden belki yazar. Bizim bu merkezin işi, toplantı dağılınca biter, kapanır azizim."

"Siz, dediğimizi Âmetçi Bey'e söyleyin."

"Âmetçi Bey de gitti. Yalnızım."

"Telefonla söyleyiniz."

"Bizde şehir telefonu yok. Bununla birlikte siz telgrafı öylece saklayınız da sabahleyin resmî olarak bir şey yazdıralım efendim."

"Sadrazam Paşa'ya telefon edin."

"Kardeşim, Sadrazam Paşa'ya anlatamayız ki..."

Olağanüstü

Babıâli, 4.10.1919

Sivas Kongre Merkezi Müdürlüğü'ne

Erenköyü'nde oturan Sadrazam Paşa Hazretleri telefondan arandığı ve saat yirmi biri yirmi beş geçtiği halde bulunamadı. Yapılacak haberleşme sonucu, zorunlu olarak, yarın bildirilecektir efendim.

Babıâli Müdürü
Hüseyin Hüsnü

Olağanüstü

İstanbul, 4.10.1919

Kongre Merkezi'ne

K: Babıâli Müdürlüğü'nden de bildirildiği üzere şimdi yirmi biri yirmi beş geçeye değin, telefondan arandıkları halde Sadrazam Paşa Hazretleri'nin konaklarından karşılık alınamadı. Biraz sonra yine arayacağım. Karşılık alırsam hemen bildiririm. Alamazsam sabahı beklemek zorunlu olacaktır efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü
Tevfik

Efendiler, ertesi gün, yani 5 Ekim 1919 günü, imzasız telgrafı sadrazamın Heyet-i Temsiliye'ye yazdığı ve o kurulun telgrafına yanıt olduğu söylendi. Bunu resmî olarak saptayan, resmî ve imzalı bir açıklama olmamakla birlikte, biz böyle küçük bir noktada daha çok durmayı yararlı ve uygun görmedik. Sadrazam Paşa'ya yanıt yazmayı uygun bulduk. 5 Ekim'de yazdığımız uzun yanıtın temel noktalarını özetleyeyim:

"Önerilerimizin hepsinin uygun görülüp kabul edilmiş olduğu anlaşıldı," dedikten sonra, bizim söz vermemizi istedikleri noktalar üzerinde açıklama yaptık ve dedik ki: "Olağandışı ve yasaya aykırı durumların nedeni ve yaratıcısı Ferit Paşa hükûmeti idi, Ferit Paşa hükûmetinin yaptığı yasal olmayan iş ve davranışların nedenlerinin ve sonuçlarının kaldırılması için sizler kesin önlem alırsanız, bu durum kendiliğinden ortadan kalkar.

Cemiyetimizin, [Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti] şimdiki hükûmete karşı yüklenmelerde bulunması ve kendilerine yardım edebilmesi için önce, hükûmetin millî teşkilatlarımızı iyi karşıladığını açık ve kesin bir dille söylemesi gereklidir. Yoksa karşılıklı güven ve yakınlığın doğduğu kuşkulu kalacak ve karşıt davranış ve girişimlerin belirmesi beklenecektir."

Ali Rıza Paşa'nın imzasız telgrafındaki, "Ülkemizde, meşrutiyet yöntemi gereğince, millî egemenliğin yürürlükte olduğu" noktasına da, "Gerçekten öyle ise de Meclis-i Mebusan'ın dağıtıldığı günden sonra dört ay içinde toplanması Anayasamızın açık hükümlerinden iken, temel seçim defterleri bile düzenlenmemiştir. Bu davranış, Ferit Paşa hükûmetinin açıktan açığa meşrutiyeti vurması ve Anayasa'ya kesin saldırısı demektir ve Ceza Kanunu'nun özel maddesine göre ağır bir suç sayılarak bu suçu işleyenlere yasa hükümlerinin eksiksiz uygulanması, millî egemenliği kabul eden ve yasa hükümlerinin uygulanmasını kendisi için yasal bir ödev sayan her yasal hükûmetin ilk kutsal görevidir," diye yanıt verdik. Ondan sonra şu önerileri ileri sürmeye başladık:

1- **Yurtta rahatlık ve güvenlik olduğunu ve millî isteklerin yüzde yüz haklı ve yasal olduğunu resmî bir bildiri ile açıklayarak ulusun genel birliğine hükûmetin de katıldığını gösteriniz.**

2- **Düşük hükûmetin hainice davranışlarına alet olmuş bulunan birtakım büyük memurlar vardır. Onları ilgili mahkemelere veriniz. Millî Mücadele'ye engel olan bazı eski**

valilerin devlet hizmetinde kullanılmamaları için gerekli işlemi yapınız. Millî Mücadele'ye hizmet ettikleri için çıkarılanları eski görevlerine atayınız.

3- Önceki rütbeleriyle göreve alınmaları Meclisi Millî'nin onayından geçmemiş olan ve çalıştırılmamalarının tek nedeni birtakım kötü siyasal düşüncelerden başka bir şey olmayan emeklileri hemen eski durumlarına getiriniz. Önemli askerî görevleri yetkili ellere veriniz.

4- Eski nazırlardan Ali Kemal ve Âdil Beylerle Süleyman Şefik Paşa'nın, Meclisi Millî açılınca Yüce Divan'a verilmek üzere, hiçbir yere kaçmalarına meydan bırakılmamasını; Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey'in hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini; yasanın dokunulmazlığı ve millî hakların kutsallığı adına isteriz.

5- Millî Mücadele'ye katılmış ya da Millî Mücadele'yi desteklemiş olanlara karşı başlanan kovuşturma ve baskılara son veriniz.

6- Basını yabancı sansüründen kurtarınız.

İşte efendiler, özet olarak saydığım bu noktalarla ilgili düşünce ve önerilerden sonra telgrafımızı şöyle bitirdik: "Bilginize sunduğumuz şeylere ve ileri sürdüğümüz önerilere ulusu inandıracak açık ve uygun yanıt verilinceye değin, millî amaçları gerçekleştirmek için, ulusça alınmış olan fiilî önlemlerin, eskisi gibi sürdürülmesinin zorunlu olacağını, bütün illerle bağımsız sancaklardan ve bunlara bağlı yerlerden aldığımız kararlar üzerine tam bir kesinlikle bildiririz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye'si adına, Mustafa Kemal."

Efendiler, İstanbul'la haberleşme biter bitmez, şu genelge ile ülkeye durumu bildirdim:

Genelge

5.10.1919

Belediyelere ve Basına

Sadrazam Paşa Hazretleri Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki temel kararları ve millî teşkilatların isteklerini yerinde görüyorlarsa da düşüncelerinde bazı

açıklanması gerekli yönler bulunduğundan hükûmetle ulusun gerçekten anlaşmasının sağlanması amacıyla ve bütün merkezlerden alınan düşüncelerin özüne dayanılarak verilen yanıt ve ileri sürülen öneriler, aşağıda gösterilmiştir. Kamuoyuna bildirilir. Gelecek yanıt ve ona göre alınacak kararlar da hemen bildirilecektir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi adına
Mustafa Kemal

YUNUS NADİ BEY'E ARACILIK YAPTIRIYORLAR

EFENDİLER, ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİNİN İŞBAŞINA GEÇTİĞİNİN BEŞİNCİ GÜNÜNE GELDİK.

Daha da anlaşamıyoruz. Ülkenin İstanbul ile olan resmî yazışması ve resmî ilişkisi hâlâ rüptür [rupture-kopmak] halinde sürüp gidiyor. Sadrazam Paşa Hazretleri, önerilerimize karşılık vermiyor ve hiçbir zaman da vermemiş olduğunu göreceksiniz. Hükûmet üyelerinden hiç kimse bizimle görüşmek istemiyor.

Bugün, yani 6 Ekim 1919 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'yı, çağırması üzerine dairesinde ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e durumdan, özellikle hükûmetle Heyet-i Temsiliye arasında daha anlaşmaya varılamadığından söz açmış ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabule ve uygulamaya hazır bulunduklarını anlatmış ve her durumda anlaşmazlık çıkaran ve bunda direnen yanın, Heyet-i Temsiliye olduğunu söylemiş. Belki de Yunus Nadi Bey'in bizimle yakından tanışıklığı dolayısıyla, arabuluculuk yapmasını önermiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu arabuluculuk isteğini kıvançla kabul etmiş; yalnız Yunus Nadi Bey'in, Cemal Paşa'nın verdiği bilgiyi temel ve gerçek olarak aldığı ve durumu ona göre yorumladığı şimdi sözünü edeceğim telgrafından anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Bey'le telgraf başında olan bu görüşmemiz, yeni hükûmet ile bizim, görünüşte olsun, anlaşmamıza neden olması bakımından önemlidir. Bundan dolayı, izin verirseniz biraz açıklayacağım.

Harbiye Nazırı Paşa'nın beni telgraf başına çağırdığını haber verdiler. Zaten dairemizde bulunan makine başına gittim.

İstanbul: "Harbiye telgrafhanesi; Yunus Nadi Bey sizinle görüşmek istiyor efendim," denildikten sonra, "Harbiye telgrafhanesinde makine başında hazırım," dendi.

"Hazır olan kimdir?" dedim.

Telgrafçı: "Yunus Nadi Bey ve yanında Nazır Paşa'nın yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim. Nazır Paşa'yı mı istediniz, yoksa..." açıklamasında bulundu.

"Kendileriyle şimdi görüşürüz. Yalnız, beni telgrafa çağırdıkları zaman 'Nazır Paşa istiyor,' demişlerdi. Çağıran Nazır Paşa mıdır? Yoksa siz mi?"

Yunus Nadi Bey: "Nazır Paşa'nın izin vermesi üzerine, yaveri aracılığı ile Harbiye telgraf merkezinden sizi aradık. Yanlış anlaşılmıştır efendim," dedi.

Ben: "Teşekkür ederim. Buyurun," dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Bey'in sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey konuşmasına şu girişi yaptı: "Millî iradenin ulus egemenliğini etkin kılmasının mutlu sonucu olarak meydana gelen değişiklik üzerine, burada kurulan hükûmetle millî teşkilatlar arasında birleşik bir düzen kurulmasının gecikmeyeceği kanısına varmıştım. Soruşturmam üzerine, daha bir iki noktada uyuşmazlık bulunduğunu anladım. Bu uyuşmanın gecikmesi, içeride ve dışarıda iyi olmayacağından bazı dileklerde bulunmayı ödev saydım."

Ondan sonra, şimdi özetleyeceğim noktalarla ilgili bilgi ve düşüncelerini, birinci sorun olarak söylediler.

1- **Ferit Paşa hükûmetinde bulunmuş olan bazı kişilerin, bu hükûmete katılmalarından dolayı, kötü gözle görülmelerinin doğru olmadığını ve Abuk Paşa'nın, Ferit Paşa hükûmetinin düşürülmesinde rol oynadığını,**

2- **Rıza Paşa hükûmetinin, geçiş dönemi hükûmeti olduğunu, ancak milletvekilli seçimleri sonuna değin sürebileceğini,**

3- **Şimdiki hükûmetin, millî isteklerin hepsini iyi karşılamak ve iyi sonuçlanmasına çalışmak konusunda en ufak bir kuşkuya yer vermemekte olduğunu söylediler ve**

4- **Özellikle, Cemal ve Abuk Paşalar gibi kişilerin, hükûmette millî teşkilatların birer delegesi ve kefili gibi görülmelerinde duraksamaya yer yoktur, hükmünü verdiler.**

İkinci sorun olarak da Yunus Nadi Bey, kişilerle ilgili yöne dokundular. Bunda bizimle tam duygu birliğinde olmakla birlikte, "Biraz ılımlı davranmayı salık vermeye cesaret edeceğim," dedi ve görüşünü, "Millî başarının sağladığı iyi etkilerin, bazılarınca öç alma olarak yorumlanıp lekelenmekten korunmasının önemli olduğu," sözleriyle açıkladı.

Yunus Nadi Bey, "Şimdiki hükûmet ileri gelenleriyle yaptığım görüşmelerden millî teşkilatın isteklerinin hepsini yerine getirmeye ve yürütmeye kararlı oldukları anlaşılıyor," dedikten sonra şu bilgiyi verdi:

"Harbiye Nazırı Cemal Paşa, bugün yayımlanacak bildiride, bu yönün yeterince belirtilmiş olduğunu ve ancak, bildiri, hükûmetin resmî diliyle yazıldığına göre, her yön dikkate alınarak yazılmış olduğunu, göstermelik birkaç sözcüğe önem verilmemesi gerektiğini söyledi."

Yunus Nadi Bey, yeni sadrazamın ve hükûmetinin –her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için– millî teşkilatlar ileri gelenlerinin göstereceği bir kurulla doğrudan doğruya görüşmek konusundaki gönülden isteğini bildirdikten sonra, bütün düşüncelerini şu cümle ile özetledi: "Şimdi benim en önemli saydığım yön, bunalımın geçmemiş olması ve karışık durumda sürüp gitmesidir."

Yunus Nadi Bey, düşüncemi belirtmemi beklediğini söylediği için ben de şu yanıtı verdim:

Sivas, 6.10.1919

Yunus Nadi Beyefendi'ye

Heyet-i Temsiliye'ce Sadrazam Paşa Hazretleri'ne yapılan temelli ve ikinci derecedeki önerilerle kendisinin kurulumuza verdiği yanıtı, özellikle bu yanıtın son bölümlerini gördünüz mü? Söylediklerinizden ve düşüncelerinizden bu yazıları görmemiş olduğunuz ve önerilerimizin niteliğini ve içtenliğini gereği gibi anlamamış kişilerce size anlatılmış olduğu sonucuna varıyoruz. Bundan dolayı esas üzerinde burada tartışmanın güç olduğunu görüyoruz. Yalnız, kişisel olan yüksek düşüncelerinizdeki bazı noktaları aydınlatmak amacıyla, aşağıda, sırayla açıklamalar yapılmıştır:

Yeni hükûmet ile millî teşkilatlarımız arasında uyum sağlanmasının gecikmeyeceğine biz de inanmakta idik. Bunun gecikmesi nedenini bizde değil, yeni hükûmetin dört günden beri göstermekte olduğu kararsız davranışta aramak gerekir.

Yeni hükûmet ile aramızda anlaşmazlık olduğunu da yeni hükûmet bize bildirmemiştir. Yeni hükûmette bırakılan eski nazırların namuslarından kuşkuya düşmemekle birlikte, eski hükûmetin ağır suç sayılacak işlerine bilerek ya da bilmeyerek katılmış oldukları, göz önünde tutulacak önemli bir noktadır. Abuk Paşa'nın, hükûmetin düşürülmesinde oynamış olduğu rolü bilmiyoruz. Biz, sonuç sağlayan gücü pek iyi biliriz. Bizim amacımız, bu hükûmeti, sizin düşündüğünüz gibi, geçiş dönemi hükûmeti saymak değildir. Tersine, ulusun kaderini karara bağlayacak ve barışı yapacak en önemli bir hükûmet olabilmesini dileriz. Ulusumuzun yararı ile ilgili konularda yabancıların bizce hiç önemi yoktur. Biz gidişimizi yabancıların dedikodusuna uydurmak güçsüzlüğünü kötü görenlerdeniz. İç ve dış durumu bütün açıklığı ile biliyoruz. Attığımız adım, rastgele değil, derin düşüncelere, sağlam temellere ve bütün ulusun düzenli teşkilatlara bağlı gerçek gücüne, kararlılığına ve iradesine dayanmaktadır. Ulus, egemenliğini, bütün anlamıyla, bütün dünyaya tanıtmaya kesin karar vermiştir. Bunun için de her yerde her türlü önlem alınmıştır. Bugünkü hükûmetin, millî istek ve dilekleri iyi karşılamasını ve sonuçlandırmak için çalışmasını isteriz. Çünkü, başka türlü işbaşında kalamaz. Abuk Paşa'yı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşa'dan, millî teşkilatlarımızın delegesi olmaktan başka bir şey beklemeyiz. (Efendiler, şunu açıklamalıyım ki, Cemal Paşa bizim delegemiz değildi ve böyle bir durum ve görevin kendisine verilmesine bildiğiniz tutumundan dolayı, yer de yoktu. Ancak, Yunus Nadi Bey'in telgrafında: "Cemal Paşa'nın delege gibi kabul edilmesinde duraksamaya yer yoktur," denilmiş olmasından, Cemal Paşa'nın bunu istediği kanısına varılmış ve bir oldubitti halinde delegelik verilmiştir.) Bu bakımdan, nazır olur olmaz kendilerinin herkesten önce ve aracısız olarak bizimle ilişki kurup gerçek durumu anlayacağını ve ona göre hükûmetle millî teşkilatların görüşlerini birleştirmeye girişeceğini umuyorduk. Oysa, daha böyle bir ilişki kurmaktan çekindiği görülüyor. Bizim, yeni hükûmete karşı yaptığımız öneriler ve hükûmetten isteklerimiz, kişisel ve temelsiz olmayıp iller ve bağımsız sancaklarla bunlara bağlı yerlerin ve beş kolordu komutanının ve millî teşkilatlardan yana olan yüksek memurların Heyet-i Temsiliye'mize bildirdikleri önerilerden, Heyet-i Temsiliye'mizce, hükûmeti elden geldiğince güç

duruma sokmamak yönü de dikkate alınarak, çıkarılmış özetin özetidir. Bu önerilerde ve isteklerde düşündüğünüz ve anlattığınız sakıncalar da yoktur. Hükûmet, Heyet-i Temsiliye'mizle, güvenilir ve gerçek ilişkiler kurar ve görüşmelerde bulunursa, ileri sürülmüş olan isteklerin ve önerilerin hükûmetçe uygulanabilecek şekil ve zamanını belli etmek için hiçbir engel yoktur. Yalnız, Sadrazam Paşa'nın, Heyet-i Temsiliye'mize 4 Ekim'de, telgrafımıza karşılık olarak gönderdiği telgrafındaki son bölümler dikkat çekicidir. Eğer, yasal millî teşkilatlarımızı ve bunların başında bulunanları, yasa dışı sayma anlayışı sürdürülecekse, hiçbir uzlaşma yolu bulunamayacağı kuşku götürmez. Bugün yayımlanacağını bildirdiğiniz bildiride, millî teşkilatımız ve millî eylemimiz üzerine, her ne sebep ve yolla olursa olsun, eleştirici bir dil kullanılırsa ve bu görünürde birkaç sözcükle yapılsa bile, bizce hemen her türlü uzlaşma olanağı kapanmış sayılacaktır. Aslında İstanbul Hükûmeti, Heyet-i Temsiliye ile tam olarak anlaşmadıkça, bildirisi hiçbir merkezce alınmayacaktır; belki İstanbul ile sınırlı kalır.

Heyet-i Temsiliye'miz, bütün illerle bağımsız sancaklardan ulusun genel oyu ile seçilmiş temsilcilerin Erzurum ve Sivas'ta genel kurul halinde toplanarak ayrılmış ve seçilmiş oldukları yasal millî bir kuruldur. Temsil yeteneği ve gücü de yaptığı işlerle belirmiştir. Meclis-i Mebusan toplanarak denetleme işine başlayacağı güne değin Heyet-i Temsiliye'nin, ulusun ve ülkenin alın yazısıyla ilgilenmesi zorunludur. Hükûmetin, kurulumuzla yürekten ilişki kurması ve görüşmesi, elbette kendi yerini sağlamlaştıracak ve gücünü artıracaktır. Ayrı ayrı yönlerde yürünürse, yurt ve ulusun yararları için birtakım sakıncalar doğacağı kuşku götürmez.

Biz bugünkü hükûmette bulunan ve özellikle varlıklarının yurt ve ulus için yararlı olacağına inandığımız bazı kişilerin, daha önce olduğu gibi, yeni biçim hükûmet manevralarıyla, birer birer hükûmetten çıkarılmalarını görmek istemeyiz. (Efendiler bu dediğimizin olduğunu göreceksiniz.) Sivas'ta kurulmuş bulunan Heyet-i Temsiliye, hükûmetle doğrudan doğruya, candan ve yürekten ilişki kurmaya hazırdır. Bu görevi, başkalarına vermek yetkisi yoktur. Hükûmetle tam uzlaşmaya varılırsa, görüşmenin kolaylaştırılması ve sağlanması için başka yollar da düşünülebilir. Kısacası,

Mustafa Kemal Paşa halka hitap ediyor

bu karmakarışık durumun tezelden ortadan kaldırılması, her şeyden önce hükûmetin; kendisine sunduğumuz ve önerdiğimiz yolda bir bildirisinin, yapmacık sözcüklerle değil, inandırıcı bir dille yayımlanmasına ve başka önerilerin iyi karşılanıp yerine getirileceği konusunda sadrazamlığın sunularımıza doğrudan doğruya yanıt vermesiyle olanaklıdır. Yoksa şimdi bile Refik Halit Bey, telgraflarımızı ve bildirilerimizi kontrol etmekte, çalmakta ve dağıtımını durdurmakta iken hükûmetin içtenliğinden söz edilmesi bize pek garip geliyor.

Hükûmet, bu kararsız durumunu birkaç gün daha sürdürecek olursa, ulusun gözünde daha yerleşmemiş olan güven ve inanı büsbütün ortadan kaldırmaya yol açacaktır. Her yandan aldığımız telgraflarda, yeni hükûmetin güvenilir olup olmadığı üzerine sorular sorulmaktadır. Saygılarımı sunarım kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Yunus Nadi Bey, verdiğim bilgilerden ve yaptığım açıklamalardan gerçek durumu anladı. Bizimle yazışmayı sürdürmeye gerek görmedi. Tersine, yeni hükûmeti ve özellikle Cemal Paşa'yı uyarmaya çalışmış... Gerçekten, açıklayacağım üzere, görünüşte olsun bir uzlaşma durumu ve görünüşü belirdi.

Efendiler, 6 Ekim 1919 günü de geçti. Biz alınmış olan önlemlerin önemle ve özenle yürütülmesi gereğini genelge ile buyurduk.

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN HÜKÛMET İŞLERİNE KARIŞMAK İSTEMESİ

ASLINDA HERKESÇE BİLİNEN VE UYGULANMAKTA OLAN KURALI BURADA AÇIKLAMAKTAN AMACIM; YURTSEVERLİK, AHLAK YÜCELİĞİ, YETKİN KİŞİLİK VE BUNA BENZER BİRTAKIM SEÇME NİTELİKLER GEREĞİ İMİŞ GİBİ GÖSTERİLMEK İSTENİLEN BOŞ SÖZLERE KARŞI, ULUSUN VE GELECEK KUŞAĞIN DİKKATİNİ ÇEKMEK VE ONLARI UYARMAKTIR.

Bu düşüncelerimi bildirmeme yol açmış olan Kâzım Karabekir Paşa'nın da bu noktada, genel olarak, benimle düşünce ve görüş birliğinde olduğuna hiç kuşkum yoktur. Çünkü, Kâzım Karabekir Paşa'nın amacı, elbette yalnız benim ya da Heyet-i Temsiliye'de bulunan kimi arkadaşların hükûmet kurmamamızı ya da

hükûmete girmememizi istemek değildi. Kâzım Karabekir Paşa, bu konu ile ilgili telgrafında, Rauf Bey'in ve benim adımı sayarken "bu nitelikte yüksek etkili kişiler" demiş olduğuna ve kendisini de bu nitelikte gördüğü doğal olduğuna göre, elbette kendileri de ilkelerinin dışında kalmayacaklardı. Oysa Kâzım Karabekir Paşa, yanlış anımsamıyorsam milletvekili olarak Meclis'te çalıştığı sırada, bir durumun gerektirmesi üzerine, yeni bir hükûmet kurulması söz konusu oldu. Ben, bu konuda görüşmek üzere, Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve hükûmetteki arkadaşlarla ve daha başka on, on beş arkadaşı ve bu arada Kâzım Karabekir Paşa'yı Çankaya'da yanıma çağırmıştım. Kâzım Karabekir Paşa, yanıma gelmeden önce, o günlerde Parti Genel Kâtibi olan Recep Bey'in, Meclis'te yanına giderek, kendisini çağırdığımı ve belki de hükûmet başkanlığını teklif edeceğimi söyledikten sonra, şimdiden kendisinin durum üzerinde aydınlanmasına yardım edecek bilgi varsa, bildirilmesini söylemiştir.

Kâzım Karabekir Paşa'nın, Çankaya'da toplantı ve görüşme sırasındaki davranışının anlamlı oluşu da orada bulunanların gözünden kaçmadı. Kâzım Karabekir Paşa, görüşme sırasında, "Böylece de ulusa hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve uygun olarak ortaya atmıştı. Görüşme, varıp bir noktaya saplandı: Hükûmet başkanı Fethi Bey mi, Karabekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde görüşülürken, Kâzım Karabekir Paşa, bana 8 Ekim 1919 günü öğütlediği gibi, "Hükûmetin biçimi, kuruluşu ve üyelerinin değeri ve kimliği ne olursa olsun, her zaman Meclis içinde etkili ve denetleyici kalmayı, uygulanması en gerekli bir karar saydığını," söylemedi. Tersine, durumu, hükûmeti kurmaya yetkili kılınmasını ister nitelikte görülüyordu. Oysa, daha yurdun ve ulusun tam kurtuluşunun söz konusu olduğu dönemin korkunç ve karanlık bir evresini daha yaşıyorduk.

Görüşmeleri sonuçlandırmadım; ara verdiğim bir sırada, Fevzi Paşa Hazretleri'ni bahçeye götürdüm. Kendisinin Fethi Bey ile Kâzım Karabekir Paşa'dan birisini hükûmet başkanlığına seçmekte, hakem olmasını rica ettim. Fakat ikisini birden çağırıp işin, kişisel ve önemsiz bir iş olmadığını ve sorumluluğun yurtla ilgili ve büyük olduğunu açıkladıktan sonra açıktan açığa: "Hangisinin daha iyi yapabileceğini, ellerini vicdanlarına koyarak kendileri söylemelerini" onlardan isteyecekti.

Yeniden toplandık. "Hükûmeti ya Fethi Bey ya da Karabekir Paşa kuracaktır. Görüşmelerin sonucundan bunu anlıyorum. Sorunun çözülmesinde Fevzi Paşa Hazretleri'ni hakem yapalım," dedim. Kabul olundu. Mareşal, Fethi Bey'i ve Karabekir Paşa'yı aldı, bahçeye çıktılar. Söylediğim gibi yapılmış. Fethi Bey, "Ben daha iyi yaparım," demiş. Mareşal da bu kanıda bulunmuş ve Fethi Bey seçilmiştir. Böylece Karabekir Paşa'nın hükûmet kurmakla görevlendirilmesine aracılık fırsatı ortadan kalkmış oldu.

PADİŞAH KÖLELİĞİ İLE KAZANILAN İKTİDAR, İKTİDARSIZLIK ÖRNEĞİDİR

EFENDİLER, ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİ İLE BAŞLADIĞIMIZ DEĞİNME NOKTASINA GELELİM:

Bilginize sunmuştum ki, hükûmet, bize, bildirisini yayımlamadan önce vermediği için, biz de ulusa olan bildirimizi, hükûmetin düşüncesini almadan yayımlamıştık.

Bunun üzerine hükûmet, Cemal Paşa aracılığı ile daha dört maddenin türlü araçlarla yayılmasını gerekli görmekte olduğunu, 9 Ekim'de bildirdi. Bu maddeler şunlardı:

1. **İttihatçılıkla ilişki bulunmadığı,**
2. **Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na karışmasının doğru olmadığı ve savaşa sürükleyenlere karşı, adları açıklanarak, bazı yayımlar yapılması ve kendilerinin yasa yoluyla kovuşturulup cezalandırılmaları,**
3. **Savaş sırasında her türlü ağır suçları işleyenlerin kanuna göre cezalandırılmaktan kurtulmayacakları,**
4. **Seçimlerin serbest yapılacağı.**

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların açıklanması ve yayılmasının, içeride ve dışarıda birtakım yanlış anlayışların önüne geçeceğinden söz açarak, ülkenin yüksek yararları gereği olarak özellikle iyi karşılanmasını rica ediyordu.

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmetinin ne denli yetersiz ve cılız düşündüğünü ve gerçeği görmekteki kısa görüşlülüğünü anlamak için, bu maddeler sanki birer ölçüdür. Devletin içine düştüğü dağılma çıkmazının derinliğini ve korkunçluğunu göremeyen mutsuzlar, elbette gerçek ve güvenilir çareyi

görmemek için gözlerini yumarlar. Çünkü, o gerçek ve güvenilir çare, kendilerini daha çok korkutur. Akıl ve anlayışlarındaki sınırlılık, huy ve ahlaklarındaki gevşeme ve duraksama gereği böyledir.

Çoktan köle olduğuna kuşku kalmamış olması gereken padişah ve halifenin köleliği ile kazanılabilecek iktidarın, iktidarsızlığa örnek olması olağan değil midir?

Ferit Paşa'nın yerine geçen Ali Rıza Paşa ile önceki hükûmetten kalan ve hükûmete yeni giren çalışma arkadaşları arasında Fevzi Paşa'nın bıraktığı yerden başlayarak, onun gerçekleştiremediği yabancı isteklerini izleyip sonuçlandırmaktan başka ne yapabileceklerdi?

Bu, bizce, açık olarak biliniyordu. Ama, kolayca kestirip kavrayabileceğiniz birçok nedenlerden ve düşüncelerden dolayı, sabırlı ve dayanıklı davranmaktan başka başarı yolu yoktu.

Efendiler, uzlaşmış görünmeyi uygun bulduğumuz bu yeni hükûmetle bizim görüşlerimiz arasındaki uyuşmazlığın gelişen başlangıcını görmek için, bu dört madde ile ilgili düşüncelerimizi kapsayan yanıtımızı Büyük Millet Meclisi tutanaklarının ilk günlerle ilgili sayfalarında, bir kez daha gözden geçirmek iyiliğinde bulunursunuz.

Efendiler, bugünlerde İstanbul'daki basın ilgilileri, bir dernek kurmuşlar ve *Tasvir-i Efkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası* ve *İstiklal* gazeteleri adına 9 Ekim'de, bazı sorular soruyorlar ve bu konuda yapacakları yayına temel olacak görüşlerin bildirilmesini istiyorlardı. Bunlara, gereken konu ve bilgiler verildi.

Bu basın kurulunun başkanı olan Velit [Ebüzziya] Bey'in de kendi gazetesi adına, dikkate değer soruları içine alan bir telgrafı vardı. Ona da yaverim aracılığı ile yanıt verdirdim. Bunları belgeler arasında okuyacaksınız.

İŞGALİ KÖTÜ BULMAYAN BİR SİYASET

EFENDİLER, ANIMSARSINIZ, İNGİLİZLER MERZİFON'U VE ARKASINDAN SAMSUN'U BOŞALTMIŞLARDI.

Bu nedenle ve Ferit Paşa hükûmetinin düşmesi üzerine, Sivas halkı fener alayı yaptı, gösterilerde bulundu. Birtakım söylevler verildi. Bu sırada halk da "Kahrolsun işgal!" diye bağırdı. Sivas'ta çıkmakta olan *İrade-i Milliye* gazetesi, bu olayı olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, bu gazetenin haberini

söz konusu ederek Sivas Valiliği'ne yaptığı bir bildirimde: "Kahrolsun işgal! gibi yazılar, hükûmetin şimdiki siyasetine uygun değildir," diyordu.

Bu ne demektir, efendiler? Hükûmet, düşmanların yurdumuza girişini kötü görmeyen bir siyaset mi güdüyordu? Yoksa, "Kahrolsun işgal!" denildikçe, ülkenin daha çok işgaline mi yol açılacaktı? İşgal ve saldırılar karşısında ulusun durup susması, işgalden üzülmüş görünmemesi mi akla ve siyasete uygundu?

Böyle bozuk ve hayvanca bir düşünce batma ve dağılma uçurumuna dek tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete temel olabilir miydi?

İşte bunun üzerine, 13 Ekim 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya çektiğim bir telgrafta: "Yurdun kimi yerlerinin boşaltıldığını gören ulusun, böylece ve daha da belirgin olarak, duygusunu göstermesini pek uygun ve yerinde gördüğümüzü" bildirdikten ve "Ulusun gerçek duygularına dayanarak hükûmetin, haksız işgalleri tanımadığını resmî siyaset diliyle bildirmesini ve Ateşkes Antlaşması hükümlerine aykırı olarak, düşmanların bugüne dek işlerimize karışmalarını protesto etmesini ve düzeltme istemesini beklemekteyiz," dedikten sonra: "Bu durumdan yararlanarak, hükûmetin

▸ *Son Osmanlı Padişahı Vahdettin*

güttüğü siyasette, Heyet-i Temsiliye'ce daha öğrenilmemiş yönler varsa aydınlatılmasını" rica ettim.

Delegemiz ve Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'nın verdiği yanıt çok ilgi çekicidir. 18 Ekim 1919 günlü olan bu yanıtta, şu cümlelerin anlamları dikkate değer: "Millî isteklere uygun olarak işleri yürütme sorumluluğunu yüklenen İstanbul Hükûmeti, tutumunda ve icraatında siyasetin gereklerini kollamak, yabancılara karşı daha konukseverce ve ılımlıca davranmak zorundadır."

AMASYA GÖRÜŞMELERİ

EFENDİLER, ANIMSAYACAKSINIZ, BAHRİYE NAZIRI SALİH PAŞA İLE AMASYA'DA BULUŞMAK KARARLAŞTIRILMIŞTI.

Nazır Paşa ile hükûmetin dış siyaseti, iç yönetimi ve ordunun geleceği ile ilgili konular üzerinde görüşülme olasılığı vardı. Bunun için daha önce, kolordu komutanlarının düşünce ve görüşlerini bilmek bence pek yararlı olacaktı.

14 Ekim 1919 günlü şifre telgrafımda, kolordu komutanlarının bu üç nokta ile ilgili görüşlerini rica ettim. Komutanların raporlarını belgeler arasında okursunuz.

Salih Paşa, 15 Ekim'de İstanbul'dan yola çıktı. Biz de 16 Ekim'de Sivas'tan yola çıktık. 18 Ekim'de Amasya'da bulunduk.

Salih Paşa'ya, uğrayacağı iskelelerde, millî teşkilatlarca parlak karşılama törenleri yapılması ve bizim adımıza "Hoş geldiniz" denilmesi için direktif verilmişti.

Biz de Amasya'da, pek büyük gösterilerle kendisini karşıladık. Salih Paşa ile Amasya'da 20 Ekim'de başlayan görüşmelerimiz, 22 Ekim'de sona erdi. Üç gün süren görüşmeler sonunda ikişer sayı olmak üzere beş tane protokol düzenlendi. Bu beş protokolden üçünü, Salih Paşa'da kalanları biz, bizde kalanları Salih Paşa imzaladık. İki tane protokol, gizli sayılarak imza edilmedi.

Amasya buluşması sonucu alınan kararlar, kolordulara da bildirildi.

Efendiler, sırası gelmişken bir noktayı belirtmek isterim. Biz millî teşkilatların ve Heyet-i Temsiliye'nin, İstanbul Hükûmeti'nce resmî olarak tanınmış bir siyasal varlık olduğunu; görüşmelerimizin resmî olduğunu ve sonuçlarına uymak gerektiğinin taraflarca kabul edilmiş bulunduğunu açıkça ortaya koydurmak istiyorduk.

Bunun için, görüşme sonuçları ile ilgili tutanakların protokol olduğunu kabul ettirmek ve İstanbul Hükûmeti'nin delegesi olan Bahriye Nazırı'na imzalatmak, önemli idi.

21 Ekim 1919 günlü protokole yazılanların, denilebilir ki, hemen hepsi Salih Paşa'nın önerileri olup kabulünde sakınca görülmeyen birtakım maddelerdi.

22 Ekim 1919 günlü ikinci protokol, uzun süren bir görüşme ve tartışmanın tutanak özetidir.

Bu görüşmede, tarafların halifelik ve padişahlık konusunda karşılıklı güvenceleri ile ilgili ayrıntıları gösteren bir başlangıçtan sonra, Sivas Kongresi'nin 11 Eylül 1919 günlü bildirisindeki maddelerin görüşülmesine başlandı:

1. Bildirinin birinci maddesinde tasarlanıp kabul olunan sınırın, en az bir istek olmak üzere, elde edilmesi gerektiği, birlikte kabul olundu.

Kürtlerin bağımsızlığını gerçekleştirme amacını güder gibi görünerek yapılmakta olan karıştırıcılığın önüne geçmek konusu uygun görüldü. Şimdi yabancıların işgalinde bulunan bölgelerden, Kilikya'yı, Arabistan ile Türkiye arasında bir tampon devlet meydana getirmek için anayurttan ayırmak istendiği söz konusu edildi. Anadolu'nun en koyu Türk ortamı ve en verimli, zengin bir bölgesi olan bu toprakların hiçbir yolla ayrılmasının kabul edilmeyeceği; Aydın ilinin (Şimdiki Aydın, İzmir, Muğla ve Denizli illerinin kapladığı yerler, Kurtuluş Savaşı sırasında bir ildi. Adı "Aydın ili", merkezi de İzmir'di) de aynı kesinlikle ve yeğlikle yurdun bölünmez parçalarından olduğu ilkesi genel olarak kabul edildi.

Trakya sorununa gelince: Burada da, sözde bir bağımsız hükûmet ve gerçekte bir sömürge kurmak ve böylelikle Doğu Trakya'dan da Midye-Enez çizgisine kadar olan bölgeyi bizden ayırmak amacı güdülebileceği düşünüldü. Fakat, Edirne'yi ve Meriç sınırını bir bağımsız İslam hükûmetine bağlamak için bile olsa, hiçbir şekilde bırakmamak ilkesi, ortaklaşa uygun görüldü. Bununla birlikte, bütün bu maddede söz konusu edilen şeyler üzerinde yasama kurulunun vereceği en son karara elbette uyulacaktır, dendi.

2. Bildirinin dördüncü maddesinde Müslüman olmayan halka, siyasal egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozacak nitelikte ayrıcalıklar verilmesinin kabul edilmeyeceğini belirten fıkra, önemle görüşüldü. Bu

kaydın, bağımsızlığımızı gerçekten sağlamak için, elde edilmesi zorunlu bir istek niteliğinde sayılması ve bundan yapılacak en ufak bir fedakârlığın bağımsızlığımızı kökten sarsacağı ortaya konuldu. Bu dördüncü maddede söz konusu olan, Hristiyan halka çok ayrıcalıklar vermemek ilkesi, gerçekleştirmemiz gerekli bir amaç olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, gerek bu konuda gerekse yaşama hakkımızın savunulması yolundaki başka isteklerimizle ilgili konularda –birinci maddenin sonunda olduğu gibi burada da– Meclisi Millî'nin görüşüne ve kararına uyulacağı kaydı konuldu.

3. Bildirinin yedinci maddesine göre bağımsızlığımız tam korunmak koşuluyla, teknik, sınai ve ekonomik gereksinmelerimizin nasıl sağlanacağı konusu tartışıldı. Ülkemize pek çok sermaye dökecek bir devlet bulunursa bunun maliye işlerimiz üzerinde isteyebileceği denetleme hakkının kapsamı kestirilemeyeceğinden, bu konunun, bağımsızlığımızı ve gerçek millî çıkarlarımızı zarara sokmayacak yolda, uzmanlarca iyiden iyiye düşünülerek sınırlandırılıp saptanmasından sonra Meclisi Millî'ce uygun görülecek şeklin kabulü görüşüldü.

4. 11 Eylül 1919 günlü Sivas Kongresi kararlarının başka maddeleri de Meclis-i Mebusan'ın kabulüne sunulmak koşuluyla, genel olarak uygun görüldü.

5. Bundan sonra, Sivas Kongresi'nin 4 Eylül 1919 günlü kararlarının teşkilatlar bölümü ile ilgili 11'inci maddesinde yer alan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin durumu ve bundan sonraki çalışma biçimi ve alanı söz konusu oldu.

Bu maddede, millî iradeyi egemen kılacak olan Meclisi Millî'nin, yasama ve denetleme haklarına güven ve serbestlikle sahip olduktan ve bu güven Meclisi Millî'ce belirtildikten sonra, cemiyetin ne olacağının kongre kararıyla belli edileceği açıklanmıştır. Burada söz konusu olan kongrenin şimdiye değin yapılmış olan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi dışarıda ayrı bir kongre durumunda olması koşula bağlı değildir, dendi.

Cemiyetin programını kabul eden milletvekilleri, cemiyetin tüzüğünde açıklanmış olan delegeler gibi sayılarak yapacakları özel toplantı, kongre yerine geçebilir. Bundan sonra, Meclisi Millî'nin İstanbul'da tam güvenlik içinde, serbest olarak görev yapabilmesi gerekir, dendi. Bunun, şimdiki koşullara göre ne ölçüde sağlanabileceği düşünüldü. İstanbul'un yabancılar elinde bulunması dolayısıyla, milletvekillerinin yasama görevlerini

gereği gibi yapmalarına durumun pek elverişli olamayacağı düşüncesi belirdi. 1870/71 Savaşı'nda Fransızların Bordo'da [Bordeaux] ve yakın zamanlarda Almanların Vaymar'da [Weimar] yaptıkları gibi, barışın yapılmasına değin, geçici olarak, Meclisi Millî'nin Anadolu'da, İstanbul Hükûmeti'nin uygun göreceği güvenilir bir yerde toplanması uygun görüldü.

Meclisi Millî'nin toplanmasından sonra güvenlik ve dokunulmazlık derecesi belli olacağından, tam güven görülürse Cemiyet Heyet-i Temsiliye'nin dağıtılarak teşkilatlarının çalışma amacının, az önce bildirdiğim gibi, kongre yerine geçecek olan özel bir toplantıda kararlaştırılacağı belirtildi.

Milletvekillerinin seçiminde tam serbestlik bulunması gerektiği hükûmetçe buyurulmuş olduğundan, seçimler yapılırken Cemiyet, Heyet-i Temsiliye'ce karışılmamakta olduğu bildirildi.

Milletvekilleri arasında İttihat ve Terakki üyesi ve orduda kötülüğü görülmüş kimseler bulunursa, bunların milletvekili seçilmesine meydan vermemek için, Heyet-i Temsiliye'ce uyarma yollu, uygun biçimde bazı öğütlemelerde bulunulmasının yerinde olacağı da düşünüldü. Heyet-i Temsiliye'nin bu konuda nasıl aracılık yapacağı da ayrıca bir formül halinde üçüncü bir protokol olarak saptandı.

Gizli sayılıp imzalanmayan dördüncü protokol şu idi:

1. **Kimi komutanların askerlikten kovulması ve bir kısım subayların askerî mahkemeye verilmesi ile ilgili olarak çıkan padişah emirlerinin ve başkaca emirlerin düzeltilmesi.**
2. **Malta'ya sürülmüş olanların ilgili mahkemelerimizde yargılanmak üzere, İstanbul'a getirilmeleri yoluna gidilmesi.**
3. **Zulüm yapmış Ermenilerin de mahkemeye verilmesi (Meclis-i Mebusan'a bırakılacaktır).**
4. **İzmir'in boşaltılması için İstanbul Hükûmeti'nce yeniden protesto yapılması ve gerekirse gizli direktif ile halka gösteri toplantıları yaptırılması.**
5. **Jandarma genel komutanı, merkez komutanı, polis müdürü ve Dahiliye Nazırlığı müsteşarının değiştirilmeleri (Harbiye ve Dahiliye Nazırlıklarınca).**

6. İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin (kapı kapı dolaşıp) halka kâğıt mühürlettirmelerine engel olmak.
7. Yabancı parasıyla satın alınmış derneklerin çalışmalarına ve bu gibi gazetelerin zararlı yayımlarına son verilmesi (özellikle subayların ve memurların bu gibi derneklere girmelerinin kesin olarak yasaklanması).
8. Aydın Kuvay-ı Milliyesi'nin gücünün artırılması ve beslenmelerinin kolaylaştırılması ve sağlanması (Bu iş Harbiye Nazırlığı'nca düzenlenir. Donanma Cemiyeti'nin 400.000 lirasından gereği kadarı hükûmetçe bu işe ayrılabilir).
9. Millî Mücadele'ye katılmış görevlilerin, her yerde yatışma ve tam güvenlik sağlanıncaya değin yerlerinden kaldırılmamaları ve millî amaçlara karşı gelmelerinden dolayı, ulusça işten el çektirilmiş görevlilerin yeni görevlere atanmalarından önce, bu işin özel olarak görüşülmesi.
10. Batı Trakya göçmenlerinin taşınma işlerinin sağlanması.
11. Acemi Sadun Paşa ile emri altında bulunan kişilerin uygun bir yolla geçimlerinin sağlanması.

İmzasız beşinci protokol de Barış Konferansı'na gidebilecek kişilerin adlarını gösteriyordu. Böyle olmakla birlikte hükûmet bu konuda, ilkelere uymak koşuluyla, serbest bulunacaktı.

Delegeler

Tevfik Paşa Hazretleri	Başkan
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	Askerî delege
Hariciye Nazırı	Siyasal delege
Reşat Hikmet Bey	Siyasal delege

Uzmanlar Kurulu

Hamit Bey	Maliye
Albay İsmet Bey	Askerlik
Reşit Bey	Siyasal işler
Mühendis Muhtar Bey	Bayındırlık işleri
Albay Ali Rıza Bey	Deniz Albayı
Refet Bey	İstatistik

Emîrî Efendi	Tarih
Münir Bey	Hukuk danışmanı
Uzman bir kişi	Ticaret işleri
Uzman bir kişi	Çeşitli mezheplerin ayrıcalıklarını bilen

Yazı Kurulu

Reşit Saffet Bey	Maliye Eski Özel Kalem Müdürü
Şevki Bey	
Salih Bey	
Orhan Bey	
Hüseyin Bey	Robert Kolej Türkçe Öğretmeni

Efendiler, bu görüşmelerimizin tutanakları arasında en önemli noktanın, Meclisi Millî'nin toplantı yeri ile ilgili olduğu, yüksek dikkatinizi çekmiş olacaktır.

Meclisin, İstanbul'da toplanmasının doğru olmadığı konusundaki eski düşünce ve görüşümüzü Salih Paşa'ya kabul ettirdik ve onaylattık. Ancak, kendisi bu görüşe katılmakla birlikte, bu katılmanın kişisel olduğu, şimdiden bütün hükûmet adına söz veremeyeceği yolundaki çekimserliğini de ileri sürmüştü. Kendisi, hükûmet üyelerini inandırmak ve bu düşünceye katılmalarını sağlamak için elinden geleni yapacağına söz vermiş ve başaramazsa hükûmetten çekilmekten başka yapacak bir şey olmadığını bildirmişti.

Salih Paşa, bu konuda başarı sağlayamamıştır.

Meclis-i Mebusan'ın toplanacağı yer konusuna yeniden dönmek üzere, Amasya görüşmeleri ile ilgili sözlerime son veriyorum.

ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİNİ TUTMA KARARI

EFENDİLER, ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİNİN KURULUŞ NİTELİĞİNİ BİLDİĞİMİZ HALDE TUTMAYI VE ELDEN GELDİĞİNCE DESTEKLEMEYİ NEDEN GEREKLİ GÖRDÜĞÜMÜ BİR PARÇACIK ANLATMIŞTIM.

Amasya'dan Sivas'a dönüşümüzden sonra, Heyet-i Temsiliye ve orada bulunan öteki arkadaşlarımızla yaptığımız toplantıda Amasya buluşması ve başka konular üzerinde arkadaşlara uzun

uzadıya açıklamada bulundum. Bu toplantıda, Heyet-i Temsiliye karar tutanaklarının 29 Ekim 1919 günkü görüşmelerine ilişkin sayfasında, olduğu gibi yazılı olan şu kararı aldık:

> **"Başta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere hepsinin yetersiz, padişahın gözüne girmek isteyen kişilerden oldukları; kimisinin Millî Mücadele'den yana kimisinin de buna karşı oldukları; bununla birlikte padişah, kısa zamanda bunları düşürerek yerine zorbalığı sürdürebilecek bir hükûmet getirmek isteyeceğinden, Meclisi Millî kurulup yasama görevini yapmaya başlayıncaya değin Heyet-i Temsiliye'nin bu hükûmeti tutmasının yurt ve ulus için hayırlı bir çözüm yolu olduğu kabul olundu."**

Gerçekten bu kararımızı uyguladık. Bunu doğrulayan bir olayı yeri gelmişken bilginize sunayım: İstanbul'daki teşkilatımız, güvenilir kaynaklara dayandığını bildirdiği bazı bilgileri, 31 Ekim 1919 gününde, bize ulaştırdı. O bilgiler şunlardı:

> **"İki günden beri, Kiraz Hamdi Paşa saraya gidiyor, iki üç saat padişahın yanında kalıyor ve şu karar alınıyor: Müşir Zeki Paşa'nın başkanlığında bir hükûmet kurulacak, Hamdi Paşa Harbiye Nazırı, Prens Sabahattin Bey Hariciye Nazırı, Tevfik Hamdi Bey Dahiliye Nazırı olacak; Eşref, Mahir Sait ve başkaları öteki nazırlıkları alacaklardır. Bunlardan Sabahattin ve Mahir Sait'e daha öneride bulunulmamıştır. Padişah, Ali Rıza Paşa'ya, uygun bir zamanda, belki bugünlerde çekilmesini söyleyecektir. Bu işin içinde daha önce çalışmalarından söz edilen birleşik bir gizli dernek vardır."**

Bu bilgiler alınınca, Cemal Paşa'ya 2 Kasım 1919'da, sadrazamın hiçbir nedenle yerini bırakmamasının kesinlikle gerektiği, bunun kendisine duyurulması; yoksa bütün yurdun İstanbul ile kesin olarak ilgisini keseceği bildirildi. Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün komutanlara da durumdan ve Cemal Paşa'ya çekilen telgraftan bilgi verildi. İlişki kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Merkez Kurullarına da bu konuda bilgi verilmesi gerektiği bildirildi.

▸ *Mustafa Kemal, H.Rauf Orbay ve General Ali Fuat Cebesoy'la toplantıda. (16-29.11.1919)*

Efendiler, Salih Paşa'nın İstanbul'a dönüşü üzerine, 21 Ekim günlü protokolde yazılı ve önemli olduğuna önceki sözlerim arasında işaret ettiğim nokta üzerinde, yani Meclisi Millî'nin toplantı yeri üzerine hükûmetle aramızda tartışma başladı. Hükûmetin Cemal Paşa aracılığı ile yazdıkları, bizim ileri sürdüğümüz düşünceler, bir kez daha gözden geçirilmeye değer sanırım. Bu yazışmalarımızın esaslarını Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantı tutanaklarında görebileceğiniz için burada ondan bir daha söz etmeyeceğim.

Ancak efendiler, bu konudaki yazışma ve tartışmalar, yalnız İstanbul Hükûmeti ve Cemal Paşa ile yapılmakla kalmıyor, bütün yurdun ve özellikle İstanbul'daki teşkilatlarımızın bu konu ile ilgili görüşünü anlamak gerekiyordu. Burada, bu konulara ilişkin bazı bilgiler sunacağım.

BARIŞ YAPILINCAYA DEĞİN İSTANBUL'A AYAK BASMAMAKLIĞIMIZ VE MİLLETVEKİLİ OLMAMAKLIĞIMIZ ÖĞÜTLENİYOR

İstanbul'daki teşkilatlarımızın düşüncelerini öğrenmek için 13 Ekim 1919 günü çektiğimiz ilk telgrafa verdikleri 20 Ekim 1919 günlü yanıtta, "Millet-vekillerinin İstanbul'da toplanmalarında bir sakınca ve tehlike olmadığı, İtilaf Devletleri'nin herhangi bir davranışlarının uygarlık dünyasına karşı kötü etki yapabileceği" bildirildikten sonra, yalnız, "Yasama gücü şimdiki yetkisini genişletmeye girişirse padişahın da meclisi dağıtmaya kalkışması ve bize karşı olan kimselerin tehlikeli bir davranışta bulunmaları, İtilaf Devletleri'nin de bundan yararlanarak sizin gibi yüksek kişilere saldırmaya yeltenmeleri düşünülebilir," sözleri ekleniyordu. Bu telgrafın sonunda, "Bizim, barış yapılıncaya değin İstanbul'a ayak basmamaklığımız ve milletvekili olmamaklığımız" öğütleniyordu.

İstanbul'daki teşkilat merkezimizden Kara Vâsıf Bey'in gizli ve Şevket Bey'in açık imzasıyla aldığımız 30 Ekim 1919 günlü şifrede teşkilatımızdan olanların düşünceleri, başka birçok kişilerin düşündükleriyle destekleniyordu. Bu şifrenin birinci maddesi şöyle başlıyordu: "Ahmet İzzet Paşa, Sadrazam, Harbiye Nazırı, Genelkurmay Başkanı, Nafıa Nazırı ve programlara gerçekten bağlı ve hizmet eden ve bağlılığı ile birlikte önemli bir gücü de bulunan Göz Hekimi Esat Paşa ile; ayrıca Rauf Ahmet Bey'le ve başkalarıyla gerek istekleri ve gerek ilişkimiz dolayısıyla görüştüm. Bütün görüşlerin birleştiği noktalar aşağıdadır."

Bundan sonra bütün görüşlerin birleştiği noktaları özetliyordu.

Birinci maddede, "Meclis-i Mebusan'ın kesin olarak İstanbul'da toplanması zorunludur. Yalnız, biz İstanbul'a gitmemeliyiz. Sadrazam paşa, meclisin İstanbul'da vicdan rahatlığı ile kararlar alabileceğine, yabancılardan söz alarak güvence verdi. Ama, yalnız bizim için güvence alınamayacağından, milletvekili olurlarsa izinli olarak ya da milletvekili olmayarak daha yüksek ve gönüllerin sevgilisi kalmaları uygun olur," deniliyordu.

Birinci maddenin (b) bölümünde, "Aslında hükûmet, yapılacak barış antlaşmasında nispi temsili, azınlıkların hakları adına kabul etmek zorundadır. Şu duruma göre azınlıkların da yeniden seçime katılması için Meclisi

Millî'nin dağıtılıp yeniden seçileceği, ilgili çevrelerce kesin olarak umulmaktadır," gibi yeni bir bilgi veriliyordu.

Birinci maddenin (c) bölümünde de, "Hükûmet gerçekten iyi niyetlidir ve bu işe istekli değildir," inancı vardı.

İkinci maddede de, "Olabildiğince sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilafçı vb. çıkarmak" gibi bizim anlayamayacağımız çapraşık ve karışık bir görüşün belirtisine rastlıyorduk.

Üçüncü maddede, "Hükûmeti güç duruma düşürmemek."

Dördüncü maddede ise, "Bize zararı dokunacakları, her yoldan inandırarak elde etmek istiyorum. Herkes de bana bunu öğütlüyor. Örneğin Refi Cevat, sosyalistler" gibi düşünceler yer alıyordu.

1 ve 4 Ekim 1919 günlerinde, İstanbul'daki teşkilatımıza uzun düşünce ve yorumları kapsayan yanıtlar verdik. Bu yanıtlarda başlıca, "Milletvekillerinin İstanbul'da toplanmaları büsbütün tehlikeli ve sakıncalıdır," dedik ve açıkladık. Cemal Paşa aracılığı ile hükûmete bildirdiğimiz görüşleri özetledik. "Bizim için olan tehlikenin bütün milletvekilleri için de geçerli olduğunu" kanıtlamaya çalıştık. "Behemehal bizim seyirci durumda kalmamız isteniyorsa gerekçesiyle bildirilmesini" istedik.

Yalnız Kara Vâsıf Bey'e çekilen telgrafta:

"Ahmet İzzet Paşa Hazretleri, aslında millî eylemlerin İstanbul'da kıyıma yol açacağını sanıyordu. Sözlerinin dikkate alınması her şeyden önce bu inanışlarının değişip değişmediğini bilmemize bağlıdır. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne gelince, onun da kararsız olduğunu bilmez değilsiniz. Abuk Paşa da bu nitelikte ve bu ruhsal durum içindedir. Göz Hekimi Esat Paşa üzerinde kesin bir düşüncem yoktur. Yalnız, kimileri onu son derece dar görüşlü, şan ve üne pek çok düşkün gösteriyorlar. Kısacası, tutumları ve düşünceleri kararlı ve yerinde olmayan ve İstanbul'da düşman baskısı altında düşünen devlet adamları ve başka kişilerin öğütleri üzerinde iyi düşünülmelidir," dedikten ve söz konusu toplantı yeri üzerine akla gelebilecek tehlike ve sakıncaları bir daha saydıktan sonra, "Asıl şaşılacak nokta; bize, adları belli iki üç kişiye güven vermeye gücü yetmeyen hükûmetin, öteki milletvekillerini nasıl koruyabileceği işidir.

Bizde yavaş yavaş yer etmeye başlayan düşünce ve inanç, ne yazık ki yabancıların değil, belki onlardan daha çok şimdiki hükûmet üyeleri ile başka kimselerden kimilerinin bizi sakıncalı görmekte olmalarıdır," dedik.

Bundan sonraki bölümlerin birinde, "Nispi temsilin kabul edilmesi zorunluluğu karşısında meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir çevrede, Meclis-i Mebusan'ın toplanmaması gereğini olağan saymak gerekir," görüşünü bildirdik.

Bir bölümde de, hükûmetin istekli olmadığı sözünden bir şey anlayamadığımızı belirterek, "Amacı, bizi sıkışık zamanlarda yalnız bırakmak mıdır?" sorusundan sonra, onların bir düşüncelerine yanıt olarak da, "Karşı görüşlü olanların işbaşına gelmelerinden korkmak yarar sağlamaz. Bundan dolayı gidiş ve tutum değiştirilemez" dedik.

Efendiler, bu yazışmalardan ve bu yazışmalarda ileri sürülen düşüncelerden kolaylıkla anlaşılmakta idi ki, bizim İstanbul'daki teşkilatımızın başında bulunanlar hükûmet üyelerinin, şunun bunun ileri sürdüğü düşünceler karşısında güçsüz kalmışlardı ve artık onların sözcüsü olmaktan başka bir iş yapmıyorlardı.

İşte başka bir şifreli telgraf, ki 6 Kasım 1919 günü yazılıyor ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın imzasıyla çekiliyordu ama şifrenin içinde Kara Vâsıf Bey'in düşünceleri ve imzası bulunuyordu. Bu şifrede yine toplantı yerinden söz açılarak, özellikle, "Önce siyasal sakınca var. İkincisi, yönetim bakımından sakıncası var, üçüncüsü de toplanma olanağı yoktur. ... Zorunluk, duygulara üstün tutulmalıdır... Uygun yanıtınızı tezelden hükûmete bildiriniz," sözleriyle baskı yapılıyor ve "Japon Rıza Bey'le birlikte pek yakında iyi haberlerle sizin yanınıza geleceğim," muştusu veriliyordu. "Sulh ve Selâmeti [Parti] büsbütün kazandık demektir. Milli Türk [Parti] de bizim. Milli Ahrar'ı [Parti] yıkıyoruz. Milli Kongre [Parti] yola gelecek," cümlesiyle de iyi haberlerin neler, ne gibi boş şeylerle ilgili olduğunu belirtmekte acele ediliyordu.

Kara Vâsıf Bey'e 7 Kasım 1919'da, tezelden Sivas'a gelmesini yazdım.

Kara Vâsıf Bey, yine de bu sorunla ilgili olarak gönderdiği 19 Kasım 1919 günlü şifresinde, uzun düşünceleriyle desteklediği yargısını ve mantığını şu cümlede özetliyordu:

"Kuvay-ı Milliye ile düşünce birliğinde olan meclis, padişaha karşı düşmanlığını ilan ederse, Anadolu kimin arkasından gider? Kuvay-ı Milliye'ye mi uysun?..

Meclisi Anadolu'da toplamak düşüncesinden vazgeçmek bir yurt borcudur..."

KOMUTANLARLA FİKİR ALIŞVERİŞİ

EFENDİLER, ÇOK ÖNEMLİ OLAN BU TOPLANTI YERİ KONUSUNDA, KİMSEYE DANIŞMADAN KARAR VERMEK VE BU KARARI ULUSA VE SEÇİLEN MİLLETVEKİLLERİNE UYGULATMAK PEK TEHLİKELİ OLURDU.

Bundan dolayı, çok dikkatle ve duyarlıkla bütün özel görüşleri ve kamuoyunu incelemek; gerçek eğilimi anlayarak uygulanabilecek kararı almak zorunluğu karşısında bulunuyordum.

Bir yandan, gördüğünüz gibi, İstanbul'un ileri gelenleriyle yazışmalar yaparken bir yandan da, türlü yollarla kamuoyunu yokluyordum. Vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için ordunun görüşünü almak da pek önemli idi. Bu nedenle, daha Ekim ayının 29'unda, 15., 20., 12. ve 3. Kolordu komutanlarını Sivas'ta bir toplantıya çağırdım.

Diyarbakır'daki kolordu komutanına, Edirne'deki Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e, Bursa'da Yusuf İzzet Paşa'ya, Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e de "kendilerini, aradaki uzaklık ve özel durumları dolayısıyla çağıramadığımı ve alınacak kararları bildireceğimi" yazdım.

Efendiler, çağrılan komutanlardan Salâhattin Bey, zaten Sivas'ta idi. Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'dan, Ali Fuat Paşa Ankara'dan ve Konya'daki kolordu komutanının, cephe ile ilgili bazı önemli işleri kendisinin düzene koyması gerektiğinden, ona vekil olarak Kurmay Başkanı Şemsettin Bey Konya'dan gelip Sivas'ta toplandılar. Heyet-i Temsiliye üyesi olan ve üye olmayıp da toplantıya katılmalarından yararlanılan kişilerle ve komutanlarla toplanarak 16 Kasım 1919 günü görüşmelere başladık. Görüşme gündemimiz yalnız şu üç madde ile sınırlanacaktı:

1- **Meclis-i Mebusan'ın toplantı yeri.**

2- **Toplantıdan sonra Heyet-i Temsiliye ve millî teşkilatın alacağı biçim ve çalışma yöntemi.**

3- **Paris Barış Konferansı'nın bizim için olumlu ya da olumsuz bir karar vermesi durumunda nasıl davranılacağı.**

DÖRT AYKIRI GÖRÜŞ VE ALDIĞIMIZ KARAR

EFENDİLER, BU ZAMANA DEĞİN, CEMİYET (MÜDAFAA-I HUKUK CEMİYETİ) MERKEZ KURULLARINDAN YAZILI SORULARIMIZA GELEN YANITLAR, DÖRT GÖRÜŞE AYRILIYORDU:

1- Birinci görüşe göre, Meclis-i Mebusan'ın dışarıda toplanması uygun görülüyordu.

2- İkinci görüşe göre İstanbul'da... Bu görüşü ileri sürenlerin başında Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve bütün Karesi (Merkezi Balıkesir olan sancak), Saruhan (Merkezi Manisa olan sancak) kurulları bulunuyordu. İstanbul'daki ileri gelen kişilerin hemen hepsinin bu düşüncede olduğunu biliyoruz. Padişah'ın isteği, hükûmetin üstelediği de bu idi.

3- Üçüncü görüş, İstanbul yakınlarında... Trakya-Paşaeli'nin düşüncesi bu idi.

4- Bir kısım merkez kurulları da, Salih Paşa'nın kişisel görüşüne dayanarak, hükûmet uygun bulursa dışarıda toplanmasında bir sakınca görmüyorlardı.

Efendiler, İstanbul Hükûmeti'nin ve onun yardakçılarının, kamuoyunu ne denli ayrılığa ve karışıklığa uğratmış oldukları, ulusun gösterdiği bu görüş ayrılığından kolaylıkla anlaşılabilir.

Artık bunun üzerine, direnmenin zararlı sonuç vereceği kanısına varmak da zor değildir.

Şimdi 16 Kasım 1919'dan 29 Kasım 1919 gününe değin, günlerce süren görüşme ve tartışmalardan çıkan sonuçlarla varılan kararların tutanaklarını, olduğu gibi yüksek bilginize sunuyorum:

1- Meclisi Millî'nin İstanbul'da toplanmasında sakıncalar ve tehlikeler olduğu halde, toplantının İstanbul dışında yapılmasını hükûmet uygun bulmadığı için ve ülkeyi sarsıntıya uğratmaktan çekinerek, İstanbul'da toplanma zorunluluğu kabul edildi. Ancak, aşağıdaki önlemlerin alınması gerektiği kararlaştırıldı:

a. Bütün milletvekillerini durum üzerinde aydınlatarak teker teker düşüncelerini sormak.

b. Milletvekillerinin, İstanbul'a gitmeden önce Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi yerlerde kısım kısım toplanarak,

Meclisi Millî İstanbul'da toplanacağına göre, gerek İstanbul'da ve gerek dışarıda alınması gerekli güvenlik önlemlerini ve programımızın esasını savunacak güçlü bir grubun kurulması çarelerini düşünüp görüşmeleri.

c. Cemiyetin teşkilatlarını çabucak yaymak ve güçlendirmek için kolordu komutanlarının, bölge komutanları ve askerlik şubesi başkanları aracılığı ile çabuk ve fiilî yardımda bulunmaları.

d. Sivil teşkilatların başında bulunan bütün yüksek görevlilerden –ne olur ne olmaz diye– millî teşkilata bağlı kalacaklarına söz almak ve kendilerinin, ellerinde bulunan bütün araçlarla cemiyetin teşkilatlarını kurmaya acil girişmelerini istemek.

2- Meclisi Millî İstanbul'da toplandıktan sonra milletvekillerinin tam güvenlik ve serbestlik içinde yasama görevlerini yapmakta olduklarını doğrulayacakları güne değin Heyet-i Temsiliye, şimdiye dek olduğu gibi, dışarıda kalarak millî ödevini yapacaktır. Ancak, bütün sancaklardan birer, illerle bağımsız sancaklardan ikişer olmak üzere milletvekilleri arasından seçilecek kişiler, tüzüğün sekizinci maddesi gereğince Heyet-i Temsiliye üyesi olarak Eskişehir yakınında toplanacaklar; burada durumun açıklanması ve Meclis-i Mebusan'daki yöntemimizin belirtilmesi ile ilgili görüşmeler yapılacaktır. Bunun için, Heyet-i Temsiliye de oraya gidecektir. Bu toplantıdan sonra Heyet-i Temsiliye'nin üye sayısı uygun şekilde artırılacak, öteki milletvekilleri İstanbul'a Meclisi Millî'ye gideceklerdir. Heyet-i Temsiliye'nin görevde bulunduğu sürece, millî teşkilatların kuruluşu ve çalışma yöntemi, tüzükteki gibi olacaktır.

Meclis-i Mebusan tam güvenlik içinde bulunduğunu doğruladığı zaman, Heyet-i Temsiliye, tüzükteki yetkisine dayanarak Genel Kongre'yi toplantıya çağırıp, on birinci madde gereğince, cemiyetin ileride alacağı durumun belirtilmesini kongrenin kararına bırakacaktır. Kongrenin nerede ve nasıl toplanacağı o zamanki duruma bağlı olacaktır. Kongrenin toplantıya çağırıldığı zaman ile toplanması arasında geçecek süre içinde Heyet-i Temsiliye, İstanbul Hükûmeti ve Meclis-i Mebusan başkanlığı ile kesin zorunluk görmedikçe resmî ilişkide bulunmayacaktır.

3- Paris Barış Konferansı, bizim için olumsuz bir karar verir ve hükûmet ile Meclisi Millî'ce bu karar kabul edilirse, en uygun yolla ve çabuk olarak millî iradeye başvurulacak ve tüzükte açıklanmış olan esasların gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir	Hüseyin Rauf	Hüsrev	Ali Fuat
Mazhar Müfit	Rüstem	Ömer Mümtaz	Bekir Sami
İbrahim Süreyya	Hüseyin Selahattin	Hakkı Behiç	Vâsıf

12'nci Kolordu Kurmay Başkanı
Şemsettin

MİLLETVEKİLLERİNE VERİLEN DİREKTİF

EFENDİLER, BU KARARLAR GEREĞİNCE MİLLETVEKİLLERİNİ AYDINLATMAK İÇİN VERDİĞİMİZ BİLGİ VE DİREKTİFİ, OLDUĞU GİBİ BİLGİNİZE SUNACAĞIM.

Seçilen milletvekillerine ulaştırılan bilgiler ve direktif şudur:

Madde 1- İstanbul'un İtilaf Devletleri'nin ve özellikle İngiliz kara kuvvetlerinin elinde ve deniz kuvvetlerince kuşatılmış olduğunu; güvenlik kuvvetlerinin de yabancılar emri altında ve onlarla karma olarak bulunduğunu biliyorsunuz. Bundan başka, Rumların kendi aralarından İstanbul milletvekili adıyla kırk kişi seçtikleri ve Atina'dan gelmiş Yunanlı başkan ve komutanların yönetimi altında gizli polis ve ayaklanma örgütü kurarak sırası gelince devletimize karşı başkaldıracakları anlaşılmıştır. Hükûmetin İstanbul'da, ne yazık ki, bağlı olduğunu açıkça söylemek zorunluğu vardır. Bu nedenlerden dolayı, Meclisi Millî'nin toplantı yeri üzerinde tartışmak gibi bir sorun ortaya çıkmış bulunuyor. Meclisi Millî İstanbul'da toplanırsa, milletvekillerinin yapacakları yurt ödevi göz önüne getirilince, tehlikelerle karşılaşmalarından doğrusu korkulur. Gerçekten, İtilaf Devletleri'nin ateşkes antlaşması hükümlerini bozarak ve barışın yapılmasını beklemeksizin yurdumuzun önemli yerlerini işgal etmek ve Hristiyan azınlıkların haklarımızı çiğnemelerine fırsat vermek gibi haksız işlerini kötüleyerek ve kabul etmeyerek ülke bütünlüğümüzü ve bağımsızlığımızın korunmasını kesinlikle isteyip savunacak olan meclisin dağıtılması ve üyelerinin tutuklanması ya da sürgün edilmesi umulmaz bir iş değildir. Kars'ta toplanan Millî İslam Şûrası'na İngilizlerin yaptıkları gibi. Seçimlere katılmamış olan Hristiyan azınlıkların ve onların yolunda giden İngiliz Muhipler ve Nigehban Cemiyetlerinin, bu konuda düşmanların isteklerini yerine getirmek üzere her türlü kötülüğe girişebilecekleri de düşünülebilir. Bundan dolayı,

Meclisi Millî'nin İstanbul'da toplanmasının, meclisten beklenen gerçek ve tarihsel ödevin yapılmasına engel olacağını ve Meclisi Millî devletin ve ulusun bağımsızlık bayrağı olduğundan, onun vurulması ile bağımsızlığımızın da zedeleneceğini açıklamaya gereklik yoktur. Hükûmet adına Amasya'da Heyet-i Temsiliye ile görüşmelerde bulunan Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleri de bu gerçekleri göz önünde tutarak Meclisi Millî'nin İstanbul'un dışında güvenli bir yerde toplanması gerektiği kanısına vicdanı ve aklı ile varmış ve bu işi uygun gördüğünü ilgili belgeyi imzalayarak belirtmiştir. Meclisi Millî'nin, düşman etkisinden uzak ve tam güvenli olan bir yerde toplanması, İstanbul'da toplanmasına göre düşünülen bütün sakıncaları ortadan kaldıracağı gibi, Halifelik ve Padişahlık makamının tehlikede bulunduğunu dünya kamuoyuna ve özellikle İslam dünyasına fiilî olarak duyurmuş olacak ve millî varlığımızın ve bağımsızlığımızın zararına verilecek olan bir karar karşısında ulus ve yurt ödevini yapabilecek bir durumda bulunacaktır. İtilaf Devletleri'ne karşı da meclisin ulus kaderi üzerinde tam egemen bulunduğu daha açık olarak belirtilebilecektir. Meclisin İstanbul dışında toplanmasında akla gelebilecek sakıncalar şunlardır:

Bedhahlar [kötülük isteyenler], "İstanbul'dan vazgeçildi" diye zararlı bir propagandaya fırsat bulacaklardır. Hükûmetin, İstanbul'da olduğu gibi, meclisle ilişki ve bağlantısı kolay olmayacaktır. Meclisin açılış töreni de, Padişah Hazretleri'nin yolculuk sıkıntısı çekmemesi için, ancak vekil edecekleri bir kişi aracılığı ile yapılabilecektir. İşte bu sakıncalara dayanan şimdiki hükûmet, Meclisi Millî'nin dışarıda toplanmasına olur dememiştir. Bu razı olmayış yüzünden söz konusu sakıncalara aşağıdakiler de eklenmiş bulunmaktadır:

Meclisi Millî'nin yasaya uygun olarak toplanması, meclis ve Âyan'ın da özdeş zamanda özdeş yerde bulunmasına bağlıdır. Oysa, hükûmetin dışarıda uygun görülecek bir yerde toplantı yapılmasını kabul etmeyişi yüzünden, Âyan ve hükûmet, dışarıdaki toplantıya gelmeyecekler ve Padişah Hazretleri'ne meclisi yöntemine göre açtırmayacaklardır.

Buna göre, Meclisi Millî'nin dışarıda toplanmasına yasal olanak kalmayıp bildirilen sakıncalar bulunsa da yine İstanbul'da toplanması zorunlu oluyor. Sayın milletvekilleri İstanbul'a gitmekten çekinip dışarıda kendiliklerinden toplanırlarsa yapılacak bu toplantı, elbette Meclisi Millî'nin bilinen yasama niteliği biçiminde olamaz. Belki, ulusun varlığını, isteklerini, bağımsızlığını

temsil edebilecek ve alın yazısı üzerine verilen hükümleri eleştirip ulusa dayanarak kabul etmeyebilecek millî bir toplantı niteliğinde olabilir. Böyle olunca, Meclisi Millî de elbette İstanbul'da toplanmamak zorunda kalır. Bu yolda bir davranışın, hükûmetin karşı çıkmasına ve zorlayıcı önlemler almasına ve sonunda ulusla İstanbul Hükûmeti arasında ilişkinin kesilmesine yol açacağı da düşünülebilir. Milletvekillerinin bir kısmının İstanbul'a gitmesi ise bu yoldaki sakıncaları artırabilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yukarıda bildirilen bütün konuları gözden geçirip tartıştıktan sonra, Meclisi Millî'nin İstanbul'da toplanması zorunluluğuna karşı, durumu bütün milletvekillerine bildirerek her birinin düşünce ve görüşlerini almayı ödev saymıştır. Bundan başka, İstanbul'da Meclisi Millî'ye katılmadan önce sayın milletvekillerinin, toplanma kolaylığı göz önüne alınarak, uygun yerlerde toplanıp aşağıdaki konuları görüşüp alınacak sonuçları birleştirmek üzere, Heyet-i Temsiliye'ye bildirmeleri gerekli görülmüştür. Görüşülecek konular şunlardır:

a- İstanbul'da toplanma zorunluluğuna karşı, İstanbul'da ve dışarıda bütün yurtta alınması gereken önlem ve düzenlemeler.

b- Meclis-i Mebusan'da yurdun bütünlüğünü, devletin ve ulusun bağımsızlığını kurtarmaktan başka bir şey olmayan amacı korumak ve savunmak için birlik içinde bir grup meydana getirme yollarının düşünülmesi.

Milletvekillerinin, bildirilen konuları görüşmek için toplanmaları uygun görülen yerler şunlardır: Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2- Birinci madde, olduğu gibi, bölgenizde bulunan milletvekillerine bildirilerek, önce kişisel görüşlerinin olabildiğince çabuk alınıp hiç vakit geçirilmeden Heyet-i Temsiliye'ye ulaştırılması ve bölgenizdeki merkez kurullarına da verilerek bu konuda çalışmalarının sağlanması; sonra, bölgenizdeki milletvekillerinin birinci maddede belirtilen yerlerde toplanmalarının kolaylaştırılıp sağlanması ve görüşme sonuçlarının Heyet-i Temsiliye'ye ulaştırılması için gereken önlemlerin alınması rica olunur.

Bölgeniz içindeki yerlerin milletvekillerinden olup şimdi İstanbul'da bulunanların, İstanbul'a yakın toplantı yerlerinden birine, seçim bölgelerince çağırtılması gereklidir.

DAHİLİYE NAZIRININ YURDA GÖNDERDİĞİ NASİHAT HEYETLERİ

DAHİLİYE NAZIRI, YURT İÇİNE BİRTAKIM KURULLAR YOLLAMAYA KALKIŞTI.

Bunlardan biri de Harbiye Nazırlığı eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa adında bir kişinin başkanlığında, Yargıtay üyelerinden İlhami ve Fetva Emini Hasan Efendilerden meydana gelmişti.

Heyet-i Temsiliye'mizin delegesi olan Cemal Paşa bize bunu bildirmemişti. 5 Kasım 1919 günlü bir şifre ile kendisinden bu kurulun niçin gönderildiğini sorduk ve "Özellikle Fetva Emini ile Kâmil Paşa hükûmeti zamanında polis müdürü olan kişilerin böyle bir kurulda neden bulundukları-nın" anlaşılamadığını bildirdik.

Efendiler, Fuat Paşa'nın Ankara'da kolordusunun başında bulunmasını gerektiren nedenler ortaya çıkmaya başladı. Bu nedenlerin önemlisi, yurt içinde halkın zehirlenmeye başlanması idi. İç ve dış düşmanlarla iş birliği yapanlar, Ali Rıza Paşa hükûmeti zamanında, Ferit Paşa zamanındakinden daha çok başarı sağlamaya başlamıştı.

REFET PAŞA SALİHLİ VE AYDIN ÇEVRELERİNE KOMUTAN OLARAK GÖNDERİLİYOR

BALIKESİR DOLAYLARINDA KÂZIM PAŞA, CEPHE KURMAYA VE DURUMA EGEMEN OLMAYA ÇALIŞIYORDU.

Salihli ve Aydın cephelerindeki yönetimin, askerlik yöntemlerine uydurulması gerekiyordu. Buraya az çok tanınmış bir askerin gitmesi gerekti. Elimizde bu işte yararlanabileceğimiz, Konya'da bulunan Refet Paşa vardı. Konya'daki kolordunun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fahrettin Paşa Hazretleri) geçmiş bulunuyordu. Bundan dolayı Refet Paşa'ya, Aydın Kuvay-ı Milliye Komutanlığı'nı üzerine almak için cepheye gitmesini, Ali Fuat Paşa'ya da Ankara'ya dönmesini yazmıştık.

Refet Paşa'nın Nazilli'ye vardığı anlaşıldıktan sonra da Genelkurmay Başkanlığı'na gelmiş olan Cevat Paşa'dan, geçen savaşta denemeden geçmiş genç kurmaylardan seçilecek dört-beş subayın Nazilli'ye, Refet Paşa'nın yanına gönderilmesini rica ettim. Bunu Refet Paşa'ya da bildirdim.

REFET PAŞA DEMİRCİ EFE'NİN EMRİNE GİRİYOR

EFENDİLER, NAZİLLİ'YE GİDEN REFET PAŞA, DEMİRCİ MEHMET EFE'DEN KOMUTAYI ALMAYI GEREKLİ VE YARARLI GÖRMEMİŞ.

Kim bilir, belki de komuta kendisine verilmemiş. Demirci Efe'nin yanında, kurmay gibi çalışmayı daha yararlı görmüş ve bunu yeğlemiş. Refet Paşa bunu bize bildirdi. Oranın koşullarını yakından görmüş olan bir kişinin kararını bozmak, çoğu zaman güçtür. Çünkü, ya gerçekten Refet Paşa'nın gördüğü ve yeğlediği gibi, Efe'nin komutasını sürdürmek ve ona yardımcı olmak yararlı idi ya da Refet Paşa, o cephenin komutanlığını bilinmeyen bir nedenden ötürü ele alamıyordu. Her iki olasılığa göre de olsa ille komutayı al, diye emir vermek yararsız olurdu.

Asıl tuhaflık bundan sonra görüldü. Bir süre sonra Refet Paşa Nazilli'den kayboldu. Birkaç gün sonra, Balıkesir'de olduğunu, birtakım yabancı subaylarla ilişki kurayım mı diye bizden sorması üzerine anladık.

22 Aralık 1919 günü verdiğimiz yanıtta, "Millî teşkilattan olanların özellikle Heyet-i Temsiliye üyesi olarak tanındığı için kendisinin, hiçbir türlü ilişki kurmasını istemediğimizi" bildirdik. Refet Paşa bir daha kayboldu. En sonunda bir gün Bursa'dan Refet imzalı kısa bir telgraf aldık, "İstanbul üzerinden Bursa'ya geldim."

Bu telgrafın anlamını bir türlü kavrayamıyordum. Refet Paşa'nın İstanbul'la ne ilişkisi vardı? Bir de Nazilli-Balıkesir-Bursa yolu İstanbul'dan mı geçer? Bu bilmeceyi bir türlü çözemedim. Sonunda iş anlaşıldı.

Refet Paşa, Nazilli'den ayrıldıktan ve Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya uğradıktan sonra Bandırma'ya inmiş, oradan da bir Fransız torpidosuyla İstanbul'a gitmiş. Orada bazı arkadaşlarıyla görüşmüş; sonra da Bursa'ya dönmüş. Efendiler, bu bilmeceyi şimdi bile çözemiyorum. Bunun için beni bağışlayacağınızı umarım.

Refet Bey'in, bir İngiliz gemisiyle Samsun'a gelen Salâhattin Bey'le değiştirildiğini ve kendisinin o gemi ile İstanbul'a dönmesinin istendiğini; bunun üzerine gitmeyip görevinden çekildiğini ve İstanbul Hükûmeti'nin benimle birlikte onun da yakalanmasını ve İstanbul'a gönderilmemizi genelge ile buyurduğunu biliyorsunuz. Bu kadar çok bilinenle bir bilinmeyeni çözememek, cebir bilenlerce pek bağışlanmazsa da, benim bu noktada

güçsüz kaldığımı açıkça söylemek isterim. Ferit Paşa hükûmetinin yerine Ali Rıza Paşa hükûmeti geçmiş idiyse de, yeni hükûmetin haber alma ve yürütme araçlarının gene öncekiler olduğunu biliyoruz.

Efendiler, Refet Paşa'nın bu hafif davranışı, Aydın ve Salihli cephelerinde düzenli ordunun kurulmasına değin, güvenilir bir komuta düzeni sağlanamamasına yol açtı.

ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİ MİLLÎ TEŞKİLATI DÜŞMAN ÖRGÜTLE, BİZİ DE ALİ KEMAL VE SAİT MOLLA İLE BİR TUTUYOR

Efendiler, Harbiye nazırının 9 Kasım 1919 günlü bir telgrafı vardı; onun içindekiler de ilgi çekicidir. Bu telgrafında Cemal Paşa, hükûmetin düşüncesini şu noktalar üzerinde topluyordu:

1- **Seçimlerin iyi ve doğru yapılması,**

2- **Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması,**

3- **Millî teşkilatlar adına hükûmet işlerine karışılmaması için hükûmetin size öteden beri yaptığı bildirimler kesindir.**

4- **Birçok telgrafınızda ileri sürülen isteklerin de bu özellikte – yani işe karışma niteliğinde– olduğu apaçıktır.**

5- **Hükûmet, bildirisinde saptayıp yaydığı tarafsızlıktan ayrılmayacaktır. Bu bakımdan, millî teşkilat karşıt görüşte olanlara baskı yapmak ve onları cezalandırmak yoluna gidemez.**

Telgrafın sonunda şöylece gözdağı da veriliyordu: "Şimdiki durum, biraz daha sürecek olursa hükûmetin çekileceği kesindir."

Muhterem efendiler, bu maddelerden çıkan anlam, aslında bütün gerçekleri ortaya koymuş bulunuyordu. Hükûmet, millî teşkilatlara karşıcıl görüşte olanların yurda ve ulusa düşman olduklarını kabul etmiyordu. Millî teşkilatlar ile düşmanların hainçe örgütlerini, Ali Kemal ve Sait Molla ile bizi eşit tutuyordu. Adapazarı, Karacabey, Bozkır, Anzavur olaylarını suç saymıyordu.

Cemal Paşa'ya verdiğimiz yanıtta bu noktaları açıkladıktan sonra, hükûmetin duygu ve eğilimini açık söyletmek amacıyla şu cümleyi de ekledik: "Sözlerinizden anladığımıza göre, yüksek hükûmet, millî teşkilatın varlığını belki gereksiz görüyor. Gerçekten durum böyle ise yani millî teşkilata dayanmaksızın yurdu kurtaracak kuvvetiniz varsa, ona göre gereği yapılmak üzere, açıkça bildirilmesini, her türlü yanlış anlamaların ortadan kalkması için çok rica ederiz."

DAHİLİYE NAZIRI DAMAT ŞERİF PAŞA BOYUNA MİLLÎ BİRLİĞİ BOZMAYA, DELEGEMİZ HARBİYE NAZIRI CEMAL PAŞA DA HÜKÛMETİN İCRAATINI SAVUNMAYA ÇALIŞIYOR

Efendiler, Cemal Paşa'nın özel olarak Sivas'a gönderdiği ve kendi eliyle yazdığı 10 Kasım 1919 günlü bir mektubunu da, ancak 18 gün sonra –yani 28 Kasım 1919 günü– almıştım. Cemal Paşa bu mektubunda, yapılan yazışmaların ilgili olduğu sorunları birer birer özetliyor ve her biri üzerinde açıklamalarda bulunuyordu.

Özellikle, Millet Meclisi'nin İstanbul'dan başka bir yerde toplanması işinden söz ederken: "Bu işe padişahın olur demeyeceği kesin olarak anlaşılmıştır. İstanbul'daki düşman kuvvetlerinin Millet Meclisi'ne saldırmalarının belki Osmanlı Devleti için yararlı sonuçlar doğurabileceğini, Amerikalılar sezdirdiler, üstelik açıkladılar da; ve böyle bir saldırının olasılığına inanmadılar," diyordu.

Cemal Paşa, "Kuvay-ı Milliye ruhu taşımayan görevlilerin kodamanları, arkalarını işgal ordularına dayamış gibidirler," yollu, sanki bilinmeyen bir bilgi de verdikten ve bu bilgiyi, "Eski hükûmet üyelerinin çoğu böyledir," cümlesiyle tamamladıktan sonra, "Örneğin polis müdürünün değiştirilmesinde bu durum iyice belli oldu," diye bir de örnek veriyor.

Cemal Paşa, hükûmet birçok işler yapmayı düşünmüşse de, "Köklü bir girişim için, dayandığı kuvvetin sağlamlığına daha inanamadı," sözleriyle bizi suçladıktan sonra şu kanısını ortaya atıyordu: "Dahiliye Nazırı bu

kuvvete –yani Kuvay-ı Milliye'ye– gereksinme gösterenlerin başında desem ileri gitmiş olmam."

Cemal Paşa'nın, mektubunu imzaladıktan sonra yine kendi imzasıyla mektubuna eklediği bir özette şu cümleler vardı: "Karşıcıllar ve yabancılar, meclisin açılmasını engellemeye karar vermişlerdir. Heyet-i Temsiliye toplantı yeri üzerindeki çekişmeyle bu engellemeyi sürdürürse işimiz Tanrı'ya kalıyor demektir."

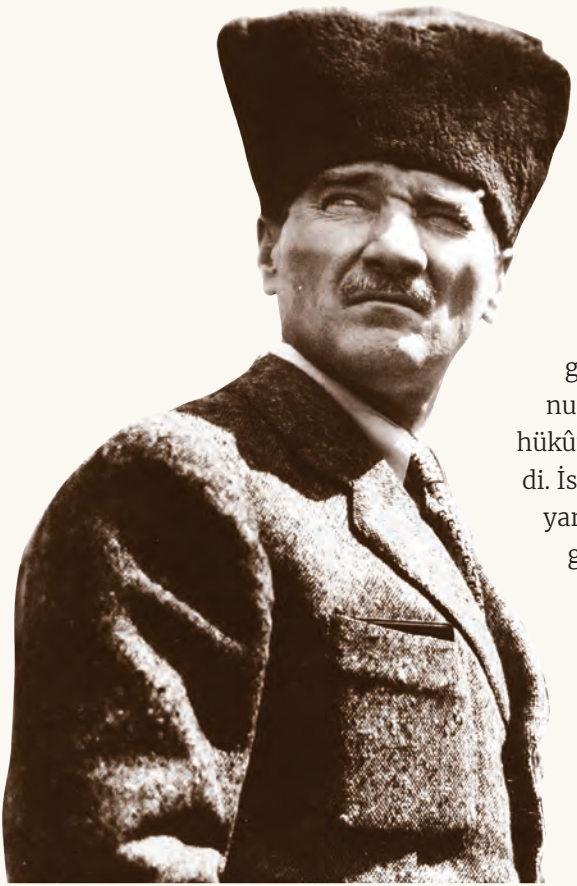
Efendiler, bu mektuptaki, bundan önce gelen yazılardaki ve bundan sonra boyuna bildirilecek olan düşüncelerdeki mantık, yorumlama ve görüş sağlamlığı üzerinde söz söylemeyeceğim. Yalnız, bu mektuba 28 Kasım 1919 günü verdiğimiz açıklamalı yanıtın bir cümlesini, olduğu gibi aktarmakla yetineceğim. O cümle şudur: "Yüksek hükûmetin, köklü bir girişim için dayandığı kuvvetin sağlamlığına güvenemediğini ortaya koyan sözlerini, gerçeğe uygun bulmuyoruz."

Efendiler, Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, duraksamaksızın ve durmaksızın millî birliği bozmaktan; ulusu, her gün sürüp giden ve genişleyen saldırılar karşısında sessiz ve kıpırtısız tutacak önlemler almaktan geri durmuyordu. Öteki nazırlıkları da bu ilkeye göre iş görmeye kışkırttığı görülüyordu. Örneğin, Eskişehir'de Hamdi Efendi adında bir kadı vardı. Kuvay-ı Milliye'ye karşı olduğu için orada duramamış, geri gelmemek üzere İstanbul'a gitmişti. Bu Kadı Efendi'yi, yeni hükûmet gene Eskişehir'e göndermiş. Durumu bildirerek, kendisinin değiştirilmesi gerektiğini mutasarrıf, Adliye Nazırlığı'na yazmış, fakat bu yazıya yanıt verilmemiş. Mutasarrıf ve Eskişehir bölge komutanı, bu durumu Heyet-i Temsiliye'ye bildiriyor ve "Eğer Adliye Nazırlığı bu öneriyi dikkate almayacak olursa, kadının kovulması gereklidir. Yüksek emir ve düşüncenizin bildirilmesi rica olunur," diyordu. Biz de düşüncemizi soranlara şu yanıtı vermek zorunda kaldık: "Millî amaçlara uyacağına söz veren ve bu ilkeye göre millî teşkilattan her türlü yardımı gören yüksek hükûmete kadının değiştirilmesi işi duyurulmazsa, en sonunda kovulmasının zorunluluk haline geleceği apaçık bir gerçektir." Doğaldır ki bu durumda bulunan İstanbul görevlileri az değildi.

Buna benzer birtakım işler üzerinde hükûmetin görüşünü bildiren Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın 24 Kasım 1919 günlü bir şifresinin ilk cümlesi şu idi: "Devletin içişleri ve siyaseti kesinlikle ortaklık kabul etmez."

Bu telgrafa 27 Kasım 1919 günü verdiğimiz ayrıntılı yanıtta, biz de şöyle dedik: "Devletin içişlerinin ve siyasetinin kesinlikle ortaklık kabul etmediği bir gerçek olmakla birlikte, bir benzeri bulunmayan bugünkü durumda yurdun ve ulusun geleceğini güven altında tutacak olan millî teşkilatları bilerek ya da bilmeyerek güçsüz bırakacak ve millî birliği bozacak hiçbir işlemi ulusun kabul etmeyeceği de yasal ve doğaldır." Bu telgrafın son cümlesi şöyle idi: "Kurulumuz, imza ederek vermiş olduğu sözlere yüzde yüz bağlıdır. Şu var ki bunun karşılıklı olması gerektir. Oysa, hükûmet, Salih Paşa'nın imzaladığı protokollerle notlarda sözü geçen işlerin daha hiçbirini yapmamış ve varsa engelleyici nedenleri de bildirmemiştir."

Efendiler, şimdi vereceğim kısa bir bilgi ve göstereceğim belgeler –ki bu bilgiyi doğrulamaktadır– Ali Rıza Paşa hükûmetinin bizi suçlamada ne denli haksız ve hükûmet işlerinde, en hafif deyimiyle, ne denli ilgisiz olduğunu gözlerinizin önünde canlandıracaktır sanırım.

Efendiler, İstanbul'daki gizli dernekler ve bu derneklere önderlik eden birtakım kişiler –Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın mektubunda da itiraf edildiği gibi– sırtlarını yabancılara dayamışlardı. Bunlar, gerek bol paradan gerekse Ali Rıza Paşa hükûmetinin çokça hoşgörüsünden ve gevşekliğinden yararlanarak yurdu, baştan başa ateşe vermek için olanca güç ve çabalarıyla çalışıyorlardı. Bu konudaki bilgiler ve elde edilen belgeler de hükûmetin bilgisi dışında bırakılmış değildi. İstanbul'daki teşkilatımız ve düzenimiz yardımıyla elde edilmiş bir kısım belgeler, olduğu gibi Cemal Paşa'nın ve Sadrazam Paşa'nın ellerine verilmişti. Bu belgeler, o günlerde, yabancı devlet temsilcilerine de verilmiş ve böylece işi, İtilaf Devletleri

hükûmetlerinin çoğu öğrenmişti. O zaman özetleri de bütün komutanlara ve başka gerekenlere bildirilmiş olduğuna göre, artık olayın tarihe karışmış olduğu bugün, yüksek topluluğunuzca ve ulusça bilinmesinde bir sakınca görmüyorum.

MİLLÎ TEŞKİLATLARIN DÜZENE SOKULMASI

EFENDİLER, MİLLÎ TEŞKİLATIN DÜZENE SOKULMASI ÖNEMLİYDİ.

Bunun için özel önlemler alındı. Seçimler dolayısıyla ortaya çıkan bazı görüş ayrılıklarının giderilmesi çarelerine başvuruldu.

Maraş'ta kimi Çerkez yurttaşlar, sözde Maraş'ın bütün Çerkezleri adına Cebelibereket [Adana'nın doğusunda bulunan ve o zamanlar Adana iline bağlı olan bir sancak. Bugünkü Osmaniye, Islahiye, Dörtyol ilçelerinin bulunduğu yerler] Guvernörünün [O zamanki Cebelibereket sancağının Fransız yöneticisi] Maraş'a gönderilmesini, Antep'teki Fransız askerî komutanından telgrafla istemişlerdi. Buna izin veren Maraş mutasarrıfı kınandı. Maraş'ın esnaf ve ileri gelenlerine, söz konusu Guvernör gelecek olursa, karşılamamaları bildirildi. İstanbul Hükûmeti'nin de dikkati çekildi.

Bolu dolaylarında güvensizlik gittikçe artıyordu. İzmit'te, Âsım Bey'den sonra, 1. Tümen Komutanı olan Rüştü Bey'e bu konuda direktif verildi.

Efendiler, 20 Kasım 1919 günü, İstanbul'daki teşkilatımızdan, Kara Vâsıf ve Albay Şevket imzalarıyla gelen bir şifrede, "Gebze kaymakamının bize karşı olduğu ve çeşitli ağır suçlar işleyen Yahya Kaptan'ın kötülüklerini örtmeye ve daha başka işlere başlayarak Kuvay-ı Milliye'ye leke sürmeye çalıştığı" bildiriliyor; bu kaymakamın yerinin değiştirilmesi söz konusu ediliyordu.

Biz de bu görüşe yürekten katılarak gereğinin Cemal Paşa aracılığıyla sağlanmasını yanıt olarak bildirdik.

Efendiler, bu Yahya Kaptan sorunu, devrimin önemli bir evresi içine girdiği ve çok anlamlı olduğu için biraz ayrıntılara inmeyi uygun görüyorum.

Şimdiye değin verilen bilgilerden kuşkusuz anlaşılmış olacaktır ki, karmaşık, birbiriyle anlaşmış ve ortak düşmanların uygulamaya çalıştıkları planın önemli bir noktası da ülke içinde güvensizlik olduğunu ve Hristiyan halka saldırıldığını, fiilî ve maddesel işler ve olaylarla dünyanın gözü

önünde kanıtlamak ve bu iş ve davranışların Kuvay-ı Milliye'ce yapıldığına inandırmaktı. Bu gizli ve alçakça amacın gerçekleştirilmesi için de bildiğimiz gibi, birtakım çeteler kurarak özellikle Hristiyan halk üzerine saldırmak ve bu çetelerin işleyecekleri ağır suçları, millî teşkilatların üstüne atmak yolunu tutuyorlardı. Bu girişimler, az çok yurdun her yanında filiz vermeye başlamakla birlikte, en önemli gelişme ve çalışma, İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla, Biga, Balıkesir ve özellikle İzmit, Adapazarı ve Bolu dolaylarında oluyor ve dikkat çekici bir durum gösteriyordu.

Biz bu haince ama –açık söylemek gerekirse– çok ustaca girişime karşılık, olağanüstü önlem ve girişimlerde bulunmak zorunda kaldık. Çünkü, İstanbul Hükûmeti, bütün bu düşman girişimlerini, gerçekten Kuvay-ı Milliye'ce düzenlenmiş sanıyor ve ortadan kaldırılmaları için sert önlemler alacağı yerde boyuna Heyet-i Temsiliye'yi suçlayarak ve bu kurula baskı yaparak, bu ağır suçları işleyen düşman çetelerinin dağıtılmasını bizden istiyordu. Ne yazık ki, hükûmet, bu düşünce ve kanısını, İstanbul'daki teşkilatımız başkanlarına da aşılamayı başarmıştı.

Efendiler, bizim, özellikle İstanbul'a yakın olan İzmit bölgesinde uygulanmasını düşündüğümüz önlem, orada silahlı millî birlikler kurulması ve o dolaylardaki güvenilir komutan ve subaylarımızın da bu millî birliklere yardımı ve desteği ile hain çeteleri izleyip zararlarını ve varlıklarını ortadan kaldırmaları idi.

ANKARA'YA GELİŞ

EFENDİLER, MECLİS-İ MEBUSAN'IN İSTANBUL'DA TOPLANMASINI ÖNLEYEMEMEK ZORUNLULUĞU ÜZERİNE, İSTANBUL'DA TOPLANACAK MECLİSTE, "YURDUN BÜTÜNLÜĞÜNÜ, DEVLETİN VE ULUSUN BAĞIMSIZLIĞINI GÜVEN ALTINA ALMA AMACIMIZI KORUMAK VE SAVUNMAK İÇİN BİRLEŞİK VE KARARLI BİR GRUP MEYDANA GETİRMEYİ" TEK ÇARE OLARAK DÜŞÜNDÜK.

Bunun sağlanması için, bildiğiniz gibi, 18 Kasım 1919 günlü direktif ve genelgede, milletvekillerinin belli yerlerde grup grup toplanarak görüşecekleri önemli noktalardan biri olarak bu konuyu ele almıştık.

Gene o zaman düşündük ki, bu grubun kurulmasını sağlamak için her sancaktan birer milletvekilini Eskişehir'e çağıralım. Eskişehir üzerinden trenle İstanbul'a gidecek milletvekillerini de çağıracağımız milletvekilleriyle birleştirelim ve kendimiz de Eskişehir'e giderek, genel bir toplantı

yapıp işleri enine boyuna görüşelim. Bu arada milletvekillerinin İstanbul'da güvenliğiyle ilgili önlemleri de söz konusu etmek istiyorduk. Fakat bundan sonra açıklayacağım nedenlerle, toplantıyı Ankara'da kalarak yapmayı yeğledik. Daha bir ay kadar Sivas'ta kaldıktan sonra artık Ankara yolunu tuttuk.

Ankara'ya gelişimizi 27 Aralık 1919 günlü, şu açık bildirimle her yere duyurduk:

> **Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya gitmek üzere yola çıkan Heyet-i Temsiliye, bütün yol boyunca ve Ankara'da, büyük ulusumuzun sıcak ve içten yurtseverlik gösterileri içinde bugün buraya geldi. Ulusumuzun gösterdiği birlik ve kararlılık, ülkemizin geleceğini güven altına alma konusundaki inancı sarsılmaz bir biçimde destekleyecek niteliktedir.**
>
> **Şimdilik Heyet-i Temsiliye merkezi Ankara'dadır. Saygılarımızı sunarız efendim.**
>
> **Heyet-i Temsiliye adına**
> **Mustafa Kemal**

2 Ocak 1920 günü, cemiyetin merkez kurullarına, Hacıbektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'ye, Mutki'de Hacı Musa Bey'e ayrıca bir bildirim yaptık.

Bu bildirimimizin içindekiler ve yazılış biçimi şöyleydi:

> **... Yolculuğumuz sırasında görüp incelediklerimiz bizlere, gerçek koruyucu Ulu Tanrı'nın yardımı ile meydana gelen millî birliğimizin dayanağı olan millî teşkilatın kök salmış ve ulusun ve ülkenin geleceğini kurtarmak için gerçekten güvenilir bir güç ve erk durumuna gelmiş olduğunu sevinçle gösterdi.**
>
> **Dış durum, bu millî kararlılık ve birlik yüzünden Erzurum ve Sivas Kongresi ilkelerine göre ulusa ve yurda elverişli bir şekle girmiştir.**
>
> **Kutsal birliğimize, kararlılık ve inancımıza güvenerek yasal isteklerimizin elde edileceği güne değin direnerek çalışılması ve bu bildirimimizin köylere varıncaya dek bütün ulusa duyurulması rica olunur.**
>
> **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**
> **Heyet-i Temsiliyesi adına**
> **Mustafa Kemal**

İTİLAF DEVLETLERİ OLAĞANÜSTÜ TEMSİLCİLERİNİN ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİNE VERDİKLERİ ORTAK NOTA

Efendiler, şimdi de Başyaver Salih Bey eliyle gönderildiğini bildirdiğim, İtilaf Devletleri olağanüstü temsilcilerinin Ali Rıza Paşa hükûmetine verdikleri ortak notadan biraz söz edeyim:

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya olağanüstü komiserleri; Karadeniz Ordusu Başkomutanı Sir George Milne ile Osmanlı Harbiye Nazırı arasında yapılan birtakım yazışmalara Osmanlı Hükûmeti'nin dikkatini çektikten sonra: "Bu yazışmalardan açıkça anlaşılıyor ki Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Karadeniz Ordusu başkomutanının, Paris'teki Yüksek Kurul kararlarına verdiği direktifi uygulayacak yerde, yüksek görevinin gerektirdiği sorumluluktan kaçınarak, kabul edilemeyecek birtakım özürler ve nedenler ileri sürmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara Vilayet Konağı önünde karşılanışı. Solunda Ankara Vali Vekili Yahya Galip (Kargı) Bey bulunmaktadır, 27 Aralık 1919.

Olağanüstü komiserler, Harbiye Nazırı'nın bu davranışından doğacak kötü sonuçlar üzerine Osmanlı Hükûmeti'nin dikkatini çekmekle birlikte, Karadeniz Ordusu başkomutanının bildirdiği konferans kararlarını uygulamak için ne gibi önlemler almayı düşündüğünü öğrenmek isterler.

Olağanüstü komiserler, olayı öğrenen İtilaf Devletleri Yüksek Kurulu'nu aydınlatmak üzere, Yüksek Kurul adına verilen emirleri Harbiye Nazırı'nın yerine getirmemesi karşısında Osmanlı Hükûmeti'nin görüşlerini hemen bildirmesini ister" diyorlar.

Efendiler, Osmanlı Hükûmeti, bu notaya verdiği yanıtta: "İzmir'in nasıl işgal edildiğini, Karma Komisyon'un nasıl soruşturma yaptığını ve soruşturmaya değin geçen zaman içinde, Yunan yırtıcılığı karşısında halkın nasıl canını kurtarma ve namusunu koruma kaygısına düştüğünü; hükûmetle ordunun her zaman

Mustafa Kemal Paşa Ankara'da.

Soruşturma Komisyonu'nun adaletine ve insafına güvendiğini; yalnız, akan kanları geçici de olsa dindirmek için, Osmanlı Harbiye Nazırlığı'nın General Milne Cenapları'na 23 Ağustos 1919 günlü yazı ile öneride bulunmuş olduğunu bildiriyor ve bu önerinin, Yunan birlikleriyle Kuvay-ı Milliye arasına Osmanlı birlikleri yerleştirmek olduğunu; bu önerinin kabul edilmediğini" açıklıyor.

Sonra: "İşgal bölgesinin Yunan birliklerinden başka, İtilaf Devletleri birliklerinin işgali önerisiyle ilgili 20 ve 27 Ağustos 1919 günlü iki yazıya ve bunların karşılıksız kaldığına" işaret olunuyor.

Bundan sonra da: "General Milne Cenapları'nın, kendi çizdiği sınırı gösterir yazılarının (3 Kasım 1919) Harbiye Nazırlığı'na gönderilmesi noktasına değinilerek, Harbiye Nazırı'nın, böyle bir yazı hükümlerini uygulamaya tek başına yetkili olmaması dolayısıyla, hükûmete başvurduğundan ve hükûmetçe de komiserlere durumun bildirildiğinden" söz ediliyor. Daha sonra, geçici sınır çizgisine değin Yunanlarca tümüyle işgaline engel olan kuvvetin, halk topluluğu olduğu bildiriliyor. Hükûmetin ve ordunun, halkın bu tutumunu önleyemediği belirtilerek, işe bir çözüm yolu bulunması bir daha rica ediliyor ve "Gerek hükûmeti ve gerek Harbiye Nazırlığı'nı, sözde Yüksek Kurul kararlarını uygulamıyor gibi bir suçlamadan artık kurtarmaya iyilikseverlikle aracı olunması" yolundaki yalvarmalara üstün saygılar da eklenerek, yanıt yazıya son veriliyor.

Saygıdeğer efendiler, şimdi de Cemal Paşa'nın mektuplarında dokunduğu noktalara işaret edeceğim.

Harbiye Nazırı, bize İtilaf Devletleri komiserlerinin notasını okuturken bir yandan da öteden beri yaptırmak ya da bizi yapmaktan alıkoymak istediği noktaları bir daha bildiriyor ve pekiştiriyordu. Cemal Paşa'nın, istediklerini bu kez ileri sürer ve önerirken, sözü geçen notayı da okutarak bizim ruhsal ve içsel durumumuz üzerinde etki yapmayı düşünmüş olduğunu kestirmek, bilmem doğru olur mu?

Cemal Paşa, İtilaf Devletleri'nin siyasal eğilimlerinden söz ettikten sonra, "Hükûmet, Wilson İlkeleri'ne göre kabul edebileceği yenilikleri yapmaya söz verir nitelikte bir bildiriyi yakında yayımlayacaktır. Dahiliye Nazırı'nı gücendirmemelidir; çünkü görevinden çekilir. O çekilince bunalım olur. Meclis açıldığı zaman Dahiliye ve Hariciye nazırları kesin olarak değiştirilecektir. Düşmanlar, meclisi açtırmamak istiyorlar. Dahası,

Muhipler Cemiyeti'nin padişaha başvurarak bu meclisin yasal olmadığını bildirip dağıtılmasını isteyeceği haber alındı," diyor ve milletvekillerinin Ankara'ya gelmesi işinden söz ediyor.

ANKARALILAR İLE YAKINDAN TANIŞMAK İÇİN VERDİĞİM KONFERANS

EFENDİLER, BENİ, GERÇEKTEN İÇTEN GELEN PARLAK VE GÜVEN VERİCİ DUYGULARLA KARŞILAMIŞ OLAN SAYIN ANKARA HALKI İLE DAHA YAKINDAN TANIŞMAK VE ONLARLA GÖRÜŞMEK BİR ÖDEV OLMUŞTU.

Onun için, görüşmek üzere çağırdığımız milletvekillerinin gelişlerini beklediğimiz günlerde, toplanan sayın Ankaralılara bir konferans vermiştim.

Bu konferansta temel olarak aldığım noktalar üzerinde kısaca konuşayım.

Wilson İlkeleri: Bu ilkelerin 14 maddesinden Türkiye'yi ilgilendirenler vardı. Aslına bakılırsa, yenilmiş ve ateşkes antlaşması imzalamış olan Osmanlı Devleti, bu ilkelerin gönül okşayıcı ve serap görünümüyle bir zaman oyalandı.

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması maddeleri ve özellikle bu maddeler arasında yedincisi, beyni yakan ateşli bir ağı idi. Yalnız bu madde, yurdun geri kalan kısmını, düşmanların işgaline ve yayılmasına hazır bir durumda bulundurmaya yeterdi.

İstanbul'da, birbiri ardınca gelen ve güçsüz kişilerle kurulan hükûmetler şerefsiz, onursuz, aşağılık görünüşleriyle, suçsuz ve Tanrı'ya bel bağlamış ulusun simgesi tanındı; saygıdeğer bir durumda görülmemeye başlandı. Bu yüzden, dünyanın uygar devletleri, uygarlık gereğini unutacak kadar saygısız oldular. Öteden beri Türk ulusuna karşı, dünyanın dört bucağında yapılan en mantıksız propagandalar, her zamankinden çok dinlenmeye değer görüldü.

Dokuz aydan beri başlayan millî uyanış ve çalışma, durumu ve görünümü değiştirdi; daha da çok değiştirecektir. Ulus, gerçekleşen birliği korur ve bağımsızlığı için özveriden çekinmezse başarı kesindir. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde saptanan ilkeler, ulusun ulaşacağı amaçlar için temel olacaktır.

Ferit Paşa hükûmetini düşüren ulustur. Fakat Ali Rıza Paşa hükûmetini işbaşına getirme sorumluluğu ulusun değildir. Ama bu konuda uzlaşmış durumdayız.

ANKARA'YA GELEN MİLLETVEKİLLERİYLE YAPTIĞIM GÖRÜŞMELER

EFENDİLER, ŞİMDİ DE ANKARA'YA GELEN MİLLETVEKİLLERİYLE YAPILAN KONUŞMAYA VE GÖRÜŞMEYE BAŞLAYALIM:

Milletvekilleri, hepsi bir günde ya da çeşitli günlerde topluca bulunamadılar. Tek tek ya da küçük küçük topluluklar olarak gelip gittiler. Bu kişilerin ya da toplulukların hepsine ayrı ayrı hemen aynı temel noktaları günlerce ve birçok kez anlatmak zorunda kaldık.

Her şeyden önce, içgücünün, yürek ve vicdan gücünün yüksek tutulması gerekir. Bunu bilirsiniz. Bir de bu gücü artırmak üzere:

İlkin, iç ve dış durumun güven ve rahatlık verici nitelikte gelişim gösteren noktalarını ve yönlerini araştırarak açıklamaya ve kanıtlamaya çalıştık.

Sonra, belirli bir amaçta bilinçli ve kararlı olarak birleşmenin sarsılmaz bir güç olduğu gerçeğini, yorulmaksızın yineledik.

Bir toplumun yaşamasının ve mutluluğunun, ancak dilekte ve dileği gerçekleştirme yolunda tam birlik olmasına bağlı bulunduğunu açıkladık. Yurdun kurtarılması, bağımsızlığın sağlanması amacına yönelmiş olan millî birliğimizin, köklü ve düzenli teşkilatların varlığına ve bu teşkilatları iyi yönetebilecek kafaların ve güçlerin bir tek beyin, bir tek güç olarak birleşmiş ve kaynaşmış duruma gelmesine bağlı olduğunu söyledik ve bu arada, İstanbul'da açılacak Meclis-i Mebusan'da güçlü ve birleşik bir grup oluşturulması zorunluluğunu ortaya koyduk.

Ulus, ancak devletlerin yıkılma ve çökme kargaşaları içinde bulunduğu zamanlarda tarihin yazdığı çok önemli ve korkunç günler yaşıyordu. Böyle günlerde talih ve alın yazısını kendi eline almak uyanıklığını gösteremeyen ulusların geleceği karanlık ve yıkım doludur.

Türk ulusu bu gerçeği anlamaya başlamıştı. Bu anlayış sonucuydu ki, kurtuluş umudu veren her içten çağrıya koşmakta idi. Ancak, uzun yüzyılların uyuşturucu yönetim ve eğitiminin etkisinden bir toplumun, bir günde, bir yılda kurtulabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru değildir.

Böyle olduğu için, durumu ve gerçeği bilenler, elinden geldiği ölçüde kendi ulusunu uyarıp aydınlatarak kurtuluş yolunda ona kılavuzluk etmeyi en büyük insanlık ödevi bilmelidirler.

TÜRK ULUSUNUN EN BELİRGİN İSTEK VE İNANCI: KURTULUŞ

TÜRK ULUSUNUN YÜREĞİNDEN, VİCDANINDAN KOPUP GELEN EN KÖKLÜ, EN BELİRGİN İSTEK VE İNANÇ BELLİ OLMUŞTU: KURTULUŞ!

Bu kurtuluş çığlığı Türk yurdunun bütün ufuklarında yankılanmaktaydı. Ulustan, başka bir açıklama istemenin yeri yoktu. Artık bu isteği dile getirmek kolaydı. Nitekim, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde millî istek belirtilmiş ve dile getirilmişti.

Bu kongrelerin ilkelerine bağlı olduklarını söyledikleri için ulusça vekil seçilen kişiler; her şeyden önce, bu ilkelere bağlı kimselerden, bu ilkeleri yayan dernekle ilgisini gösterir ad ve sanda bir grup kuracaklardı: "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu." İşte bu grup, millî teşkilata ve dolayısıyla ulusa dayanarak, her nerede olursa olsun, ulusun kutsal isteklerini korkmadan dile getirecek ve savunacaktı.

MİSAK-I MİLLÎ HAZIRLANIYOR

EFENDİLER, ULUSUN İSTEK VE EREKLERİNİN DE KISA BİR PROGRAMA TEMEL OLACAK BİÇİMDE TOPLUCA YAZILMASI GÖRÜŞÜLDÜ.

Misak-ı Millî [Millî Yemin] adı verilen bu programın ilk karalamaları da, bir fikir vermek amacıyla, kaleme alındı. İstanbul Meclisi'nde bu ilkeler, gerçekten toplu olarak yazılmış ve saptanmıştır.

Efendiler, her görüştüğümüz kişi ya da kişiler, bizimle düşünce ve görüş birliği içinde ayrılmışlardı. Ama İstanbul Meclisi'nde "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu" diye bir grup kurulduğunu işitmedik. Niçin? Evet, niçin? Buna bugün yanıt isterim!

Çünkü efendiler, bu grubu kurmayı vicdan borcu, ulus borcu bilmek durum ve yeteneğinde bulunan efendiler inançsız idiler... korkak idiler... bilgisiz idiler.

İnançsız idiler; çünkü, millî isteklerin gerçekliğine ve kesinliğine ve bu isteklerin dayanağı olan millî teşkilatın sağlamlığına inanmıyorlardı.

▸ *Yadigâr-ı Misak-ı Milli*
(Misak-ı Milli Hatırası)

Korkak idiler; çünkü, millî teşkilattan olmayı tehlikeli görüyorlardı.

Bilgisiz idiler; çünkü, tek kurtuluş dayanağının ulus olduğunu ve olacağını kavrayamıyorlardı. Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve nazik davranarak, büyük ülkülerin gerçekleştirilebileceğine inanma bönlüğünü gösteriyorlardı.

MİLLÎ ÜLKÜNÜN VE MİLLÎ TEŞKİLATIN KISA BİR ZAMANDA SAĞLADIĞI ŞEREFİ VE VARLIĞI KÜÇÜMSEYENLER

Bundan başka, efendiler, iyilik bilmez ve bencil idiler... Millî düşünce ve millî teşkilatın kısa bir zamanda sağladığı şerefi ve varlığı küçümsüyorlardı. Yaratılan durumun ve varlığın kolayca elde edilebileceği sanısına ve kuruntusuna kapılmakla çirkin büyüklenme duygularını doyurup kandırmak istiyorlardı...

Erzurum'da, Sivas'ta söylenmiş ve saptanmış bir adı, olduğu gibi kabul etmek, küçüklük olmaz mıydı? O addan daha anlamlı ad mı yoktu?!

Evet, işittik efendiler; varmış: "Fellâh-ı Vatan Grubu". [Fellah sözcüğü bilerek çift l- ile yazılmıştır.]

Efendiler, geçmişle ilgili evreleri ve olayları; burada anlatabileceğim çerçeve içinde, gerçeğe uygun olarak saptamak kararındayım. Bunun için, tam üzerinde bulunduğumuz noktayla ilgili bir konuyu da açık yürekle bilginize sunacağım.

ANKARA'DA TOPLANMA DÜŞÜNCESİ

BEN, MECLİS-İ MEBUSAN'IN İSTANBUL'DA SALDIRIYA UĞRAYACAĞINI, DAĞILACAĞINI KESİNLİKLE BEKLİYORDUM.

Böyle bir durumda başvurulacak önlemi de kararlaştırmıştım. Hazırlık ve gerekli düzenlemeler de başlamıştı. Ankara'da toplanmak...

İşte bu görevi yaparken, ulusça yanlış anlaşılmaya yol açmamak için, önlem olarak da bir şey düşünmüştüm: Meclis-i Mebusan başkanlığına seçilmek. Amacım, dağıtılan milletvekillerini, Meclis-i Mebusan başkanı

niteliği ve yetkisiyle çağırmaktı. Gerçi bu önlem, ancak görünüşü kurtarmak için ve geçici olarak işe yarardı. Ama, herhalde, bunalımlı zamanlarda, yararı geçici de olsa, her türlü önlemin alınmış olması gereksiz sayılamaz.

Gerçekte, İstanbul'a gitmeyecektim ama bunu açığa vurmaksızın, zaman kazanacak ve geçici olarak görev başında bulunmuyormuşum gibi, durum ve işlem düzenlenecek ve meclis, başkan vekillerince yönetilecekti.

Bu önlemin uygulanması, elbette meclise katılan ve işin aslını kavramış olması gereken arkadaşların yardımları ve çalışmalarıyla olabilecekti. Efendiler, bunu gereken kişilere söyledim. Düşüncemi ve görüşümü uygun buldular. Bu yolda çalışacaklarına söz ve güvence vererek İstanbul'a gittiler.

Ama pek az, belki bir ya da iki arkadaştan başkasının, bu konunun sözünü bile etmediklerini öğrendim.

Bu sorunda üstün gelen düşünüş ve mantık şu imiş: Bunca milletvekilleri içinde meclis başkanı olacak yeterlikte bir adam bile yok mudur ki, gelmemiş olan bir milletvekilini kendi yokken başkan seçeceğiz... Meclisi oluşturan sayın üyeleri bu denli yetersiz göstermek, yabancılar üzerinde kötü etki yapmaz mı?

Bir başka mantık da şu: Meclis başkanlığına Kuvay-ı Milliye başkanını seçmek, daha ilk günden meclis üzerine kuşku ve saldırı çekmeye yol açmıştır. Akıllı işi değildir.

Bu türlü düşünen ve mantık yürütenlerin bana pek de uzak kişiler olmadıklarını görenler, susmayı yeğ tutmuşlar.

Efendiler, açıkça söylemeliyim ki bu önlemin alınmamış olması, meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir güçlükle karşılaştırmıştır. Bunu da sırası gelince bilginize sunacağım.

ANADOLU'DA BULUNAN YABANCI SUBAYLARIN TUTUKLANMASI KARARI

EFENDİLER, YABANCILARIN İSTANBUL'DA SALDIRILARI ARTIRARAK NAZIR YA DA MİLLETVEKİLLERİNDEN BAZILARINI TUTUKLAMAYA BAŞLAYABİLECEKLERİNİ KESTİRİP, KARŞILIK OLMAK ÜZERE, ANADOLU'DA BULUNAN YABANCI SUBAYLARIN TUTUKLANMASINA KARAR VERDİM.

Bu kararımı ve buna göre önlem alınmasını, 22 Ocak 1920 günü Ankara, Konya, Sivas ve Erzurum'daki kolordu komutanlarına, kişiye özel olarak, şifre ile buyurdum.

Efendiler, milletvekillerine yazdığım telgrafa, Vâsıf, Rauf, Bekir Sami Beylerin birlikte imzaladıkları yanıt geldi. Bu yanıtta, "Meclis resmî olarak görüşmelere başlayınca, günün sorunu dolayısıyla, hükûmet çekilecektir. O zamana değin durumun esenliği için hükûmetin işbaşında bırakılması gerekmektedir. Siz, bir girişimde bulunmayınız ve karışmayınız. Emirlerinizi bize bildiriniz. Görüşlerinizin bütün ilgililer katında gereği gibi savunulacağına inanınız," denilmekteydi.

Ben, ne hükûmete ve ne de meclise bir şey yazmamaya karar vermiş ve artık işi sayın milletvekili arkadaşlarımıza bırakmıştım.

Efendiler, İstanbul'daki kişilerin ne gibi öğütlere uyarak davranışlarını düzenlediklerini belirtmek için, şu kısa bilgiyi sunayım.

Filan siyasal temsilci, çok namuslu, doğru sözlü ve Türk dostu imiş. Bu kişi çok içten ve üzüntülü bir dille demiş ki, eğer Harbiye Nazırı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Harbiye Nazırlığı işgal edilecekti. Kuvay-ı Milliye'nin gösterdiği suskunluk ve kararlılık, kimilerini çıldırtıyor. Fakat tez canlılık göstermeyin, ezilirsiniz. Bana inanın. Aşağılama varsa yapanlar utansın. Belki daha delilikler olacaktır. Fakat siz, sakın delilik yapmayın.

İstanbul'daki kişiler, "Biz, bu sözlerin içtenliğinden kuşkulanmıyoruz," diyorlardı.

MECLİS-İ MEBUSAN'A BAŞKAN SEÇİLMEM SAKINCALI GÖRÜLÜYOR

EFENDİLER, MİLLETVEKİLLERİ, İSTANBUL'DA TOPLANMALARINDAN BİR HAFTA SONRA BAŞKANLIK KURULU SEÇİMİ ÜZERİNDE VE DOLAYISIYLA MECLİS BAŞKANLIĞI ÜZERİNDE GÖRÜŞMEYE BAŞLAMIŞLAR.

Bir yerde işaret etmiştim ki ben, meclis başkanı seçilmeyi, bazı yararlarından ötürü, gerekli bir önlem saymış ve gereken kişilere görüşümü bildirmiştim. İşte, anlattığım gibi, bu konu üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Ocak 1920 ve 1 Şubat 1920 günlerinde Rauf Bey'in yolladığı yazılarda, birtakım düşüncelerden sonra, "Biz, pek büyük sakınca doğuracak olan bu işi ileri sürmekten vazgeçiyoruz," denmekte ve "... Özel, gizli bir toplantıda yeniden söz konusu oldu. Şeref Bey, seçilmenizin yararlarından söz etti. ... Seçimde oyların dağılacağı yeniden kesin olarak anlaşıldığından, ulusun başında Meclisi Millî'ye gözcü olarak kalmayı öteden beri yeğlediğinizi söyledik ve sizin için alkışlarla içten gösteriler yapıldığını gördük. Genel toplantıda Reşat Hikmet Bey başkan, Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi ikinci başkan vekili seçildi," haberi verilmekteydi.

Efendiler, benim başkanlığımdan söz eden, demek ki yalnız Şeref Bey oluyor. Öteki kişiler, başkanlığa seçilmemin niçin söz konusu olduğunu, gizli yapıldığı bildirilen bu toplantıda anıştırma yoluyla olsun, söylemiyor. Sağlam gerekçelere dayanarak, benim başkan seçilmemi söz konusu etmeliydiler. Ondan sonra, oyların dağılıp dağılmayacağını incelemeliydiler. Yalnız Şeref Bey'in sözleri üzerine, genel eğilimin yönü yolunda yargıya varmak yerinde bir iş olmayabilirdi.

Efendiler, Rauf Bey'in başkanlık konusundaki açıklamasına verdiğim karşılıkta demiştim ki, "İleri sürülen sakıncalar önceden enine boyuna düşünülen şeylerdir. Benim başkan olmamı gerektiren nedenler bellidir. Bunlar, Kuvay-ı Milliye'nin ulusça kabul edildiğini perçinlemek, meclis dağılırsa başkanlıkla ilgili görevleri güvenle yapmak, hayatımızla uyuşmaz bir barış önerisi karşısında millî ayaklanma yapılırsa başkan olarak ulusun maddi ve manevi bütün gücünü savunmayı yöneltmek düşünceleridir. Sözlerinizden, savunmayla ilgili bu nedenlerin bugün İstanbul çevresinde savsaklanabilir görüldüğü anlaşılıyor. Eğer doğru düşünmemek yüzünden

millî savunmada bugün ya da gelecekte aksaklıklar belirirse sorumluluk, yanlışlığı yapanlara düşer. Bu işi benim kişisel düşüncelerle istemediğim yolunda güvence vermeye gereklik yoktur."

Efendiler, Harbiye Nazırı'nın ve Genelkurmay Başkanı'nın zorla düşürüldüğünü biliyoruz. Meclis başkanlığına seçilen rahmetli Reşat Hikmet Bey'in, bir nedenle yabancılarca tutuklandığını öğrenmiştik. İstanbul'da bulunan Heyet-i Temsiliye üyelerinin tutuklanmalarının düşünüldüğü, Rauf Bey'in 28 Ocak 1920 günlü haberiyle bildiriliyordu. Bu olaylardan, Kuvay-ı Milliye'ye karşıt davranışlar bulunduğu, meclisin dağıtılma olasılığı, dolayısıyla, millî savunmaya girişme zamanının daha da yaklaştığı belli oluyordu. Ama bu gerçeği sezinleyen azdı.

Efendiler, Reşat Hikmet Bey'in kurtarılması için de Ankara'dan çalışmak gerekti.

Rauf Bey'in, meclisin durumunu anlatan 27 Ocak 1920 günlü şifreli telgrafında kaygı uyandıracak birtakım cümleler vardı. Örneğin, "Hükûmet başlangıçta çekilmeyi düşünmüş ama çekilmemiştir. Meclisin bugünkü durumu, bu sorunu çözmeye elverişli değildir. Buradaki milletvekillerinin durumları Maraş çevresindeki olaylarla ilgili olarak halkın gönderdiği telgrafları, Genel Kurul'da okumaya bile elverişli değildir. İtilaf Devletleri'nden falan filana ayak uydurmamızı öğütlüyor. Toplanacak yerimiz yoktur."

Rauf Bey'e, 7 Şubat 1920'de yolladığımız bir yazıda, şu görüşlerimizi bildirdik: "Milletvekilleri, İstanbul'daki iç ve dış etkiler altında, barışı sağlamak ülküsünü savsaklayarak, kulluk, yükselme isteği, kıskançlık, kuruntu vb. gibi etmenlerle bölünmüşlerdir. Arkadaşlarımız, çok sayıda milletvekilinden meydana gelecek bir çoğunluk elde edebilmek için kendi düşünce ve inançlarından boyuna özveride bulunmuşlar ve uysal davranmak amacıyla, hükûmet ve bilinen çevreler üzerindeki etkilerini büsbütün yitirmişlerdir. Bu durum, düzeni bozmamak kaygısıyla sürdürülürse ulus yararına aykırı isteklere ve türlü türlü tutkulara araç olmaktan; millî işleri baltalayıcı kararlar alınmasını önleyememekten korkulur. Bu duruma karşı önlem şudur: Azınlık bile olsa ilkelerimize yüzde yüz bağlı arkadaşlardan bir grupla yetinmek... Bunun sakıncası, uysallığın sakıncasından azdır. Hükûmeti, kayıtsız şartsız düşürmek gerekir. Kesin mücadele durumu alınması gerekir."

OLAYLARIN GİDİŞİNE BAĞLI KALAMAZDIK

EFENDİLER, DÜŞMANLARIN İSTANBUL'U FİİLÎ OLARAK İŞGALİNDEN AŞAĞI YUKARI YİRMİ GÜN ÖNCE AÇIĞA VURULAN BU GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCE, İNCELENMEYE DEĞER.

Ben yalnız bir noktaya dokunmakla yetineceğim. O nokta, olayların akışına bağlı kalma gibi bir işi Tanrı'ya bırakmadır. Biz elbette, kendimizi böyle bir kaderciliğe bırakamazdık. Tersine, olayların nasıl gelişebileceğini önceden gerçeğe yakın olarak kestirip karşı önlemlerini düşünmek ve zamanında duraksamadan uygulamak yanlısıydık. İşte bundan ötürüdür ki, daha önceden düşünceleri yoklamaya başlamıştık.

Efendiler, Milletvekili Mazhar Müfit Bey'in bir mektubuna verdiğim yanıtı olduğu gibi bilginize sunarsam, Kâzım Karabekir Paşa'nın görüşlerine verilmesi gereken yanıt da kendiliğinden anlaşılmış olur. Mazhar Müfit Bey'in mektubunda yazdıklarını yinelemeyeceğim. Onu gerekirse kendileri yayımlarlar. Benim verdiğim yanıt şu idi:

Ankara, 25/26.2.1920

Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit Beyefendi'ye

Efendim Hazretleri,

14.2.1920 günlü ayrıntılı mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere karşılığını şimdi yazıyorum. Yüce Meclisi Millî'nin ve Felâh-ı Vatan adındaki grubun gerçek durumunu anlatan yüksek sözleriniz beni üzdü. Açıklama ve nitelemelerinize gözümün önünde beliren görünüş acı vericidir. Zavallı ulus; yaşamını, varlığını, geleceğini savunmak, korumak ve güven altına almakla yükümlü bildiği sayın milletvekillerinin, gerçek millî ve yurtsal ödevlerini ilk anda ve ilk adımda unuttuklarını görüyor. Batılıların ve bütün düşman dediğimiz ulusların; Türkiye'de, Türklerde yetenek olmadığı gerekçesiyle her şeyin, bizim için olumsuz olan her şeyin uygulanmasına göz yumdukları biliniyorken ve her birimiz ayrı ayrı bu sanının çürüklüğünü ortaya koymaya kararlı olduğumuzu ileri sürerken, çıkarcı duygularımız, bencil tutkularımız, bize her şeyi unutturabilir. Önce gelen milletvekilleri şöyle yapacakmış, sonra gelen milletvekilleri böyle yapmış; Heyet-i Temsiliye

şunu kendine yakın görmüş, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk ulusunun sayın milletvekilleri öyle mi? Bu ruhsal durum ve bu ahlak niteliği karşısında şaşkınlıktan donakalırım. Yeni grup ya da parti teşkilatından söz ediliyor... Sevgili dostum Mazhar Müfit Bey, açıkladığınız anlayışta ve yaradılışta olan adamların kuracakları gruptan da, partiden de ben, yurdu kurtarıcı sağlam bir sonuç alınabileceğine inanamıyorum. Ben ve Heyet-i Temsiliye adı altında özveri ile ödev yapan arkadaşlar, bu yurdun kurtarılması, ulusun esenliği için ölünceye dek çalışmak isterken, sayın milletvekillerinin, durumlarından, davranışlarından ve aymazlık uçurumuna yuvarlanışlarından anlıyorum ki, buna da izin vermeyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilatına ve bu teşkilatın meydana getirdiği Kuvay-ı Milliye'ye dayanmanın gereği kalmadığını, çocukçasına ve aymazcasına davranışları ve eylemleri ile belli eden Meclis-i Mebusan'ın ve Felâh-ı Vatan Grubu'nun bu konudaki kesin kararının soruşturulup öğrenilmesini ve bize bildirilmesini Rauf Bey'e yazdık. Bu kararın tezlikle elde edilmesi için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken sayın milletvekillerinin, toplantı yeri olan İstanbul'da, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kara kuvvetinin yığınak yaptığını ve İngiliz Akdeniz Donanması'nın Fındıklı Sarayı'na karşı demir atmış olduğunu göz önünde bulundurmaları gerektiğini hatırlatırım.

Mustafa Kemal

ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİNİN ÇEKİLMESİ

EFENDİLER, BİLİYORSUNUZ Kİ İNGİLİZ TEMSİLCİSİ, YUNANLAR DA İÇİNDE OLARAK İTİLAF KUVVETLERİNE KARŞI SAVAŞA SON VERİLMESİNİ HÜKÛMETE ÖNERMİŞTİ VE BU SAĞLANIRSA, İSTANBUL'UN OSMANLI DEVLETİ'NE BIRAKILACAĞI YOLUNDA YALDIZLI BİR SÖZ DE VERMİŞTİ.

Fakat İstanbul'da bu öneri yapılırken, Şubat'ın 18'inci, 19'uncu ve 20'nci günlerinde, Yunanların da İzmir'e yeni kuvvet, taşıt, pek çok cephane getirdiğini ve cephelere yollayarak yeni bir saldırıya hazırlandığını biz biliyorduk. Bu bilgimizi –hükûmet işlerine karışmayınız yaygarasına

bakmaksızın– İstanbul Hükûmeti'ne de duyurarak dikkatini çekmekten geri kalmadık.

Yunanlar böylece saldırıya hazırlanırlarken Ali Rıza Paşa hükûmeti başka bir öneri karşısında kalıyor:

"Yunanlar karşısında bulunan Kuvay-ı Milliye'yi üç kilometre geri aldırmak!"

Ali Rıza Paşa hükûmetinin bunu yapamayacağı besbelliydi. Ama amaç, onun düşürülmesi idi. Sadrazam, ister istemez, bu önerinin yerine getirilemeyeceğini yanıt olarak bildirmiş.

3 Mart 1920 günü Yunanlar saldırıya başladı. Gölcük Yaylası'yla Bozdağ'ı ele geçirdiler. İşte bu olay üzerine Ali Rıza Paşa'nın düşünebildiği tek çıkar yol, yerinde daha fazla kalmaktan vazgeçerek hemen çekilip bu sorumlu işten yakayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, Millî Mücadele'yi durdurma konusunda yapılan öneriyi yerine getirmeye çalışmış ama başaramamış olan Ali Rıza Paşa, bu kez de öneriyi uygulattıracağım diye söz verip de bunu başaramazsa İtilaf Devletleri'nce sorumlu tutulması olasılığı da akla gelemez miydi?

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Başkomutan Mister George Milne'in emirlerini uygulattıramadığından ötürü en sonunda hükûmetten çıkarılmak durumunda kalmamış mıydı? Ali Rıza Paşa için de böyle bir işlem yapmaya kalkışılırsa kendisini padişahın koruyabileceğine güvenebilir miydi? Böyle bir durumda, millî isteklerin tek belirme yeri olduğunu söylediği İstanbul'daki Meclisi Millî'ye güvenebilecek miydi? Millî irade adına konuşmasının ve isteklerde bulunmasının artık yeri ve olanağı kalmadığını söyleyerek cezalandıracağım diye gözdağı verdiği Heyet-i Temsiliye'ye dayanmaya gönül indirmeli miydi? Demek ki, kendisi için çekilmekten daha uygun bir şey olamazdı. İşte o da öyle yapmıştır. Ali Rıza Paşa, hükûmete ilk saldırıldığında çekilmesi gerektiği yolundaki uyarmamızı kabul etmedi. Yerinde durmakla yurda yararlı olacağını söyledi. Meclisi Millî de bu bilgisizce görüşü uygun bularak onu yerinde tuttu. Acaba yapılması söz konusu olan ödev, Yunanlara, saldırı hazırlıklarını tamamlayarak yurdun kutsal topraklarından daha bir kısmını çiğnemek ve pek sevgili yurttaşlarımızdan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için gerekli fırsatı hiç ses çıkarmadan bağışlamak mıydı?

PADİŞAH, İŞİN VE DURUMUN GEREĞİNE GÖRE BİR KİŞİYİ SADRAZAMLIĞA SEÇECEĞİNİ BİLDİRİYOR

3 Mart 1920 günlü şifrelerle Rauf ve Kara Vâsıf Beyler hükûmetin çekilme işini haber verirken, Felâh-ı Vatan Grubu başkanının, Meclis başkanı vekillerinin saraya gönderildiklerini de bildiriyorlardı. Bu başkanlar, padişah katına kabul olunmamışlar. Başkâtip ve başmabeyinci ile görüşmeleri buyrulmuş. Grup başkanı, millî teşkilatın padişaha bağlılığını bildirmiş. Sözü hükûmetin çekilmesine getirmiş. Padişah, başkâtip aracılığı ile şu buyruğu bildirmiş: "Bütün milletvekillerine selam. İşin ve durumun ağırlığını ben de onlar kadar anlıyorum. İşin ve durumun gereğine göre bir kişiyi sadrazamlığa seçeceğim. Onun yetkisine el uzatarak arkadaşlarının seçimine karışamam. Ancak, ona, çoğunluk grubuyla anlaşmasını öğütleyeceğim."

BENİ İŞLERE KARIŞTIRMAK İSTEMEYENLER BENDEN HEMEN SONUÇ VERECEK ÖNLEM BEKLİYORLAR

Başkanlardan meydana gelen kurul, teşekkür ederek ayrılmış. Verilmekte olan bilgiler arasında şunlar da vardı: "Milletvekilleri telaşlı; ama, isteğe uygun bir hükûmet kurulacağına güveniyorlar. Yabancıların, Hürriyet ve İtilafçıların ve Nigehbancıların düzenledikleri gerici hareketlerde başarıya ulaşabilmek için Ferit Paşa'yı ya da yakınlarından birini işbaşına getirmeleri de olasıdır. Meclisi, elbette dağıtacaklardır. Padişah katında etkili olacak önlemlerin oraca alınması emirlerinize sunulur."

Efendiler, tuhaf değil midir ki, bugün bunları bildirenler, daha birkaç hafta önce, "Meclis resmî olarak açıldığına göre, bundan sonraki emirlerinizin bana bildirilmesini ve görüşlerinizin her yerde gereği gibi savunulacağına güvenmenizi" diye yazan kişilerdir. Birkaç hafta önce, İstanbul Hükûmeti ile görüş birliğine vararak beni, işlere ve icraata karışmaktan alıkoymak isteyen

kişiler, bugün İstanbul'da hiçbir şey yapmaya güçleri yetmediğini açığa vurarak, buradan, Heyet-i Temsiliye'den etkili önlemler bekliyorlar.

Biz, bu isteği de yerine getireceğiz. Ama bu kişilerin isteği olduğu için değil; bunu, yurdun yararı böyle buyurduğu için...

Efendiler, 3 Mart günü ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul'la haberleşmek ve oradaki durumu anlatmakla geçti. 4 Mart günü, gerek İsmet Paşa'dan ve gerek öbür kişilerden aldığım bilgiler üzerine durumu, genelge ile bütün ordularla teşkilat merkezlerimize ve ulusa bildirdim. Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na şunu yazdım:

Ankara, 4.3.1920

Meclis-i Mebusan Yüce Başkan Vekilliğine

İtilaf Devletleri'nin işlerimize sürekli karışmaları karşısında artık Ali Rıza Paşa hükûmetinin çekilme kararını meclise bildirdiği üzüntüyle haber alınmıştır. Aydın Cephesi'nde, kutsal yurdumuzu ele geçirmeye çalışan düşmanla Kuvay-ı Milliye çarpışmakta ve yurdun her karış toprağına, içten bağlı ve özverili çocukları gömülmektedir. Hiçbir güç, hiçbir yetki, tarihin buyurduğu bu görevden ulusumuzu alıkoymayacaktır. Millî ve yurtsal bağımsızlığımızın sağlanması uğrunda her türlü özveriye hazır bulunan ulusumuzun kutsal coşkusunu, ancak ulusun tam güvenebileceği bir hükûmetin işbaşına getirilmesi yatıştırabilir. Bütün ulus, bu tarihsel günlerde, millî iradenin koşulsuz vekilliğini üzerlerine almış bulunan milletvekillerinin kesin kararlarını sabırsızlıkla beklemektedir. Yurda ve tarihe karşı yüklendiğimiz büyük sorumluluğu ve bütün dünyanın, kürsünüze çevrili olan dikkatli bakışlarını düşünerek, ulusun özverili kararlılığına uygun kararlar alacağınıza güvendiğimizi ve yurtseverce çalışmalarınızda bütün ulusun sizinle birlik ve size destek olduğunu bilginize sunarız efendim.

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Padişaha da şu telgrafı çektim efendiler:

Ankara, 4 Mart 1920

Padişah Hazretleri'ne

İtilaf Devletleri'nin, bağımsızlığa ve onura dokunan saldırılarına ve ateşkes antlaşmasına uymayan karışmalarına ve davranışlarına daha çok dayanamayan hükûmetin çekilmesiyle yüce devletinizde yeniden bir hükûmet bunalımı belirmesi, ulus kamuoyunda derin bir heyecan uyandırmıştır. Yüce padişahlık ve halifeliğinizin çevresinde düşünce ve ülkü birliğine vararak, yüce bağımsızlığınız ve dokunulmazlığınız ve yüce devletinizin ülke bütünlüğü için son özveriyi göze almış olan bütün uyruklarınız, düşmanlarca yönetilen bazı karıştırıcılık ve kargaşa düzenlerinden dolayı öteden beri üzgün ve kaygılı bir durumda olup hükûmet bunalımının elden geldiğince çabuk giderilmesini ve millî amaçları gereği gibi gerçekleştirebilecek saygın bir hükûmet kurulmasını beklemektedir. Meclisi Millî'nin çoğunluk grubunda yoğunlaşan millî istek ve eğilimlerin yüce katınızca da destekleneceğine, bütün uyruklarınız gibi kurulumuz da inanmaktadır. Ancak, içteki ve dıştaki bin türlü tutkunun kabarması üzerine dirliği ve esenliği bozulma korkusu geçiren ülkemizin, millî vicdana güven veremeyecek bir hükûmet başkanına bir dakika bile katlanamayacağını ve Tanrı esirgesin, böyle bir durum ortaya çıkarsa bunun Osmanlı Devleti tarihinde benzeri görülmeyen acı olaylara yol açacağını, yüce padişahlık katının bilgilerine sunmayı bir yurt ödevi sayarız. Buyruk padişahımızındır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi adına
Mustafa Kemal

Bu telgrafın birer örneğini, bilgi için Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na ve kolordu komutanlarına yollamakla birlikte, birer örneğini de İstanbul gazetelerine ve Matbuat Cemiyeti'ne [Basın Derneği] vermesini İstanbul telgrafhanesine buyurduk. Bundan başka efendiler, komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk merkez kurullarına ayrıca şu genelgeyi de yolladık:

4 Mart 1920

İtilaf Devletleri'nin katlanılmaz bir duruma gelen karışmalarından ve baskılarından ötürü hükûmet, dünkü 3 Mart günü çekilmiştir. Aldığımız sağlam haberlere göre hükûmet, Ferit Paşa'nın ya da ona benzer birinin işbaşına getirilmesini ve İstanbul'da yabancıların isteklerine hizmet edecek bir halifelik danışma kurulu kurulmasını sağlamak üzere dış düşmanlarca yönetilen ve karşıcıl partilerin aracılığıyla kurulan bir komitenin çalışmalarının sonucu olarak düşürülmüştür. Açıkça, komitenin çalışmasına yol açmak için İtilaf Devletleri, ilkin hükûmeti çekilmeye zorlayacak baskılar yapmışlardır. Durumun bu ağırlığı karşısında elbette Meclis-i Mebusan gereği gibi etkin girişimler yapmaktadır. Ancak, bu girişimlerin fiilî olarak desteklenmesi için millî amaçları gerçekleştiremeyecek bir hükûmet başkanına ulusun katlanamayacağını çok sert bir dille padişahlık katına, Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na ve basına bildirmek gerekir. Bu telgraf alınınca, dakika bile geçirilmeksizin, bu yolda telgraflar hazırlanarak bu gece her halde çekilmesinin sağlanmasını, buraya da yarın sabaha dek bilgi verilmesini önemle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi adına
Mustafa Kemal

SALİH PAŞA SADRAZAM OLUYOR

SONUNDA, 6 MART GÜNÜ, KİM VE NE OLDUĞUNU ANLAYAMADIĞIMIZ BİR KİŞİDEN ŞU HABERİ ALDIK:

Dersaadet [İstanbul], 6 Mart 1920

Heyet-i Temsiliye'ye

Sadrazamlık görevinin Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya verildiği bilgilerine sunulur.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Genel Kâtip Vekili
Halit

Bu telgrafın ardından şu telgraf geldi:

Meclis-i Mebusan, 6 Mart 1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Kutlu Halife Hazretleri, şimdi Meclis-i Mebusan başkanını yüksek makamlarına buyur ederek sadrazamlık görevini, Âyan üyelerinden eski Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya verdiklerini bildirmişlerdir. Salih Paşa da hükûmeti kurma işiyle uğraşmakta olduğundan bunalımın yarın akşama dek büsbütün ortadan kalkacağı bildirilir.

Meclis-i Mebusan Başkanı
Celâlettin Arif

Efendiler, Rauf Bey'in de o gün, fakat daha hükûmet başkanı belli olmadan verdiği bilgiler vardır. Dikkate değer olduğu için bu bilgileri veren telgrafı olduğu gibi sunuyorum:

Kişiye özel, çok acildir.
Dakika geciktirilemez.

Harbiye, 6 Mart 1920

Ankara'da 20. Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

1- Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her ikisine de sadrazamlık önerilmemiştir. Vekillik eden hükûmet de kimin olacağını bilmiyor. Eski Dahiliye Nazırı Reşit Bey'in Saray ile Fransa ve İngiltere elçilikleri arasında gidip gelmekte olduğu sağlam yerden öğreniliyor. Bir söylentiye göre, kendisinin sadrazamlığa getirileceği sanılıyor. Önceki gece Padişah Hazretleri, Tevfik Paşa'yı kabul etti. Daha sonra Ferit Paşa'yı kabul ederek, saat beşten on sonraya dek görüştü. Dünkü cuma günü Balta Limanı'nda Ali Kemal ve eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali'nin de bulunduğu bir toplantıda uzun görüşmeler oldu. Daha sonra Rahip Frew da katılarak Ali Kemal'in evinde görüşmeler sürdürüldü. Celâlettin Arif Bey, dün saat dörtten sonra padişah katına kabul olundu. Durumun şimdiki bunalımın sürüp gitmesini kaldıramayacağından yurdun ve Millet Meclisi'nin güveneceği bir hükûmetin bir an önce işbaşına getirilmesi için Celâlettin Arif Bey'in birkaç kez ileri

sürdüğü dileğe karşı Padişah Hazretleri, durumun inceliğini onun gibi anladığını ve Kuvay-ı Milliye'nin gerekliliğine inandığını bildirdikten sonra, içeride ve dışarıda güven sağlayabilecek bir kişinin çabuk atanamayacağı ve pazara dek düşünmek gerektiği yolunda karşılık vermişler. Daha önce bilginize sunduğum olaylardan sezinlediğime göre padişah İngilizlerle konuşup haberleşmektedir ve Londra'dan gelecek yanıtı beklemektedir. Herhalde durum pek bunalımlıdır. İngilizlerden umutlu olurlarsa, Ferit Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi bile uzak görülemez. Kısacası, şimdiye değin padişah doğrudan doğruya Tevfik ve Ferit Paşalardan başka kimseyi kabul etmemiş ve Ferit Paşa ile görüşmesi de gizli olmuştur. Saray adamlarından güveninizi kazanmış olduğunu bildiğim bir kişi, perşembe günü, padişahın pek yakınları adına beni özel olarak gördü ve düşüncemi sordu. Sorusuna yanıt olarak, padişahlık yararına, devlet ve ulus yararına işleri yoluna koyacak kişinin siz olabileceğinizi; fakat şu sırada işgalde bulunan İstanbul'a dönemeyeceğinize göre, İzzet Paşa'nın sadrazam olması gerektiğini açık bir dille söyledim. Salih Paşa, meclisin kapatılabileceğini de sezdiriyor. Birinci Başkan Vekili Hüseyin Kâzım Bey'in de sarayla ve İngilizlerle meclis adına dolaplar çevirdiği anlaşılıyor. Bilgilerinize sunulur.

Celâlettin Arif Bey bugün saraya gidecek. Durumu çok açık olarak padişaha anlatacak, muhalifleri işbaşına getirirse Anadolu'daki teşkilatların sarsılacağını, böylece, doğudaki kendileri için zararlı olan ilkelerin ülkemize gireceğini ve halifeliğin Müslümanlar gözünde ne duruma düşeceğini açıklayacak ve Anadolu'dan, millî teşkilat merkezlerinden bu konuda gelen bütün telgrafları gösterecek ve bununla ilgili olarak ayrıca yazılı bir rapor sunacaktır. Rapor birlikte yazılmıştır. Örneğini sonra sunarız. (Rauf)

2- Bu telgraf, 6.3.1920 günü saat 17.45 sonrasında Harbiye Telgrafhanesi'ne verilmiştir.

Harbiye Nazırlığı Başyaveri
Salih

Efendiler, Rauf Bey'in, sadrazam bulmak söz konusu olurken benden söz açması elbette gereksizdi. Aramızda hiç böyle bir söz konuşulmuş değildi. Ben aslında İstanbul Hükûmeti'nin yaşayacağından umutlu değildim. Osmanlı Devleti'nin yaşamını bitirdiğine ise çoktan inanmıştım. Osmanlı Devleti'nin sadrazamlığını üzerime almak gibi cılız ve anlamsız bir düşüncenin benim kafamda yeri olamayacağı kuşkusuzdu. Ben, doğal bir biçimde geçmekte olan devrim evrelerini soğukkanlılıkla izlerken, yarının önlemlerinden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, söz konusu ettiği Celâlettin Bey'in raporu örneğini de gönderdi. Hükûmet kurulduktan sonra da şu bilgiyi verdi:

Harbiye, 8.3.1920

20. Kolordu Komutan Vekilliği'ne

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

1- Hükûmet şöyle kurulmuştur: Sadrazam Salih Paşa, şeyhülislam yerinde, dahiliye yerinde, Hariciye Safa Bey yerinde, Harbiye yerinde, Bahriye Salih Paşa vekil olarak, Nafıa Tevfik Bey asıl olarak, Maliye Tevfik Bey vekil olarak, Devlet Şûrası Abdurrahman Şeref Bey vekil olarak, Maarif Abdurrahman Şeref Bey asıl olarak, Evkaf eski Şeyhülislam Ömer Hulûsi Efendi asıl olarak, Adliye Celâl Bey, Ticaret Defterhane Emini Ziya Bey.

2- Celâl Bey'in tutumunu bilmiyoruz. Bu kuruluş, Damat Ferit Paşa'ya zaman kazandırmak için Sarayın bir düzenidir. Salih Paşa, bir bunalımı önleyerek bu yolda yurda yararlı bir hizmet gördüğü inancındadır. Bizim düşüncemiz bu hükûmete güvenoyu vermemektir ve bunu, grupta sağlamaya çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi şimdi de vardır. Buna göre durumun güven altına alınması emirlerinize sunulur.

3- Dikkate değer olarak şunu da bilgilerinize sunalım ki, Salih Paşa, Meclis-i Mebusan'dan nazır alamayacağı anlaşıldıktan sonra, dışarıdan alacağı kişileri seçerken grubun görüşünü soracaktı. Oysa, şimdi bundan da vazgeçerek adları bildirilen kişilerle hükûmeti kendiliğinden kurmuştur efendim (Rauf).

Harbiye Başyaveri
Salih

İSTANBUL'UN İŞGALİ

EFENDİLER, İSTANBUL'DA 10. TÜMEN KOMUTANINDAN ANKARA'DA 20. KOLORDU KOMUTANLIĞI'NA 9 MART 1920 GÜN VE 465 SAYILI ŞİFRE İLE KAPATILMIŞ BİR YAZI, 14 MART 1920 GÜNÜ GELDİ. AÇILMIŞI ŞU İDİ:

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

İngilizlerin Türk Ocağı binasına el koymaları üzerine, Millî Talim ve Terbiye binasına taşınan ocağın bu yeni taşındığı yer de dün öğleyin gene İngilizlerce yeniden işgal edilmiştir efendim. 9 Mart 1920 (Hâdi).

Efendiler, 1920 yılı Mart'ının 16'ncı günü öğleden önce saat onda, makine başında şöyle bir telgraf verildi:

İstanbul, 16.3.1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Bu sabah Şehzadebaşı'ndaki Mızıka Karakolu'nu İngilizler basıp oradaki askerlerle İngilizler çarpışarak, sonunda, şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Bilgilerinize sunulur.

Manastırlı Hamdi

▸ *Mustafa Kemal Paşa ve Kâzım Karabekir.*

Ben bu telgrafın altına kurşun kalemle "Tezelden kolordulara benim imzamla, M. Kemal" işaretini koyduktan sonra, bu telgrafı verenden açıklayıcı bilgi almaya başladım. Manastırlı Hamdi Efendi durmadan bilgi vermeyi sürdürdü:

Bizim en güvendiğimiz bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil herkes, yani gelenler söylüyorlar. Şimdi de Harbiye'ye girdiklerini haber aldık. Dahası, Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz erleri olduğunu öğrendik; fakat telgrafhaneyi işgal edip etmeyecekleri belli değildir.

Bu sırada efendiler, Harbiye telgrafhanesinden görevli Ali, bilgi vermeye başladı:

Sabahleyin İngilizler basarak, altı kişi şehit oldu; on beşe yakın da yaralı var. Şimdi İngiliz erleri dolaşıyor. Şimdi, işte İngiliz erleri Harbiye Nazırlığı'na giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Telgrafı kes! İngilizler buradadır.

Yeniden Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu:

Paşa Hazretleri, Harbiye telgrafhanesini de İngiliz deniz erleri işgal edip telgrafı kestiği gibi, bir yandan da Tophane'ye giriyorlar. Bir yandan da zırhlılardan asker çıkarılıyor. Durum ağırlaşıyor efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit, 15 yaralımız vardır. Paşa Hazretleri, yüce emirlerinizi bekliyorum.
16 Mart 1920.

Hamdi

Hamdi Efendi devam etti:

Sabahleyin bizim erler uykuda iken, İngiliz deniz erleri karakola gelip işgal ediyor. Erlerimiz uykudan şaşkın kalkınca çarpışmaya başlanılıyor. Sonunda bizden altı kişi şehit oluyor, on beş kişi yaralanıyor. Bunun üzerine, önceden bu alçaklığı tasarlamışlar ki, hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu bölgesini ve Tophane'yi işgal etmişler. Bir yandan da Harbiye Nazırlığı'nı işgal etmişler. Dahası, şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesi bulunamıyor. Şimdi de haber almış olduğuma göre, Derince'ye dek yayılıyorlarmış efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasına da el koydular sanırım. Tanrı korusun. Buraya da gelmesinler. İşte Beyoğlu telgraf görevlileri, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.

Bir saate dek burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım efendim.

Rahmetli Hayati Bey, ilk haberi veren telgrafı üzerine benim yaptığım işarete uygun olarak verilen bilgileri özetlemiş. Rumeli ve Anadolu'daki bütün komutanların adreslerine çektiriyordu. Bir an önce İstanbul üzerinden Edirne'ye çektirilmesini söylemiştim. Hamdi Efendi:

"Yüce emirleriniz yerine getiriliyor. Edirne'ye yazıyorum, bütün merkezleri hazır ettirdik," diye bildirdi. Hamdi Efendi'den:

"Milletvekilleri için bir haber aldınız mı? Meclis-i Mebusan telgrafhanesi ile haberleşme oluyor mu?" diye sordum. Hamdi Efendi:

"Evet oluyor. 14. Kolordu Komutanı hazır. Paşa istiyordu, verelim mi?"

Efendiler, bundan sonra artık Hamdi Efendi'nin sözünü işitmedik. İstanbul telgraf merkezinin de işgal edilmiş olduğu kanısına vardık.

▸ *İstanbul'un işgali*

YABANCI DEVLETLERE GÖNDERDİĞİM PROTESTO

EFENDİLER, O GÜN TÜRLÜ ARAÇLARLA ŞU PROTESTOYU GÖNDERDİM:

16 Mart 1920

Protesto

İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalyan Siyasal Temsilcilerine, Amerika Siyasal Temsilcisine, Bütün Tarafsız Devletler Dışişleri Bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Millet Meclislerine verilmek üzere Antalya'da İtalyan Temsilciliğine

Millî bağımsızlığımızı temsil eden Meclis-i Mebusan ile birlikte İstanbul'da bütün resmî daireler İtilaf Devletleri'nin askerî güçlerince resmen ve zorla işgal edilmiş; bu arada, millî amaçlara uygun iş gören birçok yurtsever kimselerin tutuklanmasına da girişilmiştir. Osmanlı milletinin siyasal egemenliğine ve özgürlüğüne indirilen bu son yumruk; hayatımızı ve varlığımızı, ne pahasına olursa olsun, savunmaya kararlı olan biz Osmanlılardan çok, yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün ilkelere; özgürlük ve ulus duygusu gibi bugünkü insan topluluklarının temeli olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiş demektir.

Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz mücadelenin kutsallığına ve hiçbir gücün bir ulusu yaşamak hakkından yoksun bırakamayacağına inanıyoruz. Tarihin bugüne dek yazmadığı nitelikte bir suikast olan ve Wilson İlkeleri'ne göre düzenlenmiş bir ateşkes antlaşması ile ulusumuzu savunma araçlarından yoksun etmek gibi bir düzene dayanılarak yapıldığı için, ilgili ulusların şeref ve onurlarıyla da bağdaşmayan bu davranış üzerine yargıya varmayı, resmî Avrupa ve Amerika'nın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sının (Amerika'ya altı çizilen kısım yazılmamıştır [gönderilmemiştir]. Yalnız "Amerika'nın" sözü yazılmıştır.) vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa son olarak bir daha dünyanın dikkatini çekeriz. Davamızın yasallığı ve kutsallığı, bu güç zamanlarda, Tanrı'dan sonra en büyük desteğimizdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

Heyet-i Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

O günün gecesinde şu direktifi genelge ile bildirdim:

Şifre 16.3.1920

Bütün Vali ve Komutanlara

İstanbul'un ve resmî dairelerin, özellikle Meclis-i Mebusan'ın, İtilaf Devletleri'nce resmen ve zorla işgal edilmiş olması ve bu eylemin, ateşkes antlaşması ile ulusu silahından yoksun ettikten sonra yapılması söz konusu edilerek, İtilaf Devletleri temsilcilerine ve bütün tarafsız devletler dışişleri bakanlıklarıyla İtilaf Devletleri'nin Millet Meclisi başkanlıklarına protesto telgrafları çekilmek üzere gösteri toplantıları yapılması gerekli görülmektedir. Protesto telgraflarında özellikle, bu saldırının, Osmanlı egemenliğinden daha çok, yirmi yüzyıllık bir uygarlık ve insanlığın ortaya koyduğu özgürlük, ulusçuluk ve yurtseverlik ilkelerini vurmak olacağı ve Osmanlı milletinin varlığını ve bağımsızlığını savunma konusundaki kararlılığına ve inancına bu olayın hiçbir etki yapamayacağı, yalnız uygar ulusların bu saldırıya göz yummakla büyük bir tarihsel sorumluluk altına girmiş olacakları belirtilmelidir. Tarafsız devletlerin Dışişleri Bakanlarıyla Millet Meclisi başkanlıklarına çekilecek telgraflar, İstanbul'da ilgili makamlara verilmekle birlikte, Antalya'daki İtalyan temsilcisi aracılığıyla da verilmelidir. Protesto telgraflarının birer örneğinin de buraya gönderilmesini rica ederiz.

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Şifre 16.3.1920

Albay Refet Bey'e

Son olaylar dolayısıyla her yerde yapılan gösteri toplantıları sonunda çekilecek protesto telgraflarının birer örneğinin de İtilaf Devletleri'nin toplantı halinde bulunan Millet Meclisi başkanlıklarına ve tarafsız devletlerin de Dışişleri Bakanlıklarına gönderilmesini yararlı sayıyoruz. Antalya'daki İtalyan temsilcisinin bu işe yardımını sağlamanızı rica ederiz.

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

ULUSA YAYIMLADIĞIM BİLDİRİ

EFENDİLER, GENE O GÜN ULUSA ŞU BİLDİRİYİ YAYIMLADIM:

Bildiri

Bütün Komutanlara,

Vali ve Mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine,
Belediye Başkanlıklarına,
Basın Derneği'ne

İtilaf Devletleri'nin şimdiye dek ülkemizi bölüşmeye yol bulmak için giriştikleri çeşitli önlemler biliniyor. Önce, Ferit Paşa ile anlaşarak ulusu savunmasız bir durumda yabancı yönetimine tutsak etmek ve yurdun çeşitli önemli yerlerini savaşı kazanan devletlerin sömürgelerine katmak düşünülmüştü. Kuvay-ı Milliye'nin, milletin genel desteği ile bağımsızlığı savunmada gösterdiği kararlılık ve direniş bu düşünceyi altüst etti. İkincisi, Kuvay-ı Milliye'yi aldatarak ve ondan izin alarak doğuda üstünlük sağlama siyaseti gütmek için Heyet-i Temsiliye'ye başvuruldu. Kurul, milletin bağımsızlığını ve ülkenin bütünlüğünü sağlamadıkça ve özellikle düşman elindeki yerlerin boşaltılmasına girişilmedikçe, hiçbir türlü görüşmeye yanaşmadı. Üçüncüsü, Kuvay-ı Milliye ile iş birliği yapan hükûmetlerin işlerine karışarak millî birliği sarsma ve haince karşı koymaları özendirip daha çok kötülüğe sürükleme yolu tutuldu. Millî birliğin meydana getirdiği direnme ve dayanışma karşısında bu saldırılar da eridi. Dördüncüsü, yurdun alın yazısı üzerine kaygı verici kararlar alındığından söz edilerek kamuoyuna baskı yapılmaya başlandı. Namusu ve yurdu koruma uğrunda her türlü özveriyi göze almış olan Osmanlı milletinin dayancı ve direnci önünde, bu korkutmalar da işe yaramadı. En sonunda, bugün İstanbul'u zorla işgal ederek Osmanlı Devleti'nin yedi yüzyıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Açıkçası, bugün Türk ulusu, uygarlık yeteneğini, yaşama ve bağımsızlık hakkını ve bütün geleceğini savunmaya çağrıldı. İnsanlık dünyasının beğenisi, İslam dünyasının kurtuluş dilekleri, yüksek halifeliğin yabancı etkilerden kurtarılmasına ve millî bağımsızlığın geçmişteki şanımıza yaraşır bir inançla savunulup sağlanmasına bağlıdır. Giriştiğimiz bağımsızlık ve yurt savaşında Cenab-ı Hak'kın yardım ve inayeti bizimledir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi adına
Mustafa Kemal

Efendiler, bir yandan da bütün İslam dünyasına seslenerek bu saldırıyı bir bildiri ile ayrıntılı olarak çeşitli araçlarla ilan ettik. Efendiler, olay üzerine daha çok bilgi almayı beklemeksizin, telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi'nin verdiği bilgiden ve bu bilgiyi destekleyen, İşgal Kuvvetleri bildiriminden durumun içyüzünü anlayarak, gerekli gördüğüm acil önlemleri, açıklandığı üzere, hemen işgal günü aldım ve uyguladım. İstanbul'un işgali ve yapılan tutuklamalar üzerine çeşitli kaynaklardan birbirini tutmaz ve abartılmış bilgiler gelmeye başladı. Biz de çeşitli yollarla soruşturmaları sürdürdük. Yasama görevlerini yapmaya olanak göremeyerek dağılan milletvekillerinin ve kimi kişilerin İstanbul'dan kaçıp Ankara'ya gelmekte oldukları anlaşıldı. Yolculuklarını kolaylaştırmak için geçecekleri yerlerdeki ilgililere gerekli emirleri verdim.

▸ *İlk meclis binası, Ankara.*

OLAĞANÜSTÜ YETKİLİ BİR MECLİSİN ANKARA'DA TOPLANMASI KARARI

EFENDİLER, 16 MART'TA İSTANBUL'UN İŞGALİ GERÇEKLEŞİR GERÇEKLEŞMEZ, ALDIĞIM ÖNLEMLER ARASINDA DAHA BİRTAKIM ÖNLEMLER VARDIR Kİ ONLARI BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İLK AÇILIŞINDA BİLDİRMİŞ OLDUĞUM İÇİN BURADA YENİDEN AYRINTIYA GİRMEDİM.

Örneğin: Eskişehir ve Afyonkarahisar'daki yabancı birliklerinin silahlarının alınması ya da oradan uzaklaştırılmaları; Geyve, Ulukışla yakınlarında demiryollarının işlemez duruma getirilmesi ve Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmaları vb. gibi önlemlerle ilgili ayrıntıları, Büyük Millet Meclisi'nin ilk tutanaklarında okumuşsunuzdur. Bu önlemler arasında en önemlisi, olağanüstü yetkili bir meclisin Ankara'da toplanmasını sağlama amacını güden millî ve yurt görevlerimizle ilgili karar ve bu kararın uygulanmasıdır.

Efendiler, bu konudaki kararımızı ve bu kararın nasıl uygulanacağını gösteren bir bildirimi, 19 Mart 1920'de, yani İstanbul'un işgalinden üç gün sonra yayımladım.

Efendiler, bu konu üzerinde iki gün kadar komutanlarla makine başında görüşerek düşüncelerini öğrendim. Ben ilk yaptığım karalamada "Kurucu Meclis" deyimini kullanmıştım. Amacım da toplanacak meclise devletin yönetim biçimini değiştirme yetkisi verilmesini ilk anda sağlamak idi. Ama bu terimin kullanılmasındaki amacı gereği gibi açıklayamadığım için, ya da açıklamak istemediğim için, halkın alışkın olmadığı bir terimdir diye, Erzurum ve Sivas'tan uyarıldım. Bunun üzerine "Olağanüstü yetkili bir Meclis" demekle yetindim.

İllere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına

Devlet başkentinin de İtilaf Devletleri'nce resmî olarak işgali; yasama, adalet ve yürütme gücünden meydana gelen millî devlet gücünü kırmış ve Meclis-i Mebusan, bu durum karşısında görev yapamayacağını hükûmete resmî olarak bildirerek dağılmıştır. Şu duruma göre devlet başkentinin korunmasını, ulusun bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak önlemleri düşünüp uygulamak üzere ulusça olağanüstü yetki verilecek bir

meclisin Ankara'da toplantıya çağrılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zorunlu görülmüştür. Bunun için, aşağıda bildirilen direktif gereğince, seçimlerin yapılmasını yurtseverlik onurunuz ve anlayışınızdan beklerim:

1- Ankara'da, olağanüstü yetkili bir meclis, ulusun işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır.

2- Bu meclise üye olarak seçilecek kişiler, milletvekilleri ile ilgili yasal hükümlere uyacaklardır.

3- Seçimde, sancaklar seçim bölgesi olacaktır.

4- Her sancaktan beş üye seçilecektir.

5- Her sancakta, ilçelerden gelecek ikinci seçmenlerle sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden ve sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından; illerde, il merkez kurullarından ve il yönetim kurulu ile il merkezlerindeki belediye meclisinden ve il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşmuş gelecek bir kurulca özdeş günde ve özdeş oturumda seçim yapılacaktır.

6- Bu meclis üyeliğine, her parti, her topluluk ve dernekçe aday gösterilebileceği gibi, her kişinin de bu kutsal mücadeleye fiilî olarak katılması için bağımsız adaylığını istediği yerden koymaya hakkı vardır.

7- Seçimlere her yerin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçimin doğru yapılmasından sorumlu olacaktır.

8- Seçim, gizli oyla ve salt çoğunlukla yapılacak; oyları kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi, kurul önünde sayacaklardır.

9- Seçim sonunda, bütün kurul üyelerinin imza edecekleri ya da kendi mühürleri ile mühürleyecekleri üç tane tutanak düzenlenecek; bir tanesi yerinde alıkonularak, öteki iki taneden biri seçilen kişiye verilecek, öteki de Meclis'e gönderilecektir.

10- Üyelerin alacakları ödenek, daha sonra Meclis'çe kararlaştırılacaktır. Ancak, geliş yollukları seçimi yapan kurulların zorunlu giderleri olarak, uygun görecekleri tutarlar üzerinden, her yerin hükûmetince sağlanacaktır.

11- Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlamak üzere bitirilerek, üyeler yola çıkarılacak ve sonuç, üyelerin adlarıyla birlikte hemen bildirilecektir.

12- Bu telgrafın varış saati bildirilecektir.

Ek: Kolordu komutanlarına, illere, bağımsız sancaklara bildirilmiştir.

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Efendiler, bir hafta içinde, çeşitli yönlerden Ankara'ya gelmekte olan milletvekilleriyle, telgraf görüşmeleriyle ilişki kuruldu. Kendilerine, acılarını azaltmaya ve içgüçlerini artırmaya yarayacak bilgiler verildi. İstanbul'da artık bizim görüşümüzü izleyecek kimse kalmamıştı. Aylarca ve çeşitli yol ve yöntemlerle uyarılarda bulunduğumuz halde, bizim dediğimiz biçimde örgütler kurmayıp Karakol Cemiyeti'ni kurup geliştirmeye çalışanların kimileri Malta'ya gitmiş ve İstanbul'da üyelerinin varlıklarından ve çalışmalarından bir iz kalmamıştı. Orada yeniden teşkilat kurmak için çok sıkıntılı çalışmalar yapmak ve o zamanki durumumuza göre gücümüzün üstünde para harcamak zorunda kaldım.

Saygıdeğer efendiler, genel konuşmam arasında bir iki yerde, benim İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'a başkan seçilmem konusuyla ilgili sorundan ve bununla güdülen amaçtan söz etmiştim. Bunun sağlanamamış olmasından, küçük bir zorluk ile karşılaştığımı da bildirmiştim. Gerçekten, İstanbul'da Meclis saldırıya uğrayıp dağılınca, milletvekillerini toplamak ve özellikle, daha önce açıkladığım gibi bir meclis kurmaya girişebilmek için bir an duraksadım. Meclis-i Mebusan başkanı bulunan Celâlettin Arif Bey'in Ankara'ya gelip gelmeyeceğini kuşkusuz bilemiyordum. Gelecek olursa, onun gelişini beklemeyi ve çağrıyı onun aracılığıyla yaptırmayı düşündüm. Ama durum pek çok hızlı ve tezlikle davranmayı gerektiriyordu. Bilinmeyen bir olasılığı bekleyerek zaman yitirmeyi uygun bulmadım. Ama vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için de bir iki gün telgraf başında bütün komutanların düşündüklerini dinlemekle vakit geçirmeye zorunluluk duydum. Celâlettin Arif Bey'le Mart'ın 27/28'inci gecesi Düzce'ye varışında, bağlantı kurulmuştu. Kendisine şu telgrafı yazdım:

Sayı 34

Ankara,

27.3.1920

Düzce'de Meclis-i Mebusan Sayın Başkanı
Celâlettin Arif Beyefendi'ye

İstanbul'u İngilizlerin resmî ve fiilî olarak işgal etmeleri üzerine devlet kuvvetlerinin tutsak edilmesi ve baskı altına alınması ve Meclis-i Mebusan'a saldırılmakla ulusun bağımsızlığına ve millî onura saldırılmış olması; bu yüzden milletvekillerinin, ülkenin alın yazısı ile ilgili görevlerini yapamayacakları kanısına vararak ulusun bağrına sığınmak zorunda kalmaları, devletin ve ulusun bütün kuvvetlerini emri ve denetimi altında bulunduracak bir olağanüstü meclise pek çok gereksinme doğurmuş olduğundan, Ankara'da olağanüstü yetkileri olan bir meclis toplamaya Heyet-i Temsiliye'nin karar verdiği ve gereğinin yapılmasının genelge ile her yere bildirildiği sizce de bilinmektedir. Bu konu ile ilgili olan 19.3.1920 günlü genel bildirimi okuyarak, bunu desteklemek ve seçimlerin çabuklaştırılmasını ve toplantının bir an önce yapılmasını sağlamak amacıyla, bizim görüşümüze sizin de katıldığınızı kamuoyuna kısa bir bildiri ile şimdiden duyurmayı yararlı görüyoruz. Yüce cevabınızı beklemekteyim efendim.

Mustafa Kemal

▸ *İstanbul'un işgalinden sonra İstiklal Caddesi'nde düzenlenen bir karşılama, Ocak 1919.*

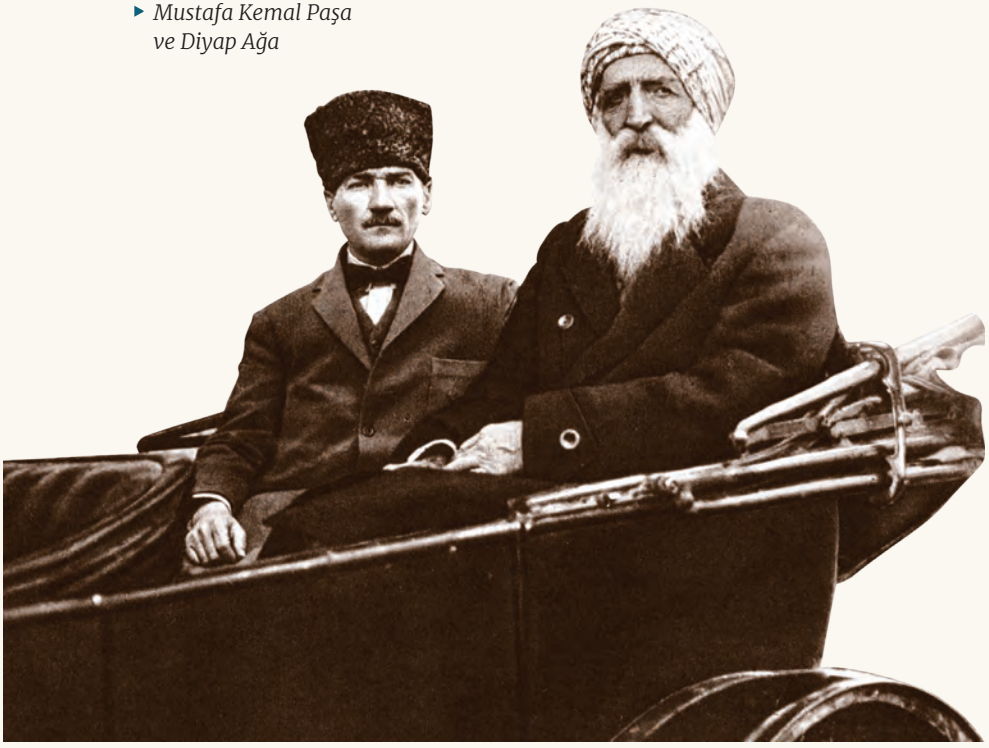

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANIYOR

EFENDİLER, BU GİBİ OLAYLARA BUNDAN SONRA GENİŞ ÖLÇÜDE RASTLAYACAĞIZ.

Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasını ve açılmasını sağlamak için çalıştığımız günlerde bizi en çok uğraştıran, Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesindeki yerlerden başlayıp Nallıhan, Beypazarı üzerinden Ankara'ya yaklaşacak gibi görünen gericilik ve ayaklanma dalgaları olmuştur. Ben, bir yandan bu dalgaların durdurulmasına çalışırken bir yandan da Ankara'da toplanmakta olan ve genel durumu henüz gereği gibi bilmeyen milletvekillerini, korkulu olaylar karşısında bırakmamak ve bu gibi olayların ortaya çıkmasıyla Meclis'in toplanamaması gibi uğursuz olasılıkları önleme çarelerini düşünüyordum. Bunun için, Meclis'in açılmasında pek çok tez canlılık gösteriyordum. Sonunda, gelebilmiş milletvekilleriyle yetinerek Meclis'in, Nisan'ın yirmi üçüncü Cuma günü açılmasına karar verildi. Bu karar üzerine, 21 Nisan 1920 günü genelge olarak yayımladığım bildiride yazılanları, o günün duygu ve anlayışına ne denli uymak zorunluluğu bulunduğunu gösterir bir belge olması bakımından, olduğu gibi bilginize sunmayı uygun görüyorum.

▸ *Mustafa Kemal Paşa ve Diyap Ağa*

Tel: Çok acildir.

Ankara, 21.4.1920

Ankara'ya acil yazı gönderilmesi

Kolordulara (14. Kolordu Komutanı Vekilliğine), 61. Tümen Komutanlığı'na, Refet Beyefendi'ye, Bütün İllere, Bağımsız Sancaklara, Müdafaa-i Hukuk Merkez Kurullarına, Belediye Başkanlıklarına

1- Tanrı'nın yardımıyla Nisan'ın yirmi üçüncü Cuma günü, cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2- Yurdun bağımsızlığı, yüce halifelik ve saltanatın kurtarılması gibi en önemli ve ölüm dirimle ilgili görevleri yapacak olan bu Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya rastlatmakla o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle birlikte, kutlu Hacı Bayram Camisi'nde cuma namazı kılınarak Kur'an'ın ve namazın nurlarından ışıklanılacak ve güç kazanılacaktır. Namazdan sonra, Peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal sancak alınarak özel daireye [Meclis'e] gidilecektir. Toplantı yerine girilmeden önce bir dua

okunarak kurbanlar kesilecektir. İşbu törende, camiden başlayarak, Meclis'e kadar, Kolordu Komutanlığı'nca askerî birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.

3- Bugünün kutsallığını pekiştirmek için bugünden başlayarak il merkezinde, Vali Beyefendi Hazretleri'nin düzenleyeceği üzere, hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacak ve hatimin son bölümleri, uğur için cuma günü namazdan sonra Meclis'in toplantı yeri önünde okunup bitirilecektir.

4- Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde, yukarıda belirtildiği gibi şimdiden hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacak; cuma günü ezandan önce minarelerde sela verilecek; hutbe okunurken Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin şanlı adı anıldığı sırada, kendisinin, ülkesinin ve bütün uyruklarının bir an önce kurtulmaları ve mutluluğa ermeleri için ayrıca dua edilecek; cuma namazı kılındıktan sonra da hatim tamamlanarak yüce halifelik ve saltanatın ve bütün yurt parçalarının kurtarılması amacıyla yapılan millî çalışmaların önemini ve kutsallığını ve her yurttaşın, kendi vekillerinden meydana gelmiş olan Büyük Millet Meclisi'nce verilecek yurt ödevlerini yapmak zorunda olduğunu anlatan dinsel söylevler verilecektir. Daha sonra, Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, yurdumuzun ve ulusumuzun kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal tören yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra, Osmanlı ülkesinin her yerinde, hükûmet konağına gidilerek, Meclis'in açılışından dolayı resmî kutlamalarda bulunulacaktır. Her yerde cuma namazından önce, uygun görülecek şekilde "Mevlit" okunacaktır.

5- Bu bildirimin hemen yayılması için her araca başvurulacak ve tezelden köylere, en küçük askerî birliklere, yurttaki bütün teşkilatlara ve kurumlara ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca büyük kâğıtlara yazılarak her yere asılacak ve yapılabilen yerlerde bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6- Cenab-ı Hak'tan tam başarıya ulaştırmasını yakarırız.

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

22 Nisan 1920 günü de şu küçük bildiriyi yayımladım:

22.4.1920

Telgraf dakika geciktirilmeyecektir.

Bütün İllerle Bağımsız Sancaklara, Kolordulara,

Nazilli'de Albay Refet Beyefendi'ye, Bursa'da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne, Bursa'da 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Beyefendi'ye, Balıkesir'de 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım Beyefendi'ye,

Allah'ın yardımıyla Nisan'ın 23'üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından o günden sonra bütün sivil ve askerî makamların ve bütün ulusun başvuracağı en yüce kat, adı geçen meclis olacaktır. Bilgilerinize sunulur.

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Saygıdeğer efendiler,

Şimdiye dek bilginize sunduklarım, kişisel olarak ve Heyet-i Temsiliye adına değindiğim olayların açıklanmasına ilişkin idi. Bundan sonra söyleyeceklerim, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan ve yöntemine göre hükûmet kurulduktan bugüne kadar meydana gelmiş olayları ve devrimleri kapsayacaktır. Bu söyleyeceklerim aslında herkesçe apaçık bilinen ya da kolaylıkla öğrenilebilecek olan olaylarla ilgilidir. Gerçekten, Meclis tutanaklarında, bakanlık dosyalarında, basın koleksiyonlarında bu olayların belgeleri saptanmış ve saklanmış bulunmaktadır. Bunun için ben, bütün bu olayların genel gidişini göstermek ve saptamakla yetineceğim. Amacım, devrimimizin incelenmesinde tarihe kolaylık sağlamaktır. Bütün bu olayların oluşum ve gelişiminde Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti Başkanı, Başkomutan ve Cumhurbaşkanı olarak bulunmuş olmaktan daha çok, teşkilatımızın [Söz konusu teşkilat, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve *Nutuk*'un okunduğu tarihte Cumhuriyet Halk Partisi'dir.] genel başkanı olarak bu görevi yapmaya kendimi yükümlü sayarım.

▸ *İlk meclis dualarla açılıyor.*

TÜRK ULUSUNUN İZLEYECEĞİ İLKE: MİLLÎ SİYASET

EFENDİLER, MECLİS'İN AÇILDIĞI İLK GÜNLERDE MECLİS'E, İÇİNDE BULUNDUĞUMUZ DURUMU VE KOŞULLARI AÇIKLAYARAK İZLENMESİNİ VE UYGULANMASINI DOĞRU BULDUĞUM DÜŞÜNCELERİMİ BİLDİRDİM.

Bu düşüncelerin başlıcası, Türkiye'nin, Türk milletinin izlemesi gereken siyasal ilke ile ilgili idi.

Bilirsiniz ki, Osmanlılar zamanında çeşitli siyasal yöntemler tutulmuştu ve tutuluyordu. Ben, bu siyasal yöntemlerden hiçbirinin, yeni Türkiye Devleti'nin yöntemi olamayacağı kanısına varmıştım. Bunu, Meclis'e anlatmaya çalıştım. Bu konu üzerinde, daha sonra da çalışılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak önceden ve sonraları, söylediklerimin temel noktalarını, burada hep birlikte anımsamayı yararlı bulurum.

Efendiler, bilirsiniz ki, yaşam demek, mücadele ve çarpışma demektir. Yaşamda başarı, yüzde yüz mücadelede başarı kazanmakla elde edilebilir. Bu da maddi ve manevi güç ve kudrete dayanan bir iştir. Bir de insanların

uğraştığı bütün sorunlar, karşılaştığı bütün tehlikeler, elde ettiği başarılar, toplumca yapılan genel bir savaşın dalgaları içinden doğagelmiştir. Doğu uluslarının Batı uluslarına saldırısı tarihin belli başlı bir evresidir. Doğu ulusları arasında Türklerin başta ve en güçlü olduğu biliniyor. Gerçekten Türkler, Müslümanlıktan önce ve sonra Avrupa içerisine girmişler, saldırılar yapmışlar ve yayılmışlardır. Batı'ya saldıran ve yayılmalarını İspanya'ya girip Fransa sınırlarına kadar sürdüren Araplar da vardır. Ama efendiler, her saldırıya, her zaman, bir karşı saldırı düşünmek gerektir. Karşı saldırıya uğranılabileceğini düşünmeden ve ona karşı güvenilir önlem bulmadan eyleme geçenlerin sonu yenilgi ve bozgundur, yok olmaktır.

Batı'nın Araplara karşı saldırısı, Endülüs'te acı ve ders alınmaya değer bir tarihsel yıkım ile başladı. Ama orada bitmedi. Kovalama Kuzey Afrika'ya kadar sürüp gitti.

Attila'nın, Fransa ve Batı Roma topraklarına dek genişletilmiş olan imparatorluğunu anımsadıktan sonra, Selçuklu Devleti'nin yıkıntısı üzerinde kurulan Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun taç ve tahtını ele geçirdiği çağlara gözlerimizi çevirelim. Osmanlı padişahları içinde Almanya'yı, Batı Roma'yı ele geçirerek çok büyük bir imparatorluk kurmaya girişmiş bulunanlar vardı. Yine, bu padişahlardan biri, bütün İslam dünyasını bir merkeze bağlayarak yönetmeyi düşündü. Bu amaçla Suriye'yi, Mısır'ı ele geçirdi. "Halife" sanını takındı. Başka bir padişah da hem Avrupa'yı ele geçirmek hem İslam dünyasını buyruğu ve yönetimi altına almak amacını güttü. Batı'nın sürüp giden karşı saldırısı, İslam dünyasının tedirginliği ve ayaklanması ve böyle bütün dünyayı ele geçirme istek ve tasarılarının tek sınır içine aldığı çeşitli soydan insanların geçimsizlikleri, en sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nu da benzerleri gibi, tarihin bağrına gömdü.

Efendiler, dış siyasetin en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç teşkilatıdır. Dış siyasetin iç teşkilatla uyumlu olması gerekir. Batı'da ve Doğu'da, yaratılışı, kültürü ve ülküsü başka başka olan ve birbirleriyle bağdaşamayan toplulukları tek sınır içine almış bir devletin iç teşkilatı, elbette temelsiz ve çürük olur. Bu durumda dış siyaseti de köklü ve sağlam olamaz. Böyle bir devletin, iç teşkilatı özellikle millî olmaktan uzak olduğu gibi, siyasal yöntemi de millî olamaz. Buna göre Osmanlı Devleti'nin siyaseti millî değil; ancak, kişisel, bulanık ve kararsız idi.

Değişik ulusları ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu değişik ulus topluluklarını eşit haklar ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasal görüştür. Ama aldatıcıdır. Dahası, hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri de bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılamayacak bir amaçtır. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylar ile ortaya koyduğu bir gerçektir.

İslamcılık ve Turancılık siyasetinin başarı kazandığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanamamaktadır. Soy ayrımı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihte yazılıdır. "İstilacı" olmak hevesleri, konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygularını ve bağlantılarını unutturup onları kardeşlik ve tam eşitlik içinde birleştirerek, insancıl bir devlet meydana getirme kuramının da kendine özgü koşulları vardır.

Bizim açık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasal yöntem, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında düşçü (hayalperest) olmak kadar büyük yanılgı olamaz. Tarihin dediği budur; bilimin, aklın, mantığın dediği böyledir.

Milletimizin, güçlü, mutlu ve sağlam bir düzen içinde yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle millî bir siyaset gütmesi ve bu siyasetin iç teşkilatlarımıza tam uyumlu ve dayalı olması gereklidir. Millî siyaset demekle anlatmak istediğim şudur: Millî sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup milletin ve ülkenin gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde milleti uğraştırmamak ve zarara sokmamak; uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir.

HÜKÛMETİN KURULMASI

MECLİS'E ÖNERDİĞİM ÖNEMLİ BİR KONU DA HÜKÛMET KURMA SORUNU İDİ.

Bu sorunun ve bununla ilgili önerinin o evre için ne kadar önemli olduğunu iyi bilirsiniz

Gerçek, Osmanlı Devleti'nin ve halifeliğin yıkıldığını ve ortadan kalktığını düşünerek yeni temellere dayalı, yeni bir devlet kurmaktı. Ama durumu olduğu gibi söylemek, amacın büsbütün yitirilmesine yol açabilirdi. Çünkü genel eğilim ve düşünüş, daha padişah ve halifenin özürlü sayılacak

bir durumda bulunduğu yolunda idi. Dahası, Meclis'te, ilkin halifelik ve padişahlık makamı ile bağlantı kurmak ve İstanbul Hükûmeti ile uzlaşma aramak akımı baş göstermişti.

İstanbul'daki koşulların, halife ve padişah ile ne açık ve ne de özel ve gizli görüşmeye elverişli olmadığını açıklamaya çalıştım. Böyle bir görüşme ile ne anlamak istediğimizi sordum. Ve "Milletin, bağımsızlığı ve vatanın bütünlüğünü sağlamaya çalışmakta olduğunu haber vermek için ise bu gereksizdir. Çünkü padişah ve halife olan kişi de bundan başka bir şey düşünüp isteyebilir mi? Bunun karşıtını, kendi ağzından işitsem inanmam, bunun yüzde yüz zorlama ve baskı altında söyletildiğini kabul ederim," dedim. Bize karşı çıkarılmış olan fetvanın uydurma olduğunu ve İstanbul Hükûmeti emir ve bildirilerinin yorumlanması gerektiğini söyleyerek, yufka yürekli ve kıt düşünceli kimi insanların yol açmak istedikleri savsaklamayı gereksiz gördüğümü açıkladım.

MİLLÎ EGEMENLİK TEMELİNE DAYANAN HALK HÜKÛMETİ: CUMHURİYET

ŞUNU BİLGİNİZE SUNMAK İSTİYORUM Kİ, HÜKÛMET KURMAKLA İLGİLİ BİR ÖNERİDE BULUNMADAN ÖNCE, DUYGULARI VE GÖRÜŞLERİ DİKKATE ALMAK ZORUNLULUĞU VARDI.

Bu zorunluluğa uymakla birlikte asıl amacı saklı tutan önerimi yazılı olarak Meclis'e sundum ve bazı karşı görüşler ileri sürüldü ise de kısa bir tartışma sonunda kabul olundu.

Bu önergeyi bugün gözden geçirecek olursak, orada temel ilkelerin saptanmış ve ortaya konmuş olduğunu görürüz.

Bu ilkeleri, izin verirseniz, burada belirterek sayacağım:

1- **Hükûmet kurmak zorunludur.**

2- **Geçici olduğu bildirilerek bir hükûmet başkanı tanımak ya da bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun değildir.**

3- **Meclis'te yoğunlaşan millî iradenin, yurt alın yazısına doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir güç yoktur.**

4- **Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.**

Meclis'ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükûmet işlerine bakar. Meclis başkanı bu kurulun da başkanıdır.

Hatırlatma: Padişah ve halife, baskı ve zordan kurtulduğu zaman, Meclis'in düzenleyeceği yasal ilkeler içinde durumunu alır.

Efendiler, bu ilkelere göre kurulan bir hükûmetin niteliği kolaylıkla anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, millî egemenlik temeline dayanan halk hükûmetidir. Cumhuriyet'tir.

Böyle bir hükûmetin kuruluşunda ilke, kuvvetler birliği kuramıdır. Zaman geçtikçe bu ilkelerin kapsadığı kavramlar anlaşılmaya başladı. İşte o zaman tartışmalar ve olaylar birbiri ardınca sürüp gitti.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, BAŞKANLIĞA BENİ SEÇTİ

AÇIK VE GİZLİ OTURUMLARDA BİR İKİ GÜN SÜREN AÇIKLAMALARIMDAN, KONUŞMALARIMDAN VE BELİRTTİĞİM İLKELERİ KAPSAYAN ÖNERİMİ İLERİ SÜRDÜKTEN SONRA YÜKSEK MECLİS BENİ BAŞKANLIĞA SEÇMEKLE BANA KARŞI GENEL GÜVENİNİ GÖSTERDİ.

Burada ufak bir noktayı da açıklamalıyım:

Anımsarsınız ki, oluşmaya başlayan millî birliği, milletin coşup uyanışına yormaktan daha çok, kişisel girişim sonucu olarak görüyorlardı. Bu arada benim girişimlerde bulunmamın yasak edilmesine önem veriyorlardı. Beni, ulusa ve hükûmete, istenmez ve kötü kişi saydırmaktan yarar umuyorlardı. Yapılan propaganda: "Ben istenmez ve kötü kişi sayılırsam, ulusa ve devlete karşı hiçbir aykırı davranışta bulunulmayacağı; bütün kötülüklerin benden geldiği; bir adam için, bir milletin birçok tehlikeleri göze almasının akla yatmayacağı" yolunda idi. Hükûmet ve düşmanlar, beni, millete karşı bir silah gibi kullanıyordu. Bunun için 24 Nisan 1920 günü gizli bir oturumda Meclis'e bu durumu açıkladım. Başkanlık seçiminde, bunun da bir sakınca olarak göz önünde tutulmasını ve yalnız milletin ve yurdun esenliği düşünülerek oy ve kararların uygun ve doğru olarak verilmesini rica ettim.

BAKANLAR KURULU OLUŞTURULMASI

EFENDİLER, BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, BAKANLARIN SEÇİMİ İLE İLGİLİ 2 MAYIS 1920 GÜNLÜ YASA İLE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE ON BİR VEKİLDEN MEYDANA GELEN BİR İCRA VEKİLLERİ HEYETİ [BAKANLAR KURULU] KURDU.

Bu kurul, Genelkurmay işlerini de yürütecekti.

Görülüyor ki, Meclis'in açılış günü olan 23 Nisan'dan beri bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu süre içinde ülke ve ulus işleri ve özellikle olumsuz akım ve çalışmalara karşı önlem almak işleri bir an bile durdurulamazdı ve duraklamamıştır. Yalnız, Bakanlar Kurulu seçimi ile ilgili yasa çıktığı zaman Meclis'çe bakanlığa seçilen kişilerden kimileri daha önce göreve başlamışlar, bana yardım ediyorlardı. Bu arada İsmet Paşa Hazretleri de Genelkurmay işlerini üzerine almış bulunuyordu.

Efendiler, bununla ilgili olarak bir noktayı bildirmeyi gerekli görüyorum: O günlerde, arkadaşların hangi işlerde görevlendirilmesinin uygun olacağı düşünülürken, Genelkurmay Başkanlığı için İsmet Paşa'yı yeğlemiştim. Ankara'da bulunan Refet Paşa, beni özel olarak görüp bilgi istedi. Anlamak istediği, Genelkurmay Başkanlığı'nın en yüksek askerî kat olup olmadığı noktası idi. Benden, sözü geçen katın en büyük askerî makam olduğu ve ondan daha büyük makamın Millet Meclisi olacağı yanıtını alınca, buna karşı olduğunu bildirdi; İsmet Paşa'nın Başkomutanlık demek olan bu durumunu kabul edemeyeceğini söyledi. Görevin çok önemli ve ağır olduğunu; benim bütün arkadaşlar hakkındaki bilgime ve yansızlığıma güvenmenin uygun olacağını belirttim. Kendisinin böyle bir düşüncede bulunmasının uygun olmadığını da sözlerime ekledim.

Efendiler, daha sonra Batı Cephesi karargâhında görüştüğüm Fuat Paşa da İsmet Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmesine kesinlikle karşı çıktı. Fuat Paşa'yı da durumun gerektirdiği en uygun çözüm yolunu kabul zorunluluğuna inandırmaya çalıştım. Refet ve Fuat Paşaların kendilerine özgü birtakım düşüncelerine ekledikleri şu idi: Kendileri daha önce Anadolu'da benimle iş birliği yapmışlar, İsmet Paşa ise sonradan katılmış. Oysa, bundan önceki sözlerim arasında sırası ve yeri geldiği için bildirmiştim ki, İsmet Paşa, ben İstanbul'dan ayrılmadan önce benimle iş birliği yapmıştı. Daha sonra Anadolu'ya gelip birlikte çalışmıştı. Ama Fevzi Paşa

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa

Hazretleri'nin Harbiye Nazırı olması üzerine, önemli birtakım düşünceler dolayısıyla, özel görev verilerek yine İstanbul'a gönderilmişti. Bunun için iş ve görüş birliğinde öncelik söz konusu olamazdı.

Genelkurmay Başkanlığı görevinin ilkin İsmet Paşa'ya verilmesi yerinde olmasaydı, bu işte Fevzi Paşa Hazretleri'nin de beni uyarmaları bir yurt görevi olurdu. Oysa, Paşa Hazretleri, tam tersine, bu görevlendirmeyi pek uygun bulmuş ve kendileri, verilen Millî Savunma Bakanlığı görevini içten gelen bir duygu ile hemen kabul buyurmuşlardır. İsmet Paşa'nın gerek Genelkurmay Başkanlığı'nda gerekse daha sonraki fiilî olarak Cephe Komutanlığı'nda gösterdiği yararlık ve üstün çaba, kendisine görev vermekteki yanılmazlığımı fiilî olarak ortaya koymuş bulunduğu için millet karşısında, ordu karşısında ve tarih karşısında içim adamakıllı rahattır.

HIYANET-I VATANİYE KANUNU VE İSTİKLAL MAHKEMELERİNİN KURULMASI

MECLİS 29 NİSAN 1920'DE, HIYANET-İ VATANİYE KANUNU VE SONRAKI AYLARDA İSTİKLAL MAHKEMELERİ YASALARINI DA ÇIKARMAKLA DEVRİMLERİN DOĞAL GEREKLERİNİ YERİNE GETİRMİŞ OLDU.

Efendiler, İstanbul'un işgalinden sonra başlayan birtakım yıkıcı akımlara, olaylara, ayaklanmalara değinmiş idik. Bunlar, yurdun her yerinde birbiri ardınca belirdi ve sürüp gitti.

İstanbul'da Damat Ferit Paşa, acil olarak yeniden işbaşına getirildi. Damat Ferit Paşa hükûmeti ve İstanbul'da bütün yıkıcı ve hain örgütlerin kurduğu birlik ve bu birliğin Anadolu içindeki bütün ayaklanma örgütleri ve bütün düşmanlar ve Yunan ordusu, elbirliği ile bize karşı çalışmaya başladılar. Bu ortak saldırı siyasetinin direktifi de padişah ve halifenin, içinde düşman uçakları da bulunan her türlü araçlarla yurda yağdırdığı "Padişaha Karşı Ayaklanma" fetvası idi.

Bu genel, çeşitli ve hainice saldırılara karşı biz de daha Meclis açılmadan önce, Afyonkarahisar'da, Eskişehir'de ve bütün demiryolu boyunda bulunan yabancı devlet askerlerini Anadolu'dan çıkararak; Geyve, Osmaneli, Carablus köprülerini yıkarak ve Meclis toplanır toplanmaz Anadolu'daki saygıdeğer din bilginlerinden fetva alarak karşı önlemlere giriştik.

İÇ İSYANLAR

EFENDİLER, 1919 YILI İÇİNDE, MİLLÎ GİRİŞİMLERİMİZE KARŞI BAŞLAYAN İÇ İSYANLAR HIZLA ÜLKENİN HER YERİNE YAYILDI.

Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmasti [günümüzdeki adı: Mustafakemalpaşa], Karacabey, Biga ve dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı dolaylarında; Bozkır'da; Konya, llgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum dolaylarında; Umraniye, Refahiye, Zara, Hafik dolaylarında; Viranşehir dolaylarında tutuşan kargaşa ateşleri bütün ülkeyi yakıyor; hainlik, bilgisizlik, düşmanlık ve bağnazlık dumanları bütün yurt göklerini yoğun karanlıklar içinde bırakıyordu. Ayaklanma dalgaları, Ankara'da karargâhımızın duvarlarına dek çarptı. Karargâhımızla kent arasındaki telefon ve telgraf telgraflarını kesmeye dek varan kudurgan

saldırışlar karşısında kaldık. Batı Anadolu'nun, İzmir'den sonra, yeniden önemli bölgeleri de Yunan ordusunun saldırıları ile çiğnenmeye başlandı.

Dikkate değer ki, sekiz ay önce ulus, Heyet-i Temsiliye ile birlik olarak, Damat Ferit hükûmeti ile ilişkiyi ve haberleşmeyi kesmiş iken, Ali Galip'in girişimi gibi tek tük olaylardan başka böyle genel ayaklanma olmamıştı. Bu kez ortaya çıkan yaygın ve genel ayaklanmalar, sekiz ay içinde yurtta çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Ferit hükûmetinden sonra kurulan hükûmetlerle millî bilincin korunması ve pekiştirilmesi yolundaki mücadelemizin ne denli haklı nedenlere dayandığı çok acı olarak bir daha anlaşılmış oluyordu.

İstanbul'daki hükûmetlerin Millî Mücadele'yi güçlendirmek için, cephelerle ve ordu ile ilgilenmekte gösterdiği başka türden savsaklamaların acı sonuçları da ayrıca görülecektir.

ANZAVUR VE DÜZCE AYAKLANMALARI

EFENDİLER, ÖNCE, İÇ AYAKLANMALAR ÜZERİNE AÇIK BİR BİLGİ EDİNMEK İÇİN, İZİN VERİRSENİZ, BU AYAKLANMALARI YERİ GELDİĞİNDE SÖZ KONUSU ETTİKÇE, DEĞİNİLEN EVRELERİ KISACA BİLGİNİZE SUNAYIM.

21 Eylül 1919'da Balıkesir'in kuzey bölgesinde birinci Anzavur ayaklanması başladı; 16 Şubat 1920'de yine bu bölgede ikinci Anzavur ayaklanması oldu. Bu iki ayaklanma, askerî birliklerimiz ve millî birliklerimizle bastırıldı. 13 Nisan 1920'de Bolu, Düzce dolaylarında ayaklanma oldu. Bu ayaklanma 19 Nisan 1920'de Beypazarı'na dek yayıldı. Bu sırada Anzavur, 11 Mayıs 1920'de, top ve ağır makineli tüfeklerle donanmış beş yüz kişilik bir kuvvetle, üçüncü kez, Adapazarı ve Geyve dolaylarındaki güçsüz bir millî birliğimize saldırarak yine ortaya çıktı. Anzavur gönderdiğimiz millî birliklerimize, ordu birliklerimize durmadan saldırdı. 20 Mayıs 1920'de Geyve Boğazı yakınlarında yenildi ve kaçmak zorunda kaldı.

Düzce dolaylarındaki ayaklanma olayı önemli idi. Abazalardan ve Çerkezlerden toplanmış dört bin kişilik büyük bir kalabalık, Düzce'yi basarak cezaevlerini boşalttılar ve çarpışma ile oradaki süvari birliğimizin silahlarını aldılar. Hükûmet görevlileri ile subayları tutukladılar.

Ayaklananlar üzerine her yandan kuvvet gönderdik. Bu arada Geyve'de bulunan 24. Tümen de komutanı Yarbay Mahmut Bey başta olduğu halde

Düzce üzerine yürüdü. Mahmut Bey, Meclis'in açıldığı gün, yani 23 Nisan 1920'de, Hendek'ten Düzce'ye geçerken, Hendek de ayaklandı. Adapazarı da ayaklananlarca elde edildi. Mahmut Bey, 25 Nisan 1920'de Hendek-Düzce yolu üzerinde ayaklananlarca aldatılarak pusuya düşürülmüş ve ilk ateşte şehit edilmiştir. Kurmay Başkanı Sami Bey ile emir subayı ve daha birkaç subay da o sırada şehit düştüler. Bunun üzerine 24. Tümen'in hepsi, savaşmadan, ayaklananlarca tutsak edildi. Bütün tüfekleri, topları alındı. Ağırlıkları yağma edildi. Bu sırada İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim İstanbul'dan Adapazarı'na geldi. Halka, padişahın selamını bildirdi ve yüz elli lira aylıkla gönüllü yazmaya başladı. Toplanan başkaldırıcı kuvvetler, bütün o çevrede üstünlük sağladıktan sonra Geyve Boğazı'ndaki kuvvetlerimize saldırmaya başladılar.

Bizim, bu ayaklanma alanına gönderdiğimiz kuvvetler şunlardı:

1- **Salihli ve Balıkesir Kuvay-ı Milliyesi'nden kurulmuş Çerkez Ethem Bey Birliği,**

2- **İki tabur asker, dört dağ topu ve beş makineli tüfek ile üç yüz atlı efeden kurulmuş Binbaşı Nâzım Bey Birliği,**

3- **İki tabur piyade, sekiz makineli tüfek, iki sahra ve iki dağ topundan kurulmuş Yarbay Arif Bey Birliği,**

4- **Üç yüz kişilik millî kuvvet ile iki makineli tüfek ve iki bomba topundan kurulmuş Binbaşı İbrahim Bey (Çolak İbrahim Bey) Birliği.**

Komutan olarak da Ali Fuat Paşa, Geyve Boğazı yakınlarından Adapazarı doğrultusunda ve Refet Paşa da Ankara'dan Beypazarı yoluyla Bolu doğrultusunda görevlendirildiler.

HİLAFET ORDUSU

EFENDİLER, İZMİT'TE DE SÜLEYMAN ŞEFİK PAŞA KOMUTASINDA, HALİFE ORDUSU ADINDA HAİN BİR KUVVET YIĞINAK YAPIYORDU.

Bunun bir kısmı da Bolu yakınlarında Kurmay Binbaşı Hayri Bey komutasında ayaklananları desteklemişti. Bu kuvvetle birlikte, İstanbul'dan gönderilmiş birçok subay da vardı.

Hilafet Ordusu'nun, Süleyman Şefik Paşa'dan sonra, belli başlı komutanları, Süvari Tuğgeneral Suphi Paşa ve Topçu Yarbaylarından Senaî Bey'di. İstanbul'da da özel olarak kurulmuş bir kurmaylar kurulu vardı.

Bu kurulun belli başlı başkanları da Kurmay Albay Refik ve Kurmay Yarbay Hayrettin Beylerdi.

Suphi Paşa ile ilgili küçük bir anımı anlatayım: Suphi Paşa'yı Selanik'ten tanırdım. Ben kolağası iken o, daha o zaman, tuğgeneral ve süvari tümeni komutanı idi. Arada üstlük astlık ayrımı olduğu halde çok yakın arkadaşlığımız vardı. Meşrutiyetin kuruluşu sıralarında ilkin İştip dolaylarında "Cumalı" denilen bir yerde süvari manevraları yaptırmıştı. Başka kimi kurmaylar arasında beni de manevrada bulunmak üzere çağırmıştı. Kendisi Almanya'da öğrenim görmüş, çok usta bir binici idi. Ama askerlik sanatını anlamış bir komutan değildi. Manevranın bitiminde ben, yetkim ve rütbem elverişli olmadığı halde Paşa'yı bütün subaylar önünde acı bir dille yermiştim ve daha sonra *Cumalı Ordugâhı* adında küçük bir kitap da yazmıştım. Suphi Paşa, gerek herkesin önünde yaptığım eleştirilerden gerekse yayımlanan bu kitabımdan pek üzüldü. Kendisinin açıkça söylediğine göre içgücü kırılmış. Ama bana gücenmedi. Arkadaşlığımız sürüp gitti. İşte, Hilafet Ordusu'na buldukları komutan bu Suphi Paşa'dır. Paşa, sonraları Ankara'ya geldi. Geziye çıkıyordum. İstasyonda çok kalabalık içinde birbirimizle karşılaştık. Kendisine ilk sorum şu oldu:

"Paşam, niçin Halife Ordusu Komutanlığını kabul ettin?"

Suphi Paşa bir an duraksamaksızın:

"Size yenilmek için," karşılığını verdi.

Verdiği bu yanıtla anlatmak istiyordu ki, bu görevi özel bir duygu ile kabul etmişti. Suphi Paşa'nın böyle bir düşüncesi bulunabilir. Ama gerçekte, komutayı üzerine aldığı zaman kuvvetleri yenilmiş bulunuyordu.

Bolu, Düzce, Adapazarı ve İzmit dolaylarındaki bu ayaklanma, bu kez 4 Haziran 1920 gününe kadar, üç aydan daha çok sürdü. Daha sonra, 29 Temmuz'da yine bir ayaklanma oldu. Bundan sonra da bu bölgede tam dirlik düzenlik kurulamamıştır. Ama ayaklananlar, sonunda tümden bozguna uğratılmış ve elebaşları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yasalarına bırakılmıştı. Hilafet Ordusu'nun Bolu yöresinde bulunan kısmı da bozguna uğratıldı. Komutanı Binbaşı Hayri ve subayları Yüzbaşı Ali, Üsteğmen Şerafettin, Üsteğmen Hayrettin, Makineli Tüfek Subayı Mehmet Hayri, Tabur Kâtibi Hasan Lûtfi, Cerrah İbrahim Ethem Efendiler için de öbür elebaşılar gibi işlem yapıldı. Hilafet Ordusu da İzmit'ten İstanbul'a kaçmak zorunda bırakıldı.

YENİHAN, YOZGAT VE BOĞAZLIYAN AYAKLANMALARI

EFENDİLER, YURDUN KUZEYBATI BÖLGESİNDE AYAKLANANLARLA UĞRAŞIRKEN YURDUN ORTASINDA YENİHAN, YOZGAT VE BOĞAZLIYAN DOLAYLARINDA DA AYAKLANMALAR BAŞLIYOR.

Bu ayaklanmalar da anlatılmaya değer.

14 Mayıs 1920'de Postacı Nâzım ve Çerkez Kara Mustafa adında birtakım adamlar, otuz kırk kişi ile Yenihan'a bağlı Kaman köyünde başkaldırdılar. Bu ayaklanma gittikçe artan bir sertlikle genişledi. Ayaklananlar 27/28 Mayıs 1920 gecesi Çamlıbel'de bulunan bir birliğimizi basarak tutsak ettiler. 28 Mayıs 1920'de ayaklananlardan başka bir bölüm de Tokat yakınında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza saldırarak dağıttılar ve bir kısmını tutsak ettiler. Ayaklananlar ataklarını artırarak, 6/7 Haziran 1920 gecesi Zile'yi ele geçirdiler. Oralardaki askerlerimiz Zile Kalesi'ne çekilerek kendilerini savundular. Ama yiyecek ve cephaneleri tükendiğinden üç gün sonra teslim oldular. Ayaklananlar, 23/24 Haziran 1920'de de Boğazlıyan'a baskın yaptılar. Orada bulunan bir birliğimizi dağıttılar. Amasya'da bulunan 5. Kafkas Tümeni, Cemil Cahit Bey komutasında olarak, ayaklananlar üzerine gönderildi. Antep bölgesinde bulunan Kılıç Ali Bey de bir millî birlik ile bu bölgeye getirildi. Erzurum'dan Ankara'ya gelmekte olan bir Erzurum millî birliği de o bölgede bırakıldı. 1920 yılı Temmuz'unun ortalarına kadar, bu ayaklananların kovalanması ve tepelenmesiyle uğraşıldı. Yenihan Ayaklanması, Orta Anadolu'nun başka yerlerindeki karıştırıcıların da başkaldırmalarına yol açtı. Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih ve Halit Beyler; Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım haydutları başlarına toplayıp 13 Haziran'da da Yozgat yakınındaki Köhne (günümüzdeki adı: Sorgun) bucak merkezini ele geçirerek ayaklandılar; 14 Haziran'da da Yozgat şehrini ele geçirerek büyük bir bölgede üstünlük sağladılar. Merkezi Sivas'ta olan 3. Kolordu kuvvetleri ve o bölgede bıraktığımız millî kuvvetler az geldi. Eskişehir'den Ethem Bey Birliği ve Bolu dolaylarındaki İbrahim Bey Birliği de Yozgat bölgesine gönderildi.

Yozgat ve dolaylarında ayaklananlar tepelendikten sonra, oraya gönderilen birliklere başka bölgelerde görev verildi. Ama bu bölgede genel olarak dirlik düzenlik kurulamadı.

7 Eylül 1920'de Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları denilen birtakım serseriler Zile yakınlarında; Kara Nâzım, Çopur Yusuf denilen birtakım adamlar da Erbaa dolaylarında yeniden başkaldırdılar. Bunlardan Aynacıoğulları üç yüz atlı kadar kuvvet toplayabilmişlerdi. Bu durum üzerine, İkinci Kuvay-ı Seyyare adını alan İbrahim Bey Birliği yine, bulunduğu Eskişehir bölgesinden Yozgat'a giderek oradaki bölgesel millî birlikler ve jandarma kuvvetleriyle birlikte Maden, Alaca, Karamağara, Mecitözü bölgelerinde çeşitli topluluklar halinde karıştırıcılık ve soygunculuk eden haydutları kovalayıp tepeledi. İbrahim Bey, ayaklananları tepelemeyi ancak üç aydan daha çok bir zamanda başarabildi.

GÜNEY SINIRIMIZDAKİ OLAYLAR

EFENDİLER, O SIRALARDA GÜNEY BÖLGELERİMİZDE DE BİZİ GERÇEKTEN UĞRAŞTIRAN ÖNEMLİ AYAKLANMALAR OLDU.

Milli Aşireti başkanları Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdurrahman Beyler, güneyde düşmanlarla gizli ilişki ve bağlantı kurduktan sonra Siirt'ten Dersim (bugünkü Tunceli bölgesi) dolaylarına kadar bütün aşiretlerin başkanı adını takınarak o bölgeye başkanlık etmeye ve orada zorla emirlerini yürütmeye kalkıştılar.

Fransızlar, 1920 yılı Haziran'ının başında, Urfa'yı ikinci kez ele geçirmek amacıyla yürüyüşe geçtikleri zaman Milli Aşireti de Siverek'e doğru ilerledi. Buna karşı, o bölgede bulunan 5. Tümen'imiz görevlendirildi. Bu tümen o bölgedeki millî kuvvetlerimizle de desteklendi. Bu aşireti, 19 Haziran 1920'de, birliklerimiz kovalayarak güneydoğu yönüne sürdü ve düşman bölgesine kaçmak zorunda bıraktı. Bu aşiret, bir süre düşman bölgesinde hazırlandıktan sonra, 24 Ağustos 1920'de üç bin atlı ve develi, bin kadar yaya kuvvetle yeniden topraklarımıza geçti. Viranşehir yakınlarına geldi. Bunlar, aman dilemek için geldiklerini söyleyerek oradaki komutanlarımızı aldatıp tedbirsiz davranmalarına yol açtılar. Bu sırada, o bölgede dağınık bulunan birliklerimize saldırarak onları yendiler ve 26 Ağustos 1920'de Viranşehir'i ele geçirdiler. Haberleşmemizi ve bağlantımızı engellemek üzere de o bölgedeki bütün telgraf hatlarını kestiler.

Ancak, on beş gün sonra, 5. Tümen'in Siverek, Urfa, Resülayn [günümüzdeki adı: Ceylanpınar] ve Diyarbakır'da bulunan birliklerinden

gönderilen kuvvetlerle bize bağlı aşiret kuvvetleri, Milli Aşireti'ni yenebilmişlerdir. Kovalanan bu aşiret yine güneye, çöle kaçtı.

Efendiler, güneyde Milli Aşireti'nin ayaklanmasını bastırmaya çalışırken Afyonkarahisar bölgesinde Çopur Musa adında bir adam da başına kuvvet topluyor, askerlerimizi kaçmak için ayartıyor ve halka askere gitmemelerini öğütlüyordu. Çopur Musa, 21 Haziran 1920'de Çivril'i bastı. Gönderilen kuvvetler karşısında kaçıp Yunan ordusuna katıldı.

KONYA AYAKLANMASI

EFENDİLER, ÇOPUR MUSA OLAYINDAN ÖNCE BİR AYAKLANMA OLAYI DA KONYA'DA ÇIKTI.

5 Mayıs 1920'de Konya'da karışıklık çıkarmak amacıyla kurulmuş bir dernek bulunduğu anlaşıldı. Bu dernek üyelerinden ileri gelenlerinin tutuklanmasına başlandı. Bir gün sonra, tutuklanmakta olan bu ileri gelenler, halkı da kışkırtarak Konya içinde silahlı bir toplantıya giriştiler. Bir kısım halk da silahlı olarak dışarıdan geldi ve hep birlikte ayaklandılar. Konya'da bulunan komutan, elindeki kuvvetlerle yiğitçe çarpışarak ayaklananları dağıtmayı ve önayak olanları tutuklamayı ve kovalamayı başardı.

SAVAŞ CEPHELERİNİN DURUMU

EFENDİLER, MECLİS'İN AÇILDIĞI İLK GÜNLERDE, CEPHELERİN NE DURUMDA OLDUKLARINI DA HEP BİRLİKTE BİR KEZ DAHA HATIRLAYALIM:

1- İzmir Yunan Cephesi

Biliyorsunuz ki, Yunanlar İzmir'e çıktıkları zaman orada 17. Kolordu komutanı olarak, karargâhıyla Nadir Paşa bulunuyordu. Kuvvet olarak, Yarbay Hurrem Bey komutasında 56. Tümen'in iki alayı vardı. Bu kuvvet özellikle, kolordu komutanının emriyle, savaşa sokulmaksızın, onur kırıcı davranışlar altında, Yunanlara teslim edilmiştir. Bu tümenin bir alayı (172. Alay) Ayvalık'ta bulunuyordu. Komutanı Yarbay Ali [Çetinkaya] Bey idi (Afyonkarahisar Milletvekili Albay Ali Bey).

Yunan ordusu işgal bölgesini genişletirken Ayvalık'a da asker çıkardı. Ali Bey, bu Yunan kuvvetine karşı 28 Mayıs 1919'da savaşa girişti. Bugüne kadar Yunan birlikleri hiçbir yerde ateşle karşılaşmamıştı. Tam tersine,

kimi kent ve kasabalar halkı korkutulmuş ve İstanbul Hükûmeti'nin emirlerine uyarak, büyük görevliler başta olmak üzere, Yunan birliklerini özel heyetlerle karşılamışlardı. Ali Bey'in, Ayvalık bölgesinde savaş cephesi kurması üzerine, yavaş yavaş Soma'da, Akhisar'da, Salihli'de millî cepheler kurulmaya başlamıştı.

5 Haziran 1919'dan başlayarak Albay Kâzım Bey (Meclis Başkanı Kâzım Paşa Hazretleri), Balıkesir'deki 61. Tümen'in komutasını vekil olarak üzerine almıştı. Daha sonra Ayvalık, Soma, Akhisar kesimlerinde meydana gelen Kuzey Cephesi Komutanlığı'nı yapmıştı. Fuat Paşa'nın Batı Cephesi Komutanlığı'na atanmasından sonra Kâzım Bey'e Kuzey Kolordusu Komutanlığı makam ve yetkisi verildi. Aydın bölgesinde, düşmanın İzmir'e girişinden sonra asker ve halktan kimi yurtseverler, Yunanlara karşı çıkıyor; halkı yüreklendirmek ve silahlı millî teşkilatlar kurmak için çalışıyorlardı. Bu arada, ad ve kılık değiştirerek İzmir'den o bölgeye gitmiş olan Celâl [Bayar] Bey'in (İzmir Milletvekili Celâl Bey) çaba ve özverisi anılmaya değer. 15/16 Haziran 1919 gecesi Ali Bey'in Ayvalık'tan gönderdiği kuvvetler, Bergama'daki Yunan kuvvetlerini bir baskınla ortadan kaldırmışlardı. Bu baskına Balıkesir ve Bandırma'dan gönderilen kuvvetler de bir bölümüyle katılmıştı. Bu olay üzerine Yunanlar dağınık ve zayıf birliklerini geri çekip toplamak gereğini duydular. Bu arada Nazilli'yi de boşalttılar. Düşman bu nedenle Aydın'da da hazırlıkta bulunurken çevreden toplanan halk kuvvetleri bunları sıkıştırmaya başladı. Yunanlarla halk arasında sert bir çarpışma oldu. Sonunda Yunanlar Aydın'ı da boşaltıp çekildiler.

Böylece, 1919 yılı Haziran ortalarında, Aydın Cephesi de kuruldu. Bu bölgede bulunan 57. Tümen'in Komutanı Albay Mehmet Şefik Bey ve Tümen Topçu Komutanı Binbaşı Hakkı Bey idi; alay komutanlarından Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve millî kuvvetlerin başında Yörük Ali Efe ile Demirci Mehmet Efe vardı. Sonunda, Demirci Mehmet Efe üstünlük sağlayarak Aydın Cephesi Komutanlığı'nı eline aldı. Daha önce yeri geldiğinde bildirmiştim ki, sonradan oraya gönderdiğim Albay Refet Bey (Refet Paşa) de, Demirci Mehmet Efe'nin komutanlığını kabul eylemiştir.

Efendiler, İzmir'in çeşitli kesimlerinde kurulan ve yavaş yavaş subaylarla ve ordu birlikleriyle güçlendirilmesine çalışılan millî cephelerin beslenmeleri doğrudan doğruya o bölge halkınca sağlanıyordu. Bunun için de cephe gerilerinde millî teşkilatlar kurulmuştu. Bu ödevin halktan hükûmete geçişi, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin kuruluşundan sonra sağlanabilmiştir.

2- Güney Fransız Cephesi

a- Fransız birliklerine karşı, doğrudan doğruya Adana bölgesinde; Mersin, Tarsus, İslâhiye bölgelerinde ve Silifke dolaylarında millî kuvvetler kurulmuş ve bunlar çok yiğitçe işe başlamışlardı. Doğu Adana bölgesinde "Tufan Bey" unvanı ile eyleme geçen Yüzbaşı Osman Bey'in yiğitlikleri anılmaya değer. Millî birlikler, Mersin, Tarsus, Adana şehirlerinin kapılarına dek sokuldular ve buralarda üstünlük sağladılar. Pozantı'da Fransızları kuşattılar ve geri çekilmek zorunda bıraktılar.

b- Maraş'ta, Antep'te, Urfa'da önemli savaşlar ve çarpışmalar oldu. Sonunda işgal kuvvetleri buralardan çekilmek zorunda bırakıldılar. Bu başarıların kazanılmasında başlıca etmen olan Kılıç Ali ve Ali Saip Beylerin adlarını anmayı ödev sayarım.

Fransızların işgal bölgelerinde ve cephelerde millî kuvvetler her gün daha sağlam olarak teşkilatlanıyorlardı. Millî kuvvetler ordu birlikleriyle de desteklenmeye başlanmıştı. İşgal kuvvetleri her yönden sıkı ve sert bir biçimde zorlanıyordu.

Efendiler, bu durum üzerine Fransızlar, 1920 Mayıs'ından başlayarak bizimle ilişki kurma ve görüşme yollarını aradılar. Önce Ankara'ya

İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bunlar önce İstanbul'dan Beyrut'a gitmişler. Eski Van Milletvekili Haydar Bey bunlara kılavuzluk ediyordu. Bu buluşma ve görüşmelerimizden işe yarar bir sonuç çıkmadı ama mayıs sonlarına doğru Suriye Olağanüstü Komiseri adına hareket eden Mösyö Duquest adında birinin başkanlığında bir Fransız kurulu Ankara'ya geldi. Bu kurulla yirmi günlük bir Ateşkes Antlaşması yaptık. Bu geçici ateşkes ile biz, Adana bölgesinin boşaltılmasına bir başlangıç hazırlamak amacını güdüyorduk.

Efendiler, bu Fransız kurulu ile yaptığım yirmi günlük ateşkes antlaşmasına, Büyük Millet Meclisi'nde kimi üyeler karşı çıktı. Oysa, benim bu antlaşmayı kabul ile sağlamak istediğim noktalar şunlardı:

Önce, Adana bölgesinde ve cephelerinde bulunan ve bir bölüm askerle de desteklenen millî kuvvetleri rahatça düzene sokmak istiyordum. Millî kuvvetlerin bu ateşkes sırasında dağılabileceklerini de göz önünde tutarak ateşkes tebliği yaparken birtakım önlemler alınmasını da buyurdum. Bundan başka, efendiler, önemli saydığım siyasal bir kazanç da elde etmek istiyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti, İtilaf Devletleri'nce elbette daha tanınmamıştı. Tersine, ülke ve ulusun alın yazısıyla ilgili işlerde, İstanbul'daki Ferit Paşa hükûmeti ile ilişkide bulunup işlem yapmakta idiler. Bundan dolayı, Fransızların İstanbul Hükûmeti'ni bir yana bırakıp Ankara'da bizimle görüşmeleri ve herhangi bir sorunda anlaşmaları, o gün için sağlanması önemli siyasal bir nokta idi. Bu ateşkes görüşmesinde millî sınırımız içinde olup Fransızların elinde bulunan bölgelerin tümünün boşaltılmasını açık ve kesin olarak istedim. Fransız delegeler bu konuda yetki almak üzere Paris'e gitmek zorunda olduklarını ileri sürdüler. Yirmi günlük ateşkes antlaşması bir bakıma daha temelli bir antlaşma yapmak için yetki alınmasına zaman bırakmak gibi sayıldı. Efendiler, bu görüşme ve konuşmalardan edindiğim izlenim, Fransızların Adana ve dolaylarını boşaltacakları yolunda idi. Bu düşünce ve inancımı Meclis'e bildirmiştim. Gerçi Fransızlar, ateşkes antlaşmasının süresi bitmeden Zonguldak'ı işgal etmekle antlaşmanın yalnız Adana bölgesi için olduğunu göstermek istemişlerse de biz bu davranışı, ateşkes antlaşmasını bozmayı gerektirir saydık. Fransızlarla anlaşmamız bir süre gecikti.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ'NİN DIŞİŞLERİ ÜZERİNE VERDİĞİ İLK KARAR: MOSKOVA'YA BİR HEYET GÖNDERİLMESİ

Efendiler, kurulan Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin, dışişleri ile ilgili ilk kararı, Moskova'ya bir heyet göndermek olmuştur. Heyet, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında idi. İktisat Bakanı Yusuf Kemal Bey üye bulunuyordu. 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan yola çıkan heyetin temel görevi, Rusya ile ilişki kurmaktı. Rusya'nın hükûmetimizle yapacağı antlaşmanın bazı ilkeleri saptanıp 24 Ağustos 1920'de ön imzası yapılmış olmakla birlikte, durumun gereği olarak uzlaşılamayan kimi noktalardan dolayı antlaşma gecikmiştir. "Moskova Antlaşması" diye anılan devletler arası belge, ancak 16 Mart 1921'de imzalanabilmiştir.

Saygıdeğer efendiler, yurt içinde yer yer beliren iç isyanları izlemekte gecikmeyen Yunanların ilk genel saldırısı, gözlerimizi yeniden batıya çevirtecektir.

YUNANLARIN İLK GENEL SALDIRISI

YUNANLAR, 22 HAZİRAN 1920'DE MİLNE HATTI'NDAN GENEL SALDIRIYA GEÇTİLER.

Kuvvetleri altı tümene yükselmiş bulunuyordu. Üç tümen ile iki koldan Akhisar-Soma yönünden; iki tümen ile Salihli yönünden; bir tümen ile de Aydın Cephesi'nden saldırdılar. Düşmanın kuzey kolu, 30 Haziran 1920'de Balıkesir'e girdi ve süvarileri de 2 Temmuz 1920'de Kirmastı [Mustafakemalpaşa] ve Karacabey'i işgal etti. Bu düşman karşısında bulunan 61. ve 56. Tümenlerimiz, Uluabat [Ulubat] Köprüsü'nü yıkarak Bursa'ya doğru çekildi. Düşman, birliklerimizi izleyerek Bursa'ya da girdi ve ileri kollarını Dimboz-Aksu hattına dek sürdü. Bunun karşısındaki kuvvetlerimiz çok sarsıldı. Eskişehir'e dek çekildi. Bu savaşlar sırasında İngilizler, 25 Haziran 1920'de Mudanya'ya ve 2 Temmuz 1920'de de Bandırma'ya birer birlik çıkardılar.

Salihli yönünde doğuya ilerleyen iki Yunan tümeni de 24 Haziran'da Alaşehir'e girdi ve daha sonra ilerleyerek 29 Ağustos'ta Uşak'ı aldı. Dumlupınar sırtları elimizde kalmak üzere bu bölgeye dek ilerledi. Bu düşman karşısında bulunan 23. Tümen ve millî kuvvetlerimiz çok sarsıldı ve Aydın'dan ilerleyen bir Yunan kolu da Nazilli'ye dek geldi.

Bu savaşlar sırasında, tümenlerimizin kadro durumunda olduklarını ve daha güçlendirilmelerine olanak bulamadığını biliyorsunuz.

Efendiler, ben de Eskişehir'e ve oradan ileri bölgelere gittim. Gerek orada ve gerek başka bölgelerde bulunan kuvvetlerimizin düzene sokulmasını buyurdum. Yeniden, düşman karşısında, düzenli komutaya bağlı cepheler kurulmasını sağladım.

YUNAN SALDIRISI KARŞISINDA MİLLÎ CEPHELERİN BOZULMASI ÜZERİNE MECLİS'TE SERT SATAŞMALAR VE ELEŞTİRİLER

Efendiler, Yunan saldırısı ve millî cephelerin bozulması, Meclis'te büyük bir bunalım yarattı ve sert sataşmalara ve eleştirilere yol açtı.

Büyük Millet Meclisi'nin 13 Temmuz 1920 günü, kırk birinci toplantısında, suçlarından ve yönetimindeki yetersizliklerinden dolayı Bursa Komutanı Bekir Sami ve Bursa Valisi Hâcim Beylerin ve Alaşehir Komutanı Aşir Bey'in niçin mahkemeye verilmediklerini Genelkurmay Başkanlığı'ndan ve İçişleri Bakanlığı'ndan soran gensoru önergesi okundu.

Bu önergeyi veren, Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü Bey'di. Sinop Milletvekili Hakkı Hâmi Bey'in de acillikle cezalandırılma konusundaki üstelemesi "Bravo!" sesleriyle karşılanıyordu. Önergeyi veren Mehmet Şükrü Bey'in, "Biz, sorumlu tutulduklarını görmek istiyoruz!" diye bağırması üzerine gensoru kabul ediliyor. Gensoru günü olarak saptanan 14 Ağustos 1920'de, Genelkurmay Başkanı bu soruya karşılık verdi. Ama bir türlü inanılmıyor ve ortalık yatışmıyordu. Karahisar Milletvekili Şükrü Bey soruşturma istiyor. Başka bir milletvekili, kimi subay ve komutanların cezalandırılmalarının doğal olduğundan söz ederek birçok örnekler

sayıyor. Başka bir konuşmacı, asker geri çekilirken bir komutanın otuz altı deve eşya götürmüş olduğunu söylüyor. Bir başka konuşmacı da Yunan ordusunun kısa bir süre içinde, Akhisar'dan Marmara kıyılarına varıncaya kadar bütün kentleri ve köyleri yıldırım çabukluğuyla ele geçirdiğinden söz ederek, Bursa bozgunu dolayısıyla uğramış olduğumuz yitiğin dünya uluslarında "Anadolu'da savunma denilen şeyin bir göz korkuluğu olduğu" yolunda genel bir kanı uyandırdığını belirtiyor ve büyük bozgunun sorumlularının cezalandırılmasını istiyordu.

Efendiler, uzun ve ateşli olarak sürüp giden tartışmalara benim de karışmam gerekti. Ortaya çıkan bu acıklı durum üzerine, Meclis'in duyarlığının ve ilgisinin ve çok yerinde olduğunu belirttikten sonra, bu düşünce ve duyarlığı yatıştırmak amacıyla konuştum ve açıklamada bulundum. Benim sözlerim üzerine yapılan ufak tefek sataşmalara da yanıt verdikten sonra genel açıklama yeterli görüldü.

Efendiler, ayrıntılarını Meclis tutanaklarında okuduğunuz bu ateşli görüşmelerden önce, 26 Temmuz 1920 günü de gizli bir oturumda buna benzer bir görüşme olmuştu. Orada da uzun açıklama yapmak zorunda kalmıştım. Çünkü, üzüntü ve kaygı sonucu olarak yapılmakta olan eleştiri ve önerilerde, bu yenilginin gerçek nedenleri ve etmenleri sanki unutulmuş gibi idi. Bütün bu bozgundan, kurulalı ve işbaşına geçeli daha iki ay bile olmayan Bakanlar Kurulu'nu sorumlu tutmak amacı güdülüyordu. Bir yıldan daha çok bir süreden beri Yunan ordusunun İzmir bölgesinde yerleşmiş olduğu ve durmadan hazırlandığı; buna karşılık, İstanbul Hükûmeti'nin ordumuzu boyuna kötürüm edecek nedenler yaratmakla uğraştığı ve ulusun kendiliğinden kurabildiği millî kuvvetleri dağıttırmaya ve yok ettirmeye çalışmaktan başka bir şey yapmadığı hiç düşünülmüyordu. Eğer bu bir yıl içinde Yunan kuvvetleri karşısında az çok bir varlık gösterilmiş idi ise, bunun da beş on özverilinin kendiliklerinden gösterdikleri kararlılık ve çabalarının ürünü olduğunu insafla göz önünde bulundurmak istemiyorlardı. Askerî eylemleri, gerçek durumu anlayarak ve askerliğin gereklerini göz önünde tutarak düşünen ve inceleyen yoktu. Söylenen sözler ya yurtseverlik coşkusu ya da yufka yüreklilik dolayısıyla inilti ve çığlık biçiminde ortaya atılıyordu. Söz söyleyenler içinde, pek az olmakla birlikte, millî inancı ve yurda bağlılığı kuşkulu olanlar bile vardı.

Söz konusu ettiğimiz bu gizli oturumda, uzun açıklamalarım arasında özellikle demiştim ki: Bir yıkıma uğramadan önce, onu önleme ve ona karşı savunma önlemlerini düşünmek gerekir. Yıkıma uğradıktan sonra yanıp yakılmanın yararı yoktur. Yunan saldırısının olacağı daha önceden çok belliydi. Eğer, bunu önleyici önlemler alınamamış ise bunun sorumluluğu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve onun hükûmetine yükletilemez. Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin sorumluluk yerine geldiğinden bu yana almaya başladığı önlemleri, daha bir yıl öncesinden beri İstanbul Hükûmetlerinin bütün ulusla birlikte ve önemle almaya başlaması gerekirdi. Kimi kuvvetlerin cepheden alınıp iç isyanların bastırılmasında görevlendirilmesi, Yunan kuvvetleri karşısında bulundurulmalarındaki yarardan daha önemli ve zorunlu idi ve yine de öyledir. Gerçi, Bursa'da bırakılması zorunlu olan bir tümen, Adapazarı ayaklanma bölgesine gönderilen iki tümen, Hendek'te dağılan bir tümen, yani dört tümen; Zile, Yenihan bölgesinde ayaklananlarla uğraşan bir tümen ve bütün bu ordu birliklerine yardım eden millî birlikler cephede bulundurulabilse idiler, belki düşman saldırısı bu denli gelişemezdi. Ama ülkenin dirlik ve düzenliği ve ulusun kurtuluş amacında birleşip dayanışması sağlanmadıkça, bir dış düşmanın ilerleyişi ne durdurulabilir ne de bundan köklü bir yarar ve sonuç beklenir. Ancak, ülke ve ulus bu dediğim durumda bulunursa, düşmanın herhangi bir zamandaki başarısı ve bunun sonucu olarak daha birçok yerlerin işgali, geçici olmak niteliğinden kurtulamaz. Birlik ve amacında kararlılık ve direnç gösteren ulus, gururlu ve saldırgan her düşmanı, önünde sonunda gururundan ve saldırganlığından ötürü pişman kılabilir. Onun için, iç isyanları bastırmak; Yunan saldırısını durdurmaktan elbette daha önemlidir. Daha doğrusu, cepheden iç isyanlara karşı kuvvet ayrılmamış olsaydı bile sonucun başka türlü olabileceğini düşünmek güçtür. Örneğin, "Düşman, kuzey cephesine üç tümenle saldırdı. Bizim orada cephe ile orantılı kuvvetimiz yoktu. Filan noktada, filan derede, filan köydeki kuvvetimiz ya da oradaki subayımız, komutanımız, düşmanın geçmesine engel olsa idi, böyle bir bozguna uğramazdık," diye çığlık koparmak yersizdir. Tarihte yarılmamış ve yarılmayan cephe yoktur. Özellikle, söz konusu olan cephe, savunmaya ayrılan kuvvetle orantılı dar bir cephe olmayıp da böyle yüzlerce kilometre uzunluğunda olursa, bu cephenin şurasında burasında bulunan yetersiz bir kuvvetin savunmayı

sürdürüp gideceğini kabul etmek, bütün tasarım ve düşünceleri yanılgıya götürür. Cepheler delinebilir; buna karşı önlem, delinen kesimi hemen kapamaktır. Bu ise cephe üzerindeki kuvvetlerden başka, geride, yedekte, güçlü destekler bulundurmakla olabilir. Oysa, Yunan ordusu karşısındaki millî cephemiz bu durumda ve bu güçte mi idi? Bütün Batı Anadolu illerimizde, Ankara ve dolaylarında, daha doğrusu bütün yurtta, kuvvet denilecek bir birlik bırakılmış mı idi?

SAĞLAM BİR ASKERLİK TEŞKİLATI KURABİLMEK VE BUNDA BAŞARI SAĞLAYABİLMEK ZAMAN İSTER

Savaş hatlarına yakın köyler halkının yapabileceği savunmadan düşsel sonuçlar beklemek doğru olmaz. Yurdun bütün kuvvet kaynaklarından yararlanma koşul ve yetkilerini elde ettikten sonra bile, sağlam bir askerlik teşkilatı kurabilmek ve bunda başarı sağlayabilmek için zaman ister. Bursa'da Bekir Sami Bey'in emri altına verilen kuvvetin çekirdeği, İzmir'de tüfek attırılmaksızın Yunanlara (tutsak olarak) verilen ve Yunan gemileriyle Mudanya'ya çıkarılan iki alay kadrosu değil mi idi? Bu kuvvetin içgücünü düzeltmek için İstanbul Hükûmetleri herhangi bir önlem almışlar mı idi? İstanbul Hükûmetleri değil mi idi ki, Balıkesir'de savunmaya çalışan kuvvetlerimize, daha Yunanlar saldırmadan önce, Anzavur'u arkadan saldırttı. Yine İstanbul Hükûmeti ile halife ve padişah değil mi idi ki, Hendek-Düzce yolunda Hilafet Ordusu'na ve ayaklanmış topluluklara Yunan cephesinde kullanılacak oldukça güçlü bir tümeni, 24. Tümeni ayarttırıp dağıtmış ve komutanlarını şehit ettirmişti.

Ülkenin alın yazısı sorumluluğunu yeni üzerine almış olan Bakanlar Kurulu, o günkü koşullara göre seferberlik yapmayı acaba düşünebilir mi idi? Ülkenin, hemen hemen baştan başa, halifenin fetvası gereğini yerine getirmeye sürüklenip zorlandığı bir sırada, ulusu askere çağırmak uygun görülebilir mi idi ve olabilir mi idi? Bundan başka, bütün ulusu silah altına çağırmadan önce, silah sayısı ve elde bulunan silahların iş görebilmesi için gerekli cephane ve para tutarları ile kaynakların düşünülmesi zorunlu

değil mi idi? Durumu incelerken ve önlem düşünürken, acı olsa da, gerçeği görmekten bir an vazgeçmemek gerekir. Kendimizi ve birbirimizi aldatmaya gereklik ve zorunluk yoktur. Biz, durumun ve cephelerin gereksinmelerini bilmez değiliz. Her yerden, adıma sayısız telgraflar gelmektedir: "Çok büyük ve düzenli kuvvetler yollayınız", "Şu kadar cephane gönderiniz", "Bunlar gelmezse burada yeniliriz" denilmekte, tehlike ve ateş içinde bulunmaktan doğan duyarlık etkisi altında acı bir dille durum anlatılmaktadır. Bizim ödevimiz ve durumumuz, onların üzüntü ve duyarlıklarına katılarak kamunun içgücünü kırmak değildir; tersine, onlara direnç, kararlılık ve umut verecek yolda davranmaktır.

Bundan sonra, kuşkusuz, durumlar değişecek; bütün ülkeye ve ulusa gerçekten umut ve güven verecek önlemler uygulanacaktır. Artık buna engel kalmamıştır. Bakanlar Kurulu, yaşı tutanları silah altına da alabilecektir.

▸ *Mustafa Kemal Paşa ve Çerkez Ethem*

YEŞİLORDU

SAYGIDEĞER EFENDİLER,

KİMİ KAPALI SORUNLARIN KOLAYLIKLA ANLATILMASINA YARAYACAĞINI SANDIĞIM İÇİN YÜCE KURULUNUZA BİR "YEŞİLORDU"DAN SÖZ AÇACAĞIM:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hükûmetinin kuruluşundan sonra Ankara'da "Yeşilordu" adı altında bir dernek kuruldu. Bu derneğin ilk kurucuları pek yakın ve bilinen arkadaşlardı. Kuruluş amacını açıklamak için, iç isyanları ve bu ayaklanmalara karşı gönderilen ordu birliklerinin ve millî birliklerin kimi durum ve görünüşlerini anımsamak gerektir. Ayaklananların, ordu erlerine halifenin fetvasından, padişahın askerlik ödevini kaldırdığından, Ankara'daki hükûmetin yasal olmadığından söz ederek onları kolaylıkla aldattıkları birçok kez görüldü. Gerçekten birçok yerde kimi ordu erleri ayaklananlarla çarpışmadıkları gibi tersine, silahlarını onlara bırakarak köylerine, yurtlarına savuşuyorlardı. Millî birliklerin, devrim amacını daha kolaylıkla anladıkları ve ayaklananların ayartmalarına kapılmadıkları anlaşılmıştı. Bundan dolayı, Osmanlı ordusunun kalıntısı denilebilecek olan o günlerdeki yorgun, bezgin ve yeni devrim ülküsüne göre yetiştirilmemiş birlikler ile devrimi başarmadaki güçlükler sezilir bir kertede idi. Orduyu yeni anlayışa göre bilinçli bir duruma getirmenin, o günkü koşullar içinde pek güç olacağı sanılıyordu. Bunun için, istenilen nitelikte, bilinçli kimselerden, seçkin ve devrim için güvenilir bir teşkilat kurmak düşüncesi, kimi kişilerin kafasında yer etmeye başladı. Birbirini izleyen ve kanlı, öldürücü durumlar gösteren iç kargaşalar karşısında, bu bildirdiğim düşünce ve eğilim kuvvetlendi. Sonunda kimi kişiler böyle bir teşkilat kurmak üzere işe giriştiler. Ben, bir yandan ordumuzu canlandırmak ve güçlendirmek için gerekli işleri yaparken bir yandan da kurulmuş bulunan millî birliklerden de her türlü sakıncalarına karşın her yerde, ister istemez, olabildiğince yararlanmaya çalışmakta idim. Ama sağlam bir disiplin isteyen ve emirlere koşulsuz ve duraksamadan uymayı gerektiren sağlam askerlik görevlerinin ancak düzenli ordu ile yapılabileceği gerçeğini unutmaya elbette yer yoktu. Millî birliklerden yararlanma ancak, zaman kazanmak amacına dayalı olabilirdi. Elbette, görevlendirilmeleri zorunlu olan millî birliklerin seçkin ve bilinçli kimselerden kurulabilmesi istenilen bir şey idi.

Yeşilordu örgütünün ilk kurucuları arasında bulunan yakın arkadaşlar, yalnız bana yardım amacı ile ve beni ayrıca yormamak düşüncesiyle kendileri işe girişerek çalışmayı uygun görmüşler. Bana, yalnız, yararlı bir iş yapacaklarını söyleyerek, kısaca bu girişimlerinden söz açmışlardı.

Ben, gerçekten çok işim olduğu için, arkadaşların bu girişimleriyle uzunca bir süre ilgilenemedim. Yeşilordu örgütü, bir bakıma gizli bir örgüt niteliğinde kurulmuş ve oldukça genişlemiş. Genel kâtibi Hakkı Behiç Bey ve Ankara'daki yönetim kurulu, önemli ve köklü çalışmalar yapmışlar. Basılı tüzüklerini ve görevlendirilmiş adamlarını her yere göndermişler. Yalnız bir noktayı da belirtmeliyim ki, Yeşilordu örgütü ile uğraşanlar, benim bu işi bildiğimi, uygun gördüğümü ve istediğimi söylediklerinden, her yerde benim adıma örgütü genişletmeye ve güçlendirmeye çalışanlar çoğalmış. Kurulmakta olan örgüt, yalnız millî birlikler meydana getirmek gibi sınırlı bir alandan çıkmış, çok genel bir amaca yönelmiş.

Örgütün kurucuları arasına, milletvekili bulunan Çerkez Reşit Bey ve –Ankara üzerinden Yozgat'a gidip gelirken olacak– Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Beyler girmişler. Bundan başka Ethem ve Tevfik Bey birliklerinin bütün adamları, Yeşilordu'nun sanki temeli olmuşlar.

ÇERKEZ ETHEM BEY VE KARDEŞLERİNİN İLK KEZ GÖZE ÇARPMAYA BAŞLAYAN KİMİ DAVRANIŞLARI VE TUTUMLARI

Efendiler, bu başlangıçtan sonra, Çerkez Ethem Bey ve kardeşlerinin ilk kez göze çarpmaya başlayan kimi davranışları ve tutumları üzerine yüce kurulunuzu aydınlatmak isterim.

Çerkez Ethem Bey, millî bir birlik ile önce Anzavur'u kovalamakta ve sonra Düzce ayaklanmasında başarılı işler gördüğünden, Yozgat'a gitmek üzere Ankara'ya getirildiği zaman, hemen herkesçe beğenildi ve övüldü. Kendisini abartarak övenler de elbette olmuştur. Ethem Bey ve kardeşlerinin sonraki davranışlarından, bu alkış ve övgülerden dolayı büyüklendikleri, dahası, kimi kuruntulara kapıldıkları anlaşılıyor. Ethem Bey ve kardeşlerinden Tevfik Bey, Yozgat ayaklanmasını bastırmakla uğraştığı sırada kendine yakın ve uzak bütün askerî ve millî birlik komutanlarının hepsine

karşı, bunların rütbe ve makamlarına önem vermeksizin, birer birer küçültücü ve saldırıcı davranışlarda bulunmakta hiçbir sakınca görmemeye başladı. Ethem Bey'in kendisini, niteliğini ve değerini tanımayan bu komutanların çoğu, yurdun ateş içinde bulunduğunu ve Ethem Bey'in abartılmış olarak işittikleri hizmetini düşünerek elden geldiğince kendisiyle çekişmede ileri gitmekten sakınmışlardı.

Böylece şımaran Ethem ve kardeşi Tevfik Beyler, Türk ordusunda değerli hiçbir subay ve komutan bulunmadığı ve kendilerinin herkesten üstün birer yiğit oldukları sanısına düşmüşler ve bu sanılarını açıktan açığa, sakınmaksızın herkese söylemekten çekinmemeye başlamışlardı. Doğrudan doğruya valilere ve herkese emir savuruyorlar ve emirlerini yerine getirmeyenlerin asılacağı yolunda gözdağı da veriyorlardı. Ethem Bey, Ankara ve Ankara'daki hükûmet üzerinde de etki yapmak denemesinde bulunmuştur. Sözde Yozgat ayaklanması, Yozgat'ın bağlı bulunduğu Ankara valisinin kötü yönetiminden doğmuş; bundan dolayı, öbür ayaklandırıcılara uyguladığı cezayı, ki o ceza asarak öldürmekti, Ankara valisi için de, olay yerinde kendisi uygulamaya karar vermişti. Yozgat'a gönderilmesini istediği Ankara valisi, millî girişimlerde olağanüstü hizmet ve özveri göstermiş ve göstermekte bulunan Yahya Galip Bey'di. Yahya Galip Bey'in, özellikle bizce, hizmeti beğenilmiş ve varlığı pek gerekli ve yararlı bir kişi olduğu biliniyordu. İşte böyle bir kişiyi, kendi eline, darağacına vermeye bizi zorlamakla en büyük erk ve etkiyi kazanabileceğini düşünmüştü. Elbette Yahya Galip Bey'i veremezdik ve vermedik. Ethem ve kardeşleri bu sorun üzerinde çok üsteleyemediler. Ama Yozgat'ta, özellikle milletvekillerine, "Ankara'ya dönüşümde Büyük Millet Meclisi Başkanını Meclis önünde asacağım," yollu uygunsuz sözler söylediği duyulmuştur. Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey de bu sözleri işitenlerdendir. Biz, bütün öğrendiklerimize ve aldığımız haberlere karşın, bu kardeşleri her zaman yararlanılabilecek bir durumda bulundurmayı yeğ tuttuk. Bundan dolayı kendilerini idare ettik. Yozgat'tan sonra; Ankara üzerinden Kütahya bölgesine gönderdik. Bu konuya gene dönmek üzere asıl konumuz olan "Yeşilordu"ya sözü getireceğim.

Bilginize sunmuştum ki, her yerde Yeşilordu örgütünü, benim adıma kuruyorlardı. Kendisini tanıdığım kişilerden birinin, Erzurumlu Nâzım Nazmi Bey'in, görevli bulunduğu Malatya'dan gönderdiği bir mektupta,

Yeşilordu örgütünün hoşlanabileceğim biçimde genişletilmesine çalışıldığı bildiriliyordu. Bu haberin verdiği uyanıklıkla, bu gizli dernek üzerinde incelemelerde bulundum. Bu derneğin zararlı bir biçim ve nitelik aldığı inancına vardım. Hemen kapatılmasını düşündüm. Tanıdığım arkadaşları aydınlattım. Görüşümü söyledim, gereğini yaptılar. Ama genel kâtip olan Hakkı Behiç Bey, derneğin kapatılması ile ilgili önerimin kabul edilemeyeceğini ve uygulanamayacağını söyledi. Ben, "Kapattırırım," dedim. Bunun da olamayacağını, çünkü derneğin düşünülenden daha büyük ve daha güçlü olduğunu ve bu derneği kuranların sonuna dek amaçlarından ayrılmayacakları üzerine birbirlerine söz vermiş olduklarını özel bir tavır takınarak, söyledi. Olaylar gösterdi ki, biz, bu gizli derneğin kapatılmasına çalıştıysak da bütünüyle başaramadık. Dernek ileri gelenlerinin kimisi –ki Reşit, Ethem, Tevfik kardeşler başta bulunuyorlardı– çalışmalarını bu kez, elbette, büsbütün olumsuz ve bize karşı olarak sürdürmüşlerdir. Eskişehir'de çıkarttıkları *Yeni Dünya* gazetesi ile de düşünce ve amaçlarını saldırgan bir biçimde yayımlatıyorlardı.

DOĞU CEPHEMİZDE ERMENİLERLE SAVAŞ BAŞLIYOR

SAYGIDEĞER EFENDİLER, DOĞU SINIRLARIMIZDA ACİL OLAN İŞİMİZ, CELÂLETTİN ARİF BEY'İN ERZURUM'UN DEVRİM TARİHİNDE BIRAKTIĞI İZİ UZUN UZADIYA İNCELEMEYE VE İRDELEMEYE ELVERİŞLİ DEĞİLDİR.

İsterseniz o günlerde doğu sınırımızda olan önemli işlere gelelim:

Biliyorsunuz ki Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan beri Ermeniler, gerek Ermenistan içinde gerek sınıra yakın yerlerde Türkleri toptan öldürmekten vazgeçmiyorlardı. 1920 yılı sonbaharında Ermeni kıyımı dayanılmaz bir kerteye geldi. Ermeniler üzerine yürümeye karar verdik. 9 Haziran 1920'de doğu bölgesinde geçici seferberlik ilan ettik. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'yı Doğu Cephesi Komutanı yaptık. 1920 Haziran'ında Ermeniler, Oltu'da kurulan yöresel Türk Hükûmeti üzerine yürüyerek o bölgeyi ele geçirdiler. Dışişleri Bakanlığı'mızca Ermenilere 7 Temmuz 1920'de bir ültimatom verildi. Ermeniler özdeş tutumlarını sürdürdüler. Sonucunda, seferberlikten üç buçuk, dört ay kadar sonra Kötek, Bardiz bölgelerinde toplanan kuvvetlerimize Ermenilerin saldırısı ile savaşa başlandı.

Ermeniler, 24 Eylül 1920 sabahı Bardız Cephesi'nden baskın biçiminde yaptıkları genel bir saldırı ile başarı sağladılar. Efendiler, Doğu Cephesi'nin bu hoşa gitmeyen bilgileri veren raporunu okurken, Celâlettin Arif Bey'in Ermeni saldırısının yapıldığı gün olan 24 Eylül'de yazdığı bilinen ültimatomunu da alıyordum. Ermeniler geri atıldılar. Ordumuz 28 Eylül sabahı ileri yürüyüşe geçti. O gün Erzurum'un elli imzası da Ankara'ya saldırıya geçiyor. Ne kötü rastlantı! Sanki bu efendiler, bize karşı Ermenilerle sözleşmiş gibi!

Ordu, 29 Eylül'de Sarıkamış'a girdi. 30 Eylül'de Merdenek [günümüzdeki adı Göle] alındı. Ama kimi nedenler ve düşünceler dolayısıyla ordumuz 28 Ekim 1920'ye kadar, bir ay, Sarıkamış-Laloğlu kesiminde kaldı.

Bu nedenlerden birinin de Erzurum'da bulunan Celâlettin Arif Bey ve arkadaşlarının yarattıkları durum olduğunu kestirebilirsiniz. Gerçekten, Kâzım Karabekir Paşa'nın 29 Eylül 1920 günü Sarıkamış'tan çektiği telgrafta: "30 Eylül'de cepheyi gezip durumu saptadıktan sonra Erzurum'a giderek orada geçen olayın sonuçlandırılacağını bilgilerinize sunarım," deniliyordu.

Kâzım Karabekir Paşa, 30 Eylül 1920'de Sarıkamış'tan Celâlettin Arif Bey'e de yazdığı bir şifrede: "Erzurum halkı adına kırk elli imza ile çekilen açık telgraf, dış düşmanların milyonlar harcayarak elde edemeyeceği bir belgedir. Olayın kendisinden daha önemli ve tehlikeli olan işbu açık telgrafı, dış düşmanların tehlikesinden ve gözdağından daha yıkıcı bulduğumdan ve bu olayın kötü sonuçlarını cephe durumundan daha önemli gördüğümden yarın Erzurum'a geleceğimi bildiririm," diyordu. Celâlettin Arif Bey, 5/6 Ekim 1920 günlü telgrafında, özellikle: "Yurtsever ordumuz içinde, değerli ve halkın güvenini kazanmış pek çok subay ve üstsubay bulunduğundan yolsuzluk yakınmaları elbette ordunun dayanma gücüne ve düzen ilkesine etki yapacak kadar büyümemiştir," diye bilgi veriyordu.

MİLLÎ HÜKÛMET'İN YAPTIĞI İLK ANTLAŞMA: GÜMRÜ ANTLAŞMASI

EFENDİLER, GÜMRÜ ANTLAŞMASI, MİLLÎ HÜKÛMET'İN YAPTIĞI İLK ANTLAŞMADIR.

Bu antlaşma, ile, düşmanlarımızın ta Harşit Vadisi'ne dek olan Türk ülkelerini kendisine bağışlamayı tasarladıkları Ermenistan, Osmanlı

Devleti'nin 1877 Savaşı'nda yitirmiş olduğu yerleri bize, Millî Hükûmet'e bırakarak aradan çıkarılmıştır. Doğudaki durumlarda önemli değişiklik olması yüzünden, bu antlaşma yerine, daha sonra yapılan 16 Mart 1921 günlü Moskova Antlaşması ile 13 Ekim 1921 günlü Kars Antlaşması geçmiştir.

Efendiler, gene o bölgede bulunması dolayısıyla, Gürcistan ile olan işlem ve ilişkimizden de kısaca bilgi vereyim.

1920 yılı Temmuz'unda, Batum'u İngilizler boşaltınca Gürcüler hemen ele geçirdiler. Bu durum, Brest-Litovsk ve Trabzon Antlaşmalarına aykırı olduğundan, 25 Temmuz 1920'de protesto edilmişti.

8 Şubat 1921'de Ankara'da güven mektubunu sunmuş olan Gürcü elçisi ile de Türkiye-Gürcistan Antlaşması için görüşme başlamıştı. En sonu, 23 Şubat 1921'de verdiğimiz kesin bir ültimatom üzerine Ardahan, Artvin ve Batum'un bizce işgal edilmesi kabul edildi. Bundan on beş gün sonra Batum'a girdik. Bu yerler, Türkiye'ye katılmayı dört gözle bekleyen halkın alkışları arasında işgal edildi.

Daha sonra, Moskova Antlaşması gereğince Batum boşaltıldı ama ele geçirdiğimiz öteki yerlerin anayurda bağlılığı pekiştirildi.

TRAKYA'DAKİ DURUM

EFENDİLER, O GÜNLERDEKİ TRAKYA DURUMUNA DA HEP BİRLİKTE GÖZ GEZDİRELİM:

Doğu Trakya'da, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Trakya-Paşaeli Merkez Kurulu bir kurultay topladı ve bu kurultay, Trakya'nın yönetimini, Trakya-Paşaeli Merkez Kurulu'na verdi. Trakya'da Kolordu Komutanı bulunan Cafer Tayyar Bey (Cafer Tayyar Paşa), bu merkez kurulunun üyesi olmakla birlikte Edirne milletvekili olarak da meclisimize üye seçilmişti. Trakya Merkez Kurulu'na ve kolordu komutanına verdiğimiz direktif, Trakya alın yazısının bütün ülkenin alın yazısına bağlı olduğu ve onunla birlikte düşünülebileceği ilkesine dayanıyordu. Savaş durumu bakımından da verdiğimiz direktif şu idi:

Üstün kuvvetlerin saldırısına uğranılırsa sonuna kadar dayanılacak ve Trakya bütünüyle düşman eline geçse bile, ileri sürülecek herhangi bir çözüm yolu tek başına kabul olunamayacaktır. Öteden beri Trakya'daki komutanın da kararının böyle olduğu söylenmekte idi. Ama son zamanlarda Komutan Cafer Tayyar Bey, yabancıların verdiği güvence üzerine, yapılan

çağrıyı kabul ederek İstanbul'a gitmiş; ancak dönüşünden sonra durumu bize bildirmişti. Anlaşıldığına göre, Doğu Trakya'nın yalnız başına varlığını koruyamayacağı, ancak Batı Trakya ile birleşerek bir yabancı yönetimle yaşayabileceği yolunda düşünceler aşılanmış... Herhalde içgücünü kıracak birtakım propagandalar yapılmış.

Cafer Tayyar Bey İstanbul'da iken tümen komutanlarından Muhittin Bey, İstanbul'dan kolordu komutanlığına atanmış. Cafer Tayyar Bey'in Trakya'ya dönmesine izin verilmiş. Cafer Tayyar Bey, İstanbul'daki ilgililerle görüştükten sonra, Muhittin Bey önermişse de artık kolordunun komutanlığını üzerine almamış, Muhittin Bey'in üzerinde bırakmış. Böylece Trakya'nın alın yazısı, İstanbul siyasal çevrelerinin etkisine bırakılmış.

Efendiler, Büyük Millet Meclisi açıldığı zaman Trakya'da 1. Kolordu'nun savaş durumu şöyle idi:

Kolordu karargâhı Edirne'de,

60. Tümen Keşan, Edirne, Uzunköprü bölgesinde,

55. Tümen Tekirdağ bölgesinde,

49. Tümen Kırkkilise [günümüzdeki ismi Kırklareli] bölgesinde.

Yunan ordusu Anadolu'da, Batı Cephesi'nde yaptığı genel saldırıda başarı elde ettikten sonra, 20 Temmuz 1920'de Tekirdağ'a bir tümen çıkardı. Tekirdağ bölgesinde çok dağınık bir durumda bulunan 55. Tümen toplanmaya vakit bulamadan Yunan tümeni Edirne doğrultusunda yürümeye başladı.

Batı Trakya'dan, Meriç'i geçerek, saldırmak isteyen Yunan kuvvetleri, o bölgedeki 60. Tümen'e komuta eden Cemil Bey'in (İçişleri Vekili Cemil Bey'dir) ve 15 Haziran'dan başlayarak kuvvetleriyle Edirne'ye gelmiş bulunan ve Edirne-Karaağaç istasyonu arasında çetin savaşlar yapmış olan Şükrü Naili Bey'in (Şükrü Naili Paşa) uyanık davranmaları ve direnmeleri üzerine durduruldu ve ilerlemesi önlendi.

GEDİZ TAARRUZU

BATI CEPHESI KOMUTANI, İKİ PİYADE TÜMENİ İLE ETHEM BEY'İN KUVAY-İ SEYYARE'SİN GEDİZ'DEKI YUNAN TÜMENİNİN ÜZERİNE GÖNDEREBİLECEKTİ. BUNDAN PARLAK BİR SONUÇ ALACAĞINI KUVVETLE UMUYORDU.

Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi Komutanlığı'nın bu önerisini kabul etmedi. Çünkü, düşman ordusu bütünü ile bizim ordumuzdan kuvvetli idi. Biz, daha ordumuzu kurmuş ve düzene sokmuş değildik. Cephanemizin

▸ *Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü ve karargâh subayları*

azlığı da ağırdan almamızı gerektiriyordu. Düşmana karşı, Gediz'de bütün cephe kuvvetlerimize başvurarak belki oldukça üstün bir kuvvet toplayıp çabucak bir başarı elde edebilirdik. Ama kuvvetimiz ve hazırlığımız böyle bir başarıyı, genel ve sonuçlu bir başarıya çevirmeye elverişli değildi. Böyle olunca, bütün işe yarayan kuvvetlerimizi, bölgesel ve geçici bir başarı elde etmek için kullanmış ve yıpratmış olacaktık. Buna karşı düşman bütün kuvvetleriyle karşı saldırıya geçerse bizim için her yanda yenilgi kesin olurdu. Bunun için, cephenin ve hükûmetin şimdilik yalnız ordu kuruluşunu genişletip artırarak cepheyi güçlendirmek için çalışması gerekiyordu. Ülkenin ölüm kalım yeri olan Batı Cephesi'nde, özel ve sınırlı düşüncelere kapılmak uygun görülmüyordu.

Genelkurmay başkanı, bu Gediz saldırısının yapılmamasında diretti. Batı Cephesi Komutanlığı'yla, yazışma yolu ile anlaşamadı. Ankara'dan Eskişehir'deki Batı Cephesi Karargâhı'na kendisi gitti. Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa ile Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın bu buluşmaları sonucunda Ali Fuat Paşa, durumu yerinde bir daha inceledikten sonra karar

vermek üzere, saldırıyı geri bırakmıştı. Ama birkaç gün sonra saldırıya karar verildiği anlaşılmıştır.

Efendiler, o günlerde bu saldırının yararlı olacağı üzerine her yerde ve Meclis'te ateşli bir propaganda yapılıyordu:

"Düşman tümeni Gediz'de ayrı olarak bulunuyor. Biz, onu orada yok ederiz. Parlak bir durum elde ederiz. Gerçekte düşman ordusu da kaçmaya hazırdır," sözleriyle Gediz saldırısının gerekliliği nerdeyse genel bir kanı durumuna getirilmek isteniyordu.

En sonu, Batı Cephesi komutanı, 61. ve 11. Tümenler ve Kuvay-ı Seyyare [Gezici Kuvvet] ile 24 Ekim 1920'de Gediz'deki düşmana saldırdı.

Efendiler, dalgalı, düzensiz ve komutasız bazı savaşlardan sonra, bildiğiniz üzere, Gediz'de yenildik.

Yunan ordusu, bu saldırıya karşılık olmak üzere, 25 Ekim 1920 günü Bursa Cephesi'nden saldırıya geçti. Yenişehir'i, İnegöl'ü ele geçirdi. Uşak'tan, Dumlupınar sırtları ilerisinde bulunan birliklerimize saldırdı. Birliklerimiz, Dumlupınar sırtlarına dek çekildi.

Böylece efendiler, cephenin her yanında yeniden genel bir yenilgiye uğradık.

Efendiler, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın daha Gediz Savaşı'nın yapılmakta bulunduğu bir sırada okuduğumuz bu telgraf kapsamının, özellikle bunda sezilen anlamın ve anlayışın pek çok dikkate değer görülmesi doğaldır, sanırım. Askerin durumu, kuvvetimizin sayısı, hazırlığımızın ölçüsü, bütün ülkede her bakımdan gereksindiğimiz kaynakların gücü ve yeteneği elbette bu telgrafın yazılışından üç gün önce Batı Cephesi Komutanlığı'nca biliniyordu. Her şey vardı da Gediz Savaşı'nın yapıldığı üç beş gün içinde mi yok olmuştu? Bilinen bütün gerçeklere karşın Batı Cephesi, Genelkurmay'ca mı saldırıya zorlanmıştı?

Söz konusu telgraf, İcra Vekilleri Heyeti'nde [Bakanlar Kurulu] okunduktan sonra altına şu çıkma yazılmıştı:

> **İcra Vekilleri Heyeti'nde okundu. İleri sürülen nedenler ve olaylar akla yatkın bulunmadı. Elbette gerekli yardım yapılacaktır. 3. Alay'dan, tasarlanan kuvvet gönderilecektir.**
>
> **İsmet**

ÇERKEZ ETHEM VE KARDEŞLERİNİN ÇIKARDIĞI DEDİKODULAR

EFENDİLER, HER BAŞARISIZLIĞIN SONUNDA, BİRTAKIM DEDİKODULARIN YAYILMASI BEKLENMELİDİR.

Gediz Savaşı'ndan sonra da, genel durum acıklı bir görünüş alınca, her yerde dedikodu ve haklı haksız eleştiriler başladı.

Kimileri, özellikle Kuvay-ı Seyyareciler, Ethem ve kardeşleri, bütün suçu cephe komutanına ve savaşa katılan tümenlere yükleterek, kendilerinin güç durumda bırakılmış oldukları yolunda propaganda yaptırıyorlar ve "Ordu komutanı, yanılgılarını kapatmak için suçu bize yüklüyor," diyorlardı.

Ordu da, Kuvay-ı Seyyare'nin hiçbir iş yapmadığını, yapmaya da gücü yetmediğini ve savaşta verilen emirlere uymadığını, her zaman tehlikeden uzak bulunduğunu ileri sürüyor ve kanıtlıyordu.

Efendiler, bıraktığım yerden açıklamalarıma başlamak üzere küçük bir olayı burada bilginize sunmama izin vermenizi rica edeceğim. Bilirsiniz ki, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu sırasında konulan ilkelere göre, İcra Vekilleri [Bakanlar] adı verilen hükûmetin üyeleri doğrudan doğruya ve ayrı ayrı Meclis'çe seçiliyordu. Bu yöntem 4 Kasım 1920'ye kadar uygulandı. Bununla ilgili yasa ancak bu tarihte: "İcra Vekilleri, Büyük Millet Meclisi başkanının Meclis üyelerinden göstereceği adaylar arasından salt çoğunluk ile seçilir," biçiminde değiştirildi.

SÜRATLE DÜZENLİ ORDU VE BÜYÜK SÜVARİ BİRLİKLERİ KURMA VE DÜZENSİZ TEŞKİLAT FİKİR VE SİYASETİNİ YIKMAK KARARI

Efendiler, 8 Kasım 1920'de Fuat Paşa Ankara'ya geldi. Karşılamak için ben de istasyonda bulunuyordum. Fuat Paşa'yı, omzunda bir filinta olduğu halde Kuvay-ı Milliye kılığında gördüm. Batı Cephesi komutanına bu kılığı

benimseten düşünce ve anlayış akımının bütün Batı Cephesi üzerinde ne denli aşırı bir etki yapmış olduğunu anlamakta, artık duraksamaya yer kalmamıştı. Onun için Fuat Paşa'ya kısa bir gerekçeden sonra yeni alabileceği görevi söyledim. Beğenerek kabul etti. O günün gecesi, İsmet ve Refet Paşaları çağırarak yeni durumu ve görevlerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kesin direktif: "Süratle düzenli ordu ve büyük süvari gücü meydana getirmek" idi. Böylece 1920 yılı Kasım'ının sekizinci günü "düzensiz teşkilat düşüncesini ve siyasetini yıkmak kararı" iş ve uygulama alanına konulmuş oldu.

GÖRÜNÜŞTE YUMUŞAK SANILACAK BİR SİYASETLE BİZİ İÇTEN YIKMAK GİRİŞİMİ

SAYGIDEĞER EFENDİLER, BURADA BİRAZ DURARAK GÖZLERİMİZİ İSTANBUL'A ÇEVİRELİM.

Damat Ferit Paşa hükûmetinin her türlü düşmanlarla ortak olan "silah ile sonuç almak planı", uygulamada başarılı olamamıştı. İç ayaklanmalara karşı direndik ve savaştık. Yunan saldırısı, en sonunda, bir kesimde durdu. Yunanların ondan sonraki saldırıları da sınırlı bölgelerde kaldı. İç ayaklanmalar ve Yunan cephesi için sağlam karşı önlemler almakta olduğumuz görülüyordu. İçten ve dıştan gelen silahlı saldırıların, özellikle Ankara'daki Millî Hükûmet'i sarsamayacağı anlaşılıyordu. Bundan dolayı, İstanbul'un silahlı saldırı planı suya düşmüştü. Bunu değiştirmenin, yeniden uzlaşma siyasetine döner gibi görünerek, bizi içeriden çökertme politikası gütmenin daha yararlı olacağına inandıkları yargısına varılabilirdi. Tastamam, 1919 Eylül'ünde Damat Ferit Paşa'nın birinci çekilmesinden sonra, Ali Rıza Paşa hükûmetinin gelmesinde olduğu

gibi, görünüşte bize yumuşak geleceğini sandıkları bir siyasetle bizi çökertmek girişimi yenilenecekti.

Bundan sonraki mücadelemizde, İstanbul aracılığı ile yapılan iç ve dış girişimlerle, Yunan ordusuyla olduğu kadar, ama anlaşılması ve anlatılması daha güç koşullar içinde, güçsüzlüğe sürükleyici kışkırtmalarla ve içerideki bozgunculukla da uğraştığımız görülecektir.

İstanbul'da Tevfik Paşa işbaşına getirildi. Dahiliye Nazırı olarak Ahmet İzzet ve Bahriye Nazırı olarak Salih Paşalar hükûmette bulunuyorlardı. Tevfik Paşa hükûmeti hemen bizimle ilişki kurmak istedi. Bu görevi, başlıca Ahmet İzzet Paşa üzerine aldı. Saray, kurmaylar kurulunda bulunan bir subayı Ahmet İzzet Paşa, birtakım notlarla Ankara'ya gönderdi. Bu notlarda, eskisine göre daha elverişli koşullarla, örneğin Osmanlı egemenliği altında İzmir'de Yunanların bir özel yönetim kurmalarını kabul etmek gibi koşullarla, bir barış yapılması umudunda bulundukları, her şeyden önce de İstanbul Hükûmeti ile bir uzlaşmaya varmanın önemli olduğu bildiriliyordu.

Ahmet İzzet Paşa'nın ve İstanbul Hükûmeti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hükûmetinin niteliklerini ve yetkilerini bilmedikleri, bu yetmiyormuş gibi İstanbul'da bir hükûmet kurmak ve o yoldan ulus ve ülke alın yazısıyla ilgili sorunları çözmeyi düşündükleri görülüyordu.

Ahmet İzzet Paşa'ya ve Tevfik Paşa hükûmetine durumu bildirmek ve iyice aydınlatmak amacı ile gereken bilgi ve düşünceleri ayrıntılı olarak yazdırıp Ankara'ya gelen özel görevliye verdik ve kendisini 8 Kasım 1920'de İnebolu'ya doğru yola çıkardık.

12 Kasım 1920 günü, Zonguldak'tan Yüzbaşı Kemal imzalı kısa bir telgraf aldım. Bunda: "Şifreli bir telgrafı çekmek üzere İstanbul'dan gönderildim," deniliyordu. Söz konusu şifreli telgraf, Dahiliye Nazırı İzzet Paşa imzalı idi. İstanbul'da 9 Ekim 1920'de yazılmıştı.

ETHEM VE TEVFİK KARDEŞLERİN MUHALEFETE GEÇMELERİ

İSMET PAŞA'NIN CEPHEDE ÇALIŞMAYA BAŞLAMASINDAN SONRA, ETHEM BEY, HASTALIĞINI İLERİ SÜREREK ANKARA'YA GELDİ VE BURADA UZUN SÜRE OTURDU.

Onun cephede bulunmadığı zamanlarda, kardeşi Yüzbaşı Tevfik Bey, Ethem Bey'in vekili olarak Kuvay-ı Seyyare'nin başında komutan bulunuyordu.

Durumu gereği gibi aydınlatabilmek için, bir olaylar zincirinin kimi temel noktalarını belirtmek uygun olur. Kuvay-ı Seyyare Komutanlığı Karacaşehir de kendine bağlı olmak üzere gizlice "Karakeçili" adında bir birlik kurmuştu. Bundan Batı Cephesi Komutanlığı'nın bilgisi yoktu. Böyle bir birliğin var olduğu, 17 Kasım 1920'de bir rastlantı ile öğrenildi. Cephe Komutanlığı'nın, bu birlikle ilgili bilgiler verilmesi ve birliğin denetlemeye hazır bulundurulması yolundaki emrini, Ethem Bey yerine getirmedi. Cephe Komutanlığı'nın, sivil işlere, geri hizmetlere karışmamaları için verdiği genel emre aykırı olarak Kuvay-ı Seyyare Komutanlığı, tersine Kütahya bölgesinde, her şeye karışmayı ve eylemlerini artırdı.

Cephe komutanı, Ethem Bey Kuvay-ı Seyyare'sinin öteki Kuvay-ı Seyyarelerden ayırt edilmesi için "Birinci Kuvay-ı Seyyare" adıyla adlandırılmasını buyurmuşken, Ethem Bey ve kardeşi bunu dikkate almak şöyle dursun, bu emre karşın kendi kendine "Umumi Kuvay-ı Seyyare ve Kütahya Bölgesi Komutanı" biçiminde bir komuta durumu ortaya çıkardı.

Görülüyor ki Ethem Bey ve kardeşi, emirleri altındaki birlikleri denetlettirmiyorlar ve verilmemiş yetki ve sanları kendi kendilerine takınıyorlardı.

"Umumi Kuvay-ı Seyyare Komutan Vekili Tevfik" imzasıyla 21 Kasım 1920'de Cephe Komutanlığı'na gelen bir raporda "13'üncü düşman tümeninin Emirfakıhlı, İlyasbey, Çardak, Umurbey üzerinden gelmekte olduğu, kendi bölgesinde bulunan Gördeslilerin düşman askerini çağırdıkları" yolunda bilgi vardı. Oysa, gerçekte ne düşman tümeni ilerliyordu ne de Türk halkının düşmanı çağırdığı vardı. Bu bilgilerin özel amaçlarla verildiği anlaşılacaktır. Müslüman halkın düşmanı çağırması, yalnız bir nedenle açıklanabilirdi ki, o da bizden kıyım ve baskı görecekleri sanısına kapılmış olmalarıdır. İşte cephe komutanı, durumu bu yönden inceleyerek verdiği genel emirde demişti ki:

> **Savaş buhranı sırasındaki kızgınlıkların etkisiyle zorbaca tedbirler almak kesin olarak önlenmelidir. Hainliği ne denli gerçek olursa olsun, hiçbir köy yakılmayacak; halktan hiçbir kimse, hiçbir birlikçe, hiçbir suçtan ötürü asılmayacaktır. Casuslukları ve başka hainlikleri anlaşılmış adamların, gözaltında, İstiklal Mahkemeleri'ne gönderilmeleri gerekir.**

Umum Kuvay-ı Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey bu emre de karşı geldi.

Efendiler, düşman, kuvvetlerini toplu bulundurmak amacıyla yaptığı düzenleme yüzünden, Kuvay-ı Seyyare Komutanlığı bölgesindeki kimi yerlerden çekilmişti. Buralarda sivil yönetim kuruluncaya kadar halkın güvenlik içinde yönetilmesi için bir teşkilatın acillikle kurulması gerekiyordu. Bu nedenle, jandarmalık yapmış erlerden ve iyi olarak bilinen kimselerden seçilerek yüz elli kişilik bir sahra jandarma bölüğü ve "Simav ve Dolayları Komutanlığı" adıyla bir komutanlık kuruldu. Bu makam belirlenen bölge içinde, iç güvenlik işlerine bakacaktı. Yarbay İbrahim Bey adında bir kişinin görevlendirildiği bu komutanlığa, yönetim ve düzen bağı bakımından bu bölgedeki askerlik şubeleri de bağlı olacaktı. Ordu birliklerinin ve Kuvay-ı Seyyare'nin komutanları yalnız askerî harekâttan sorumlu olacaklardı. Sözü geçen bölge komutanlığının kurulması dolayısıyla o bölge halkına Cephe Komutanlığı'nca yazılan bildiride: "Sizin her türlü dertlerinizi dinlemek ve adaletli bir yönetim sağlamak görevi ile Simav'da bir Bölge Komutanlığı kuruyorum," cümlesi vardı. Bu cümleyi, özellikle Kuvay-ı Seyyare Komutanlığı'nca kötüye yorumlanacağını göreceğiniz için bildiriyorum.

Düşmandan kurtarılan bu ilçeler halkı, kurtuluş gününden başlayarak iki ay süre ile askerlik ödevinden bağışlanmışlardır. Umum Kuvay-ı Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey, birtakım nedenler ve düşüncelerle bu Bölge Komutanlığı'nın kurulmasına da karşı geldi.

Tevfik Bey, 23 Kasım 1920 günlü bir raporunda: "Bir düşman tümeninin saldırısı üzerine kuvvetlerini Gönen köyünün kuzeyindeki sırtlara çektiğini" bildiriyor ve "Sol yanımda bulunan Cümbürdü kesimini koruyunuz," diyordu.

Düşmanın önemli bir saldırısı olmamıştır. Kuvay-ı Seyyare Komutanlığı'nın amacının, ordu birliklerini cepheye sürdürüp kendi kuvvetlerini geride toplamak olduğu anlaşılmıştı. Cephe Komutanı İsmet Paşa, Tevfik Bey'in verdiği bilgiyi doğru kabul ederek ilgililere gereken emirleri vermiş olmakla birlikte kendisine de: "Saldıran düşman aşağı yukarı kaç top kullanıyor, Kuruköy'den yol boyunca Çamköy'e doğru bir düşman saldırısı olmuş mudur?" diye sordu ve Cümbürdü Vadisi'nin, İslamköy'e doğru, Güney Cephesi Komutanlığı'nca korunması gerektiğini de bildirdi.

Tevfik Bey, 24 Kasım 1920 günü Cephe Komutanlığı'na çektiği telgrafta, birtakım iğneli sözlerden sonra, "Ben, kuzey ve güney cephelerinin her ikisinin de bir tek hükûmetin emri altında olduğunu sanıyordum. Mademki değildir; beceriksizlik yüzünden boş yere burada yurt çocuklarını kırdıramayacağım. Yirmi dört saate dek sol yanımız sağlamca korunmazsa Kuvay-ı Seyyare'yi... Efendi Köprüsü yöresine çekeceğim. Bu konuda sorumluluğun kime düşeceğini hükûmet bulsun efendim," diyordu. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Kuvay-ı Seyyare komutanına karşılık verdi ve dedi ki: "12. Kolordu, sol kanadınızdan kırk kilometre uzaktadır. Bundan başka, geri çekilmiş olan düşmanı kesin saldırı ile ve zorla yerinden atmak görevi birliklerimize verilmemiştir. Bu duruma göre Kuvay-ı Seyyare, düşmanı izleyen bağımsız bir süvari tümeni durumundadır. Düşmanın üstün kuvvetle saldırılarına karşı yalnız başına önlemler alır ve düşman, yerel ve önemli bir saldırıda bulundukça buna karşı kesin savaştan çekinir. Bu görevler, süvari tümenlerine verilir. Güney Cephesi'nde, güçlü süvari birlikleri olmadığından sizin cepheniz süvari hattıyla genişletilemez. Güney Cephesi Kuvay-ı Seyyare dış yandan karşılıklı olarak yalnız ilişki ve bağlantı sağlayabilir ve bu, gereklidir. Sözün kısası, cephemiz iyi yönetilmektedir... vb."

Efendiler, Batı Cephesi Komutanlığı, elbette ordusunun bütçesini düzenleyecekti. Bu amaçla, 22/23 Kasım 1920'de bütün cephe birliklerinden düzgün birer sayım çizelgesi istendi. Cephe birliklerinin hepsinden karşılık geldi. Kuvay-ı Seyyare, istenilen sayım çizelgesini göndermedi. Bu konuda cepheden yapılan sorguya gelen karşılıkta, Tevfik Bey diyordu ki: "Kuvay-ı Seyyare ne bir tümen ne de düzenli bir kuvvet durumuna getirilemez... Bu serserilerin başına ne bir subay ne de hesap memuru konulamayacağı gibi, kabul de ettirilemez. Çünkü, subay gördüler mi, Azrail görmüşçesine ayaklanıyorlar. Bizim birliklerimizi, Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar yönetmektedirler. Bölük eminleri de yazdığını okuyamaz, okuduğunu yazamaz adamlardır; 'Sen yapamıyorsun' diye bunları değiştirmeye de olanak yoktur. Kuvay-ı Seyyare'nin şimdiye dek olduğu gibi gelişigüzel yönetilmesi zorunludur... Doğrusu aranırsa, Kuvay-ı Seyyare sıkı bir düzene girmek şöyle dursun, bu düşüncenin doğmakta olduğunu sezdiği dakikada dağılır. Rica ederim, bu yazdığım şeyleri bir şeye yormayınız..."

ETHEM VE TEVFİK KARDEŞLERLE KENDİLERİ GİBİ DÜŞÜNEN ARKADAŞLARININ MİLLÎ HÜKÛMETE KARŞI AYAKLANMALARI

Saygıdeğer efendiler, bu durumu hep birlikte incelemeye yarayacak ölçüde bilgi verdiğimi umarım. Kolaylıkla anlaşılmakta idi ki, Ethem ve Tevfik kardeşler ile kendileri gibi düşünen kimi arkadaşları, millî hükûmete karşı ayaklanmaya karar vermişlerdi. Bu kararlarını uygulamak için Tevfik Bey cephede nedenler ararken ve cepheyi bırakarak kuvvetlerini geride toplarken, Ethem Bey ve milletvekili olan kardeşi Reşit Bey ve daha birtakımları da Ankara'da siyaset yönünde çalışıyorlardı. Ayaklanma planını başarıyla uygulayabilmek için her şeyden önce buna engel sayılan Batı Cephesi'ndeki ordunun başında bulunan komutanı, değerden düşürerek ve görevden uzaklaştırarak, orduya etkin olmak çok gerekli idi. Ondan sonra da Meclis çoğunluğunu büsbütün kendilerinden yana çevirerek komutan, bakan ya da hükûmet düşürmekte kolaylık sağlamak önemli idi. İşte, bu amaçlarla çalışmakta olduklarına kuşkumuz kalmamıştı. Ethem Bey'in İsmet Paşa'ya ve kardeşi Tevfik Bey'e yazdığı telgraf yazılarında kullandığı ılımlı ve nazik birtakım sözlerin biraz daha zaman kazanmak amacıyla kullanıldığı ve bu sorunu İsmet Paşa ile Tevfik Bey arasındaki anlaşmazlıktan doğan bir üzüntü dolayısıyla en sonu Tevfik Bey'in sinirlerine yenilerek taşkınlık yapmasından ileri gelmiş gibi gösterip, kendilerinin pek yumuşak başlı ve söz dinler olduklarını bir zaman için daha belirtmeye çalıştıkları yargısına varmamak elden gelmezdi. Biz de durumu olduğu gibi gördük. Siyaset ve askerlik bakımından gerekli önlemlerimizi ona göre uygulamaya başladık.

Efendiler, şunu bilginize sunmalıyım ki, hem cephede hem Ankara'da her bakımdan gereken önlemleri aldırmıştım. Ethem ve kardeşlerinin ayaklanmasından hiç çekinmiyordum. Ayaklanırlarsa bastırılıp cezalandırılabileceklerine kuşkum yoktu. Onun için çok serin ve geniş davranıyordum. Elden geldiğince kendilerini öğütle yola getirmeye çalışmayı, bunda başarısızlığa uğrarsam, kamuoyunca daha iyi anlaşılacak olan saldırganca davranışlarının gereğini yapmayı yeğliyordum. Bu düşünce iledir ki, Ankara'da bulunan Ethem ve Reşit Beyleri ve kimi kişileri yanıma alarak Eskişehir'e gitmeye ve orada İsmet Paşa ile de birleşerek yüz yüze konuşmaya ve

anlaşmaya, 2/3 Aralık 1920'de karar verdim. Ethem Bey'in benimle birlikte gitmekten çekineceğini kestiriyordum. Oysa, ne olursa olsun Ethem Bey'i birlikte alıp götürmek bence gerekli idi. Bunun için istese de istemese de, Ethem Bey'i birlikte götürmek, gitmemekte direnirse ona göre davranmak üzere gereken önlemlerin alınması emrini de vermiştim.

Gerçekten, ertesi gün Ethem Bey, hasta olduğunu söyleyerek birlikte gelemeyeceğini bildirdi. Doktor Adnan Bey de Ethem Bey'in rahatsızlığının yolculuğa engel olduğunu söyledi; üsteledim. En sonu, 3 Aralık 1920 akşamı özel bir trenle Eskişehir'e gitmek üzere yola çıktık. Ethem ve kardeşi Reşit Beylerden başka yanımızda bulunan arkadaşlardan başlıcaları şunlardı: Kâzım Paşa, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey.

4 Aralık 1920 sabahı erkenden, daha ben uykuda iken tren Eskişehir'e vardı. İsmet Paşa'nın, o sırada Bilecik'te bulunduğu önceden anlaşılmış olduğundan Eskişehir'de durmayıp Bilecik İstasyonu'na girmeye karar vermiştik. Eskişehir'de uyandığım zaman, trenin niçin durup yoluna gitmediğini sordum. Yaverlerim, arkadaşların sabah kahvaltısı yapmak üzere istasyonun karşısındaki lokantaya gittiklerini ve şimdi gelmek üzere bulunduklarını söylediler. Çabuk gelmeleri için haber gönderilmesini buyurdum. Birkaç dakika sonra "hazırız" denildi. "Bütün arkadaşlar geldi mi?" dedim. Bunun üzerine yapılan soruşturmadan anlaşıldı ki, herkes hazırdır ama Ethem Bey bir arkadaşıyla birlikte ortada yoktur. Hemen Ethem Bey'in kaçırtıldığı yargısına vardım; ama bunu kimseye söylemedim. Yalnız; "Öyleyse, dedim, Ethem Bey olmaksızın bizim Bilecik'e gitmemizde bir yarar yoktur. İsmet Paşa'yı da buraya çağırırız."

İsmet Paşa da telgraf başında yapılan özel görüşmeden sonra Eskişehir'e gelmek üzere yola çıktı. Daha önce, yalnız ve özel olarak görüşmemiz gerekli olduğundan, ben de bir iki istasyon ileri gittim ve buluştuk. Birlikte 4 Aralık 1920 akşamı Eskişehir'e geldik. Orada bekleyen arkadaşlarla hep birlikte bir lokantada yemek yedik. Ethem Bey yoktu. Nerede olduğunu kardeşinden sordum. "Rahatsızdır, yatıyor," dedi. O gece İsmet Paşa'nın karargâhında, Kâzım Paşa, Celâl Bey ve Hakkı Behiç Bey'in yanında, Reşit ve Ethem Beylerle konuşacaktık. Onun için Reşit Bey, Ethem Bey'in hasta olduğunu söylerken, görüşmek üzere karargâha gelebileceğini de bildirmişti. Yemekten sonra karargâha gittik ama Ethem Bey gelmemişti. Reşit

Bey'e ne zaman geleceğini sordum. Verdiği karşılık şu idi: "Ethem Bey bu dakikada kuvvetlerinin başındadır!"

Bu sözlere karşın yine de soğukkanlı bulunmayı ve görüşmeyi yeğ bulduk.

Şu noktayı da açıklamalıyım ki, ben Eskişehir'e resmî bir kimlikle gitmemiştim. Kimi arkadaşların yanında, İsmet Paşa ile yan tutmayan bir arkadaş gibi buluşmuş, görüşmelerimizi de o biçim yaptığımı söylemiştim. İsmet Paşa, durumu, yapılan yazışmaları, Kuvay-ı Seyyare Komutan Vekili olarak Tevfik Bey'in başkaldırır davranışını anlattı. Reşit Bey, kardeşleri ve kendi adına karşılık veriyordu. Reşit Bey, çok sert ve saldırgancasına konuşmaya başladı. Kardeşlerinin birer yiğit olduğunu, hiç kimsenin emri altına girmeyeceklerini ve bunu herkesin böylece kabul etmek zorunda olduğunu korkusuzca söylüyor; ordu, düzen bağı, komuta, hükûmet kavramlarına ve bunların gerekleri üzerine ileri sürülen düşüncelere kulak bile vermiyordu. Onun üzerine ben dedim ki: "Bu dakikaya kadar, sizinle eski bir arkadaşınız olarak ve sizden yana bir sonuca ulaşmak için içten gelen bir duygu ile görüşüyordum. Artık bu dakikadan sonra arkadaşlık ve yakınlıkla ilgili durumum sona ermiştir. Şimdi karşınızda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmetinin başkanı bulunmaktadır. Devlet başkanı kimliğiyle, Batı Cephesi komutanına durumun gerektirdiğini yapmak için yetkisini kullanmasını buyuruyorum." Hemen İsmet Paşa da dedi ki: "Emrim altında bulunan komutanlardan herhangi biri bana karşı gelmiş olabilir. Benim, onu yola getirmeye ve cezalandırmaya gücüm yeter. Bu konuda şimdiye dek kimseye karşı güçsüzlüğümden söz etmiş ve hiç kimsenin beni ilgilendiren bu görevi kolaylıkla yapmaya yardımcı olmasını rica etmiş değilim. Ben durumun gerektirdiğini yaparım."

Benim ve İsmet Paşa'nın bu sıkı tutumumuz üzerine avazı çıktığınca bağırarak konuşmakta olan Reşit Bey, hemen sığınır gibi bir durum aldı ve ileri gitmekte acillik gösterilmemesini istedi ve kardeşlerinin yanına giderse bir çözüm yolu bulabileceğini söyledi. Bundan bir sonuç çıkmayacağı, amacının kardeşlerini uyarmak ve zaman kazanmak olduğu besbelli idi. Yine de Reşit Bey'in bu önerisini kabul ettik. Ertesi gün İsmet Paşa'nın hazırlatacağı bir özel trenle Kütahya'daki kardeşlerinin yanına gitmesine izin verildi. Kâzım Paşa'nın da Reşit Bey'le birlikte gitmesi uygun görüldü. Yola çıktılar.

ETHEM VE KARDEŞLERİ ZAMAN KAZANMAK İÇİN BİZİ ALDATMAYA ÇALIŞIYORLAR

GERÇEKTE SORUN ÇÖZÜLEMEMİŞTİ.

Yapacağım açıklamalardan anlaşılacaktır ki, Ethem Bey ve kardeşleri zaman kazanmak için bizi aldatmaya çalışıyorlardı. Amaçları, elden geldiği ölçüde yeniden kuvvet toplamak; Düzce'de bulunan Sarı Efe kuvvetlerinin ve Osmaneli'nde bulunan Gökbayrak Taburu'nun kendilerine katılmasını ve Demirci Efe'nin de kendisiyle birlikte ayaklanmasını sağlamak; bir yandan da cephe komutanlarını düşürmek ve ordu subaylarıyla erlerinin kendilerine karşı koymamaları için propagandaya fırsat bulmak istiyorlardı. Gerçekten, Simav ve Bölgesi Komutanı, Simav'a gitmek için Kütahya'dan geçerken, Ethem ve Tevfik Beyler durdurmuşlar ve kendi emirleri altında, gösterecekleri yerde çalıştırmak üzere Kütahya'da kalmasını buyurmuşlardır. Bu emirlerinin uygun görüldüğünün bildirilmesini de 10 Aralık 1920'de Cephe Komutanlığı'ndan dilemişlerdir. Görülüyor ki, "her şey yoluna girdi" denilmesine karşın, başlangıçtaki başkaldırma durumu olduğu gibi duruyordu.

Ethem Bey, Konya, Ankara, Haymana da içinde olmak üzere her yana, ellerinde özel şifreler bulunan birtakım görevlileri "bağlantı subayı" adıyla göndererek yeniden silah ve hayvan toplamaya başladı. Bunlara verilen görevin ve hükûmet

görevlilerine yapılan tebligatların niteliği anlaşılmak üzere örneğin, 7 Aralık 1920'de Ankara'nın kuzeyindeki Kalecik kaymakamına yazılan yazıyı olduğu gibi okuyayım:

Kütahya, 7 Aralık 1920

Kalecik İlçesi Yüce Kaymakamlığı Yüksek Katına

Kuvay-ı Seyyare birlik komutanlarından olup aşağıda kimliği yazılı İsmail Ağa, yüce ilçeleri içinde Kuvay-ı Seyyare'den olup izinli ve izinsiz savaşçıları toplamak, yeniden silah ve hayvan sağlamak ve bize katılacak yurtseverleri alıp getirmek üzere görevli olarak Kalecik'e gönderilmiştir. Kendisine gerekli her türlü yurtsal kolaylığın gösterilmesini ve yardımın yapılmasını rica ederim efendim.

Umum Kuvay-ı Seyyare ve Kütahya Bölgesi Komutanı

Ethem

Batı Cephesi komutanının, Kuvay-ı Seyyare Komutanlığı'ndan, elinde bulunan cephane sayısını ve son Gördes Savaşı'nda ne sayıda topçu cephanesi harcandığını sorması üzerine Kuvay-ı Seyyare Komutan Vekili Tevfik imzasıyla 11 Aralık 1920'de: "... Bu yazışınızdan bize güvenmediğinizi anlıyorum. Cephane ne yenir ne içilir, ancak düşmana atılır. Bu güven işi akla geliyorsa cephane göndermeyebilirsiniz," yolunda karşılık verilmekte idi. Efendiler, burada ufak bir noktaya dikkatinizi çekeyim. Görüyorsunuz ki, Ethem Bey cephede ve kuvvetinin başında olmasına karşın Tevfik Bey yine vekil olarak yazışmalar ve işlemler yapıyor. Bir tek kuvvet üzerinde, eşit yetkide iki komutan... Cephe komutanı, 13 Aralık'ta, sorulan sorunun ve alınan yanıtın örneklerini bilgi için bana göndermişti. Hükûmetçe anahtarı olmayan şifreler ve özel şifreler kullanılması genel olarak yasak edilmişti. Oysa Ethem Bey'in özel görevlileri ve milletvekilleri arasındaki kimi arkadaşları, bu yasağa uymaksızın şifre yazışmaları sürdürmekte idiler. Elbette bunlara engel olundu. Bunun üzerine Ethem Bey, İsmet Paşa'ya 13/14 Aralık 1920 günü başvurarak: "Birtakım eksiklerimiz ve bunun gibi şeyler için Ankara ve Eskişehir Kuvay-ı Seyyare bağlantı subaylarına çekilen telgrafların durdurulmakta olduğu anlaşılmıştır. Haberleşmelerimizin yasaklanmasına ya da güçleştirilmesine ilişkin işlemlerin durdurulması iyiliğinde

bulunmanızı rica ederim," diyordu. Oysa bağlantı subaylarının açık haberleşmeleri yasaklanmamıştı. Yasak edilen, özel şifre ile haberleşme idi. Özellikle Ethem Bey'in söz konusu ettiği Ankara ve Eskişehir'deki subayların hiçbir haberleşmesi yasaklanmamış ve bu subayların Ethem Bey'e herhangi bir yakınması olmamıştı. O günlerde Eskişehir'de çektirilmeyen özel bir şifre vardı. Ama o, Ethem Bey'in komutan ve milletvekili diye imza atan bir arkadaşının şifresi idi. Onun için İsmet Paşa, Ethem Bey'e verdiği yanıtta, bu işi kendisine duyuranın kim olduğunun bildirilmesini istemişti.

ÇERKEZ ETHEM HÜKÛMETİN YASALARINI TANIMIYOR

EFENDİLER, BAŞLI BAŞINA DİKKATİ ÇEKEN BİR İŞLEMİ DE BURADA SÖYLEYEYİM.

O günlerde Kütahya'da Mutasarrıf Vekili "Kadı Ahmet Asım Efendi" adında bir kişi bulunuyordu. Kütahya'da "Mevki Komutanı" sanı ile Ethem Bey'in atadığı Abdullah Bey adında da biri vardı. Bu komutan, asker kaçağı erlerin ailelerinden kimilerini başka yerlere sürülmek üzere Kütahya Mutasarrıf Vekili Ahmet Asım Efendi'ye gönderir. Mutasarrıf vekili, sürgün etme işlemini son yasa gereğince İstiklal Mahkemesi'nin yapabileceğini bildirerek, ilgili yazıyı komutanlığa geri gönderir. Bunun üzerine mevki komutanı, mutasarrıf vekilini geceleyin yanına getirtmeye kalkar. Mutasarrıf vekili geceleyin işi olduğundan sabahleyin görüşebileceğini bildirir. Komutanın gönderdiği erler mutasarrıf vekilinin konağının kadınların oturduğu bölüme açılan kapısını kırarak zorla içeri girip onur kırıcı bir biçimde kendisini alırlar ve götürürler. Sorguya çektikten sonra o gece silahlı kimselerle on dört saat uzakta bulunan Kuvay-ı Seyyare Komutanlığı'na götürürler. Ondan sonra da Kütahya'dan çıkarıp uzaklaştırırlar. Kadı olması ve mutasarrıf vekili bulunması dolayısıyla, birkaç bakanlığın büyük bir görevlisi olan bir kişiye yapılan saldırı ve işlem elbette doğrudan doğruya hükûmete yöneltilmiş bulunuyordu. Bu olay üzerine Meclis'te gensoru açıldı. İlgili bakanlıklar, Cephe Komutanlığı'ndan, olay suçlularının Askerî Mahkeme'ye verilmelerini istediler. Cephe Komutanlığı'nın Kuvay-ı Seyyare Komutanlığı'na, soruşturma yapılması ve sonucunun bildirilmesi için yazdığı telgrafa 19 Aralık 1920'de Umum Kuvay-ı Seyyare ve Kütahya Bölgesi Komutan Vekili Mehmet Tevfik imzasıyla gelen yanıtta: "Abdullah

Bey her ne yapmış ise verdiğim kesin emir üzerine yapmıştır. Ve yapmak zorunda idi. Bu işin gerekçesi ilgili bakanlıklara bildirilmişti... Adı geçenin dönmesine kesin emir verildiği yüce katınızdan bildiriliyor. Geri dönerse... ne yapıp yapıp asacağım...” deniliyordu.

Efendiler, ulusun vekillerinin emriyle yeniden görevine başlatılması istenilen bir görevlinin asılacağının bildirilmesi elbette ilke, yasa ve hükümleriyle bağdaştırılamazdı. 13 Aralık 1920 günü Ethem Bey, Ankara'da kardeşi Reşit Bey'le makine başında telgrafla açık olarak uzun uzadıya görüştü. Bu görüşmelerin özeti şu idi. Ethem Bey: “Konuyu ne yapıp yapıp Meclis'te görüşme konusu ettiriniz. Sarı Efe denilen Edip'in, kendi birliği ile Gökbayrak Taburu'na katılması için haber gönderiniz. Meclis kararı ile komutanları çektiriniz. Meclis kararı ile olamazsa bir yolunu bulup bunu sağlayınız,” diyor. Ayrıca: “Patlatacağı bombaları ta İngilizlerin işiteceğini ve bunun patlamasının pek yakın olduğunu” söylüyor. Reşit Bey'in verdiği yanıtlar arasında da dikkati çeken şunlar vardı: “Kuvay-ı Seyyare'nin düşmanla savaşmamasını, bunu tümenlere bırakmasını ve Edip'le doğrudan doğruya haberleşmesini, buna engel olunursa cephe komutanı ile yeniden ilgiyi kesmesini” söylüyordu.

Reşit Bey, bu yazışmaları olduğu gibi bana gönderdi. Kendisi yanıma gelmedi. Aslında Eskişehir'den Kütahya'ya gidip döndükten sonra hiç yanıma gelmemişti. Kendisini yanıma getirttim. Ne istediklerini sordum. “Cephe komutanlarını değiştiriniz,” dedi. “Yerine koyacak adamlarımız yoktur,” dedim. “Beni atayınız, ben daha iyi yaparım,” dedi. “Cephe komutanlarını değiştirmek önemli bir iştir. Genel durumumuzu sarsar. Böyle bir öneriyi kabul etmek kolay ve uygun değildir,” diye yanıt verdim.

Yine o gün, 13 Aralık 1920'de Ethem Bey'e de çektiğim bir telgrafta, Reşit Bey'le makine başındaki yazışmalarını okuduğumu söyledikten sonra, işin Meclis'te resmî olarak söz konusu edilip görüşülmesinin ve Edip'in yerinden oynatılmasının uygun olmadığını bildirdim. O gün Ethem Bey verdiği yanıtta, işin önemli olduğunu bildirerek komutanlara karşı sözler söylüyordu.

Efendiler, Ethem ve kardeşleri cephede bulunan komutanları beğenmiyorlar ve onların emirlerine uymuyorlar. Bakanlıkları ve hükûmeti tanımıyorlar. Yalnız sözde benim emirlerime uyuyorlar ve Meclis'e de kendi isteklerine göre iş yaptıracaklarını umuyorlar. Bana ve Meclis'e karşı uysal

görünerek büyük bir çaba ile hazırlıklarını bitirmeye çalışıyorlardı. Ethem Bey, 18/19 Aralık günlü bir telgrafıyla da yine Edip'in, birliği ile kendisine katılmasının sağlanmasını benden rica ediyordu. İsteğini haklı göstermek için de diyordu ki:

> **Anadolu'daki isyan hareketlerinin bastırılması sırasında durum gereği, Biga bölgesinde bıraktığım ve sonradan Düzce'ye geçici olarak gönderilen, Birinci Kuvay-ı Seyyare'ye bağlı Edip Bey ve büyük çoğunluğu İzmir ve dolayları gönüllülerinden olan 250 süvari, 200 piyade, bir dağ topu takımı, iki makineli tüfek, 30 kişilik karargâh süvarisinden meydana gelen birliğimizden İzmir sınırına yaklaşmamız dolayısıyla, elbette daha çok yararlanılacaktır. Ayrıca sürekli isteklerde bulunulduğundan ve Edip Bey o bölgede güvenliğin tam olarak sağlandığını bildirdiğinden, bu görevin uygun görülecek başka birlikçe teslim alınması ve Edip Bey'in, birliği ve savaş araçlarıyla Kuvay-ı Seyyare'ye katılması için gerekenlere emirlerinizi rica ederim.**

Efendiler, bu telgrafta ileri sürülen düşüncelere en toy ve yalınkat birinin bile inanacağı kabul olunabilir mi? Kütahya'da bulunan bir kişi, bana İzmir sınırına yaklaşmaktan söz ediyor. Düzce ve dolaylarında durumun güvenilir nitelikte olduğunu benden daha iyi haber alıyor. Edip Bey, birliğinin kuvvetini ayrıntılarıyla saydıktan sonra bu birliğin savaş araçlarıyla birlikte kendisine katılması ricasını kabul edebileceğimi sanıyor.

Bu telgraf üzerine, 19 Aralık 1920'de Düzce'de birlik komutanı Edip Bey'e özel olarak yazdığım telgrafta, Ethem Bey'in istediğinden ve kendisinin de bunu dilediğini bildirdiğinden söz ettikten sonra birliğin o bölgede kalmasının kesinlikle gerektiğini de bildirdim.

Edip, 19/20 Aralık 1920 günü verdiği yanıtta, birliğinin o bölgede kalmasının zorunlu olduğunu bildirdi. Buna birliğindeki adamların Kuvay-ı Seyyare'ye eşit ödenek verilerek çalıştırılmalarının sağlanması dileğini eklemek fırsatını da kaçırmamıştı.

Efendiler, Ethem ve arkadaşları Ankara yakınında Haymana'da da ayrıca bir kuvvet toplamaya giriştiler. Hırsızlıktan Ankara'da tutuklu iken daha sonra salıverilen Van sığınıklarından Musa Bey oğlu Abbas adında biri, elinde bir belge, beş on kişi ile Haymana dolaylarında adam toplamaya başladı. Bu adam, 19 Aralık'ta yakalanabilmiş ve Ankara İstiklal Mahkemesi'ne

verilmişti. Bunu yakalamak ve adamlarını dağıtmak için özel ve çabuk bir düzenlemede bulunmak gerekti. Bu amaçla Haymana'ya gönderilen özel bir kuvvet, şimdi milletvekili bulunan Recep Zühtü Bey komutasında yollanmıştı. Recep Zühtü Bey, Abbas'ı üç arkadaşıyla yakalandıktan sonra önemli bir saldırıya uğrayacağını iyice kestirdiği için, tutukluları, yolunu değiştirerek Polatlı üzerinden trenle Ankara'ya getirmek zorunda kalmıştı.

ASİ ETHEM VE KARDEŞLERİNE KARŞI SAVAŞA GİRİŞİLMESİNİ EMRETTİM

EFENDİLER, KÜTAHYA'DAKİ KURULA, BAKANLAR KURULU KARARINI VE GERİ DÖNMELERİ GEREKTİĞİNİ BİLDİRDİKTEN SONRA CEPHE KOMUTANLARINA DA BAŞKALDIRAN ETHEM VE KARDEŞLERİNE KARŞI SAVAŞA GİRİŞMELERİNİ BUYURDUM.

Efendiler, askerî eylemleri çapulculuk, devlet kurup yönetmeyi, şunun bunun suçsuz çocuklarını kurtulmalık dilenmek için dağlara kaldırma haydutluğu sanan; şarlatanlıklarıyla, yaygaralarıyla bütün bir Türk yurdunu tedirgin eden ve Türk milletinin Büyük Meclisi'ni kendileriyle uğraştıran utanmaz, kendini bilmez, saygısız ve herhangi bir düşmanın boğaz tokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kertede alçak ve aşağılık yaradılışlı olan bu kardeşleri, ellerindeki bütün kuvvetler ve dayandıkları düşmanlarla birlikte tepeleyip yola getirerek, devrim tarihimizde etkili bir örnek göstermek zorunlu görüldü. Onun için şöyle bir düzenleme yapmıştık:

Bursa'da bulunan Yunan kuvvetlerine karşı bir piyade tümeni bırakılarak, iki piyade tümeniyle bir süvari tugayına Eskişehir'in güneybatısında ve Kütahya doğrultusunda yığınak yaptırılmıştı. Uşak'ta bulunan Yunan kuvvetlerine karşı da, yalnız bir tabur cephede bırakılarak, iki piyade tümeniyle yedi süvari alayına Dumlupınar yakınlarında ve gene Kütahya doğrultusunda yığınak yaptırılmıştı.

Kuvvetlerimiz, yürüyüş emrini alır almaz, hemen Kütahya'da bulunan ayaklanmış Ethem kuvvetleri üzerine yürüdüler. 29 Aralık 1920 günü Kütahya'ya girdiler. Üç gün sonra da Batı ve Güney cephelerinden yürüyüşe geçen bütün kuvvetlerimiz, Kütahya'nın 30-40 kilometre ilerisinde ve Gediz genel istikametinde bir kesimde birleştiler. Ayaklanan Ethem,

kuvvetlerini hiçbir yerde durdurmayı ve direndirmeyi göze alamadan Gediz üzerine çekilmişti.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilinçli ordusu, kendisini, Büyük Millet Meclisi'ni ve Hükûmeti'ni küçümseyecek kertede beyinsizlik gösteren ve budalaca kendini beğenen bu asilere hak ettikleri uslandırma şamarını vurmak için, önüne geçilmez bir öfke ve sertlikle eyleme geçiyordu. Soluk almaksızın kaçan Ethem, "İstanbul'da Yüce Sadrazamlığa" diye şu telgrafı çekiyordu:

> **Ankara'da tutuklanan saygıdeğer arkadaşlarınızın İstanbul'a geri gönderilmeleri için Ankara Meclis Başkanlığı'na çektiğim protesto telgrafı aşağıda bilgilerinize sunulmuştur. Şimdi, Millet Meclisi'nin kararıyla saldırıya uğramış bulunuyorum. Kuvvetim savunmaya, üstelik saldırıya yetecek kertededir. Karşımda ve yanlarımda Yunanlar bulunduğundan nasıl bir yol tutulacağı konusunda Yunan komutanlığı ile anlaşmaya varılmış ise de yüce onayınızın da alınmasını her bakımdan gerekli gördüm. Bu nedenle gereken işin yapılmasına, yüce emirlerinizin bize ulaşabilmesi ve haberleşmenin sağlanabilmesi için de Gediz telgraf yolunun onarılmasına ve düzeltilmesine emirlerinizi yüksek onayınıza sunarım.**
>
> **Umum Kuvay-ı Seyyare ve Kütahya Bölgesi**
>
> **Eski Komutanı ve Şimdiki Umum Kuvay-ı Milliye Komutanı**
> **Ethem**

Efendiler, bu telgrafta, "protesto teli" diye sözü geçen saçma sapanlıklar gerçekten Meclis Başkanlığı'na çekilmiş ve gizli bir oturumda Meclis'e okunmuştu. Bunda o denli çirkin ve o denli utanmazcasına söz ve deyimler kullanılmıştı ki, bir kez okunduktan sonra, bir daha okunmasına ve dinlenilmesine katlanılamamıştı. Bu denli aşağılık bir saçmayı sizlere de sunmayı gerekli görmüyorum. Bu saçma sapan yazı ile milletvekillerinin onurlarına ve Millî Meclis'in yasallığına saldırılarak İzzet Paşa heyetinin İstanbul'a dönmekte serbest bırakılması isteniyordu.

Efendiler, kuvvetlerimiz Kütahya'ya girerken ben de Meclis'te kimi milletvekillerince sorguya çekilmiş bulunuyordum. Ayaklanan Ethem'in

üzerine yürümemize, ona saldırmamıza, onu kovalamamıza karşı çıkılıyordu. Fuat Paşa, Ethem ve kardeşini çekip çevirebildiği için, onun değiştirilmemesi uygun olurmuş. Bütün anlaşmazlığa yol açan, yeni atadığım komutanların toylukları ve duruma uygun tutum ve davranışta bulunamamaları imiş. Orduda sağlam düzen aramanın zamanı mı imiş? Ya, Tanrı korusun, Ethem Bey orduyu dağıtırsa ne yapacak mışım? Bu denli önemli bir işe kim ve nasıl karar vermiş? Böyle bir karar Meclis'e bildirilmeksizin nasıl alınırmış... gibi birçok sorular ve eleştirilerden sonra: "Ne olursa olsun Ethem Bey ve kardeşleri vurulmamalıdır," istekleri ortaya atıldı. 29 Aralık gününün bütün oturumlarını ve 30 Aralık gününün birkaç gizli oturumunu açıklamalar yapmakla geçirdim. Durumun bütün evrelerini belgeleriyle, kanıtlarıyla, gerçekleriyle anlatmaya çalıştım. Bütün bu açıklamalarıma karşın, tartışma bir türlü sona ermiyordu. Her şey bir yana, yalnız Meclis'in yasallığına saldıran telgraf, telgrafı çekenleri Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na çarptırmaya yeter iken, bu ayaklananların aylardan beri süregelen karşı gelici durumları ve millî hükûmeti yıkmak, kendi akıllarınca başka türlü bir hükûmet kurmak, düşüncelerini uygulamaya yeltenmeleri, dikkate alınmak istenmiyordu. Tersine, bunlar tepelenmekten, ceza almaktan kurtarılmaya çalışılıyor gibiydi. Bunun, kısaca nedenini açıklayayım efendiler. Milletvekillerinden kimileri, durumun kişisel ve duygusal güvenikliklerden doğduğu sanısına kapılmışlardı. Gerçekten bu alanda sonsuz propaganda yapılmış ve kamuoyu bulandırılmak istenmişti. Bir de güçlü ve aşırı söylentilerden Ethem kuvvetlerinin çok ve yenilmesi güç olduğunu sanarak, ordu ile çarpışacak olurlarsa ordunun çil yavrusu gibi dağılacağını ve o zaman durumun gerçekten korkunç olabileceğini düşünüyorlar ve böyle bir çarpışmaya engel olmayı uygun buluyorlardı.

Efendiler, bu düşünceleri uygun görüp ona göre davranma sonucunun, emir erliğinden gelen ve aslında daha yüksek bir düşünce yeteneği bulunmayan Ethem'in, koskoca Türk yurdunda diktatörlüğünü benimsemeye ve onaylamaya varacağını anlamamak olabilir miydi?

Meclis'in coşku ve kuşkusunu giderecek inandırıcı sözler söyleyerek gizli oturum görüşmelerini, fiilî sonuçlar beklemek üzere kapattık.

ETHEM VE KARDEŞLERİ, KUVVETLERİ İLE BİRLİKTE DÜŞMANLARININ YANINDA KENDİLERİNE YARAŞIR YERİ ALDILAR

Efendiler, Ethem kuvvetlerini kovalayan birliklerimiz, 5 Ocak 1921 günü Gediz'i ele geçirerek o bölgede toplandı. Ethem ve kardeşleri de kuvvetleriyle birlikte düşmandan yana geçip kendilerine yaraşan durumu aldılar. Artık Ethem olayı kalmamıştı. Ordumuzun içinde bulunan düşman kovularak gerçek yerine sürülmüştü. Bundan sonra yalnız bir düşman cephesini ve bununla ilgili olayları göreceğiz. Gerçekten, bir gün sonra, 6 Ocak 1921 günü Yunan ordusunun tümü, bütün cephe üzerinde her noktadan saldırıya geçti.

Efendiler, o günkü askerî durumu, anlaşılır bir biçimde açıklamak için şöyle diyeceğim:

BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

İZNİK'TEN, GEDİZ ÜZERİNDEN UŞAK'A DEK BİR ÇİZGİ TASARLAYINIZ.

Bu çizginin Gediz'in kuzeyinde kalan parçası iki yüz kilometredir. Gediz'den Uşak'a olan parçası da yaklaşık olarak otuz kilometredir. Düşman üç tümenle bu kesimin kuzey ucundan Eskişehir üzerine doğru yürüdü. Bizim Gediz'de bulunan önemli kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman tümenlerini karşılamak zorundaydı. Karşıladı, yendi; devrim tarihimize Birinci İnönü Zaferi'ni yazdı.

Güney Cephesi kuvvetleri, eski yerlerine, Dumlupınar'a geri gönderildiler. Kütahya'da yalnız 61. Tümen, iki alaya yakın kuvvetiyle İzzettin Bey (Ordu Müfettişi İzzettin Paşa'dır) komutasında bırakılmıştı.

HALİFELİK VE PADİŞAHLIK SORUNLARI ÜZERİNE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞIM AÇIKLAMA

Buna karşı olan görüşte açıklık yoktu. "Padişahlık ulusa geçmiştir; padişahlık kalmamıştır. Halifelik de padişahlık demektir; böyle olunca onun da varlığının bir anlamı yoktur," diye apaçık konuşulamıyordu. Otuz yedi gün

sonra, 25 Eylül'de, bir gizli oturumda Meclis'e birtakım açıklamalar yapmayı yararlı gördüm. Ortaya atılan duygu ve düşüncelere gerekli yanıtları verdikten sonra başlıca şu düşünceleri ileri sürmüştüm:

> **"Türk milletinin ve onun biricik temsilcisi bulunan yüce Meclis'in, yurt ve milletin bağımsızlığını, yaşamasını güven altında bulundurmaya çalışırken, halifelik ve padişahlıkla, halife ve padişahla bu denli çok ilgilenilmesi sakıncalıdır. Şimdilik bunlardan hiç söz etmemek yüksek çıkarlar gereğidir. Eğer amaç bugünkü halife ve padişaha olan bağlılığı bir daha söyleyip belirtmekse bu kişi haindir. Düşmanların, yurt ve millete kötülük yapmakta kullandıkları araçtır. Buna 'halife ve padişah' deyince, millet, onun emirlerine uyarak düşmanların isteklerini yerine getirmek zorunda kalır. Hain ya da makamının gücünü ve yetkisini kullanması yasak edilmiş olan kişi, aslında padişah ve halife olamaz. 'Öyle ise onu indirip yerine hemen başkasını seçeriz,' demek istiyorsanız, buna da bugünkü durum ve koşullar elverişli değildir. Çünkü saltanattan ve halifelikten çıkarılması gereken kişi, ulusun içinde değil, düşmanların elindedir. Onu yok sayarak başka birini tanımak düşünülüyorsa, o zaman bugünkü halife ve padişah, haklarından vazgeçmeyerek İstanbul'daki hükûmetiyle bugün olduğu gibi, makamını koruyup çalışmalarını sürdürebileceğine göre, ulus ve yüce Meclis, asıl amacını unutup halifeler sorunu ile mi uğraşacak? Ali ile Muaviye çağını mı yaşayacağız? Kısacası bu sorun geniş, ince ve önemlidir. Çözümü, bugünün işlerinden değildir. Sorunu kökünden çözümlemeye girişecek olursak bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir. Bugün koyacağımız yasa ilkeleri varlığımızı ve bağımsızlığımızı kurtaracak olan Millet Meclisi'ni ve millî hükûmeti güçlendirecek anlam ve yetkiyi yükümlenmeli ve dile getirmelidir!"**

Efendiler, bu açıklamamdan bir hafta önce, ben de Meclis'e bir tasarı vermiştim. 13 Eylül 1920 günlü olup siyasal, toplumsal, yönetimsel ve askerî görüşleri özetleyen ve yönetim teşkilatları ile ilgili kararları içine alan bu tasarı, Meclis'in 18 Eylül 1920 günkü toplantısında okundu. İşte bugünden daha dört ay geçtikten sonra kabul edilen ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bu tasarıdan çıkmıştır.

LONDRA KONFERANSI'NA KATILMAMIZ

EFENDİLER, DIŞİŞLERİ BAKANI BULUNAN BEKİR SAMİ BEY'İN BAŞKANLIĞI ALTINDA AYRICA VE BAĞIMSIZ BİR DELEGELER HEYETİ KURULDU.

Bu kurul, Londra Konferansı'na özel olarak çağrıldığımızda katılmak üzere ve geçecek zamandan yararlanmak amacıyla Antalya üzerinden Roma'ya gönderildi.

Kurulumuz, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza aracılığıyla, konferansa resmî olarak çağrıldıkları kendilerine bildirildikten sonra Londra'ya gitmiştir.

Londra Konferansı 27 Şubat 1921'den 12 Mart 1921'e dek sürdü. Olumlu hiçbir sonuç vermedi.

İtilaf Devletleri, İzmir ve Trakya nüfusları ile ilgili olarak kendilerince yapılacak bir soruşturmanın sonucunu kabul edeceğimiz yolunda bizden söz almak istediler. Delegeler Heyeti'miz bunu ilkin kabul etmişti. Ankara'dan yapılan uyarı üzerine, sonradan, soruşturmanın yapılmasını Yunanların buralardan çekilmesine dek erteleme önerisinde bulundu. İtilaf Devletleri'nin, Sevr Antlaşması'ndaki başka hükümleri bize karşı durmadan ve içtenlikle uygulatmayı sağlamak istedikleri anlaşılmıştı. Delegeler Heyeti'miz bu konudaki önerilerin kabul edilmediğini anlatır nitelikte cevaplar vermişti. Yunan delegeleri, soruşturmayı temelinden kabul etmemişlerdi. Bunun üzerine, İtilaf Devletleri delegeleri, Türk ve Yunan delegelerine kimi önerileri kapsayan bir tasarı vererek hükûmetlerinden bu tasarılar üzerine alacakları cevapların konferansa bildirilmesini istemişlerdi.

Bizim delegelerimize verilen tasarıda Sevr Antlaşması hükümlerinde yapılacak değişikliklerle ilgili şu noktalar vardı:

Bize bırakılan jandarmaların ve özel birliklerin sayılarını birazcık artırmak. Ülkemizde kalacak yabancı subayların sayısını biraz azaltmak. Boğazlar bölgesini biraz ufaltmak. Bütçemiz üzerindeki sınırlamaları biraz hafifletmek. Bayındırlık işlerine izin verme hakkımız üzerine konulmuş sınırlamaları da biraz hafifletmek. Bundan başka, kapitülasyonlar, yabancı postaları, Kürdistan... ile ilgili olarak Sevr tasarısında değişiklikler yapılacağını umduracak kimi belirsiz verilmiş sözler...

Yine bu tasarıda, Ermenistan sınırlarının belirtilmesi işi Cemiyeti Akvam'ın [Milletler Cemiyeti] göndereceği bir komisyona bırakılmakta idi. İzmir bölgesinde de özel bir yönetim örgütü kurulacaktı. Sözde, İzmir ili bize geri verilecekti. Ama İzmir kentinde bir Yunan kuvveti bulundurulacak; İzmir sancağı güvenlik işleri, İtilaf Devletleri subaylarınca yönetilecek; bu sancaktaki jandarma kuvveti, nüfusu oranına göre çeşitli unsurlardan kurulacak ile Milletler Cemiyeti'nce bir Hristiyan vali atanacak; İzmir ili, Türkiye'ye, gelirinin çoğalmasıyla artacak yıllık bir para ödeyecekti.

İzmir ili için önerilen bu çözüm ve düzenleme, beş yıl sonra iki yandan birinin isteği üzerine Milletler Cemiyeti'nce değiştirilebilecekti.

DELEGELER DAHA YOLDA İKEN BAŞLAYAN YUNAN TAARRUZU

EFENDİLER, İTİLAF DEVLETLERİ, DELEGELER HEYETİ'MİZ ARACILIĞIYLA YAPTIKLARI ÖNERİLERİN KARŞILIĞINI ALMAYI BEKLEMEDEN, DAHA DELEGELERİMİZ YOLDA İKEN, YUNANLAR BÜTÜN ORDUSUYLA BÜTÜN CEPHELERİMİZE SALDIRDILAR.

Görüyorsunuz ki efendiler, Yunan saldırısı konferans ve barış hikâyesini bize zorunlu olarak bıraktırıyor. Şimdi, izin verirseniz, size bu saldırıyı ve sonucunu anlatayım:

Yunan ordusunun, Bursa ve doğusunda önemli bir grubu; Uşak ve doğusunda da başka bir grubu vardı. Bizim kuvvetlerimiz de Eskişehir'in kuzeybatısında, Dumlupınar'da ve doğusunda olmak üzere iki grup idi. Bundan başka Yunanların, İzmit'te bir tümenleri; bizim de ona karşı, Kocaeli grubumuz bulunuyordu. Yunanların Menderes boyundaki birliklerine karşı da birliklerimiz vardı. Yunan ordusunun Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 1921 günü ilerlemeye başladı. İsmet Paşa komutasında bulunan Batı Cephesi birlikleri, bildirdiğim gibi, Eskişehir'in kuzeybatısında toplanmıştı. Karar, savaşı

Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa.

İnönü mevzilerinde kabul etmekti. Ona göre önlemler alınıyor ve düzenlemeler yapılıyordu. Düşman, 26 Mart akşamı İsmet Paşa'nın, birliklerine tutturduğu mevzilerin sağ kanadı ilerisine yanaştı. Ertesi günü bütün cephede karşılaşmalar oldu. Düşman 28'de sağ kanadımıza saldırdı. 29'da her iki kanattan saldırdı. Düşman yerel önemli başarılar elde ediyordu. 30 Mart günü sert çarpışmalarla geçti. Bu çarpışmalar da düşman yararına sonuçlandı.

İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ VE İSMET PAŞA'NIN METRİSTEPE'DEN GÖRDÜĞÜ DURUM

BUNDAN SONRA SIRA BİZE GELİYORDU. İSMET PAŞA 31 MART GÜNÜ KARŞI SALDIRIYA GEÇTİ VE DÜŞMANI YENEREK 31 MART'I 1 NİSAN'A BAĞLAYAN GECE, GERİ ÇEKİLMEK ZORUNDA BIRAKTI.

Böylece devrim tarihimizin bir sayfası, İkinci İnönü Zaferi'yle yazıldı.

Efendiler, düşman çekilirken Batı Cephesi Komutanı ile 1 Nisan günü yaptığımız yazışmalar o günün duygulanımlarını saptayan belgelerdir. Bunları yeniden canlandırmak için, izin verirseniz, o günkü yazışmalarla ilgili kimi telgrafları olduğu gibi okuyacağım:

Metristepe'den, 1.4.1921

Saat 18.30'da Metristepe'den gördüğüm durum: Gündüzbey kuzeyinde sabahtan beri direnen ve artçı olduğu sanılan bir düşman birliği sağ kanat grubunun saldırısı üzerine, dağınık olarak çekiliyor. Yakından kovalanıyor. Hamidiye yönünde karşılaşma ve çatışma yok. Bozüyük yanıyor. Düşman binlerce ölüsüyle doldurduğu savaş alanını silahlarımıza bırakmıştır.

Batı Cephesi Komutanı
İsmet

Ankara, 1.4.1921

İnönü Savaş Alanında Metristepe'de

Batı Cephesi Komutanı ve Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa'ya

Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü Meydan Savaşları'nda yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Milletimizin bağımsızlığı ve varlığı, çok üstün yönetiminiz altında şerefle görevlerini yapan komuta ve silah arkadaşlarınızın duyarlığına ve yurtseverliğine büyük güvenle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletimizin makûs [tersine dönmüş] talihini de yendiniz. Düşman çizmesi altındaki kara yazılı topraklarımızla birlikte bütün yurt bugün, en kıyıda köşede kalmış yerlerine dek zaferinizi kutluyor. Düşmanın yurdumuzda yayılma tutkusu, azminizin ve yurtseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak paramparça oldu.

Adınızı tarihin şeref abideleri arasına geçiren ve bütün ulusta size karşı sonsuz bir gönül borcu duygusu uyandıran büyük savaşınızı ve zaferinizi kutlarken, üstünde durduğunuz tepenin, size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref alanı gösterdiği kadar, ulusumuz ve kendiniz için yükseliş parıltılarıyla dolu bir geleceğin ufkunu da gösterdiğini söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Kıyım ve zorbalık dünyasının en kıyasıya saldırılarına karşı yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddi ve manevi bütün yetenek ve güçlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete geçiren Büyük Millet Meclisi'nin Başkanı Mustafa Kemal Paşa!

Yiğit erlerimiz ve subaylarımız adına, erlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan tümen ve kolordu komutanları adına övgü ve kutlamalarınıza büyük bir övünçle teşekkür ederim.

Batı Cephesi Komutanı
İsmet

GÜNEY CEPHESİ'NDEKİ HAREKÂT

SAYGIDEĞER EFENDİLER, İNÖNÜ SAVAŞ ALANINI İKİNCİ KEZ YENİLEREK BIRAKAN VE BURSA DOĞRULTUSUNDA ESKİ MEVZİLERİNE ÇEKİLEN DÜŞMANIN KOVALANMASINDA PİYADE VE SÜVARİ TÜMENLERİMİZİN GÖSTERDİKLERİ ANILMAYA DEĞER YİĞİTLİKLERİ ANLATMAYACAĞIM.

Yalnız, askerlik bakımından genel durumun açıklanmasını tamamlamak için, izin verirseniz, Güney Cephemiz bölgesinde yapılan savaşları özetleyeyim.

Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa'nın emri altında bulunan üç piyade tümeni, Dumlupınar'da hazırlanmış bir mevzide bulunuyordu. Bundan başka, bir süvari tümeni ve bir de süvari tugayı vardı; bu mevziinin sol kanadında bulunuyordu. Güney Cephesi komutanının aldığı görev, bu mevzide düşmanı durdurmaktı. Uşak'ın doğusundaki mevzilerinden ilerleyen üç piyade tümeni ve bir kısım süvari Dumlupınar mevzilerine saldırdılar. 26 Mart'ta birliklerimiz, mevzilerini bırakmak zorunda kaldı. Güney Cephesi komutanı, bundan sonra kuvvetlerini elverişli bir yerde durdurmayı ve yeniden düzenlemeyi başaramadı; kuvvetleri ikiye bölündü. 8. ve 23. Piyade Tümenleriyle 2. Süvari Tümeni'nden meydana gelen kısmı, kendi emri altında, Altıntaş'a doğru çekildi. 57. Piyade Tümeni'yle 4. Süvari

▸ *Mustafa Kemal Paşa İnönü Muharebesi'nde*

Tugayı'ndan meydana gelen öteki kısım ise Fahrettin Paşa'nın emri altında idi. Düşman, bütün gücüyle Fahrettin Paşa kuvvetlerine yönelerek doğuya yürüdü. Refet Paşa kuvvetlerine karşı da Dumlupınar'da yalnız bir piyade alayı bıraktı. Refet Paşa, sonradan 23. Tümen'i Altıntaş üzerinden güneye, Fahrettin Paşa'nın emri altına, geri verdi. Altıntaş yönünde düşmanın hiç-bir hareketi olmadığı anlaşılınca Refet Paşa, yanında bulunan kuvvetlerle kuzeye getirtildi.

Doğu yönünde ilerleyen düşmana karşı, Fahrettin Paşa kuvvetleri, çe-şitli yerlerde çarpışa çarpışa Afyon'un doğusuna çekildi. Düşman, Afyon-karahisar'ı işgal ettikten sonra, Çay-Bolvadin hattına kadar ilerledi ve orada durdu. Bu düşman karşısında Fahrettin Paşa, 57. ve 23. Tümenlerle birlikte, güneyden Adana bölgesinden gelen 41. Tümen'i de alarak, karşı bir hat meydana getirdi.

REFET PAŞA, KENDİSİ YENİLDİĞİ HALDE DÜŞMANI YENİLMİŞ SAYIYORDU

Efendiler, savaş sırasında çarpışma hatlarından kimi kısımlarının ileri geri dalgalanışı ve özellikle Afyon'un doğusundaki düşman tümenlerinin, Dumlupınar ilerisinde bıraktıkları bir alaylarının yenilip savaş dışı edilememesi yüzünden, Dumlupınar'a kadar çekilebilmeleri ve bunun ardından da, Yunan kuvvetlerinin sağlam bir savaş hattı tutmak için gerekli düzenlemeleri yaparken ilerideki parçaların o hatta ulaşmak üzere geri yürüyüşleri, Refet Paşa'nın savaş sonucu üzerinde yanlış yargıda bulunmasına yol açtı. Gerçekten Refet Paşa, kendisi yenildiği halde düşmanın yenilip kaçtığını sandı ve bunu beş gün süren Dumlupınar Meydan Savaşı'nda düşmana

▸ *İsmet Paşa cephede*

İÇİN NUTUK

son yumruğun indirilebildiğini bildiren telgrafıyla bize de duyurdu. Biz de elbette sevinerek acillikle onu çokça övdük ve kutladık. Ama durumu iyice anlamak için telgraf başında kendisine sorduğum sorulara aldığım cevaplardan işin bildirildiği gibi olduğundan kuşkuya düştük ve duraksadık. Sonunda anlaşıldı ki, düşman amacına ve genel durumuna tam uygun olarak Dumlupınar'da, savunması kolay, sağlam ve üstün bir mevziiye yerleşiyordu. Refet Paşa ise tersine, bütün kuvvetleriyle biraz geride Aydemir, Çalköy, Selkisaray hattını tutmak zorunda kaldı.

Efendiler, durum biraz durgunlaştıktan sonra Refet Paşa'nın komutasındaki orduda kendisine karşı güven kalmadığı anlaşıldı. Durumu yerinde incelemek üzere Ankara'dan Fevzi Paşa Hazretleri, Batı Cephesi'nden de İsmet Paşa, Refet Paşa'nın karargâhına gittiler. Refet Paşa'nın komutanlıkta bir süre daha bırakılması yeğlenmekte olduğundan, sorunu ona göre çözüp saptamaya çalıştılar. Ama bu durumun sürdürülmesinin olanaksızlığı, uygun olmadığı kanısı hemen belirdi. Bunun için ben Fevzi ve İsmet Paşaları alarak Refet Paşa'nın yanına gittim. Durumu yakından inceledim ve işi hemen şöylece çözdüm. [Refet Paşa'nın] komutası altındaki Güney Cephesi'ni Batı Cephesi'ne bağlayarak İsmet Paşa komutasına verdim. Kendisine, Ankara'da bir görev verilmek üzere, oraya dönmesi gerektiğini bildirdim.

LONDRA KONFERANSI'NDAN DÖNEN DIŞİŞLERİ BAKANI BEKİR SAMİ BEY'İN İMZALADIĞI SÖZLEŞMELER

Saygıdeğer efendiler, Londra'ya gitmiş olan Delegeler Heyeti'miz, İkinci İnönü Zaferi'nden sonra geri geldi. Konferansın olumlu bir sonuca bağlanmamış olduğunu biliyorsunuz. Ama Delegeler Heyeti Başkanı ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya devlet adamlarıyla buluşup konuşarak, her biriyle ayrı ayrı birtakım sözleşmeler imzalamış bulunuyordu.

Bekir Sami Bey'in İngiltere ile imzaladığı bir sözleşmeye göre, elimizde bulunan bütün İngiliz tutsaklarını geri verecektik. Buna karşılık, İngilizler de tutsaklarımızı bize vereceklerdi. Yalnız, Türk tutsaklarından,

Ermenilere ve İngiliz tutsaklarına zulüm ya da kötü işlem yapmış olduğu öne sürülenler verilmeyecekti.

Hükûmetimiz elbette böyle bir sözleşmeyi uygun görüp onaylayamazdı. Çünkü böyle bir sözleşmeyi onaylamak, Türk uyrukluların Türkiye sınırları içindeki davranışları üzerinde yabancı bir hükûmetin yargılama hakkını onaylamak gibi olurdu.

Bu sözleşmeyi onaylamadıksa da İngilizler kimi Türk tutsaklarını salıverdiklerinden biz de buna karşılık elimizde bulunan İngiliz tutsaklarından bir bölümünü salıverdik.

Daha sonra, 23 Ekim 1921'de Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey'le İstanbul'da İngiliz komiserinin anlaşmaları üzerine, Malta'da bulunan bütün Türk tutukluları ile bizdeki bütün İngiliz tutuklularının değiştirilmesi kararlaştırılmış ve uygulanmıştır.

Efendiler, Bekir Sami Bey resmî görüşmeler ve konuşmalar dışında, salt kişisel olarak da Lloyd George ile buluşmuş... Aralarında, söylenen sözler steno ile yazılmış... Bu tutanak imza da edilmiş. Bekir Sami Bey'in elinde bulunan tutanak kopyasının kapsamı üzerine bana bilgi verildiğini hatırlamıyorum. Son zamanlarda Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile Bekir Sami Bey'den bu tutanağı istettim ise de Bakanlığa gönderdiği bir mektupta, zamanında bu tutanak çevirisinin bana gösterildiğini; gerek aslının gerek çevirilerinin Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılırken ilgili dosyasında bırakıldığını bildirmiştir. Dosyalarda bu belge bulunamamıştır. Dışişleri Bakanlığı'nda da kimse bu belgeyi ve içindekileri bilmiyor. Ben de, söylediğim gibi, hiçbir zaman bu belgeden bana bilgi verildiğini hatırlamıyorum.

Efendiler, Bekir Sami Bey'le Fransız Başbakanı Mösyö Briand arasında da 11 Mart 1921 günlü bir sözleşme imza edilmiştir. Bu sözleşmeye göre, Fransa ile Millî Hükûmet arasında çarpışmalara son verilecek. Fransızlar silahlı çetelerin; biz de savaşçılarımızın silahlarını alacağız. Güvenlik kuvvetleri arasına Fransız subayları da alınacak. Fransızlarca meydana getirilen güvenlik kuvvetleri kalacak. Fransa'nın boşaltacağı yerlerle Elazığ, Diyarbakır ve Sivas illerinin iktisat bakımından gelişmesi için yapılacak girişimlerde Fransızlara üstünlük hakkı tanınacak ve Ergani madenleri işletme hakkı da onlara verilecek... vb.

Hükûmetimizce, bu sözleşmenin de kabul edilmemesinin nedenlerini saymaya gereklik yoktur sanırım.

Bekir Sami Bey, İtalya Dışişleri Bakanı bulunan Kont Sforza ile de 12 Mart 1921'de bir sözleşme imzalamış. Buna göre İtalya'nın, İzmir ve Trakya'nın bize geri verilmesi yolundaki isteklerimizi konferansta desteklemesine karşılık, biz de İtalya devletine Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının sonradan saptanacak bölümlerinde iktisadi girişimler için üstünlük hakkı verecektik. Bundan başka, bu bölgelerde Türk Hükûmeti'nin ya da Türk sermayesinin yapmayacağı iktisadi işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk ortaklığına devredilmesi kabul edilmekte idi.

Elbette bu sözleşme de hükûmetimizce geri çevrilmekten başka bir işlem göremezdi.

Efendiler, İtilaf Devletleri'nin, Londra'ya barış yapmak için gönderdiğimiz Delegeler Heyeti'miz Başkanı Bekir Sami Bey'e imza ettirdikleri sözleşmelerle, Sevr tasarısından sonra aralarında yaptıkları, Accord Tripartite [Üçlü Antlaşma] adı verilen ve Anadolu'yu nüfuz bölgelerine ayıran anlaşmayı, başka adlar altında, Millî Hükûmet'imize kabul ettirmek amacını güttükleri apaçık bellidir. İtilaf siyaset adamları bu isteklerini Bekir Sami Bey'e kabul ettirmeyi de başarmışlardır. Bekir Sami Bey'i Londra'da, konferans görüşmelerinden çok, ayrı ayrı yapılan konuşmalarla oyaladıkları anlaşılıyor. Millî Hükûmet'in ilkeleriyle Dışişleri Bakanı olan kişinin tutumu arasındaki ayrımın neden ileri geldiği, ne yazık ki açıklanamıyor.

Bekir Sami Bey bu sözleşmelerle Ankara'ya döndüğü zaman durumun, pek çok dikkatimi çektiğini ve beni şaşkınlığa uğrattığını açıkça söylemeliyim. Bekir Sami Bey, imzaladığı sözleşmelerin, ülkenin yüksek çıkarlarına uygun olduğu yolundaki kanısını belirtiyor ve bunu Meclis'te de savunup kanıtlayabileceğini ileri sürüyordu. Kanısının yerinde olmadığı, savında da mantık bulunmadığı kuşku götürmezdi. Görüşlerinin Meclis'te onaylanmayacağı bir yana, Dışişleri Bakanlığı'ndan da düşürüleceği kesindi. Ama Meclis'in, siyaset sorunları üzerinde görüşme ve tartışmalarla boğulmasını o günlerin koşullarına uygun bulmadığımdan, Bekir Sami Bey'e görüşlerinin yersizliğini kendim söyleyerek Dışişleri Bakanlığı'ndan çekilmesini önerdim. Bekir Sami Bey, bu önerimi kabul ederek çekilme yazısını verdi.

Ama Bekir Sami Bey, Delegeler Heyeti Başkanlığı göreviyle, Avrupa'daki yolculuğu sırasında yaptığı çeşitli buluşmaların kendisinde bıraktığı izlenimlere dayanarak, İtilaf Devletleri'yle ilkelerimize uygun olarak anlaşma yolunun bulunduğu kanısında direniyordu. Kendisinin de bu anlaşmaları sağlayabileceğini ileri sürüyordu. Bunun üzerine kendisine şu özel mektubu yazdım:

19.5.1921

Amasya Milletvekili Bekir Sami Beyefendi'ye

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin, şimdiye kadar çeşitli elverişli durumlardan yararlanarak türlü araçlarla bütün dünyaya duyurulmuş olan ilkelerini biliyorsunuz. Bu ilkelerin özü, şu kısa cümle ile anlatılabilir: "Bilinen millî sınırlarımız içinde ülkemizin bütünlüğünü ve ulusun tam bağımsızlığını sağlamak." Delegeler Heyeti Başkanlığı göreviyle yaptığınız son gezi ve değinmelerimizin sizde yarattığı etkilere ve izlenimlere göre İtilaf Devletleri'nin, koyduğumuz ilkeleri bozmaksızın bizimle anlaşmak eğiliminde oldukları kanısında bulunduğunuz anlaşılıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi, İtilaf Devletleri'nin bu eğilimini gösterecek güvenilir, gerçek, içten belirti ve sonuçları şimdilik görememektedir. Bu konuda tahminlerinizin gerçekleşmesine yol açacak bir ortam bulabilirseniz, bu sonucun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce ve Hükûmeti'nce sevinçle kabul edilebileceğine inanmanızı dilerim, efendim.

Mustafa Kemal

Bekir Sami Bey, bundan sonra yine Avrupa'ya gitti. Bu gezisinden de bir yarar elde edilemedi. Üstelik, Ankara'da Mösyö Franklin-Bouillon ile yapılmakta olan görüşmelerin, Bekir Sami Bey'in Paris'teki kimi girişimleri yüzünden güçlüğe uğradığı anlaşılınca, hükûmet, Bekir Sami Bey'in resmî bir görevi olmadığını ajansla kamuya bildirmek zorunda kalmıştır.

Bekir Sami Bey, ikinci kez Avrupa'da bulunduğu sırada, bana kimi şeyler bildirdiği gibi dönüşünde de bir rapor vermişti. Gerek bildirdiği şeyler arasında gerekse raporunda görülen kimi düşünceler, ne yazık ki, Türk milletinin izlediğimiz amaç ve ülküsünü, Bekir Sami Bey'in tam olarak kavramadığı ve ona göre iş görmediği yolundaki kuşkuları giderecek nitelikte değildi.

Bekir Sami Bey Avrupa'da gördüklerinin etkilerine ve izlenimlerine uyarak düşünce yürütüyordu.

12 Ağustos 1921 günlü bir şifreli telgrafında bizim siyasetimizi eleştirdikten sonra diyordu ki: "Daha fırsat elde iken akıllıca bir siyaset gütmek, ülkeyi içine düştüğü büyük girdaptan kurtarabilir. Olaylar bütünüyle incelenerek ülkenin esenliğine yarayacak bir yol tutmak pek gereklidir. Yoksa, tarih ve ulus önünde hiçbirimiz sorumluluktan kurtulamayız.

Milletin mutluluğunu ve Müslümanlığın esenliğini sağlayıcı bir yol saptanmasını ve bir an önce bana bildirilmesini rica ederim."

MECLİS'TE BELİRMEYE BAŞLAYAN SİYASİ GRUPLAR

EFENDİLER, YÜKSEK KURULUNUZA BİRAZ DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE GEÇEN OLAYLARDAN BİLGİ VERMEK İSTİYORUM.

Biliyorsunuz ki, Birinci Büyük Millet Meclisi'ne ulusça üye seçilirken Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yönetim kurulu üyeleri de ikinci seçmenler arasında bulundular. Buna göre denilebilirdi ki, Büyük Millet Meclisi, bütünüyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasal bir grubu niteliğini de taşıyordu. Gerçekten başlangıçta tutum böyle idi. Meclis genel kurulunun temel ilkesini oluşturuyordu. Biliyorsunuz ki, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde saptanan ilkeler, son İstanbul Meclis-i Mebusan'ınca kabul edilip güçlendirilerek Misak-ı Millî adı altında özetlenmişti. Bu ilkeler, Birinci Büyük Millet Meclisi'nce de kabul edilmişti ve bunlara uygun olarak yurdun bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını sağlayacak

bir barışın elde edilmesine çalışılıyordu. Ama, zaman geçtikçe, Meclis'te birlik olarak çalışmanın sağlanıp düzenlenmesinde güçlükler doğmaya başladı. En önemsiz konularda oylar dağılıyor, Meclis'ten iş çıkamıyordu. Kimi kişiler buna bir çıkar yol bulmak için 1920 yılı ortalarında birtakım teşkilatlar kurmaya kalkıştı. Bütün bu girişimler, Meclis görüşmelerinin düzenli yürütülmesini sağlamak ve görüşülen konular üzerinde oyları toplayarak olumlu iş çıkarmak amacını güdüyordu.

Yeri gelince söylemiştim ki, ilk Anayasamıza kaynak olan 13 Eylül 1920 günlü bir programı Meclis'e sunmuştum. Bu programın, Meclis'te 18 Eylül'de okunan kısmından başka, buna da temel olmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nin öz niteliğini ve yönetim yöntemiyle ilgili görüşleri saptayan ve Meclis'in açılışından sonra okunup kabul olunan önergemi de, bu kısımla birlikte, Halkçılık Programı adı altında bastırmış ve yayımlatmıştım. Belirttiğim teşkilatlar benim bu programımdan esinlenerek birtakım sanlar takınmaya ve programlar saptamaya başladılar. Bir bilgi vermiş olmak için bu teşkilatların belli başlılarının adlarını sayayım:

a) Tesanüt Grubu
b) İstiklâl Grubu
c) Müdafaa-i Hukuk Zümresi
d) Halk Zümresi
e) Islahat Grubu

Bu gruplardan başka, adsız olarak, özel amaçlı kimi küçük teşkilatların da çalıştıkları anlaşılıyordu.

Efendiler, bu adlarını saydığım grupların her biri Meclis görüşmelerinde düzeni sağlamak ve oyları birleştirmek amacıyla kurulmuşlarsa da, bunların varlıkları tersine bir sonuç veriyordu.

Gerçekte sayıları çok, üyeleri az olan bu gruplar birbiriyle yarışmaya kalkışmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden Meclis'te hemen hemen bir kargaşa doğurmaya başlamışlardı. Özellikle Anayasa Meclis'ten çıktıktan sonra, yani Ocak 1921 sonlarında, Meclis üyelerinin ve ortaya çıkan grupların, genel olarak her işte toplantıya katılmalarını ve birlikte çalışmalarını sağlamanın bir kat daha zorlaşmaya başladığı görülüyordu. Çünkü, Misak-ı Millî ile saptanmış olan ilkelerde her bakımdan görüş ve amaç birliği olduğu halde, Anayasa ile konulan ilkeler üzerinde tam birlik sağlanmış görünmüyordu. Grupları birleştirmek ya da gruplardan birini

güçlendirerek iş görmek için, dolaylı olarak çok çalıştım. Ama bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olamadıkları görüldü. İşe el koymam zorunlu olmaya başladı. Sonunda, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurmaya karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir ana madde koydum. Bu maddenin özü, iki noktada toplanıyordu. Birinci nokta şu idi: Grup, Misak-ı Millî ilkelerine bağlı kalarak ülkenin bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını sağlayıcı bir barışı elde etmek için, ulusun bütün maddi ve manevi gücünü gereken hedeflere yöneltip kullanacak ve yurdun resmî, özel bütün teşkilatlarını ve kuruluşlarını bu ana amaca yararlı kılmaya çalışacaktır.

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK GRUBU'NUN KURULMASI

İKİNCİ NOKTA İSE ŞUYDU: GRUP, DEVLETİN VE ULUSUN TEŞKİLATLARINI, ANAYASA'YA UYGUN OLARAK ŞİMDİDEN YAVAŞ YAVAŞ SAPTAMAYA VE HAZIRLAMAYA ÇALIŞACAKTIR.

Efendiler, bütün grupları ve Meclis üyelerinin çoğunu çağırarak bu iki ilke üzerinde birleşmelerini sağladım. Bildirdiğim bu ana madde ve bundan sonra grubun iç tüzüğüyle ilgili maddeler, 10 Mayıs 1921 günü yapılan toplantıda kabul olundu. Grup genel kurulunun seçilmesi üzerine, grubun başkanlığını da üzerime almıştım.

Efendiler, ülkede nasıl bir Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti varsa, Meclis'te de onun bu ad altında bir siyasal grubu kurulmuş oldu. İstanbul'daki Millet Meclisi'nin yapmaktan çekindiği iş, ancak onların dağılmasından on dört ay sonra Ankara'da yapılmış oldu. Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisi çalıştığı sürece hükûmetin iş görmesine yardımcı olabilmiştir. Ama grup tüzüğü ana maddesindeki ikinci noktayı anlamlı bulanlar oldu. Bu gibiler, düşüncelerini açığa vurmamakla birlikte, bu noktadaki anlam ve amacın gerçekleşmemesi için hemen işe girişmekte gecikmediler. Karşıt çalışmalar diye niteleyebileceğimiz bu türlü girişimler iki yoldan ortaya çıkıyordu.

Birincisi, grup içindeki düşünceleri, karıştırma ve aleyhte bir durum hazırlama biçiminde idi.

▸ *Son Padişah Vahdettin bir cuma selamlığında*

AZİZ MİLLETİME TAVSİYEM

EFENDİLER, SIRASI GELMİŞKEN AZİZ MİLLETİME ŞUNU TAVSİYE EDERİM Kİ; BAĞRINDA YETİŞTİREREK BAŞININ ÜSTÜNE DEK ÇIKARACAĞI ADAMLARIN KANINDAKI, VİCDANINDAKI ÖZ MAYAYI ÇOK İYİ İNCELEMEYE DİKKAT ETMEKTEN, HİÇBİR ZAMAN GERİ KALMASIN!

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ

SAYGIDEĞER EFENDİLER, OLAYLARI SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NE DEĞİNDİRMEK İSTİYORUM.

Ama bunun için, izin verirseniz, ufak bir başlangıç yapacağım. İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra, üç ay kadar bir zaman geçti. Ondan sonra, 10 Temmuz 1921 gününde, Yunan ordusu yeniden cephemize karşı, genel saldırıya geçti. Bu saldırıdan önceki günlerde iki yanın durumu şöyle idi:

Bizim ordumuz başlıca, Eskişehir'de ve Eskişehir'in kuzeybatısındaki İnönü mevzilerinde ve Kütahya-Altıntaş dolaylarında yoğunlaştırılmıştı. Afyonkarahisar yöresinde iki tümenimiz vardı. Geyve'de ve Menderes bölgesinde ise birer tümenimiz bulunuyordu.

Yunan ordusu da Bursa'da bir ve Uşak'ın doğusunda iki kolordusunu toplu bulunduruyordu. Menderes'te de bir tümeni vardı.

Yunanların bu saldırısı üzerine yapılan ve Kütahya-Eskişehir Savaşları adıyla anılan bir sıra savaşlar vardır. On beş gün sürmüştür. Ordumuz, 25 Temmuz 1921 akşamı büyük kısmıyla Sakarya'nın doğusuna çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zorunlu kılan nedenlerin dayanaklarını belirteyim:

İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra genel seferberlik yapmış olan Yunan ordusu, insan, tüfek, makineli tüfek ve top sayısı bakımından bizim ordumuzdan önemli derecede üstündü. Temmuzda Yunan ordusu saldırıya başladığı zaman millî hükûmetin ve mücadelenin gelişimi, bizim daha genel seferberlik yapmamıza ve böylece ulusun bütün kaynaklarını ve araçlarını, başka hiçbir şey düşünmeksizin, düşman karşısında toplamaya uygun ve elverişli görülmemişti. İki ordu arasındaki kuvvet, araç ve koşulların oransızlığının elle tutulur başlıca nedeni budur. Bunun sonucu olarak tümenlerimizin özellikle taşıtlarını daha sağlayıp tamamlayamadığımızdan, bunların hareket güçleri yoktu. Yunan ulusunun bütün gücüyle yaptığı bu saldırı karşısında bizim askerlik yönünden temel ödevimiz, Millî Mücadele'nin

başından beri izlediğimiz ödevdi ki; o da: "Her Yunan saldırısı karşısında kaldıkça bu saldırıyı, direnerek ve uygun harekât yaparak durdurmak ve boşa çıkartmak, yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak," diye özetlenebilir. Son düşman saldırısı karşısında da bu temel ödevi gözden uzak tutmamak gerekliydi. Bu düşünce ile 18 Temmuz 1921 günü İsmet Paşa'nın Eskişehir'in güneybatısında, Karacahisar'da bulunan karargâhına giderek durumu yakından inceledikten sonra, İsmet Paşa'ya genel olarak şu direktifi vermiştim: "Orduyu, Eskişehir'in kuzey ve güneyinde topladıktan sonra düşman ordusuyla araya büyük aralık bırakmak gerekir ki, orduyu derleyip toparlayıp güçlendirebilelim. Bunun için Sakarya'nın doğusuna kadar çekilebilirsiniz. Düşman hiç durmadan ilerlerse hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden destek teşkilatları kurmak zorunda kalacak; herhalde ummadığı birçok zorluklarla karşılaşacaktır. Buna karşılık, bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli koşullar içinde olacaktır. Bu yolda hareketlerimizin en büyük sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve birçok toprağımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek manevi sarsıntıdır. Ama az zamanda, elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla bu sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin gereğini duraksamadan uygulayalım. Başka türden sakıncalara karşı koyarız."

ORDUNUN BAŞINA GEÇMEMİ İSTEYENLER

EFENDİLER, GERÇEKTEN DÜŞÜNDÜĞÜM MANEVİ SAKINCALAR HEMEN GÖRÜLDÜ. İLK DUYARLIKLAR MECLİS'TE BELİRDİ. ÖZELLİKLE MUHALİFLER KARAMSARLIK DOLU SÖYLEVLERLE YAYGARAYA BAŞLADILAR:

"Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır, o neredедir? Onu göremiyoruz! Bugünkü acıklı ve korkunç durumun gerçek sorumlusunu ordunun başında görmek isterdik..." diyorlardı.

Bu anlamda söz söyleyen kişilerin ima etmek ve anlatmak istediklerinin ben olduğum kuşku götürmezdi.

En sonu, Mersin Milletvekili Salâhattin Bey, kürsüden benim adımı söyleyerek: "Ordunun başına geçsin!" dedi. Bu öneriye katılanlar çoğaldı. Buna karşı olanlar da vardı.

Başkomutan Mustafa Kemal cephede

Efendiler, bu görüş ayrılıklarının nedenleri üzerinde biraz açıklamada bulunmak uygun olur. Bir kez, benim fiilî olarak ordunun başına geçmemi önerenlerin düşünce ve amaçlarını ikiye ayırabiliriz. Benim ve benimle birlikte birçoklarının o zaman anladığımıza göre, birtakım kişiler, artık ordunun büsbütün yenildiği, durumun düzeltilemeyeceği, kısaca amacın, güttüğümüz millî amacın yitip gittiği yargısına varmışlardı. Bu nedenle duydukları öfke ve sertliği benim üzerimde yatıştırmak istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi sanılarına göre bozulmuş ve bozgunu sürecek olan ordunun başında benim de kişiliğim bozguna uğrasın! Başka birtakım kişiler de, diyebilirim ki çoğunluk, bana olan güven ve inanlarından ötürü, fiilî olarak ordunun başına geçmemi yürekten diliyorlardı.

Şimdilik, fiilî olarak komutanlığı üstüme almamı sakıncalı görenlerin de düşüncesi şuydu:

Ordunun, bundan sonraki herhangi bir savaşta başarı kazanamayıp yeniden geri çekilmesi beklenmedik bir şey değildir. Bu durumlarda ben fiilî olarak ordunun başında bulunursam, genel inanışa göre, son umudun da yitirilmiş olduğu gibi bir anlayış doğabilir. Oysa, daha genel durum, son önlem ve son çareye başvurulmasını ve son kuvvetlerin gözden çıkarılmasını gerektirecek nitelikte değildir. Bundan dolayı, kamuoyunda son umudun kalabilmesi için benim doğrudan doğruya savaşı yönetmemin zamanı gelmemiştir.

BAŞKOMUTANLIĞI KABUL EDİYORUM

BEN, KONUŞMALAR VE TARTIŞMALARLA BELİREN BU GÖRÜŞLERİ, GEREĞİ KADAR İNCELEYİP İRDELİYORDUM.

Son görüşü savunanlar, mantığa dayanan sağlam nedenler ileri sürüyorlardı. Komutayı ele almamı yürekten önerenlerde, yapmacık isteklerde bulunanların yaygaraları, derin ve kaygı verici etkiler yapmaya başladı. Benim fiilî olarak komutayı ele almam, bütün Meclis'te son çare ve son önlem olarak görüldü. Meclis'in bu görüşü, çarçabuk Meclis dışında da yayıldı. Benim ses çıkarmayışım, komutayı fiilî olarak ele almaya can atmayışım, sanki yıkımın kesin ve yakın olduğu düşünce ve görüşünü genelleştirdi. Bunu anlar anlamaz hemen kürsüye çıktım.

Efendiler, bu anlattığım durum 4 Ağustos 1921 günü bir gizli oturumda belirmişti. Üyelerin bana karşı gösterdikleri yakınlık ve güvene teşekkür ettikten sonra başkanlık katına şöyle bir önerge verdim:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na

Meclis sayın üyelerinin genel olarak beliren istek ve dilekleri üzerine başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi; kendi üzerime almaktan doğacak yararların çarçabuk elde edilebilmesi, ordunun maddi ve manevi gücünün en kısa zamanda artırılıp pekiştirilmesi ve yönetiminin bir kat daha sağlamlaştırılması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini fiilî olarak kullanmak koşuluyla üzerime alıyorum. Yaşadığım sürece, millî egemenliğe en gerçek bir hizmet edici olduğumu, ulusa bir kez daha göstermek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süre ile sınırlandırılmasını ayrıca dilerim.

4 Ağustos 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal

BAŞKOMUTANLIĞI FİİLÎ OLARAK ÜZERİME ALDIM

SAYGIDEĞER EFENDİLER, BAŞKOMUTANLIĞI FİİLÎ OLARAK ÜZERİME ALDIKTAN SONRA BİRKAÇ GÜN ANKARA'DA ÇALIŞTIM.

Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Vekâleti'nin tümü ile Başkomutanlık Karargâhı'nı kurdum. Bu iki makamın ortak çalışmalarını başkomutanlık katında birleştirip dengelemek için ve bundan başka, orduyu ilgilendiren işlerle öbür bakanlıkların başkomutanlıkla çözmek zorunda oldukları işlerin yürütülmesi için de yanımda küçük bir yazı işleri teşkilatı kurdum.

Ankara'da yalnız, ordunun insan ve taşıt bakımından gücünün artırılması, yiyeceğinin ve giyeceğinin sağlanıp yoluna konulması ile ilgili önlemleri almak ve düzenlemeleri yapmakla uğraştım.

MİLLÎ VERGİ EMİRLERİ

BU SÖZÜNÜ ETTİĞİM ŞEYLERİ SAĞLAMAK İÇİN İKİ GÜN İÇİNDE, 7 VE 8 AĞUSTOS 1921 GÜNLERİNDE, "TEKÂLİF-İ MİLLİYE EMRİ" [MİLLÎ VERGİ EMRİ] ADI ALTINDA YAPTIĞIM GENEL BİLDİRİMLERİN HER BİRİNDEN KISACA BİLGİ VEREYİM.

Bir savaşın kazanılması için ne denli küçük şeylerin bile dikkate alınması gerektiğini anlatabilmek için bunları bilginize sunulmaya değer görürüm:

"1 numaralı" emrimle; her ilçede birer "Tekâlif-i Milliye Komisyonu" kurdum. Bu kurulların çalışmalarıyla elde edileceklerin ordunun çeşitli bölümlerine dağıtımını düzenledim.

"2 numaralı" emrime göre; yurtta her ev, birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Tekâlif-i Milliye Komisyonu'na verecekti.

"3 numaralı" emrimle; tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırlık bez, kaput bezi, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi dikmeye elverişli her türlü kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa [ince meşin], taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve yapılmış nal, mıh, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urganlardan yüzde kırkına, parası sonra ödenmek üzere el koydum.

"4 numaralı" emrimle; eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay ve mum stoklarının da yine yüzde kırkına, parası sonra ödenmek üzere el koydum.

"5 numaralı" emrimle; ordu için alınan taşıtlardan başka geriye kalanlarının da ayda bir kez ve parasız olarak yüz kilometrelik bir uzaklığa dek askerî ulaştırma işlerinde çalıştırılmasını zorunlu kıldım.

"6 numaralı" emrimle; ordunun yedirilip giydirilmesine yarayan bütün sahipsiz mallara el koydum.

"7 numaralı" emrimle; halkın elinde bulunan savaşa elverişli bütün silah ve cephanenin üç gün içinde verilmesini istedim.

"8 numaralı" emrimle; benzin, vakum, gres yağı, makine yağı, donyağı, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil ve kamyon lastiği, lastik yapıştırıcı, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan ve bunlara benzer gereçlerin ve asit sülfürik stoklarının, yüzde kırkına el koydum.

"9 numaralı" emrimle; demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç ve arabacılarla bunların işliklerinin iş çıkarma güçlerinin; kasatura, kılıç, mızrak, eyer yapabilecek ustaların adlarıyla sayılarının ve durumlarının saptanmasını sağladım.

"10 numaralı" emrimle; halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabaları ile kağnı arabalarının bütün donatımı ve hayvanları ile birlikte; binek ve top çeker hayvanlar, katırlar, yük hayvanlarının, deve ve eşeklerin yüzde yirmisine el koydurdum.

Efendiler, emirlerimin ve bildirimlerimin yerine getirilmesi için kurduğum İstiklal Mahkemelerini Kastamonu, Samsun, Konya, Eskişehir bölgelerine gönderdim. Ankara'da da bir mahkeme bulundurdum.

CEPHE KARARGÂHINA HAREKET

ONDAN SONRA EFENDİLER, 12 AĞUSTOS 1921 GÜNÜ, GENELKURMAY BAŞKANI FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ'YLE BİRLİKTE POLATLI'DA CEPHE KARARGÂHINA GİTTİM.

Düşman ordusunun cephemize doğru ilerleyerek sol kanadımızdan kuşatacağı yargısına varmıştık. Bu görüşe dayanarak hiç çekinmeden gerekli

önlemleri aldırdım ve düzenlemeleri yaptırdım. Olaylar, görüşümüzün yerinde olduğunu gösterdi. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1921 günü gerçekten cephemize doğru ilerlemeye ve saldırıya başladı. Birçok kanlı ve bunalımlı evreler ve dalgalar oldu. Düşman ordusunun üstün grupları, savunma hattımızın birçok parçalarını kırdılar. Böylece ilerleyen düşman gruplarının karşısına kuvvetlerimizi yetiştirdik.

Meydan savaşı 100 kilometrelik bir cephe üzerinde oluyordu. Sol kanadımız Ankara'nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun yönü batıya iken güneye döndü, arkası Ankara'ya iken kuzeye verildi. Yön değiştirilmiş oldu. Bunda hiç sakınca görmedik. Savunma hatlarımız yer yer kırılıyordu. Ama, kırılan yerin hemen en yakınında çarçabuk yeni bir savunma hattı kurduruluyordu. Savunma hattına çok umut bağlamak ve onun kırılmasıyla ordunun büyüklüğü oranında çok gerilere çekilmek kuramını çürütmek için yurt savunmasını başka türlü anlatmayı ve bu anlatımda direnmeyi ve üstelemeyi yararlı ve etkin buldum.

HATTI MÜDAFAA YOKTUR, SATHI MÜDAFAA VARDIR

DEDİM Kİ: "HATTI MÜDAFAA YOKTUR, SATHI MÜDAFAA VARDIR.

O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, yurttaşın kanıyla ıslanmadıkça düşmana bırakılamaz. Onun için, küçük büyük her birlik bulunduğu mevzilerden atılabilir; ama küçük büyük her birlik ilk durabildiği noktada yeniden düşmana karşı cephe kurup savaşı sürdürür. Yanındaki birliğin çekilmek zorunda kaldığını gören birlikler ona uyamaz. Bulunduğu mevzide sonuna dek dayanmak ve direnmekle yükümlüdür."

İşte ordumuzun her bireyi, bu kurala göre her adımda en büyük özveriyi gösterip düşmanın üstün kuvvetlerini yıpratarak ve yok ederek sonunda onu, saldırıyı sürdürme gücünden ve yeteneğinden yoksun bir duruma getirdi.

Savaş durumunun bu evresini sezinler sezinlemez hemen, özellikle sağ kanadımızla, Sakarya Irmağı'nın doğusunda düşman ordusunun sol kanadına ve daha sonra cephenin önemli yerlerinde karşı saldırıya geçtik. Yunan ordusu yenildi ve geri çekilmek zorunda kaldı. 13 Eylül 1921 günü Sakarya Irmağı'nın doğusunda düşman ordusundan hiçbir iz kalmadı. Böylece 23

Ağustos gününden 13 Eylül gününe kadar, bugünler de içinde olmak üzere, yirmi iki gün yirmi iki gece aralıksız süren büyük ve kanlı Sakarya Savaşı yeni Türk Devleti'nin tarihine, dünya tarihinde pek az olan, büyük bir meydan savaşı örneği yazdı.

Saygıdeğer efendiler, başkomutanlık görevini fiilî olarak üzerime aldığım zaman Meclis'e ve ulusa kesinlikle başarıya ulaşacağımız yolundaki kesin inancımı bildirmekle ve bu inancımı, bütün onurumu ve varlığımı ortaya atarak pekiştirmekle ilk manevi görevimi yapmış olduğumu sanırım. Ondan sonra, önemli maddi görevlerim de vardı. Onlardan biri, savaş ve çarpışmalar karşısında ulusa aldırmak zorunda olduğum durumdu.

BÜTÜN TÜRK MİLLETİNİ, DÜŞÜNCESİ VE DUYGUSUYLA FİİLÎ OLARAK CEPHEDEKİ ORDU KADAR SAVAŞLA İLGİLENDİRMELİYDİM

Bilirsiniz ki, savaş ve çarpışma demek, iki milletin; yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün varlıklarıyla, bütün mallarıyla, bütün maddi ve manevi güçleriyle karşılaşması ve birbiriyle vuruşması demektir. Bunun için, bütün Türk milletini, cephedeki ordu kadar, düşüncesi ve duygusuyla ve fiilî olarak savaşla ilgilendirmeliydim. Yalnız düşman karşısında olanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, milletin her ferdi, silahla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli bilerek, bütün varlığını savaşa verecekti. Bütün maddi ve manevi varlığını yurt savunmasına vermekte ağır davranan ve titizlik göstermeyen milletler, savaşı ve çarpışmayı gerçekten göze almış ve başarabileceklerine inanmış sayılamazlar.

Gelecekteki savaşların biricik başarı koşulu da en çok bu söylediklerimin kapsamı içindedir. Avrupa'nın askerlikçe ileri büyük milletleri daha şimdiden bu tutumu yasalaştırmaya başlamışlardır. Biz, başkomutan olduğumuz zaman, Meclis'ten bir yurt savunma yasası istemedik. Ama Meclis'ten aldığımız yetkiye dayanarak verdiğimiz yasa niteliğinde olan belirli emirlerle bu amacı gerçekleştirmeye çalıştık. Millet, bundan sonra, bugüne dek edinilmiş olan denemeleri de gözden geçirerek sevgili vatanı saldırılamaz duruma getirecek nedenleri ve koşulları daha geniş, daha açık ve daha kesin olarak saptar.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NCE BANA "MAREŞAL" RÜTBESİYLE "GAZİ" UNVANININ VERİLMESİ

Efendiler, bir başka görevim de, ordu içinde savaşan birliklerin arasında savaşa girmek ve savaşı kendim yönetmekti. Bunu da, gücümün yettiği ölçüde, dahası, bir kaza sonucu olarak sol kaburga kemiklerimden birinin kırılmış olmasına bakmadan elimden geldiğince yapmaya bütün varlığımla çalıştığımı sanırım. Sakarya Savaşı'nın sonuna kadar askerî bir rütbem yoktu. Ondan sonra, Büyük Millet Meclisi'nce bana "Mareşal" rütbesiyle "Gazi" unvanı verildi. Osmanlı Devleti'nce verilen rütbeyi yine o devletin almış olduğunu biliyorsunuz.

BENİM ANKARA'DAN UZAKLAŞMAM İSTENİYORDU

"BAŞKOMUTANLIK VE GENELKURMAY BAŞKANLIĞI PEK YERİNDE OLARAK ANKARA'YI KENDİNE KARARGÂH EDİNMİŞTİR.

Görevini en iyi buradan yapmaktadır. Gerektiğinde ne zaman, nereye gideceğini kendisi değerlendirir. Cephede doğrudan doğruya çalışan cephe komutanı vardır.

Gereksiz olarak benim Ankara'dan uzaklaşmamı istemenin bir anlamı yoktur. Genelkurmay Başkanlığı ile Millî Savunma Vekâleti, başkomutanın emri altında, Başkomutanlık Karargâhı'nı meydana getirmektedir, bunlar ayrı ayrı değildir. Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Paşa Hazretleri'nin, Ankara'da bulundukça, İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığı'nı da yapması bugün için zorunludur. Çünkü, onun yokluğunda Refet Paşa ona vekil olarak, İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığı görevini yapmıştı, başaramamıştı. İcra Vekilleri Heyeti'nde kargaşa baş gösterdi. Vekiller toplanamaz oldu. Fevzi Paşa Hazretleri'nin dönüşü vekillerin yakınması üzerine oldu. Orduyla ilgili olarak yaptığımız işleri denetlemek için Meclis'in bir komisyon kurmasında sakınca görmem. Ama bu komisyon benim başkanlığım altında kurulur."

Gerçekten bu komisyon, dediğim biçimde kuruldu. Eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa da bu komisyona üye olarak seçildi. Başka konularda Refet Paşa ve benzerlerinin görüşleri kabul olunmamıştı. İşte bu nedenle istifaya hazırlanan Refet Paşa, istifa yazısını, Rauf Bey'in istifa yazısını verdiği gün vermiş oluyor.

İKİNCİ GRUP KURULUYOR

EFENDİLER, SIRASI GELDİĞİNDE BİLGİNİZE SUNMUŞTUM Kİ, MECLİS'TE KURDUĞUMUZ MÜDAFAA-I HUKUK GRUBU, MECLİS GÖRÜŞMELERİNİN İYİ OLARAK YAPILMASINI SAĞLAMAKTA VE BAKANLAR KURULU ÇALIŞMALARININ DURAKLAMASINI ÖNLEMEKTE SONUNA DEK YARDIMCI OLDU.

Ama, bir yandan da muhalif duygu ve düşüncede olanlar her gün biraz daha taraftar buldukça grubun çalışmasını güçlüğe uğratmaya başladılar. Muhalif olma düşüncesinin öz kaynağı, Müdafaa-i Hukuk Grubu Tüzüğü'nün temel maddesindeki ikinci nokta idi. Yani hükûmet kuruluşunun anayasaya göre yapılması sorunu...

Programın ilk maddesinin son bölümü, düşünce ve duyguların tam uyuşmasına sürekli bir engel olarak kaldı. Bu yüzden, grup içinde de görüş ayrılığı ve düzensizlik baş gösterdi. Birtakım kişiler gruptan ayrıldı. Bu çıkanlar, dışta bulunanlarla birleşerek grubu yıkmaya çok çalıştılar; alınan önlemler bunu önledi. En sonu, "İkinci Grup" adıyla bir grup kuruldu. Bu grubu kuranlar, ülkedeki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden ayrılmadıklarını ve onun kongrelerde saptanan amaçlarına bağlı

bulunduklarını ileri sürüyorlardı. İkinci Grup'un görünüşte ön ayak olanları, Salâhattin ve Hüseyin Avni Beyler görünüyordu. Birinci derecede faal ve kışkırtıcıların ise Rauf ve Kara Vâsıf Beyler olduğu anlaşılıyordu.

Bu grubun çalışkan ve direngen üyelerinden olan Samsun Milletvekili Emin Bey son zamanlarda bir nedenle Ankara'ya gelmişti. Bütün gerçeği anlamıştı; kışkırtıcı ve karıştırıcı olanları lanetliyordu. Emin Bey bana şunu anlattı: Rauf Bey İkinci Grup'u aşırı davranışlara sürüklüyor ve kışkırtıyormuş. Emin Bey, Rauf Bey'e demiş ki: "Bizi sürüklediğiniz bu iş darağacına dek gider. O zaman bizimle birlikte bulunacak mısınız?" Rauf Bey şu yanıtı vermiş: "Birlikte bulunmazsam alçağım!"

Efendiler, biliyorsunuz, o zamanki yasaya göre bakan seçimi için ben, Meclis'e aday gösteririm. Milletvekilleri, gösterdiğim adaya olumlu ya da olumsuz oy verirler ya da çekimser kalırlardı. İkinci Grup, benim adaylarımı dikkate almayıp kendi grupları adına ortaya attıkları adaylara, yasaya aykırı olarak, oy verme yoluyla hükûmetin kurulmasını engellemeye başladılar.

Efendiler, Meclis'te orduya karşı da bir hareket yaratılmıştı. Diyorlardı ki: "Sakarya Savaşı'ndan sonra aylar geçtiği halde ordu niçin saldırıya geçmiyor? Ne olursa olsun saldırıya geçmelidir! Hiç olmazsa dar, belli bir cephede bir saldırı yapılmalıdır ki, ordumuzun saldırı gücü olup olmadığı anlaşılsın!" Bu hücum karşısında dayandık. Amacımız, hazırlığımızı iyice tamamlayarak genel ve sonuçlu bir saldırı yapmak olduğu için sınırlı saldırıya geçme görüşünü tutamazdık; bunda bir yarar yoktu.

Muhaliflerin kanısı, ordumuzun saldırı gücü kazanamayacağı noktasında toplanıyordu. Bunun üzerine, ordunun saldırıya geçirilmesiyle ilgili hücumu durdurdular. Saldırış biçimini değiştirerek başka bir kuram ortaya attılar. Bu kez dediler ki: "Bizim gerçek düşmanımız Yunanlar ve Yunan ordusu değildir. Aslına bakılırsa, Yunan ordusunu bütünüyle yensek de bununla iş bitmez. İtilaf Devletleri'ni, özellikle İngilizleri fiilî olarak yenmek gerekir. Onun için, Yunan ordusu karşısında az bir perde hattı bırakmak, asıl orduyu Irak'ın kuzey sınırına yığıp İngilizlere saldırmak gerekir. Savaş yoluyla amacımıza erişmek görüşü izliyorsak yapılacak iş budur..."

ORDU SAFLARINA KADAR SOKULAN KIŞKIRTICI PROPAGANDA

EFENDİLER, BÖYLESİNE ANLAMSIZ VE MANTIKSIZ GÖRÜŞLERE DEĞER VERMEDİK.

Bunun üzerine, muhaliflerin başında bulunanlar yeni bir propaganda çıkardılar: "Nereye gidiyoruz? Bizi kim, nereye sürüklüyor? Karanlıklara... Koskoca bir millet belirsiz, karanlık hedeflere akılsızca sürüklenir mi?"

Bu propaganda, Meclis'ten, Ankara siyaset çevrelerinden ordu birliklerine dek yaydırıldı. Bu karıştırıcı propaganda her araçla orduya yayılmaya çalışılıyordu.

Rauf Bey, sık sık ve gizlice diyordu ki: "Hiç olmazsa gerçek durumu bana söyle. Ordu ne durumdadır? Gerçekten saldırıya geçemeyecek mi?"

4 Mart 1922 günü akşamı, cepheyi denetlemek üzere Ankara'dan ayrılmaya karar vermiştim. Bu nedenle o gün Meclis'te, gizli oturumda, kimi açıklamalarda ve ricalarda bulundum. Anlattım ki, Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra düşman ordusunu Eskişehir-Seyitgazi-Afyonkarahisar genel hattına dek kovalayan kuvvetlerimiz, bütün ordu olmayıp, yalnız süvarilerimiz ve süvari birliklerimize destek olmak üzere ileri sürülen birkaç tümenimizdi.

ORDUMUZUN KARARI SALDIRIYA GEÇMEKTİR

ORDUMUZUN KARARI SALDIRIYA GEÇMEKTİR.

Ama bu saldırıyı geciktiriyoruz. Çünkü, hazırlığımızı iyice tamamlamak için biraz daha zaman gerekir. Yarım hazırlıkla, yarım önlemle yapılacak saldırı, hiç saldırı yapmamaktan çok daha kötüdür. Durmamızı, saldırı kararından vazgeçtiğimiz ya da bu gücünü kazanmaktan umut kestiğimiz yolunda anlamak ve yorumlamak yersizdir.

Daha sonra şunları söyledim: "Osmanlılar, göze aldıkları savaşın genişliği ölçüsünde hazırlıklı ve tedbirli davranmadıklarından ve daha çok, duygularıyla tutkularının etkisi altında iş gördüklerinden, Viyana'ya dek gitmişken geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ondan sonra, Budapeşte'de de duramadılar, geri çekildiler; Belgrad'da da yenilip geri çekilmek zorunda bırakıldılar. Balkanlar'ı bıraktılar. Rumeli'den çıkarıldılar. Bize, içinde

daha düşman bulunan bu yurdu miras bıraktılar. Bu son yurt parçasını kurtarırken olsun, tutkularımızdan, duygularımızdan vazgeçerek düşünceli olalım. Kurtuluş için, bağımsızlık için önünde sonunda düşmanla, bütün varlığımızla vuruşarak onu yenmekten başka karar ve çare yoktur ve olamaz!

Sinir gevşetici sözlere, aşılamalara önem verilmemeli ve bel bağlanmamalıdır. Osmanlı yönetim ve siyasetinin yarattığı bu türlü anlayış kötü görülmelidir. 'Orduyla, savaşla, direnmeyle bu işin içinden çıkılmaz,' biçimindeki kaynağı dışarıda bulunan öğütlere uymakla bir yurt ve bir ulus bağımsızlığı kurtarılamaz. Tarih, böyle bir olay yazmamıştır. Bunun tersini düşünerek iş göreceklerin acılı sonuçlarla karşılaşacaklarına kuşku yoktur. İşte böyle yanlış görüşlü, yanlış anlayışlı kişiler yüzünden Türkiye her yüzyıl, her gün, her saat biraz daha gerilemiş, biraz daha çökmüştür. Bu çöküş, yalnız maddi olsaydı hiçbir önemi yoktu. Ne yazık ki çöküş, ahlaki ve manevi değerlerini de kapsamış görünüyor. Hiç kuşku yok ki, bu büyük ülkeyi, bu koca ulusu dağılıp yok olma uçurumuna sürükleyen başlıca sebep bu olmuştur."

Efendiler, bilirsiniz ki, Meclis'te bu anlattığım dönemde, en çok olumsuz ve karamsar görünenler, bir zamanlar Türk milletinin kendi kendine bağımsızlığını elde edemeyeceği kanısını ortaya atmış olan kişilerdir. Şunun bunun güdümünü istemekte direnenlerdir. Onun için, düşüncelerime şunları da ekledim. Dedim ki: "Efendiler, maddi ve özellikle manevi çöküş, korkuyla, güçsüzlükle başlar. Güçsüz ve korkak insanlar, herhangi bir yıkım karşısında ulusun da çalışamaz ve çekingen bir duruma gelmesine yol açarlar. Güçsüzlük ve duraksamada öylesine ileri giderler ki, sanki kendi kendilerini alçaltırlar. Derler ki: 'Biz adam değiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olamayız! Biz varlığımızı, sınırsız ve koşulsuz olarak bir yabancının eline bırakalım.' Balkan Savaşı'ndan sonra ulusun, özellikle ordunun başında bulunanlar da, başka biçimde ama gene bu anlayışla iş görmüşlerdi.

Türkiye'yi böyle yanlış yollarda dağılma ve yok olma çukuruna sürükleyenlerin elinden kurtarmak gerekir. Bunun için bulunmuş bir gerçek vardır, ona uyacağız. O gerçek şudur: "Türkiye'nin düşünen kafalarını büsbütün yeni bir inançla donatmak... Bütün ulusa sağlam bir içgücü vermek..."

YETERİNCE HAZIRLANMIŞ OLMASI GEREKEN ÜÇ ARAÇ, İÇ VE DIŞ CEPHELERİMİZ

Şimdi efendiler, düşmana saldırmak için verilmiş olan kesin kararımızı uygulamaya başlamadan önce hazırlamak ve tamamlamak zorunda bulunduğumuz savaş araçlarının ne olduğunu söyleyeyim: Tam üç aracın hazırlığının yeter ölçüde olduğunu görmek istiyorum. Onlardan birincisi, en önemlisi ve temel olanı doğrudan doğruya ulusun kendisidir; ulusun, varlığı ve bağımsızlığı için gönlünde, vicdanında beliren ve gelişen istek ve dileklerin sağlamlığıdır. Ulus bu içten gelen isteğini ne denli güçlü gösterirse, bu istek ve dileğinin gerçekleşmesi için ne denli çok kararlılık ve inanç gösterirse, düşmanlara karşı başarı sağlamak için o denli güçlü bir aracımız olduğuna inanırım. İkinci araç, ulusu temsil eden Meclis'in, millî isteği belirtmekte ve bunun gereklerini, inanarak uygulamakta göstereceği kararlılık ve yiğitliktir. Meclis, millî isteği ne denli çok dayanışma ve birlik içinde belirtirse düşmana karşı o denli güçlü bir üstünlük aracımız olur.

Üçüncü araç, ulusun silahlı evlatlarından meydana gelip düşman karşısına çıkarılmış bulunan ordumuzdur.

Efendiler, dedim, bu üç türlü araç ya da kuvvetin düşmana karşı oluşturduğu cepheler iki nitelikte düşünülebilir. Kolay anlaşılmak için şöyle diyeyim: İç cephe, görünürdeki cephe. Temel olan iç cephedir. Bu cephe bütün yurdun, bütün ulusun meydana getirdiği cephedir. Görünürdeki cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silahlı cephesidir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, yenilebilir; ama bu durum, hiçbir zaman bir ülkeyi, bir ulusu yok edemez. Önemli olan ülkeyi temelinden yıkan, ulusu tutsak ettiren iç cephenin düşmesidir. Bu gerçeği bizden daha çok bilen düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için yüzyıllarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bugüne dek başarı da sağlamışlardır. Gerçekten, "kaleyi içinden almak" dışından zorlamaktan çok kolaydır. Bu amaçla içimize dek sokulabilen arabozucu mikropların, araçların bulunduğunu ileri sürmek yersiz değildir.

Meclis'in anlayışı, faaliyetleri ve durumu düşmana umut vermedikçe iç ve dış cephelerimiz hiçbir zaman yerinden oynatılamaz. Meclis'te bir ya da birkaç üyenin karamsarlık aşılayan sözlerinden bile bize karşı yararlanma yolları aranmakta olduğuna kuşku duyulmamalıdır. Dışişleri Bakanlığı'nın

dosyaları, bununla ilgili belgelerle doludur. Kesinlikle bildiririm ki, istemeyerek de olsa, düşmanlara, umut verecek en küçük bir belirti gösterildiği sürece, millî amaca ulaşmamız gecikir.

Efendiler, bu sözlerden sonra, cephede bulunacağım sıralarda orduyu duygu ve düşüncelerinde umutsuzluğa düşürecek açık tartışmalardan vazgeçilmesini Meclis'ten rica ettim. Bu konuşmamdan sonra, muhaliflerin de sözlerini dinledim. Muhaliflerden biri, söylediklerimi ve ricalarımı, emir veriyormuşum gibi yorumladı. Başka biri, Meclis'in duygularındaki temizlikten kuşku duyduğumu ileri sürdü. Bir başkası: "Uygulanmayacak bir şey, yapılamaz. Orduyu bozguna sürüklersin efendim," dedi.

Ankara'ya gelen Rus heyetine cephe gezdiriliyor. Mustafa Kemal, Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü ve Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan Sâbis.

DÜNYA ÖNÜNDE VERECEĞİMİZ SINAVA HAZIRLANIRKEN

EFENDİLER, DÜNYA SINAV ALANIDIR, TÜRK MİLLETİ, BUNCA YÜZYILLARDAN SONRA YİNE BİR SINAV, HEM DE BU KEZ EN ÇETİN BİR SINAV KARŞISINDA BULUNDURULUYORDU.

Sınavda başarı sağlamadan kendimize karşı iyi davranılmasını beklemek, bizim için doğru olabilir miydi?

Biz, büyük bir önemle dünya önünde vereceğimiz sınava hazırlanırken, bir yandan da gözlemcilerin durumlarını, ruh ve düşüncelerini gözden uzak tutmamayı her zaman yararlı buluyorduk. Bu amaçla, bildiğiniz gibi, önce Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i, sonra da İçişleri Bakanı Fethi Bey'i Avrupa'ya göndermiştik. İstanbul üzerinden Avrupa'ya gidecek olan Yusuf Kemal Bey'e İstanbul'la ilgili kimi özel görevler de verilmişti. Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve arkadaşlarıyla ve gerçek bir istek ve dilek olursa, Vahdettin ile de görüşecekti. Vahdettin'in Meclis'i tanımasını, İzzet Paşa ve arkadaşlarının da bizim saptadığımız hedefe doğru yürümesini önerecekti. Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da aldığı direktife göre çalıştı. Ama ne yazık ki İzzet Paşa ve arkadaşları kendisini oyalayıp aldatarak padişaha bir dilekçi imiş gibi götürdüler. İzzet Paşa ile arkadaşları bununla da yetinmeyerek, Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'daki girişimlerini karıştırmak ve güçleştirmek üzere, İzzet Paşa'yı Yunanların elinde bulunan yerlerden geçirerek Yusuf Kemal Bey'den önce Paris'e ve Londra'ya gönderdi. İzzet Paşa, bu yolculuğunu son dakikaya dek gizlemiştir.

Yusuf Kemal Bey'in Paris ve Londra'da yaptığı konuşmalardan bir sonuç çıkmadı. Yalnız İtilaf Devletleri dışişleri bakanlarının yakın bir zamanda toplanacakları, bize barış önerilerinde bulunacakları anlaşıldı. Anadolu'nun boşaltılması ilke olarak kabul edilmiş ise de görüşmeler sırasında çarpışmalar başlayacak olursa, barış girişimleri sonuçlanamayacağından Yunanlarla bir ateşkes antlaşması yapmamız gerekirmiş. Bunu Yusuf Kemal Bey'e söyleyen Lord Curzon'a Yusuf Kemal Bey, toplantıda ilkin Anadolu'nun boşaltılmasına karar verilip iki yana bildirilmesinin ateşkes antlaşmasından daha etkili olacağını söylemiş. Lord Curzon, ateşkes antlaşması üzerinde direnmiş ve bunun hükûmetimize bildirilmesini ve alınacak yanıtın kendisine verilmesini istemiş.

BAŞKOMUTANLIK YASASI'NIN TARİHÇESİ

SAYGIDEĞER EFENDİLER, BİZİM BAŞKOMUTANLIĞIMIZ İLE İLGİLİ 5 AĞUSTOS 1921 GÜNLÜ YASANIN BİR TARİHÇESİ VARDIR.

İsterseniz, bu konuda yüksek kurulunuzu biraz aydınlatayım.

Başkomutanlık Yasası'nın süresi, birinci kez, 31 Ekim 1921'de; ikinci kez, 4 Şubat 1922'de; üçüncü kez, 6 Mayıs 1922'de uzatıldı. Her uzatılışında muhaliflerin türlü türlü eleştirileri ve dokunaklı sözleriyle karşılaşıldı. Özellikle üçüncü uzatılışı önemlice bir olay biçiminde oldu.

6 Mayıs 1922 gününden önceki günlerde, zamanı geldiği için, yasa süresinin uzatılması Meclis'te söz konusu olmuş. Ben rahatsızlığım dolayısıyla Meclis'te bulunamamıştım. 5 Mayıs günü akşamı konutuma gelen Vekiller Heyeti üyeleri durumu şöyle anlattılar: Meclis'te muhalifler, benim başkomutanlıkta kalmamı istemiyorlar. Birçok tartışmalı görüşmelerden sonra iş oya konulmuş, gereken çoğunluk sağlanmamış; yani Başkomutanlık Yasası süresinin uzatılması kabul edilmemiş. Vekiller Heyeti üyeleri, özellikle Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Vekili –ki bunlar askerî durumu yakından izleyen makamlardır– pek çok üzülmüşler. Meclis'in gösterdiği bu ruh durumu karşısında kendilerinin de görevde kalmalarının bir yararı olmayacağını ileri sürerek çekilmeye kalkıştılar.

YURDUN YÜCE ÇIKARI UĞRUNA BAŞKOMUTANLIK GÖREVİMİ BIRAKMAMAYA KARAR VERDİM

Ordu, Meclis'in oyu belli olduğu dakikadan sonra komutansız kalmıştı. Genelkurmay Başkanı ile Vekiller Heyeti de çekilecek olursa ülkenin genel yönetiminde düşünülmeye değer ağır bir bunalımın doğması kaçınılamazdı. Onun için gerek Genelkurmay başkanına gerekse Vekiller Heyeti üyelerine, daha yirmi dört saat, güçlüğe dayanmalarını ve beklemelerini rica ettim. Ülkenin ve genel amacın yüksek çıkarı için ben de Başkomutanlık görevimi sürdürmeye karar verdim ve bunu Vekiller Heyeti'ne de bildirdim.

Ertesi gün, 6 Mayıs 1922'de bir gizli oturumda Meclis'e açıklama yapacağımı bildirdim. Açıklama yapmadan önce, Başkomutanlığa karşı söz

söylemiş kişilerin görüşlerini, Meclis tutanaklarını getirerek, birer birer incelemiştim.

Efendiler, kurulunuzu daha çok yormamak için, sözünü ettiğim gizli oturumda söylediklerimi özetlemekle yetineceğim:

"Efendiler", dedim, "Başkomutanlık ve Başkomutanlık Yasası konusunda, başlangıcında olduğu gibi bugün de yasanın gereksizliğinden ya da değiştirilmesi gereğinden söz eden ve Başkomutanlığın varlığından yakınan kişiler vardır. Bunların yine her zamanki kişiler olduğu görülmektedir. Ben, gereksiz bir görevin, bir makamın ille de sürüp gitmesinden yana değilim. Herhangi bir makama sorumsuz yetkiler sağlayacak yasalardan yana da değilim. Ancak, Başkomutanlık makamının ve bu makama yetki veren yasanın gereğine ve gereksizliğine karar verebilmek için genel durumun, askerlik durumunun iyice incelenmesi ve gözden geçirilmesi gerekir. Bu nokta ile ilgili düşüncelerimi bildirmeden önce Başkomutanlığın ve Başkomutanlık Yasası'nın gereksizliği üzerinde söz söylemiş olan kişilerin kimi sözlerini birlikte gözden geçirelim.

Örneğin, Salih Efendi (Erzurum Milletvekili) benim, Meclis'in hakkını zorla aldığımı, zorla almak istediğimi söyleyerek, açık hakkımızı vermeyiz, diye bağırıp çağırmış.

Efendiler, açık konuşacağım, beni bağışlayınız. Her birinizin olağanüstü yetki ile seçilmesine ve olağanüstü yetkisi olan bir meclisin kurulmasına ve bu meclisin memleket alın yazısını elinde tutacak bir nitelik kazanmasına çalışan benim! Bunu başarmak için en yakın arkadaşlarımla düşünce mücadelesi yaptım. Bütün yaşamımı, varlığımı, bütün onurumu ve özsaygımı tehlikelere attım. Demek ki, bu, benim eserimdir. Ben, eserimi alçaltmakla değil, yüceltmekle ödevliyim. Salih Efendi'den hiç olmazsa beni de kendisi kadar olsun, bu Meclis'in haklarıyla ilgili saymasını rica ederim. Daha çoğunu istemem. Bunları söyledikten sonra, 'Meclis'in hakkını zorla almak sözünü' olduğu gibi Salih Efendi'ye geri veririm. Böyle bir şey söz konusu değildir ve olamaz. Efendiler, Başkomutanlık sorununun gizli oturumda görüşülmesinin uygun olacağı yolunda bir önerge verilmiş. Bu da birçok biçimlerde kötü yorumlara uğramış. Sorunun açık oturumda görüşülmesi istenmiş. Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü Bey, gizli oturumlarla gerçeğin milletten gizlenmek istendiğini söylemiş. Gerçekte, Türkiye Büyük Millet Meclisi yalnız yasama görevi yapan bir Millet Meclisi değildir.

Yürütme yetkisini de elinde bulunduruyor. Böyle de olmasa, ülkenin, devletin her türlü işleriyle ilgili kararları vaktinden önce, açık oturumda konuşmak, herkese duyurmak dünyanın neresinde görülmüştür? Özellikle, söz konusu sorun, düşman karşısında bulunan bir ordunun başkomutanıyla ilgili olursa, bunu açık oturumda görüşerek, başkomutandan yana olduğu gibi, ona karşı söylenilen sözleri düşmana işittirmekte yurt çıkarı var mıdır? Başkomutanın ordu üzerindeki, özellikle düşman üzerindeki etkisinin ve nüfuzunun çok büyük olması gerekir. Dahası, Hüseyin Avni Bey'in burada söz konusu ettiği rahatsızlığımı bile düşmanın işitmesi sakıncalıdır. Bunun ne gereği vardı? Görüyorsunuz ki, sorunun gizli oturumda görüşülmesi istenmekle, Mehmet Şükrü Bey'in dediği gibi, hiçbir zaman gerçekleri milletten gizlemek amacı güdülmemiştir. Gönül isterdi ki, açık oturumda bir sakınca olmasaydı da Mehmet Şükrü Bey istediklerini kürsüden bağıra bağıra söyleseydi. Ben de Mehmet Şükrü Bey'in sözlerindeki anlamı, gizli anlamı millete açıklayıp yorumlasaydım. Şükrü Efendi bilsin ki, millet onun gibi düşünmüyor. Şükrü Efendi bilsin ki, onun dediği gibi komedya oynamıyoruz. Biz buraya komedya oynatmak için toplanmadık. Efendiler, komedya oynayan ve oynatan, Şükrü Efendi'nin kendisidir. Ama şuna inansın ki, biz o komedyaya kapılmayacağız. Şükrü Efendi'nin, oynamak ve oynatmak istediği komedya sonunda, yakalandığı yasa pençesinden ne denli büyük bir alçalma ile kurtulduğunu unutacak kadar çok zaman geçmemiştir.

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, Başkomutanlık Yasası'na karşı konuşurken birtakım sözler söylemiş. Yüce Meclis'e: 'Bu tutumla milleti rezil edeceksiniz,' demiş. 'Uyuşuklar' sözünü kullanmış. 'Görevler kişilere bağlı değildir; kişiler yoktur, millet vardır,' yollu kurallar ileri sürmüş.

Gerçi, temel olan millettir, toplumdur. Onun da genel iradesi Meclis'te belirir. Bu, her yerde böyledir. Ama, bireyler de vardır. Meclis, yurt ve devlet işlerini bireylerle, kişilerle yürütmektedir. Her devletin işlerini yöneten kişi ve kişiler ortadadır. Gerçeği, anlamsız kuramlarla yadsımanın yeri yoktur."

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, ikide bir de, birtakım yersiz sözlerle konuşmamı kesiyordu. Kendisini ağır sözlerle uyardım. Meclis'in, mahalle kahvesi olmadığını söyledim. Milletin kâbesi olan kürsüye saygı göstermesini istedim.

"Efendiler, söz söyleyen bir kişi de Salâhattin Bey'dir. Salâhattin Bey bize, saldırıya geçip geçemeyeceğimizi sormuş imiş. Biz de: 'Geçeceğiz' demişiz. Kendisi de: 'Geçemeyeceksiniz' demiş. En sonu, geçememişiz. Kendi sözü olmuş.

Oysa, saldırının geciktirilmesinin nedenlerini, yeri geldikçe, gereği kadar açıkladığımızı sanıyorum. Bir daha söyleyeyim ki: Saldırıya geçeceğiz. Düşmanı yurdumuzdan kovup uzaklaştıracağız. Bu kararımızda direniyoruz. Duraksamayı gerektiren hiçbir engel düşünülemez. Bundan başka, Salâhattin Bey demiş ki: 'Ordu en yüksek güce ulaşmıştır.' Evet, ordumuz yetkindir ama en yüksek güce ulaşmış değildir. Kendisi gibi asker bir arkadaşın, yüce kurulunuza böyle söyleyebilmesi için ordunun içyüzünü bilmesi gerekir. Oysa, Salâhattin Bey bundan çok uzaktır. Ordu ile yakından ilgili olanların sözü, yalnız benim sözüm değil, bütün komutanların sözü, kendisini yalanlamaktadır. Ama, elbette ordumuzu yaraşacak güce ulaştıracağız. Salâhattin Bey'in önemli sözlerinden biri de: 'Bizim en önemli ödevimiz siyaset yapmaktır,' demesidir. Hayır efendiler, bizim önemli ve temel ödevimiz, siyaset yapmak değildir. Bizim ve bütün ülkenin ve milletin bugün biricik ödevi, topraklarımızda bulunan düşmanı, süngülerimizle kovup atmaktır. Bunu yapamadıkça siyaset, anlamsız bir söz olarak kalır. Bununla birlikte, bir dakika için Salâhattin Bey'in sözlerini kabul edelim. Buna ben engel miyim? Başkomutan engel midir? Bu sözün Başkomutanlık Yasası'yla ne ilgisi vardır? Anlaşılıyor ki, bir engelleme ve bir karşıtlık düşünülmektedir. Ben, millî amaca ulaşmak için tek çıkar yolun savaşmak ve savaşta başarı sağlamak olduğunu söylüyorum. Bütün gücümüzü, bütün kaynaklarımızı, bütün varlığımızı orduya vereceğiz. Gücümüzü dünyaya tanıtacağız ve ancak ondan sonra milleti insan gibi yaşatabileceğiz! diyorum.

Salâhattin Bey, işte bu anlayışı, aklınca siyaset yapmaya engel sanıyor ve sorunların siyasetle bir çözüme bağlanabileceği kuruntusuna kapılıyor. Bir de Salâhattin Bey diyor ki: 'Bugünkü askerî durumda giderlerin tutarını incelememize Başkomutanlığın varlığı bir engeldir.'

Efendiler, bu doğru değildir. Başkomutan, Meclis'in gelir kaynaklarını incelemesine ne zaman engel olmuştur? Gelir kaynaklarımızla ne yapabileceğimiz, belki herkesten çok, beni kaygılandırmaktadır. Yalnız, ben, ordumuzun varlığını ve gücünü paramızla orantılı bulundurmak kuramını kabul edenlerden değilim. 'Paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu dağılsın...' Benim için böyle bir sorun yoktur. Efendiler, para vardır ya

da yoktur; ister olsun, ister olmasın, ordu vardır ve olacaktır. Bu noktada bir anımı da canlandırayım. Ben ilk kez bu işe başladığım zaman, en akıllı ve düşünür geçinen birtakım kişiler bana sordular: 'Paramız var mıdır? Silahımız var mıdır?' 'Yoktur,' dedim. O zaman, 'Öyleyse ne yapacaksın?' dediler. 'Para olacak, ordu olacak ve bu millet bağımsızlığını kurtaracaktır!' dedim. Görüyorsunuz ki hepsi oldu ve olacaktır.

Birtakım efendiler de: 'Başkomutan ulusa parasız zorla angarya yaptırıyor; oysa yasalar ülkede parasız zorla iş yaptırmayı yasaklamıştır,' demişler. Bu doğrudur efendiler; ama gereksinme, tehlike, bize her şeyi yasal göstermektedir. Ordunun eksikleri millete parasız zorla iş yaptırmayı gerektiriyorsa, bunu yapıyoruz ve en doğru yasa budur. Milletin ve ordunun yenilmemesi için, 'yasa buna engeldir' diye, gerekli gördüğüm önlemi almakta duraksamayacağım.

Efendim, Kara Vâsıf Bey de demişler ki: 'Her yerde başkomutan vardır; ama başkomutanlık için ayrıca bir yasa yoktur. Yürürlükte bulunan askerlik yasaları, her komutanın olduğu gibi başkomutanın da görev ve yetkisini belirtir ve sınırlar. Bunu da bilimler belirtir ve saptar.'

Bilirsiniz ki, devletler, çeşitli biçimdeki hükûmetlerle yönetilirler. Biçimlerine göre, başlarında krallar, imparatorlar, padişahlar bulunur. Kimilerinin de başlarında cumhurbaşkanları vardır. Böyle ülkelerde başkomutan, devletin başında bulunan kişi olur. Bu kişi, başkomutanlık görevini ya kendisi yapar ya da birini vekil eder. Bizim bugünkü hükûmet biçimimize göre başkomutanlık, Meclis'in manevi kişiliğinde belirir. Bunun için Meclis, falan ya da filan kişiyi başkomutan seçince bu seçime 'yasa' derler. Kral, padişah, imparator ifadesine 'irade' dendiği gibi meclisten çıkan millî iradeye de 'yasa' adı verilir. Demek, yasa vardır. Bir meclisin olağanüstü bir zamanda, kendisine olağanüstü görev verdiği başkomutan, Kara Vâsıf Bey'in komutanların görev ve yetkilerini belirtip sınırladığını bildirdiği Askerî Ceza Yasası'yla ve İç Hizmet Tüzüğü ile bağlanıp kalması gereken bir komutan değildir. Kara Vâsıf Bey'in, 'bilimler belirtir ve saptar' dediği şey, büsbütün başkadır. Askerlik bilim ve teknikleri, askerliğin niteliğini ve başkomutan olacak kişide bulunması gereken nitelikleri anlatır, açıklar ve öğretir. Yoksa, insanları başkomutanlığa, komuta edilecek ordunun gerçek sahibi ya da yasal vekilleri getirir. 'Başkomutanlık niteliği bende vardır,' diyen her adamın o yere kendiliğinden gelebilmesinin ise anlamı büsbütün başkadır.

Kara Vâsıf Bey, bir de demiş ki: 'Başkomutan, cephenin gerisindeki işlerle uğraşmasın!' Bu düşünce yanlıştır. Cephenin insan sayısıyla, bunların yiyeceği, giyeceği, silahı, cephanesi ile ve başka eksikleriyle ilgili bulunan başkomutan, elbette bütün bunların gerideki kaynaklarıyla da ilgilidir. Kara Vâsıf Bey, bu ileri sürdüğü düşünceyi hangi kitapta, hangi alanda, hangi yerde görmüş? Gerçi hem cepheyle hem de geride birçok işlerle uğraşmak güçtür. Bu adam hem cepheye komuta edecek, savaş yönetecek, hem de bu işlerle birlikte geri bölgelerde birçok şeylerin yapılmasını sağlayacak! Bunu bir adam nasıl yapabilir? Hiç kuşku yok, yapar. Ama, 'yapar' dediğim zaman bu: 'Başkomutan, şimdi cepheye komuta eder; sonra oradan kalkar filan yere gider, yiyecek işini yoluna koyar; filan yere de gider, ikmal işlerini yapar,' demek değildir. Üzerine büyük işler yüklenmemiş adamların bu konudaki duraksamaları hoş görülmelidir. Bakınız, size bir örnek vereyim: Ben çok toy komutanlar gördüm. Örneğin, bir alay komutanı yeni tümen komutanı olmuş ya da bir tümen komutanı yeni kolordu komutanı olmuş; biraz da bilgisi, görgüsü kıt. Daha bilgi, görgü edinmeye zaman bulamadan güç durumlar karşısında kalmış. Yaşadığı süre içinde bir tümene alışmış iken, düşman karşısında iki ya da üç tümene birden komuta etmek zorunda kalınca elbette duraksayacak ve güçlük çekecektir. Bir tümene komuta ettiği zaman, tümenin bütün birliklerini, olabildiği kadar, gözü altında birleştirip yönetebilen toy bir komutan, gözden uzak mevzilerde bulunan iki üç tümenin savaşını yönetmek zorunda kalınca kendi kendine: 'Ben hangi tümenin yanında bulunayım, onun mu bunun mu? Orada mı, burada mı?' diye sorar...

Hayır! Ne orada bulunacaksın ne de burada! Öyle bir yerde bulunacaksın ki, hepsini yöneteceksin. O zaman: 'Ben hiçbirini gereği gibi göremem!' der. Elbette göremezsin, elbette gözlerinle göremezsin! Aklınla ve anlayışınla görmen gerekir.

MUHALİF GRUBUN MECLİS'TEKİ ÇALIŞMALARI

SAYGIDEĞER EFENDİLER, MUHALİF GRUBUN MECLİS'TEKİ ÇALIŞMALARI BİZİ BİRAZ DAHA KENDİLERİYLE UĞRAŞTIRACAKTIR.

İkinci Grup unvanını takınan muhalifler, olumsuz direnmelerini uzun süre denediler. Bakanlar Kurulu üyelerinin nasıl seçileceğini gösteren 8 Temmuz 1922 günlü yasa ile

bakanların ve Bakanlar Kurulu başkanının doğrudan doğruya Meclis'çe gizli oyla seçilmeleri sağlandı. Böylelikle, Bakanlar Kurulu başkanlığından fiilî olarak uzaklaştırılmış olduğum gibi, bakanların da benim göstereceğim adaylar arasından seçilmesi ile ilgili hüküm kaldırılmış oldu.

TAARRUZ KARARI

GERÇEKTE ORDUMUZ, GEREKSİNİMLERİNİ VE EKSİKLERİNİ TAMAMLAMAK ÜZEREYDİ.

Ben, daha haziran ortalarında taarruza karar vermiştim. Bu kararımı cephe komutanı ile Genelkurmay başkanı ve Millî Savunma bakanı, yalnız bunlar biliyorlardı. O günlerde İzmit-Adapazarı doğrultusunda bir geziye gidiyor gibi yola çıktığım zaman, Ankara'da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri'yle görüştükten sonra, o zaman Millî Savunma bakanı olan Kâzım Paşa Hazretleri'ni de Sarıköy İstasyonu'na dek yanımda götürerek oraya çağırdığım Cephe Komutanı İsmet Paşa Hazretleri'yle birlikte taarruz için gerekli hazırlıkların acillikle bitirilmesi ile ilgili kararlar aldık.

Efendiler, artık Büyük Taarruz'dan söz etmek zamanı geldi. Bilirsiniz ki Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra düşman ordusu, büyük ve kuvvetli bir grupla Afyonkarahisar-Dumlupınar arasında bulunuyordu. Bir başka kuvvetli grubu ile de Eskişehir bölgesinde idi. Bu iki grup arasında yedek kuvvetleri vardı. Sağ yanını, Menderes bölgesinde bulundurduğu kuvvetlerle, sol yanını da İznik Gölü'nün kuzey ve güneyindeki kuvvetleriyle koruyordu. Denilebilir ki, düşman cephesi Marmara'dan Menderes'e kadar uzanıyordu.

Düşman ordusunun kuruluşunda üç kolordu ve birtakım bağımsız birlikler bulunuyordu. Üç kolordusunda on iki tümen vardı. Bağımsız birlikleri de ayrıca üç tümene eşitti. Biz, Batı Cephesi'ndeki kuvvetlerimizi iki ordu olarak teşkilatlamış ve düzenlemiştik. Bundan başka, doğrudan doğruya cepheye bağlı teşkilatlarımız da vardı. Bizim bütün birliklerimiz on sekiz tümen idi. Bundan başka, üç tümenli bir süvari kolordumuz ve ayrıca er sayıları daha az olan iki süvari tümenimiz vardı. Kuruluşları başka başka olan iki düşman ordu karşılaştırılırsa, iki yanın insan ve tüfek güçleri aşağı yukarı birbirine denk bulunuyordu. Yalnız, Yunan ordusu, –dünyanın özgür ve kendisine yardımcı olan sanayiine dayandığı için– makineli tüfek, top, uçak, taşıt, cephane ve teknik gereç bakımından daha üstün bir durumda bulunuyordu. Öte yandan bizim ordumuzun da süvari sayısı bakımından üstünlüğü vardı.

TAARRUZ PLANIMIZIN ANA ÇİZGİLERİ

EFENDİLER, DÜŞMAN ORDUSUNUN CEPHESİNDEN VE ÖRGÜTLERİNDEN SÖZ ETMİŞ, ONA KARŞI BATI CEPHESİ'NDEKİ KUVVETLERİMİZİN TEMELDE İKİ ORDU OLARAK ÖRGÜTLENİP DÜZENLENDİĞİNİ SÖYLEMİŞTİM.

Öteden beri tasarladığımız taarruz planımızı da ana çizgileriyle anlatayım:

Düşündüğümüz, ordularımızın ana kuvvetlerini düşman cephesinin bir kanadında ve elden geldiğince dış kanadında toplayarak, yok edici bir meydan savaşı yapmaktı. Bunun için uygun gördüğümüz durum, ana kuvvetlerimizi düşmanın Afyonkarahisar yakınlarında bulunan sağ kanat grubunun güneyinde ve Akarçay ile Dumlupınar karşısına dek olan yerde toplamaktı. Düşmanın en can alacak ve önemli noktası orası idi. Çabuk ve kesin sonuç almak, düşmanı bu kanadından vurmakla olabilirdi.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, bu bakımdan gereği gibi incelemeler yapmışlardı. Hareket ve taarruz planımız çok önceden saptanmıştı.

Konya'ya gelmiş olan General Townshend'in görüşme isteğinden yararlanarak Ankara'dan ayrılıp 23 Temmuz 1922 akşamı Batı Cephesi Karargâhı'nın bulunduğu Akşehir'e gittim.

Harekât planı üzerine görüşürken Genelkurmay Başkanı'nın da bulunmasını uygun gördük. Ben, 24 Temmuz'da Konya'ya gittim. 27'de yine Akşehir'e döndüm. Fevzi Paşa Hazretleri de 25 Temmuz'da Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi birlikte yaptığımız görüşme sonunda, saptanmış plan gereğince taarruza geçmek üzere, 15 Ağustos'a kadar hazırlıkları tamamlamaya çalışmayı kararlaştırdık.

28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra yaptırılan bir futbol maçını görmeleri ileri sürülerek ordu komutanları ve kimi kolordu komutanları Akşehir'e çağrıldı. 28/29 Temmuz gecesi komutanlarla genel olarak taarruz üzerinde görüştüm.

30 Temmuz 1922 günü Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı'yla yeniden görüşerek taarruzun nasıl yapılacağını ve ayrıntılarını saptadık. Ankara'dan çağırdığımız Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa da 1 Ağustos 1922 günü öğleden sonra Akşehir'e geldi. Ordu hazırlığının tamamlanmasında Millî Savunma Bakanlığı'na düşen işler saptandı.

TAARRUZA HAZIRLIK EMRİ

ORDUNUN HAZIRLIKLARININ TAMAMLANMASINI VE TAARRUZUN ÇABUKLAŞTIRILMASINI EMRETTİKTEN SONRA ANKARA'YA DÖNDÜM.

Batı Cephesi Komutanı 6 Ağustos 1922'de ordularına gizli olarak taarruza hazırlık emri verdi.

Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Bakanı paşalar da Ankara'ya döndüler.

Efendiler, taarruz için yeniden cepheye gitmeden önce, Ankara'da saptanması gereken birtakım durumlar vardı. Daha taarruz emri verdiğimi Bakanlar Kurulu'na tümüyle bildirmemiştim. Artık onlara resmî olarak bildirmenin zamanı gelmişti. Yaptığımız bir toplantıda iç ve dış durum ile askerî durumu görüşüp tartıştıktan sonra, taarruz konusunda Bakanlar Kurulu ile görüş birliğine vardık.

Önemli başka bir sorun daha vardı. Muhalifler, ordunun çürüdüğü, kıpırdayacak durumda olmadığı; böyle karanlık ve belirsizlik içinde beklemenin yıkımla sonuçlanacağı yolundaki propagandalarını iyice kızıştırmışlardı. Gerçi, Meclis'te bu düşünce akımının yaptığı yankılar, düşmanlardan

çok gizlemek istediğim savaş planı bakımından yararlı idi. Ama bu olumsuz propaganda en yakın ve en inançlı kişiler üzerinde bile kötü etkiler yapmaya başlamış, onlarda da duraksamalar uyandırmıştı. Onları da pek yakında yapacağım taarruz konusunda ve altı yedi günde düşmanın ana kuvvetlerini yeneceğime olan güvenim üzerinde aydınlatmayı ve yatıştırmayı gerekli gördüm. Bunu da yaptıktan sonra Ankara'dan ayrıldım. Genelkurmay Başkanı benden önce, 13 Ağustos 1922'de cepheye gitmişti.

Ben, birkaç gün sonra yola çıktım. Gidişimi belirli birkaç kişiden başka bütün Ankara'dan gizledim. Benim Ankara'dan ayrılacağımı bilenler, burada imişim gibi davranacaklardı. Dahası, benim Çankaya'da çay şöleni verdiğimi de gazetelerde yayımlayacaklardı. Bunu, elbette o zamanlar işitmişsinizdir. Trenle gitmedim. Bir gece otomobille Tuz Çölü [Koçhisar] üzerinden Konya'ya gittim. Konya'ya gidişimi orada hiç kimseye telgrafla bildirmediğim gibi Konya'ya varır varmaz telgrafhaneyi gözaltına aldırarak Konya'da bulunduğumun da hiçbir yere bildirilmemesini sağladım.

20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat dörtte Batı Cephesi Karargâhı'nda, yani Akşehir'de bulunuyordum. Kısa bir görüşmeden sonra, 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana saldırmak için cephe komutanına emir verdim.

Başkomutan Mustafa Kemal Büyük Taarruzu Afyon Kocatepe'den yönetirken, 26 Ağustos 1922.

▸ *Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü ve Albay Asım Gündüz cephede savaş planı üzerinde çalışıyor, 25 Ağustos 1922.*

26 AĞUSTOS 1922 TAARRUZ EMRİ

20/21 AĞUSTOS 1922 GECESİ 1. VE 2. ORDU KOMUTANLARINI DA CEPHE KARARGÂHI'NA ÇAĞIRDIM.

Genelkurmay Başkanı ile Cephe Komutanı önünde taarruzun nasıl yapılacağını harita üzerinde kısa bir savaş oyunu biçiminde açıkladıktan sonra, Cephe Komutanı'na o gün vermiş olduğum emri yineledim. Komutanlar işe koyuldular. Taarruzumuz hem strateji hem bir taktik baskını biçiminde yapılacaktı. Bunun gerçekleşebilmesi için de yığınağın ve düzenlemenin gizli kalmasına önem vermek gerekiyordu. Bundan ötürü, her türlü hareket gece yapılacak, birlikler gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında dinlenecekti. Taarruz bölgesinde yolların düzeltilmesi gibi çalışmalarla düşmanın dikkatini çekmemek için kimi başka bölgelerde de benzeri düzmece çalışmalar yapılacaktı.

24 Ağustos 1922'de karargâhlarımızı Akşehir'den taarruz cephesi gerisindeki Şuhut [günümüzde Afyonkarahisar'ın bir ilçesi] kasabasına getirdik. 25 Ağustos 1922 sabahı da Şuhut'tan, savaşları yönettiğimiz Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırlı ordugâha gittik. 26 Ağustos sabahı Kocatepe'de bulunuyorduk. Sabah saat 5.30'da topçu ateşimizle taarruz başladı.

BAŞKOMUTAN SAVAŞI

EFENDİLER, 26 VE 27 AĞUSTOS GÜNLERİNDE, YANİ İKİ GÜN İÇİNDE, [AFYON] KARAHİSAR'IN GÜNEYİNDE 50 VE DOĞUSUNDA 20-30 KİLOMETRE UZUNLUĞUNDAKİ GÜÇLENDİRİLMİŞ DÜŞMAN CEPHELERİNİ DÜŞÜRDÜK.

Yenilen düşman ordusunun büyük kuvvetlerini 30 Ağustos'a kadar, Aslıhanlar yöresinde çevirdik. 30 Ağustos'ta yaptığımız savaş sonunda (buna Başkomutan Savaşı unvanı verilmiştir) düşmanın ana kuvvetlerini yok ettik ve tutsak ettik. Düşman ordusu başkomutanlığını yapan General Trikopis de tutsaklar arasındaydı. Demek, tasarladığımız kesin sonuç beş günde alınmış oldu.

31 Ağustos 1922 günü ordularımız, ana kuvvetleri ile İzmir'e doğru yürürken, başka birlikleri ile de düşmanın Eskişehir ve kuzeyinde bulunan kuvvetlerini yenmek üzere ilerliyorlardı.

ATEŞKES TEKLİFİ

EFENDİLER, BAŞKOMUTAN SAVAŞI'NIN SONUCUNA KADAR HER GÜN BÜYÜK BAŞARILARLA GELİŞEN TAARRUZUMUZU RESMÎ BİLDİRİMLERDE ÇOK ÖNEMSİZ EYLEMLER GİBİ GÖSTERİYORDUK.

Amacımız, durumu elden geldiğince dünyadan gizlemekti. Çünkü, düşman ordusunu tümüyle yok edeceğimize güvenimiz vardı. Bunu anlayıp düşman ordusunu yıkımdan kurtarmak isteyeceklerin yeni girişimlerine meydan vermemeyi uygun görmüştük.

Gerçekten bizim tutumumuzu sezdikleri zaman ve taarruzumuzdan hemen sonra, başvuranlar olmuştur. Örneğin, taarruzda bulunduğumuz sırada Bakanlar Kurulu Başkanı olan Rauf Bey'den, İstanbul'dan ateşkes antlaşması ile ilgili yazı geldiği yolunda, 4 Eylül 1922 günlü bir telgraf almıştım. Verdiğim yanıt şudur:

> **Tel, makama özeldir.**
>
> **5.9.1922**
>
> **Vekiller Heyeti Yüce Başkanlığı'na**
>
> **Y: Anadolu'daki Yunan ordusu kesin olarak yenilmiştir. Yunan ordusunun yeniden sağlam bir direnmede bulunması artık düşünülemez. Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Ateşkes antlaşması, ancak, Trakya için söz konusu olabilir. Bunun için, Eylül'ün onuna kadar Yunan Hükûmeti, ya doğrudan doğruya ya da İngiltere aracılığıyla hükûmetimize**

resmî olarak başvururs a, buna yanıt verilirken aşağıdaki koşullar öne sürülmelidir. O günden, yani Eylül'ün onundan sonra başvurulursa yanıt başka türlü olabilir. Bunun için de durum bana ayrıca bildirilmelidir:

1. Ateşkes antlaşmasının imzalandığı günden başlayarak on beş gün içinde Trakya, 1914 sınırlarına dek, hiçbir koşul ileri sürülmeden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin sivil görevlilerine ve ordu birliklerine bırakılmış olacaktır.
2. Yunanistan'da tutsak bulunan yurttaşlarımız on beş gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında bize verilecektir.
3. Yunan ordusunun üç buçuk yıldan beri Anadolu'da yaptığı ve yapmakta bulunduğu yıkımları ödemeyi Yunan Hükûmeti şimdiden üstlenecektir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Başkomutan
Mustafa Kemal

ORDULARIMIZ İZMİR RIHTIMINDA İLK VERDİĞİM HEDEFE, AKDENİZ'E ULAŞTILAR

Telsizle doğrudan doğruya bana gönderilen bir telgrafta da, İzmir'deki İtilaf Devletleri konsoloslarına benimle görüşmelerde bulunmak yetkisinin verildiği bildiriliyor; hangi gün ve nerede buluşabileceğim soruluyordu. Buna verdiğim yanıtta da, 9 Eylül 1922'de Nif'te [günümüzdeki ismi Kemalpaşa] görüşebileceğimizi bildirmiştim. Gerçekten dediğim günde ben Nif'te bulundum. Ama görüşmeyi isteyenler orada değildi. Çünkü ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğim hedefe, Akdeniz'e ulaşmış bulunuyorlardı.

▸ *Mustafa Kemal Paşa Kocatepe'de*

Saygıdeğer efendiler, Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Savaşı ile ondan sonra düşman ordusunu bütünüyle yok eden ya da tutsak eden ve kılıç artıklarını Akdeniz'e, Marmara'ya döken harekâtımızı açıklamak ve niteliklerini anlatmak için söz söylemeyi gerekli görmem.

Her evresi ile düşünülmüş, hazırlanmış, yönetilmiş ve zaferle sonuçlandırılmış olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk subaylarının ve komuta kurulunun yüksek güçlerini ve yiğitliklerini tarihe bir daha geçiren muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletinin özgürlük ve bağımsızlık düşüncesinin ölümsüz anıtıdır. Bu eseri yaratan bir milletin çocuğu, bir ordunun başkomutanı olduğum için sevincim ve mutluluğum sonsuzdur.

Efendiler, işte şimdi siyaset alanına geçebiliriz. Gerçi, ordumuzun zaferinden umudu kesip daha önce siyaset yoluyla sorunların çözülmesi kanısında ve savında bulunanları, dediklerini yapmakta biraz çokça bekletmiş oldum. Bununla birlikte sonunda, benim de siyaset alanında önemle çalışmayı gerçekten yeğlediğimi görerek kıvanmaları gerekirdi. Böyle olup olmadığını göreceğiz.

Ordularımız, İzmir ve Bursa'yı geri aldıktan sonra Trakya'yı da Yunan ordusundan kurtarmak için İstanbul ve Çanakkale'ye doğru yürürken, o zaman İngiltere Başbakanı bulunan Lloyd George, bizimle savaşmaya karar vermiş gibi bir davranışla dominyonlara, yardımcı birlikler istemek üzere başvurmuş. Ondan sonraki olaylara bakılırsa Lloyd George'un isteğinin yerine getirilmediğini kabul etmek gerekir.

İTİLAF DEVLETLERİ'NİN 23 EYLÜL 1922 GÜNLÜ ATEŞKES TEKLİFİ

BU SIRALARDA, İSTANBUL'DAKİ FRANSIZ OLAĞANÜSTÜ KOMİSERİ GENERAL PELLÉ BENİMLE GÖRÜŞMEK ÜZERE İZMİR'E GELDİ.

"Tarafsız Bölge" adıyla andığı bir bölgeye ordularımızın girmemesinin uygun olacağını öğütledi. Millî hükûmetimizin böyle bir bölge tanımadığını, Trakya'yı da kurtarmadıkça ordularımızın durdurulamayacağını söyledim. General Pellé, Mösyö Franklin-Bouillon'un benimle görüşmek üzere gelmek istediği yolunda almış olduğu özel bir telgrafı bana gösterdi. Kendisini İzmir'de kabul edeceğimi söyledim. Mösyö Franklin-Bouillon bir Fransız savaş gemisiyle İzmir'e geldi. Fransa Hükûmeti'nin kendisini,

İngiltere ve İtalya Hükûmetlerinin de uygun görmesi üzerine benimle görüşmeye gönderdiğini söyledi. Biz Franklin-Bouillon'la görüşürken, İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları imzasıyla, 23 Eylül 1922 günlü bir nota geldi. Bu nota, temel olarak, iki sorunu kapsıyordu. Biri, savaşın durdurulması; öbürü konferans ve barış ile ilgiliydi.

Biz, Rumeli'de millî sınırlarımıza dek Doğu Trakya'yı baştanbaşa almadıkça savaştan vazgeçemezdik. Ancak, yurdumuzun bu parçasından düşman birlikleri çıkarılırsa daha çok bir eyleme kendiliğinden gerek kalmayacaktı. Bu notada, Venedik ya da başka bir kentte toplanacak olan ve İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devletleriyle Yunanistan'ın çağrılacağı bir konferansa delegelerimizi göndermeyi isteyip istemeyeceğimiz soruluyor; ayrıca, görüşmeler sırasında Boğazlardaki yansız bölgelere asker göndermezsek, Edirne ile birlikte Meriç'e dek Trakya'nın, bize geri verilmesine ilişkin isteğimizin iyi karşılanacağı bildiriliyordu.

Notada Boğazlardan, azınlıklardan, Milletler Cemiyeti'ne girmemizden de söz edilmekteydi.

Konferansın toplanmasından önce Yunan birliklerinin, İtilaf Devletleri komutanlarının çizecekleri bir çizginin gerisine çekilmeleri için İtilaf Devletleri'nin erkini kullanacağına söz veriliyor ve bu konuda görüşülmek üzere Mudanya'da ya da İzmit'te bir toplantı yapılması öneriliyordu.

MUDANYA KONFERANSI

29 EYLÜL 1922 GÜNÜ BU NOTAYA VERDİĞİM KISA BİR YANITTA, MUDANYA KONFERANSI'NI KABUL ETTİĞİMİ BİLDİRDİM.

Ama Meriç Irmağı'na dek Trakya'nın hemen bize geri verilmesini istedim. 3 Ekim'de toplanmasının uygun olacağını söylediğim Mudanya Konferansı'na Başkomutanlık adına olağanüstü yetki ile Batı Cephesi Orduları Komutanı İsmet Paşa'yı delege atadığımı bildirdim. Bu notaya hükûmetçe de, 4 Ekim 1922 tarihli ayrıntılı bir yanıt verildi. Bu yanıtta, konferans yeri için İzmir önerildi. Boğazlar sorunu dolayısıyla Rusya, Ukrayna ve Gürcistan cumhuriyetlerinin de çağrılması istendi ve başka sorunlar üzerindeki görüşlerimiz de kısaca bildirildi.

Mudanya'da, İsmet Paşa'nın başkanlığı altında, İngiltere Delegesi General Harington, Fransa Delegesi General Charpy, İtalya Delegesi General

Monbelli'nin katıldıkları konferans toplandı. Bir hafta kadar süren tartışmalı görüşmelerden sonra, 11 Ekim'de "Mudanya Ateşkes Antlaşması" imzalandı. Böylece, Trakya anayurda katıldı.

Efendiler, zafer kazanıldıktan sonra, İzmir'de bizim yaptığımız siyasal görüşmeler üzerine, Ankara'da Vekiller Heyeti'nin [Bakanlar Kurulu], daha doğrusu kimi bakanların telaştan doğan bir aceleye kapıldıkları anlaşıldı.

Askerlik görevimin sona ermiş bulunduğunu, bundan sonraki siyaset işlerini İcra Vekilleri Heyeti'nin yürütmesi gerektiğini anlatacak biçimde beni Ankara'ya çağırdılar. Oysa ne askerlik görevim son bulmuştu ne de siyasal ve diplomatik sorunlarla ilgilenip uğraşmaktan kendimi alabilirdim. Bunun için, İzmir'den, ordunun başından ve başladığım siyasal görüşmelerden ayrılamazdım. Bundan ötürü, benimle görüşmek isteğinde bulunduklarına ve bunda direndiklerine göre, İcra Vekilleri Heyeti üyelerinin ya da ilgili bakanların İzmir'e, benim yanıma gelmelerini önerdim. İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey'le Dışişleri Vekili Yusuf Kemal Bey geldiler.

Rauf Bey, bana İzmir'de birtakım özel dileklerini de bildirdi. Örneğin, Ali Fuat Paşa ile Refet Paşa'nın zafer dolayısıyla rütbelerinin yükseltilmesini ve kendilerine uygun birer görev verilerek gönüllerinin hoş edilmesini diledi. Biliyorsunuz ki, savaştan önce Ali Fuat ve Refet Paşaların savaşa katılmaları için türlü yollarla girişimde bulunmuştum. Sonuç alamadım. Askerî hareketlerde emeği geçip hak kazanan komutanların ve subayların zafer dolayısıyla terfileri yükseltilerek ve övülerek elbette gönülleri alınmıştı.

Savaşlara katılmaktan kaçınan kişilerin de savaşa katılanlarla birlikte rütbelerinin yükseltilmesi elbette kötü etkiler yaratabilirdi. Kısaca, Rauf Bey'e, dileğini yerine getiremeyeceğimi söyledim. Ama Ali Fuat Paşa, Meclis İkinci Başkanı bulunduğuna göre, yeri ve görevi kendisini memnun edecek kertede yüksekti. Yalnız açıkta bulunan Refet Paşa'ya uygun bir görev bulmaya çalışacağıma söz verdim. Kendisini İzmir'e çağırmasını söyledim. Refet Paşa İzmir'e gelmişti. Ama bu geliş tam benim Ankara'ya döndüğüm geceye rastladığından kendisiyle orada buluşulamadı.

İSMET PAŞA'NIN DIŞİŞLERİ VEKİLLİĞİ'NE VE DELEGELER HEYETİ BAŞKANLIĞINA SEÇİLMESİ

Yanımda Millî Savunma Vekili Kâzım Paşa vardı. Doğuda, kendisine karşı düşünce ve eylem biçiminde yapılan gösteriler yüzünden görev yapamayacağını anlayıp Ankara'ya gelmek zorunda kalan Kâzım Karabekir Paşa'yı ve İstanbul'da kendisine görev vermek üzere de Refet Paşa'yı birlikte götürdüm. Bursa'da kaldığım günlerde Refet Paşa'yı, bilindiği üzere, İstanbul'a gönderdim. İsmet Paşa'nın da Delegeler Heyeti başkanlığı yapıp yapamayacağını, bütün bildiklerime karşın, bir daha inceledim. Mudanya Konferansı'nı nasıl yönettiğini ayrıntılarıyla anlamaya çalıştım. İsmet Paşa'nın kendisine, düşüncelerimi sezinletecek hiçbir söz söylemiyordum. En sonu, olumlu olarak kararımı verdim. İsmet Paşa'nın Delegeler Heyeti başkanı olması için, daha önce Dışişleri vekili olmasını uygun gördüm. Bunu sağlamak için, doğrudan doğruya Dışişleri Vekili Yusuf Kemal Bey'e özel ve gizli olarak çektiğim bir kapalı telgrafta, kendisinin Dışişleri Vekâleti'nden çekilmesini ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesine aracı olmasını rica ettim.

Ankara'dan ayrılışımdan önce Yusuf Kemal Bey bana, Delegeler Heyeti başkanlığı görevini en iyi İsmet Paşa'nın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kemal Bey'den, kendisine bildirdiklerimi iyi karşılayarak gereğini yapmaya başladığını bildiren bir yanıt aldım.

LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NA ÇAĞRILMAMIZ

İŞTE, ONDAN SONRA İDİ Kİ İSMET PAŞA'YA, BİR OLDUBİTTİ BİÇİMİNDE, DIŞİŞLERİ VEKİLİ OLACAĞINI, ONDAN SONRA DA BARIŞ KONFERANSI'NA DELEGELER HEYETİ BAŞKANI OLARAK GİDECEĞİNİ SÖYLEDİM.

Paşa, birdenbire şaşırdı. Asker olduğunu ileri sürerek özür diledi. En sonunda, önerimi bir emir sayarak kabul etti. Yine Ankara'ya döndüm. Bu sırada 28 Ekim 1922'de, İtilaf Devletleri bizi Lozan'da toplanacak Barış Konferansı'na çağırdı. İtilaf Devletleri, hâlâ İstanbul'da bir hükûmet tanımak istiyor ve onu da bizimle birlikte konferansa çağırıyordu.

İsmet Paşa Lozan'a giderken.

SALTANATIN KALDIRILMASI

BU ORTAKLAŞA ÇAĞRILMA OLAYI SALTANATIN KALDIRILMASI İŞİNİ KESİN OLARAK SONUÇLANDIRDI.

Gerçekten, 1 Kasım 1922 günlü yasa gereğince, halifelik ile padişahlık birbirinden ayrıldı. İki buçuk yılı aşan bir zamandan beri fiilî olarak erkini yürüten millî egemenlik güçlendirildi. Halifelik açık hakları olmaksızın bir süre daha bırakıldı.

Efendiler, bu konuda gereği kadar sağlam bilgiler vardır. Konunun özelliklerine ilişkin yönler belki yüce kurulunuzu ilgilendirir düşüncesiyle, kimi bilgiler sunacağım:

Bilindiği üzere, padişahlık ve halifelik makamları ayrı ayrı ve birleşik olarak önemli sorunlardan sayılmaktaydı. Bunu doğrulayan bir anımı bilginize sunayım: 1 Kasım 1922 gününden önce, Meclis çevrelerinde muhalifler, benim saltanatı kaldıracağım yolunda telaşlı ve heyecanlı propaganda yapıyorlardı.

Rauf Bey, bir gün Meclis'teki odama gelerek benimle önemli birtakım işleri görüşmek istediğini; akşamleyin Refet Paşa'nın Keçiören'deki evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Bey'in önerisini kabul ettim. Fuat Paşa'nın orada bulunmasına izin vermemi istedi; onu da uygun gördüm. Refet Paşa'nın evinde dört kişi toplandık. Rauf Bey'den

dinlediklerimin özeti şu idi: Meclis, saltanatın, belki de halifeliğin ortadan kaldırılması düşüncesinde bulunulduğu kaygısıyla üzgündür. Sizden ve sizin gelecekte alacağınız durumdan kuşkulanmaktadır. Bunun için, Meclis'e ve dolayısıyla ulus kamuoyuna güvence vermeniz gereğine inanıyorum.

SALTANATIN KALDIRILMASI MECLİS'TE GÖRÜŞÜLÜRKEN RAUF BEY'E VERDİĞİM GÖREV

Efendiler, belki birtakım kişilere göre Rauf Bey üzerine aldığı görevi yapmıştı. Ben de genel ve tarihsel görevimin o güne ilişkin evresini, açıkladığım gibi yapmıştım. Ama genel görevimin gerektirdiği temel işi yapma ve uygulama zamanı gelince de hiç duraksamadım. Tevfik Paşa'nın telgrafları dolayısıyla saltanatı halifelikten ayırmaya ve önce saltanatı kaldırmaya karar verdiğim zaman, ilk yaptığım işlerden biri de hemen Rauf Bey'i Meclis'teki odama çağırmak oldu. Rauf Bey'in, Refet Paşa'nın evinde sabahlara dek dinlediğim düşüncelerini ve görüşlerini hiç bilmiyormuşum gibi, ayakta, kendisinden şunu istedim: "Halifeliği ve saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı kaldıracağız! Bunun uygun olduğunu kürsüden söyleyeceksiniz!" Rauf Bey'le bundan başka hiçbir şey konuşmadık. Rauf Bey odamdan çıkmadan önce, yine bu iş için çağırmış olduğum Kâzım Karabekir Paşa geldi. Ondan da bu yolda konuşmasını rica ettim.

Efendiler, [Meclis'in] o günlerle ilgili tutanaklarında görüldüğü üzere, Rauf Bey kürsüden bir iki kez konuştu ve dahası, saltanatın kaldırıldığı günün bayram kabul edilmesini de önerdi.

Burada bir nokta, kafalarda düğümlenip kalabilir. Bana, padişaha bağlı kalmayı borç bildiğini, padişahlık katının yerine başka nitelikte bir makam koymaya çalışmanın yıkıma yol açacağını ve büyük acı doğuracağını söylemiş olan Rauf Bey, benim yeni kararımı öğrendikten [sonra]; özellikle kararımı desteklemesi ve saltanatın kaldırılması için Meclis'te bir konuşma yapması yolundaki isteğim karşısında hiçbir şey söylemeksizin uysallık göstermiştir. Bu tutum ve davranış nasıl yorumlanabilir? Rauf Bey, eski inançlarını değiştirmiş miydi? Yoksa bu inançlarında aslında içtenlikli değil miydi? Bu iki noktayı birbirinden ayırmak ve biri üzerinde tam bir kanı ile yargıda bulunmak güçtür.

Efendiler, böyle kuşkulu bir yargıda bulunmaya girişmektense, durumun incelenmesini kolaylaştırmaya yarayacak kimi evreleri, işlemleri ve tartışmaları yüce kurulunuza anımsatmayı yeğlerim.

Lozan Konferansı delegeleri.

ÇIKARLARINI KİRLİ BİR TAHTIN ÇÜRÜMÜŞ, ÇÖKMÜŞ AYAKLARINA SARILMAKTA BULANLAR

Bütün çıkarlarını kirli bir tahtın çürümüş, çökmüş ayaklarına sarılmakta, yalnız bunda gören ve Tevfik Paşa ile benzeri paşalardan kurulmuş bulunan Vahdettin hükûmetinin, gizli amaçlarını ne olursa olsun kabul ettirmekten başka hiçbir şeyle uğraşmadıkları anlaşılıyordu. Tevfik Paşa'nın bana çektiği telgrafa [yanıt vermiştim]; bunu almadığını bildirdikten sonra, 29 Ekim 1922 günlü telgrafıyla ve sadrazam sanını kullanarak doğrudan doğruya Meclis Başkanlığı'na başvurdu.

Bu telgrafın kapsamı Osmanlı çağının Tevfik Paşalarına yaraşır bir biçimde idi.

Tevfik Paşa ve arkadaşları bu telgraflarında, kazanılan başarının elde edilmesine yardım ettiklerinden söz edecek kertede ileri gidebilmişlerdir.

Efendiler, Osmanlı Devleti'nin yasal olmayan hükûmeti adını taşımak aymazlığında bulunan ve Tevfik Paşa ile Ahmet İzzet Paşa ve benzerlerinden kurulan son Osmanlı Hükûmeti üzerinde daha çok durmak yararsızdır. Sözümü Meclis görüşmelerine getireceğim.

Söz konusu iş dolayısıyla 30 Ekim 1922 günü Meclis'te görüşmeler başladı. Çok milletvekilleri çok sözler söylediler. İstanbul'daki Osmanlı hükûmetleri; Ferit Paşa evresinden sonra Tevfik Paşa perdesinin açıldığını ve bu perdeyi açanların anlayıştan ve vicdandan yoksun birtakım kişiler olduğunu belirterek bu adamların yasalar gereğince cezalandırılmalarını istediler.

"Böyle bir anlayışta olan, yani bize bu denli akılsızca önerilerde bulunan kişiler... gerçekten İstanbul Hükûmeti'nin tarihsel kimliğine imzasını koyan ve her şeyden çok oraya bağlı olan kişilerdir..." dediler.

İstanbul'da, hükûmet adını ve kimliğini takınan adamların, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre cezalandırılmaları ile ilgili önergeler okundu.

Efendiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığını, yeni bir Türkiye Devleti'nin doğduğunu, anayasa gereğince egemenlik haklarının ulusta olduğunu belirten bir önerge düzenlendi. Seksenden çok arkadaşa imza ettirildi. Bu önergede benim de imzam vardır.

Bu önerge okunduktan sonra, sert bir biçimde muhalif durum alanların başında iki kişi göründü. Bunlardan biri Mersin Milletvekili Albay Salâhattin Bey'dir. İkincisi, İzmir'de asılan Ziya Hurşit'tir. Bunlar, saltanatın kaldırılmaması kanısında bulunduklarını açıkça belirttiler.

OSMANLI SALTANATININ ÇÖKME VE DAĞILMA TÖRENİNİN SON EVRESİ

OSMANLI SALTANATININ KALDIRILMASI KARARI VERİLDİĞİ GÜN, TEŞKİLAT-I ESASİYE, ŞER'İYE VE ADLİYE

Yasa tasarısı aceleyle saptandı. O gün, Meclis'in ikinci oturumunda okundu. Açık oya konulması önerisine karşı kürsüye çıktım. Dedim ki, "Buna gerek yoktur. Ülkenin ve milletin bağımsızlığını sonsuza kadar koruyacak ilkeleri yüce Meclis'in oybirliği

ile kabul edeceğini sanırım." "Oylansın!" sesleri yükseldi. En sonu, başkan oya koydu ve "Oybirliği ile kabul edilmiştir," dedi. Yalnız aykırı bir ses işitildi: "Ben karşıyım!" Bu ses, "Söz yok!" sesleri ile boğuldu. İşte efendiler, Osmanlı egemenliğinin çökme ve ortadan kalkma töreninin son evresi böyle geçmiştir.

HAİN VAHDETTİN BİR İNGİLİZ SAVAŞ GEMİSİYLE İSTANBUL'DAN KAÇIYOR

17 KASIM 1922 GÜNLÜ RESMÎ BİR TELGRAFIN İLK TÜMCESİ ŞU İDİ:

"Vahdettin Efendi, bu gece saraydan kaçmıştır." Bu telgrafın daha bir iki tümcesini, 18 Kasım 1922 günlü Meclis Tutanak Dergisi'nde okumuşsunuzdur. Ama telgrafta, bu kaçışa kimlerin aracılık etmiş olabileceğinden söz edildiği gibi kutsal emanetlerin nasıl korunduğunu bildiren cümleler de vardı.

Yine o gün, Meclis'te okunmuş bir mektubun örneği ile ona ilişik bulunan ve ajanslarla yayımlanmış olan bir bildiri örneğini de tutanaktan okuyalım:

Mektup Örneği

17 Kasım 1922

Bir nüshasını ilişik olarak sunduğum resmî bildiride yazıldığı gibi, Padişah Hazretleri İngiltere'nin koruyuculuğuna sığınarak bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'dan ayrılmıştır...

İmza
Harington

Mektuba Ekli Bildirinin Örneği

Resmî olarak bildirilir ki, Padişah Hazretleri bugünkü durum karşısında özgürlüğünü ve canını tehlikede gördüğünden, bütün Müslümanların halifesi kimliği ile hem İngiliz koruyuculuğunu hem de İstanbul'dan başka bir yere götürülmesini istemiştir. Padişah Hazretleri'nin isteği bu sabah yerine getirilmiştir. Türkiye'deki İngiliz Kuvvetlerinin Başkomutanı General Sir Charles Harington, Padişah Hazretleri'ni almaya giderek, bir İngiliz savaş gemisine dek

kendisine eşlik etmiştir. Padişah Hazretleri'ni gemide Akdeniz Filosu Genel Komutanı Amiral Sir De Brock karşılamıştır. İngiltere Olağanüstü Komiser Vekili Sir Newill Henderson, Padişah Hazretleri'ni gemide görmeye gitmiş ve Kral V. George'a bildirilmek üzere isteklerini sormuştur.

General Harington'un Ulviye Sultan adında bir kadına gönderdiği Fransızca bir mektup da vardır. Bu mektup, "hiçbir yanıt verilmemiş olduğu" çıkmasıyla Refet Paşa'ya gönderilmiş. O da bize, 25 Kasım 1922'de bir örneğini göndermişti. Fransızca mektubun bize gönderilen Türkçe örneği şudur:

Sultan Hanımefendi Hazretleri

Şimdi Malta'ya yaklaşmakta bulunan Padişah Hazretleri'nden, ailesinin durumu üzerine bilgi rica eden bir telsiz aldım. Bu konuda, geçen cumartesi, Yıldız'dan [Yıldız Sarayı] bilgi almış ve Kadınefendi Hazretleri'nin sağ, esen ve keyfi yerinde olduklarını öğrenerek hemen Padişah Hazretleri'ne duyurmuştum. Eğer Padişah Hazretleri'nin aileleriyle ilgili yeni bilgiler vermek iyiliğinde bulunabilirseniz, onu da hemen Padişah Hazretleri'ne ulaştırmakla mutlu olurum. Padişah Hazretleri'nin içinde bulundukları güçlükler dolayısıyla en içten dileklerimi yüce kişiliğinize ve padişah ailesine sunmama izin vermenizi ve en derin saygılarımla yücelik dileklerimin kabulünü rica ederim.

İmza
Harington

Efendiler, bu son mektup, üzerinde durulmaya değer nitelikte değildir.

Bundan başka, General Harington'un, İstanbul'daki askeri görevlimize yazdığı mektup ile ekini de irdelemeyi gereksiz bulurum.

SOYLU BİR ULUSU ACİZ BİR DURUMA DÜŞÜREN ALÇAK

KAMUOYUNU GERÇEK DURUMLA KARŞI KARŞIYA BIRAKMAYI YEĞLERİM.

Egemenliği atadan oğula geçirmek gibi yanlış bir yöntem sonucu olarak büyük bir makam, gösterişli bir san kazanabilmiş bir alçağın,

onuru çok yüksek olan soylu bir ulusu nasıl aciz bir duruma düşürebileceği kendiliğinden anlaşılır.

Gerçekten, neden ve nasıl olursa olsun, Vahdettin gibi özgürlüğünü ve canını kendi ulusu içinde tehlikede görebilecek kertede aşağılık bir yaratığın bir dakika bile olsa, bir milletin başında bulunduğunu düşünmek ne acıklıdır! Şuna kıvanabiliriz ki, bu alçak, miras aldığı padişahlık katından Türk milletince atıldıktan sonra alçaklığını tamamlamış bulunuyor. Türk milletinin bu davranış önceliği elbette övülmeye değer.

Beceriksiz, aşağılık, duygu ve anlayıştan yoksun bir yaratık, kendisini kabul eden herhangi bir yabancının kanadı altına sığınabilir; ama, böyle bir yaratığın, bütün Müslümanların Halifesi kimliğini taşıdığını söylemek elbette doğru değildir. Böyle bir görüşün doğru olabilmesi, her şeyden önce, bütün Müslüman toplumların tutsak olmaları koşuluna bağlıdır. Oysa, dünyada gerçek böyle midir? Biz Türkler, bütün tarihimiz boyunca özgürlüğe ve bağımsızlığa simge olmuş bir milletiz. Değersiz yaşamlarını iki buçuk gün daha alçakçasına sürükleyebilmek için her türlü düşkünlüğü sakıncasız bulan halifeler oyununu da ortadan kaldırabildiğimizi gösterdik. Böylece devletlerin, milletlerin, birbirleriyle olan ilişkilerinde, kişilerin,

▸ *Vahdettin'in Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılışı*

özellikle kendi devletinin ve milletinin zararına da olsa kişisel durumlarından ve canlarından başka bir şey düşünemeyecek aşağılık kişilerin önemi olamayacağı yolundaki herkesçe bilinen gerçeği doğruladık.

Uluslararası ilişkilerde mankenlerden yararlanmak yöntemine, düşkünlük çağına son vermek, uygar dünyanın içten gelen bir dileği olmalıdır!

ABDÜLMECİT EFENDİ'NİN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NCE HALİFE SEÇİLMESİ

SAYGIDEĞER EFENDİLER, KAÇAN HALİFE, TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NCE HALİFELİKTEN ÇIKARILDI; YERİNE, SONUNCU HALİFE OLAN ABDÜLMECİT EFENDİ SEÇİLDİ.

Meclisçe yeni halife seçilmeden önce, seçilecek kişinin de padişahlık tutku ve savına kapılarak herhangi bir yabancı devlete sığınmasını önlemek gerekiyordu. Bunun için İstanbul'daki görevlimiz Refet Paşa'ya, Abdülmecit Efendi ile görüşmesini; dahası, elinden, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin halifelik ve padişahlık üzerine aldığı kararı tümüyle kabul ettiğini bildirir bir de belge alarak göndermesini yazdım. Bu yazdıklarım yapılmıştır.

18 Kasım 1922 günü İstanbul'da Refet Paşa'ya bir kapalı telgraf ile verdiğim direktifte de, başlıca şu noktaları yazmıştım: "Abdülmecit Efendi, Müslümanların Halifesi sanını kullanacaktır. Bu sana, başka san ve söz eklenmeyecektir. İslam dünyasına duyurulmak üzere düzenleyeceği bir bildiriyi sizin aracılığınızla önce bize, şifre ile bildirecektir. Onaylandıktan sonra yine şifre ile ve sizin aracılığınızla kendisine bildirilecek, ondan sonra yayımlanacaktır. Bu bildiri başlıca şunları kapsayacaktır:

a) **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini halifeliğe seçmesinden ötürü sevindiği açıkça belirtilecektir.**

b) **Vahdettin Efendi'nin yaptıkları bir bir sayılarak kınanacaktır.**

c) **Anayasanın ilk on maddesinin kapsamı uygun bir yolla açıklanarak ve önemli yerleri olduğu gibi alınarak, Türkiye Devleti'nin, Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti'nin kendine özgü nitelikleri ile yönetim biçiminin Türkiye halkı ve bütün Müslümanlık dünyası için en yararlı ve en uygun olduğu belirtilip saptanacaktır.**

d) **Türkiye millî halk hükûmetinin geçmişte gördüğü işler ve değerli çalışmaları övücü bir dille anılacaktır.**

e) **İşbu bildiride, yukarıda sözü edilenlerden başka, siyaset sayılabilecek bir görüş ve düşünceye yer verilmeyecektir.**

Son Halife Abdülmecid Efendi

19 Kasım 1922 günlü açık bir telgraf ile de Abdülmecit Efendi'ye:

"Türkiye Devleti egemenliğinin kayıtsız ve şartsız ulusta bulunduğunu saptayan Anayasa gereğince yürütme erki ve yasama yetkisi kendisinde belirmiş ve toplanmış bulunan, milletin biricik ve gerçek temsilcilerinden kurulmuş Türkiye Büyük Meclisi'nin 1 Kasım 1922'de oybirliği ile kabul ettiği gerekçe ve ilkelere göre, yüce Meclisçe 18 Kasım 1922 günü yapılan oturumunda halifeliğe seçilmiş olduğunu" bildirdim.

19 Kasım 1922 günlü bir şifreli telgrafla Refet Paşa, çektiğimiz telgraflara yanıt veriyordu. Abdülmecit Efendi: "İmzasının üstünde, Müslümanların Halifesi ve 'Hadimü'l-Haremeyn' [Mekke ile Medine'nin hizmetkârı] sanını koyabileceği; cuma selamlığında halifelere özgü kaftan giyebileceği

ve Fatih'inkine benzer bir sarık takınabileceği ve bunun uygun olacağı" düşüncesini ileri sürmüş. Müslümanlık dünyasına yayımlayacağı bildiride ise Vahdettin Efendi için bir şey söylemek konusunda özür dilemiş; ayrıca bildiri İstanbul gazetelerinde yayımlanırken Türkçesi ile birlikte Arapça çevirisinin de yayımlatılması görüşünü ileri sürmüş.

Refet Paşa'ya makine başında 20 Kasım 1922 günü verdiğim yanıtta, "Müslümanların Halifesi" unvanı ile birlikte "Hadimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn" [Kutsal Mekke ile Medine'nin hizmetkârı] deyiminin de kullanılmasını onayladım; ama cuma töreninde Fatih'in kılığına girmesini uygun bulmadım. Redingot ya da istanbulin [siyah sof'tan dikilen erkek ceketi] giyebileceğini, askerî elbise giymesinin elbette söz konusu olamayacağını bildirdim. Yayımlanacak bildiride Vahdettin'in adı anılmaksızın eski halifenin kişiliğinin ve zamanında düşülen kötü durumun söz konusu edilmesi gerektiğini bildirdim.

TÜRKİYE HALKI KAYITSIZ ŞARTSIZ EGEMENLİĞİNE SAHİPTİR

TÜRKİYE HALKININ KAYITSIZ VE ŞARTSIZ EGEMENLİĞİNİ ELİNDE TUTTUĞUNU BİR KEZ DAHA VE KESİNLİKLE SÖYLÜYORUM.

Egemenlik, hiçbir anlamda, hiçbir biçimde, hiçbir renk ve belirtide ortaklık kabul etmez. Sanı ister halife olsun ister ne olursa olsun, hiç kimse bu milletin alın yazısında ona ortak çıkamaz. Millet, buna kesinlikle göz yumamaz. Bunu önerecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Bunun için, kaçak halifeyi halifelikten çıkarmakta, yenisini seçmekte ve bu konu ile ilgili bütün işlemlerde, söylediğim görüşlere uymak zorunludur. Başka türlü hiçbir şey yapılamaz."

Saygıdeğer efendiler, biraz tartışmalı ve gürültülü olmakla birlikte, Meclis'in çoğunluğu, yapılacak işlem üzerinde görüş birliğine vardı. Alınacak sonucun ne olduğunu biliyorsunuz.

Saltanatın kaldırılması üzerine İstanbul'da hükûmet adını taşıyan Tevfik ve İzzet Paşalarla arkadaşlarının çekilme yazılarını saraya nasıl verdiklerinden, İstanbul'un yönetimini düzenlemek için verdiğimiz emirlerden ve direktiflerden de söz ederek yüksek kurulunuzu yormayı yararlı bulmuyorum.

LOZAN BARIŞ KONFERANSI

LOZAN KONFERANSI GENEL TOPLANTISI, 21 KASIM 1922 GÜNÜ YAPILMIŞTIR.

Bu konferansta Türkiye Devleti'ni İsmet Paşa Hazretleri temsil etti. Trabzon Milletvekili Hasan Bey ile Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey, İsmet Paşa'nın başkanlığındaki Delegeler Heyeti'ni oluşturuyordu.

Delegeler Heyeti'miz, Kasım 1922 başlarında, Lozan'a gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı.

Efendiler, iki dönemli olup sekiz ay süren Lozan Konferansı ve sonucu dünyaca bilinmektedir.

Bir süre, Ankara'da, Lozan Konferansı görüşmelerini izledim. Görüşmeler ateşli, tartışmalı geçiyordu. Türk haklarını tanıyan olumlu sonuç görülmüyordu. Ben, bunu pek olağan buluyordum. Çünkü, Lozan barış masasında söz konusu edilen sorunlar, yalnız üç dört yıllık yeni evreye bağlı kalmıyordu. Yüzyıllık hesaplar görülüyordu. Bu denli eski, bu denli karışık, bu denli kirli hesapların içinden çıkmak elbette pek yalın ve kolay olmayacaktı.

Efendiler, bilirsiniz ki yeni Türk Devleti'nden önceki Osmanlı Devleti "Eski Antlaşmalar" adı altında birtakım kapitülasyonların tutsağı idi. Hristiyan halkın birçok ayrıcalıkları ve yeğlenme hakları vardı. Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı ülkesinde bulunan yabancıları yargılama hakkı yoktu; kendi uyruklarından aldığı vergiyi yabancılardan alması yasaktı; devletin varlığını kemiren ve kendi sınırları içinde bulunan topluluklara karşı önlemler alması yasak edilirdi.

Osmanlı Devleti'nin, kendisini kuran temel öğenin, Türk milletinin insanca yaşamasını sağlayacak yollara başvurması da yasak edilmişti. Ülkeyi bayındırlaştıramaz, demiryolu yaptıramaz; dahası, okul bile yaptırmakta özgür değildi. Bu gibi durumlarda yabancılar engel olurdu.

Osmanlı hükümdarları ve yakınları parıltılı büyük gösterişler içinde yaşayabilmek için ülkenin ve milletin bütün kaynaklarını kuruttuktan başka, milletin her türlü gelirini karşılık göstererek ve devletin onurunu, şerefini ayaklar altına alarak birçok borçlara girmişlerdi. O denli ki, devlet bu borçların üremlerini [faiz] bile ödeyemeyecek duruma gelmiş, dünya gözünde batmış sayılmıştı.

▸ *İsmet Paşa Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde.*

OSMANLI DEVLETİ'NİN DÜNYA GÖZÜNDE HİÇBİR DEĞERİ KALMAMIŞTI

EFENDİLER, MİRASÇISI OLDUĞUMUZ OSMANLI DEVLETİ'NİN DÜNYA GÖZÜNDE HİÇBİR DEĞERİ, ERDEMİ VE ONURU KALMAMIŞTI.

Uluslararası hakların dışında bırakılmış, sanki koruyuculuk ve güdüm altına alınmış gibi görülüyordu.

Geçmişteki savsaklamalarla, yanlışlıklarla hiçbir ilgimiz yokken, yüzyılların birikmiş hesapları bizden sorulmaması gerekirken, bu konuda da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü. Milleti ve ülkeyi gerçek bağımsızlığına ve egemenliğine kavuşturmak için bu güçlüklere katlanmak ve özveride bulunmak da bizim üzerimize yükletilmişti. Ben, ne olursa olsun olumlu sonuç alınacağına güveniyordum. Türk milletinin varlığı için, bağımsızlığı için, egemenliği ne olursa olsun elde etmek ve sağlamak zorunda olduğu esasların [haklar] dünyaca tanınacağına hiç kuşkum yoktu. Çünkü,

gerçekte bu esaslar güçle, hak ederek ve fiilî olarak elle tutulurcasına alınmıştı. Konferans masasında istediğimiz, gerçekte elde edilmiş olan hakların yöntem gereği yazılıp onanmasından başka bir şey değildi. İsteklerimiz açık ve doğal haklarımızdı. Bundan başka, haklarımızı korumak ve sağlamak için gücümüz de vardı; gücümüz de yeterdi. En büyük gücümüz, en güvenilir dayanağımız millî egemenliğimizi elde etmiş, onu fiilî olarak halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi yine fiilî olarak kanıtlamış olmamız idi.

İşte bu düşüncelerle, konferansın gidişini soğukkanlılıkla izliyor ve gösterdiği ters durumlara gereğinden çok önem vermiyordum.

HALKLA YAKINDAN GÖRÜŞMEK, RUH HALİNİ VE EĞİLİMİNİ BİR DAHA İNCELEMEK ÖNEMLİYDİ

EFENDİLER, SALTANATIN KALDIRILIŞI, HALİFELİK MAKAMININ YETKİSİZ KALIŞI ÜZERİNE, HALK İLE YAKINDAN GÖRÜŞMEK, RUH HALİNİ VE DÜŞÜNCE EĞİLİMİNİ BİR DAHA İNCELEMEK ÖNEMLİYDİ.

Bundan başka, Meclis, son yılına girmiş bulunuyordu. Yeni seçim dolayısıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni bir siyasal parti durumuna getirmeye karar vermiştim. Barış sağlanacak olursa, derneğimiz teşkilatlarının siyasal partiye çevrilmesini gerekli görüyordum. Bu konuda

▸ *Mustafa Kemal Paşa halkla bir arada.*

da halkla karşı karşıya gelip görüşmeyi uygun ve yararlı buluyordum. Zaferden sonra, eğitimle uğraşmaya başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu amaçlarla, Batı Anadolu'da bir gezi yapmak üzere 14 Aralık 1923 günü Ankara'dan ayrıldım.

Eskişehir'den başlayarak İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir'de halkı uygun yerlerde toplayarak uzun söyleşiler yaptım. Bana diledikleri gibi serbest sorular sormalarını halktan istedim. Sorulan sorulara, yanıt olmak üzere, altı saat, yedi saat süren konuşmalar yaptım.

Sayın efendiler, hemen her yerde halkın anlamak istediği şeylerden dikkati çekenler şunlardı:

Lozan Konferansı ve sonucu, millî egemenlik ve halifelik makamı, bunların durumları ve ilişkileri; bir de kurmak istediğimi öğrendikleri siyasal parti...

Lozan Konferansı görüşmelerini, olduğu gibi, her yerde özetliyordum. Olumlu sonuç alınacağına olan inancımı da söyleyerek ulusu kaygıdan kurtarmaya çalışıyordum.

MİLLÎ EGEMENLİK İLE HALİFELİK MAKAMININ DURUMLARI VE İLİŞKİLERİ

HALKIN, MİLLÎ EGEMENLİK İLE HALİFELİK MAKAMININ DURUMLARINI VE BUNLARIN BİRBİRİYLE OLAN İLİŞKİLERİNİ ÖĞRENMEK İSTEMEKTE VE BUNUN İÇİN KAYGILANMAKTA HAKKI VARDI.

Çünkü, Meclis 1 Kasım 1922 günlü kararıyla, kişisel egemenliğe dayanan hükûmet biçiminin 16 Mart 1920'den başlamak üzere ve sonsuz olarak, tarihe karıştığını bildirdikten sonra birtakım Şükrü Hocalar, "Müslüman kamuoyu kuşkulara ve üzüntülere düşmüştür," diyerek çalışmaya koyuldular. "Halifelik demek, hükûmet demektir. Halifeliğin haklarını ve görevlerini ortadan kaldırmak hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir," savını ortaya atmışlardı. Meclisin, milletin kaldırdığı kişisel egemenliği halifelik katında sürdürmek ve padişah yerine halifeyi koymak tutkusuna düşmüşlerdi.

Gerçekten, gerici bir grup, Afyonkarahisar Milletvekili Hoca Şükrü'nün imzasıyla, Hilafet-i İslamiyye ve Büyük Millet Meclisi [İslam Halifeliği ve Büyük Millet Meclisi] adıyla bir kitapçık yayımladı. Bu kitapçığın Ankara'da

15 Ocak 1923'te yayımlandığı ve bütün Meclis üyelerine dağıtıldığı bana İzmit'te bildirildi. Kitapçığın üzerinde yalnızca 1339 [1923] yılı yazılmıştı. Ama kitapçığın, daha ben Ankara'da iken hazırlanıp basıldığı ve benim Ankara'dan ayrıldığım 14 Ocak 1923 gününün ertesinde ortaya çıkarıldığı anlaşılmıştır.

Şükrü Efendi Hoca ve arkadaşları, "Halife Meclis'in, Meclis halifenindir," gibi bir uydurma sözle Millet Meclisi'ni, halifenin danışma kurulu ve halifeyi, Meclis'in ve dolayısıyla devletin başkanı gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir.

HALİFELİK KONUSUNDA HALKIN KUŞKU VE KAYGILARINI GİDERMEK İÇİN YAPTIĞIM AÇIKLAMA

Halifelik konusunda halkın kuşku ve kaygısını gidermek için her yerde gereği kadar konuştum ve açıklamalarda bulundum. Kesin olarak dedim ki: "Milletimizin kurduğu yeni devletin alın yazısına, işlerine, bağımsızlığına,

sanı ne olursa olsun hiç kimseyi karıştırmayız! Milletin kendisi, kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını koruyor ve sonsuza dek koruyacaktır!"

Millete anlattım ki, bütün Müslümanları içine alan bir devlet kurmak göreviyle yükümlü imiş gibi düşlenen bir halifenin, görevini yapabilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç insanı halifenin buyruğuna verilemez. Millet, bunu kabul edemez! Türkiye halkı bu denli büyük bir sorumluluğu, bu denli akıl almaz bir görevi üstüne alamaz.

Milletimiz, yüzyıllarca bu boş görüşlere dayanılarak koşturuldu. Ama ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup yok olan Anadolu çocuklarının sayısını biliyor musunuz? dedim. Suriye'yi, Irak'ı korumak için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için kaç insan şehit oldu, bunu biliyor musunuz? Sonuç ne oldu görüyor musunuz?! dedim.

Halife'ye, dünyaya meydan okutmak ve onu bütün Müslümanların işlerine etkili kılmak düşüncesinde olanlar, bu görevi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on katı insandan meydana gelen büyük Müslüman topluluklarından istemelidirler! Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının artık kendi yaşam ve mutluluğundan başka düşünecek bir şeyi yoktur; başkalarına verilecek en küçük bir şeyi kalmamıştır! dedim.

Başka bir noktayı da halkın gözünde iyice canlandırmak için şunları söyledim: Tutalım ki, Türkiye bir zaman için söz konusu görevi kabul etsin. Bütün Müslümanları bir noktada birleştirerek yönetmek ülküsüne yürüsün, başarı da sağlasın! Pek güzel ama uyruğumuz ve yönetimimiz altına almak istediğimiz milletler: "Bize büyük hizmetler ve yardımlar yaptınız, sağ olunuz ama biz bağımsız kalmak istiyoruz, bağımsızlığımıza ve egemenliğimize kimsenin karışmasını uygun görmeyiz, biz kendi kendimizi yönetebiliriz," derlerse ne olacak? Öyleyse, Türkiye halkının bütün çalışmaları ve özverileri yalnız "Sağ olunuz!" denilmesi ve dua almak için mi göze alınacaktır?

Görülüyordu ki, boş bir istek için, bir kuruntu ve bir düş için Türkiye halkını yok etmek istiyorlardı. Halifeliğe ve halifeye görev ve yetki vermek düşüncesinin niteliği bundan başka bir şey değildi.

Efendiler, halka sordum: Bir Müslüman devleti olan İran ya da Afganistan, halifenin herhangi bir yetkisini tanır mı, tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz, çünkü devletinin bağımsızlığını, ulusunun egemenliğini ortadan kaldırır.

Ulusa şunu da öğütledim, kendimizi dünyanın egemeni sanmak aymazlığı artık sürüp gitmemelidir. Dünyadaki gerçek yerimizi dünyanın durumunu tanımamak aymazlığı ile ve aymazlara uymakla ulusumuzu sürüklediğimiz yıkımlar yetişir! Bile bile bu acıklı durumu sürdüremeyiz!

Efendiler, İngiliz tarihçilerinden Wells iki yıl önce bir tarih kitabı yayımladı. Bu kitabın son sayfalarında, "Dünya Tarihinin Gelecek Evresi" başlığı altında birtakım düşünceler vardır. Bu görüşlerin amacı Un gouvernement fédéral mondial (birleşik bir dünya devleti) kurmak sorunudur.

Wells, bu bölümde, birleşik bir dünya devletinin nasıl kurulabileceği ve böyle bir devletin önemli ayırıcı niteliklerinin neler olacağı üzerindeki düşüncelerini ortaya atıyor; adaletin ve tek bir yasanın emri altında dünyamızın alacağı durumu canlandırmaya çalışıyor.

Wells: "Bütün egemenlikler tek bir egemenlik içinde eritilmezse, ulusların üstünde bir erk yaratılmazsa dünya yok olacaktır," diyor ve şu düşünceleri ileri sürüyor; "Gerçek devlet, çağımız ileri yaşama koşullarının zorunlu kıldığı birleşik dünya devletinden başka bir şey olamaz. Kuşku yoktur ki, insanlar kendi yarattıkları şeylerin altında ezilmek istemezlerse er geç birleşmek zorunda kalacaklardır," diyor. Ayrıca, "İnsanlığın dayanışması ile ilgili büyük düşün sonunda gerçekleşebilmesi için ne yapmak ve neyin önüne geçmek gerekeceğinin doğru olarak bilinmediğini; saldırgan bir dış siyaset geleneği olan devletleri, bir dünya birleşik devletinin güçlüklerle temsil edilebileceğini" ileri sürüyor. Wells'in şu düşüncelerini de burada anmak isterim: "Avrupa ve Asya'nın uğradıkları yıkımlar ve ortak gereksinimleri belki dünyanın bu iki parçasındaki ulusların bir ölçüde birleşmesine yarayacaktır. Olabilir ki, dünya ölçüsünde bir birleşmeye gidilmeden önce, bir sıra bölgesel birleşmeler yapılır."

Efendiler, bütün insanlığın görgü, bilgi ve düşünüşte yükselip olgunlaşması, Hristiyanlıktan, Müslümanlıktan, Budizmden vazgeçerek yalınlaştırılmış ve herkes için anlaşılacak bir duruma getirilmiş katkısız ve lekesiz bir dünya dininin kurulması ve insanların, şimdiye kadar, kavgalar, pislikler, kaba istek ve iştahalar arasında bir aşağılık yerde yaşadıklarını kabul ederek, bütün gövdeleri ve zekâları zehirleyen zararlı tohumları yok etmeye karar vermesi gibi koşulların gerçekleşmesini gerektiren "Birleşik Dünya Devleti" kurma düşünün tatlı olduğunu yadsıyacak değiliz.

Bu betimlemeye ve düşlemeye bir bakıma benzer bir düş hilafetçileri ve İslam birliği yandaşlarını –Türkiye'ye musallat olmamak koşulu ile– sevindirmek için bizde de betimlenmişti.

Betimlenen teori şu idi: Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da ve dünyanın başka yerlerinde yaşayan Müslüman toplulukları, gelecekte herhangi bir gün, kendi irade ve isteklerini kullanıp uygulayacak güç ve özgürlük kazanılırsa ve o zaman gerekli ve yararlı görürlerse, çağın koşullarına uygun nitelikte birtakım uzlaşma ve birleşme ilkeleri bulabilirler. Elbette her devletin, her topluluğun birbirinden alacağı ve sağlayacağı şeyler bulunacaktır. Karşılıklı çıkarları olacaktır. Tasarlanan bu bağımsız Müslüman devletlerin yetkili delegeleri bir araya gelip bir kongre yapacaklar; böylece falan, falan, falan Müslüman devletler arasında şu ya da bu ilişkiler kurulacaktır. Bu ortak ilişkileri korumak ve bu ilişkilerin gerektirdiği koşullar içinde birlikte iş görmeyi sağlamak için bütün Müslüman devletlerin delegelerinden bir meclis kurulacaktır. "Bu meclisin başkanı, birleşmiş Müslüman devletleri temsil edecektir," derlerse, işte o zaman isterlerse, o birleşik Müslüman devletine "Halifelik", ortak meclisin başkanlık makamına seçilecek kişiye de "Halife" sanı verilir. Yoksa, herhangi bir Müslüman devletin bir kişiye bütün Müslümanlık dünyası işlerini yönetip yürütme yetkisini vermesi, akıl ve mantığın hiçbir zaman kabul edemeyeceği bir şeydir.

HALK PARTİSİ'Nİ KURMA GİRİŞİMİ

SAYGIDEĞER EFENDİLER, HER YERDE SİYASAL PARTİ KURMA KONUSUNDA DA HALKLA UZUN UZUN SÖYLEŞİLER YAPTIM.

7 Aralık 1922'de, Ankara basını aracılığı ile, "Halk Partisi" adında halkçılık ilkesine dayanan bir siyasal parti kurmak isteğinde olduğumu bildirerek bu partinin nasıl bir program izlemesi gerektiği üzerinde bütün yurtseverlerle bilim adamlarının yardım etmelerini ve katılmalarını dilemiştim.

DOKUZ İLKE, PARTİMİZİN İLK PROGRAMI

KİMİ KİŞİLERİN YAZILI OLARAK BİLDİRDİKLERİ DÜŞÜNCELERDEN VE HALKLA YAPTIĞIM KONUŞMALARDAN ÇOK YARARLANDIM.

Sonunda 8 Nisan 1923'te, görüşlerimi dokuz ilkede saptadım. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin seçimi sırasında bastırıp yayımladığım bu program, partimizin kuruluşuna temel olmuştur.

Bu program bugüne kadar yaptığımız ve sonuçlandırdığımız bütün sorunları içine alıyordu. Bununla birlikte, programa yazılmamış kimi önemli sorunlar da vardı. Örneğin: Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması, Din İşleri Vekâleti'nin kaldırılması, medrese ve tekkelerin kaldırılması, şapka giyilmesi... gibi.

Bu sorunları programa alarak, önceden, bilgisiz ve gericilerin bütün milleti yanıltmaya fırsat bulmalarını uygun görmedim. Çünkü bu sorunların zamanı gelince çözümlenebileceğine ve sonunda milletin kıvanç duyacağına kesin olarak inanıyordum.

Yayımladığım programı bir siyasal parti için yetersiz ve kısa bulanlar oldu. "Halk Partisi'nin programı yoktur," dediler. Gerçekten, ilkeler adı ile anılan programımız, karşı çıkanların gördüklerine ve bildiklerine benzer bir kitap değildi; ama temel ilkeleri kapsıyordu ve uygulanabilir nitelikte idi. Biz de uygulanamayacak düşünceleri kuramsal birtakım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletin maddi ve manevi yönlerden yenilenip gelişmesi için çalışırken, iş yapmayı söze ve kurama yeğ tuttuk. Bununla birlikte; "Egemenlik ulusundur", "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden başka hiçbir makam milletin alın yazısında etkin olamaz", "Bütün yasaların düzenlenmesinde, her türlü örgütlenmede, yönetimin bütün ayrıntılarında, genel eğitimde, iktisat işlerinde millî egemenlik ilkelerine uyulacaktır", "Saltanatın kaldırılması ile ilgili karar değişmez bir ilkedir," gibi bilinmesi gereken önemli noktalar ile mahkemelerin yenileştirileceği, bütün yasalarımızın hukuk bilimi verilerine göre yeni baştan düzeltilip tamamlanacağı, âşar vergisinin değiştirileceği, millî bankalar anaparalarının artırılacağı, gereksindiğimiz demiryollarının yaptırılacağı, öğretimi birleştirmeye hemen girişileceği, askerlik görevi süresinin kısaltılacağı, ülkenin bayındırlaştırılmasına çalışılacağı ve benzeri gibi acil ve önemli gereksinimler ilkeler dışında bırakılmamıştır. Barışla ilgili görüşümüzün de: "Maliyede, iktisadi işlerde ve yönetimde bağımsızlığımızı kesinlikle sağlamak koşuluyla barışın yeniden kurulmasına çalışmak" olduğunu bildirdik. Halifelik makamının, bütün Müslümanlara özgü bir makam olabileceğini de belirttik.

İlkeler, "Halk Partisi"nin kuruluşuna ve çalışmasına yetti. Partinin adına daha sonra "Cumhuriyet" sözcüğü de eklenerek bilindiği üzere "Cumhuriyet Halk Partisi" denildi.

LOZAN KONFERANSI GÖRÜŞMELERİ KESİLDİ

EFENDİLER, GENE LOZAN KONFERANSI'NA DEĞİNECEĞİM.

Konferansta görüşmeler, 4 Şubat 1923 günü kesildi. İki aya yakın süren görüşmelerin özeti olarak: İtilaf Devletleri'nin delege kurulları, Delegeler Heyeti'mize bir barış tasarısı verdiler. Bu tasarı, anlam ve öz bakımından bağımsızlığımızı zedeleyen koşulları içeriyordu. Özellikle adalet, maliye ve iktisat işleriyle ilgili maddeler çok ağırdı. Bunun için, kesin olarak bu tasarıyı kabul etmemek zorundaydık. Delegeler Heyeti'miz, bu tasarıya, bir mektupla yanıt verdi. Bu mektup şu anlamda idi: "Anlaştığımız noktaları imza ederek barış yapalım." Gerçekten, konferansta görüşülen birçok sorunda bizce kabul edilebilecek olanları vardı. Mektupta, "İkinci, üçüncü nitelikte olan sorunları ayrıca inceleriz. İtilaf Devletleri bu önerimizi kabul etmeyecek olurlarsa, önerilerimiz hiç yapılmamış sayılacaktır," da denilmişti. Delegeler Heyeti'mizin önerisi dikkate alınmadı. Yalnız, görüşmelerin kesilmesine "erteleme" biçimi verildi. Her devletin Delegeler Heyeti, kendi ülkesine gittiği gibi, bizim Delegeler Heyeti'miz de geldi. Ben de Batı Anadolu'da yapmakta olduğum geziden dönüyordum.

LOZAN KONFERANSI GÖRÜŞMELERİ ÜZERİNE MECLİS'TE ATEŞLİ TARTIŞMALAR

18 ŞUBAT 1923 GÜNÜ, İSMET PAŞA İLE ESKİŞEHİR'DE BİRLEŞEREK ANKARA'YA BİRLİKTE GELDİK.

Efendiler, İsmet Paşa Ankara'ya dönerken benim de geziden dönmekte olduğum anlaşılınca Ankara'da, tuhaf ve anlaşılmaz bir düşünce uyanmış. İsmet Paşa'nın Ankara'ya gelip hükûmetle ve Meclis'le temas etmeden önce benimle buluşup görüşmesi sakıncalı görülmüş... Böyle bir görüşmeyi kötüye yoranlar olmuş. Bunu bana yazan Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'di. Elbette bu habere önem vermedim. Tersine, bir an önce İsmet Paşa ile görüşebilmek için yolculuğumuzu Eskişehir'de buluşabilecek biçimde düzenlettirdim. Ankara'ya gelişimizden sonra İsmet Paşa, Vekiller Heyeti'nde durumu anlattı ve yeni direktif istedi.

Meclis'in görüşünü öğrenmek gerekli görüldü. Sorun Meclis'e getirildi. Bu konuda Meclis'te günlerce ve günlerce görüşmeler ve tartışmalar yapıldı.

Anlaşıldığına göre, muhalifler, Delegeler Heyeti'mize ve İsmet Paşa'ya amansız düşman kesilmişlerdi. Sözde barış olmuşken, İsmet Paşa yapmamış, geri dönmüş. Delegeler Heyeti, Vekiller Heyeti'nin direktifine aykırı iş görmüş...

27 Şubat 1923 günlü gizli oturumda başlayan saldırılar, 6 Mart 1923 gününe kadar ateşli, coşkulu bir biçimde sürdü. Ben de başından sonuna kadar tartışmalara katılmak zorunda kaldım. Muhalifler, sanki ne istediklerini bilmez bir durumdaydılar. Meclis, olumlu ya da olumsuz bir karar veremeyecek duruma geldi. Bizim açıkça anladığımız şu idi ki; muhalifler, barış konusunu Meclis'te kendi tutkularının gerçekleşmesinde kullanmak istiyorlardı. Efendiler, kimi basında da bu tutkular şaşılacak bir biçimde ateşli olarak candan körükleniyordu. Bu ruh durumu içinde bulunan Meclis ile barış sorununu sonuçlandırmanın güç olacağını görmek doğal ama üzüntü vericiydi.

Meclis'te yaptığım genel açıklama ile durumun her yönünü açıkladım. Akla gelen her şeyi söyledim. İtilaf Devletleri delege kurullarından kimisinin kendi ülkelerine dönüşlerinde verdikleri demeçleri gerçek ve temel sayarak Delegeler Heyeti'mize saldırmanın beğenilecek yanı olmadığını söyledim. Delegeler Heyeti'mizi dinlemek, bu kurulun yapacağı açıklamalara inanmak ve ona göre durumu değerlendirmek gerektiğini bildirdim.

Delegeler Heyeti'mizin, Vekiller Heyeti'nce verilmiş direktife aykırı iş görüp görmediğini söylemeye, Meclis'te bulunan Vekiller Heyeti'nin yetkili olduğunu söyledim.

En sonu dedim ki: "Delegeler Heyeti, Bakanlar Kurulu'na karşı sorumludur. Meclise karşı sorumlu olan Bakanlar Kurulu'dur. Meclis, Bakanlar Kurulu'na yeni bir yön vermek zorundadır. Bakanlar Kurulu da bu yöne uygun olarak Delegeler Heyeti'ne özel direktif verir. Meclis'in ayrıntılarla uğraşmasına yer ve olanak yoktur."

Yön üzerindeki görüşümü de şöyle belirttim: "Musul sorununun geçici ertelenmesinden söz etmemek üzere, yönetim, siyaset, iktisat işleriyle ilgili konularda ve öbür sorunlarda milletin ve ülkenin haklarını, bağımsızlığını

tam ve sağlam olarak elde etmek ve kurtardığımız yerlerin kesin olarak boşaltılmasını istemek temel koşuldur."

Sözlerime şunları da ekledim: "Delegeler Heyeti'miz, kendine verilen görevi tam yetkin olarak yapmıştır. Milletimizin ve Meclisimizin onurunu korumuştur. Eğer barış sorununu iyi bir sonuca bağlamak istiyorsak Meclis'çe de Delegeler Heyeti'ne içgücü verilmeli ve çalışmaların sürdürülmesi sağlanmalıdır. Böyle davranırsanız, bir barış evresine gireceğimizi umabiliriz."

Meclis'in, söz konusu sorun üzerindeki tartışmaları durdu. Ama muhalifler saldırmak için nedenler bulup yaratmaktan kendilerini bir türlü alıkoyamıyorlardı.

MİLLETİN BENİM İÇİN BESLEDİĞİ İÇTEN SEVGİ VE GÜVENİ GÖSTERMESİ

BU SÖZLERİM AJANSTA VE BASINDA YER ALDI.

Millet, konuşmamı ve soruyu öğrendi. Yurdun bütün seçim bölgelerindeki gerçek seçmenler ve halk, hemen, Meclis Başkanlığı'na protesto yazıları yağdırdılar. Yasa tasarısına imza atan

milletvekili efendilerin seçim bölgeleri halkı da onları ve onlarla görüş birliğinde olanları kınamakta gecikmediler. Milletin, benim için gösterdiği sevgi ve güveni içtenlikle belirtmesi bakımından değerli birer anı olarak saklamakta olduğum bu telgrafları büyük bir dosya tutmaktadır. Bu dosyadaki telgraflar, zamanında gazetelerde de yayımlanmıştı. Ben, burada yalnız bir seçim bölgesinin, Rize'nin, bana çektiği bir telgrafı, olduğu gibi sunmakla yetineceğim:

> **Üç milletvekili beyin, Seçim Yasası ile ilgili, bilinen önergesine sancağımız milletvekillerinin katılmayacağı kanısıyla bir şey yazmayı gerekli görmemiştik. Şimdi Milletvekili Osman Efendi'den aldığımız mektupta, kendisinin o önerge ile ilgili bulunduğunu ve muhalif gruptan olduğunu övünürcesine bildirmesi üzerine, şunları bilgilerinize sunmak zorunda kaldık:**
>
> 1. **(İçten gelen övücü sözlerden sonra) Size ve sayın değerli çalışma arkadaşlarınıza karşı sancağımız adına söz söyleyen ve aykırı görüş besleyen ve bizce hiçbir değeri ve önemi olmayan milletvekilini lanetleriz. Onun sancağımızı temsil etmek hakkı da olamaz.**
> 2. **Şu zamanda, vatansızların bile katılmayacağı muhalifliği ve karıştırıcılığı bize öğütleyen milletvekili beyin, görüşüne katılacak bir tek kişinin bile sancağımızda bulunmadığını kıvanarak ve üstün saygılarımızla bilgilerinize sunarız efendim.**
>
> **İmzalar**

YENİDEN SEÇİM YAPILMASI KARARI

SAYGIDEĞER EFENDİLER, BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN, OLAYLARINI ANLATTIĞIMIZ GÜNLERDEK, KARIŞIK RUH DURUMU, GERÇEKTEN DÜŞÜNÜLMEYE DEĞER BİR NİTELİK ALDI.

Bütün millette, Meclis'in görev yapamayacak bir duruma geldiği kaygısı sezilmeye başladı. Meclis'te, durumu soğukkanlılık ve sağgörü ile usa vurup inceleyenler bile üzüntülerini açığa vurmaktan kendilerini alamıyorlardı. Artık Meclis yenilenmedikçe, milletin ve ülkenin ağır ve sorumluluğu gerektiren işlerinin yürütülemeyeceğine kuşku kalmamıştı. Bunun zorunlu olduğuna ben de inandım. Bir gece Başbakan Rauf Bey'e, istasyondaki

konutunda, Bakanlar Kurulu'nu toplantıya çağırmasını, benim de geleceğimi telefonla bildirdim.

Rauf Bey'in konutunda toplanan Bakanlar Kurulu'na, Meclis'in yenilenmesini Meclis'e önermek gerektiğini söyledim. Kısa bir tartışmadan sonra, Bakanlar Kurulu ile görüş birliğine vardık. Gene o gece, Meclis'teki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Yönetim Kurulu'nu da Bakanlar Kurulu toplantısına çağırdım. Bu yönetim kurulu içinde, önerimi yersiz bulup şaşanlar oldu. Görüşmeler ve tartışmalar ertesi güne kadar sürdü. Böyle olmakla birlikte bu kurulla da anlaştık. Ondan sonra hemen Grup Genel Kurulu'nu topladım. Bu toplantıda yurdun genel durumunu, aceleyle görülmesi gereken ulus işlerini anlattım; Meclis'in artık bu görevleri yapmaya yeteneği kalmadığını söyleyip kanıtlayarak, Meclis'ten, seçimlerin yenilenmesine karar vermesini istemek gerektiğini bildirdim. Grup Genel Kurulu, sözlerimi ve açıklamalarımı iyi karşıladı. Bunun üzerine konu gene o gün 1 Nisan 1923'te Meclis'e götürüldü, Yüz yirmiye yakın üye, bir önerge ile Meclis'e, seçimlerin yenilenmesi için bir yasa tasarısı sundu. Meclis, yeniden seçim yapılması ile ilgili yasayı oybirliği ile kabul etti.

Meclis'in bu kararı vermesi devrim tarihimizde önemli bir noktadır. Çünkü bu yasayı çıkarmakla Meclis, kendinde beliren hastalığı kabul ettiğini ve bundan dolayı milletin duyduğu üzüntüyü anlamış olduğunu gösterdi.

LOZAN KONFERANSI'NIN İKİNCİ EVRESİ VE YENİ SEÇİMLERDE MİLLETİN GÖSTERDİĞİ UYANIKLIK

Efendiler Lozan Konferansı 23 Nisan 1923'te yeniden toplandı. Delegeler Heyeti'miz, Lozan'da barışı sağlamaya çalışırken, ben de yeni seçimlerle uğraşıyordum.

Yeni seçimlere, bildiğiniz ilkelerimizi ilan ederek girdik. Görüşlerimizi benimseyip milletvekili olmak isteyen kişiler, önce ilkeleri benimsediğini ve görüşlerimize katıldığını bana bildiriyorlardı. Adayları ben saptayacaktım ve zamanında partimiz adına ben ilan edecektim.

Böyle bir yöntem izlemeyi gerekli görmüştüm; çünkü, yapılacak seçimlerde milleti aldatarak çeşitli amaçlarla milletvekili olmaya çalışacakların çok olduğunu biliyordum. Yurdun her yerinde, konuşmalarım ve uyarılarım büyük bir içtenlikle ve güvenle karşılandı.

Bütün millet, ortaya attığım ilkeleri bütünüyle benimsedi. İlkelere ve dahası, bana bile muhalif durum alacakların milletçe milletvekilliğine seçilemeyecekleri anlaşıldı.

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İKİNCİ SEÇİM DÖNEMİ, YENİ TÜRKİYE DEVLETİ'NİN TARİHİNDE MUTLU BİR GEÇİŞ EVRESİNE RASTLADI.

Gerçekten, dört yıllık Kurtuluş Savaşı'mız, milletimizin şanına yaraşır bir barışla sonuçlanmış bulunuyordu.

24 Temmuz 1923'te Lozan'da imza edilen antlaşma, 24 Ağustos 1923'te Meclis'te onaylandı.

MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI'NDAN SONRA TÜRKİYE'YE YAPILAN DÖRT BARIŞ ÖNERİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Efendiler, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, düşman devletler Türkiye'ye dört kez barış koşulları önermişlerdir. Bunların birincisi, Sevr tasarısıdır. Bu tasarı İtilaf Devletleri'nce, Yunan Başbakanı Bay Venizelos'un da katılmasıyla düzenlenmiş ve üzerinde bir görüşme yapılmaksızın Vahdettin hükûmetince 10 Ağustos 1920'de imza edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce bu tasarı tartışılmaya değer bile görülmemiştir.

İkinci barış önerisi, Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra toplanan Londra Konferansı'nın bitiminde, 12 Mart 1921'de yapılmıştır. Bu öneri, Sevr Antlaşması'nda kimi değişiklikler yapılmasını kapsıyor idiyse de değinilmemiş olan sorunlarda Sevr tasarısındaki maddelerin tümünün, olduğu gibi bırakıldığını kabul etmek gerekir.

Bu öneri bizce tartışma konusu olmadan, İkinci İnönü Savaşı'nın başlamasıyla sonuçsuz kalmıştır.

Üçüncü barış önerisi 22 Mart 1922'de, yani Sakarya Zaferi'nden ve Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'ndan sonra, yakın bir saldırımızın beklendiği sıralarda, Paris'te toplanan İtilaf Devletleri dışişleri bakanlarınca

yapılmıştır. Bu öneride, Sevr tasarısını temel edinerek işe başlama ilkesinden vazgeçilmişti; ama bu da ana çizgileriyle millî amacımızı gerçekleştirecek nitelikten uzaktı.

Dördüncü öneri, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelerdir.

İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye uygulamayı düşündükleri esaslarla, Millî Mücadele sonunda elde ettiğimiz sonucu açıkça gözden geçirmek için, bu dört türlü öneri arasında, yalnız en önemli konuları ele alarak kısa bir karşılaştırma yapmayı yararlı sayarım.

1. SINIRLAR

a) Trakya sınırı:

Sevr'de: Çatalca hattından biraz ileride bulunan Podima-Kalikratya hattı.

Mart 1921 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 önerisinde: Tekirdağ bizde; Babaeski, Kırklareli ve Edirne Yunanlarda kalmak üzere bir hat.

Lozan'da: Karaağaç da bizde olmak üzere Meriç hattı.

b) İzmir bölgesi:

Sevr tasarısında: Bu bölgenin sınırları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar ve Kemer iskelesine az çok yakın yerlerden geçmektedir.

Bu bölge Türk egemenliğinde kalacak ama Türkiye bu egemenliği kullanma hakkını Yunanistan'a verecek; Türk egemenliğinin belirtisi olarak İzmir şehrinin dış istihkâmlarından birinde Türk bayrağı bulunacaktı. Bir bölge meclisi toplanacak ve beş yıl sonra bu meclis, bölgeyi temelli Yunanistan'a katmaya karar verebilecekti.

Mart 1921 önerisinde: İzmir bölgesi Türk egemenliğinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulunacak ve İzmir bölgesinin geri kalan yerlerinde, çeşitli soydan halkın sayısı oranına göre kurulan bir jandarma birliği bulunacak, bu birliğe İtilaf Devletleri subayları komuta edecek.

Yönetim işlerinde de yine [çeşitli milliyetlerden halkın] sayısı oranı göz önünde tutulacak ve bölgenin Milletler Cemiyeti'nce atanacak Hristiyan bir valisi olacak, bu valinin yanında, seçim yoluyla kurulmuş bir meclisle bir danışma kurulu bulunacak. Valilikçe, Türkiye'ye, gelire göre artan bir vergi

verilecek; bu anlaşma beş yıl sürecek ve iki yandan birinin isteği üzerine Milletler Cemiyeti'nce değiştirilebilecek.

Mart 1922 önerisinde: Bütün Anadolu ve dolayısıyla İzmir de bize geri verilecek yollu aldatıcı bir söz verme var. İzmir Rumlarının yönetime adaletli olarak katılması için, benzeri bir hak Yunanistan'da kalacak Edirne Türklerine de tanınmak koşuluyla, bir yöntem saptanması konusunda İtilaf Devletleri, Türkiye ve Yunanistan'la anlaşacaklardır.

Lozan'da: Elbette bu gibi sorunlar söz konusu bile olmamıştır.

c) Suriye sınırı:

Sevr'de: Akdeniz kıyısında, aşağı yukarı, Karataş burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır.

Mart 1921'de: Aşağı yukarı şimdiki sınır olmak üzere Fransızlarla ayrıca bir anlaşma imzalanmıştır.

Lozan'da: 20 Ekim 1921 günlü Ankara Antlaşması sınırları olduğu gibi bırakılmıştır.

d) Irak sınırı:

Sevr'de: İmadiye bizde kalmak koşuluyla, Musul ilinin kuzey sınırı.

Mart 1921 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Sınırın saptanması sonraya bırakılmıştır.

e) Kafkas sınırı:

Sevr'de: Türk-Ermeni sınırının saptanması Amerika Başkanı Wilson'a bırakılmıştır. O da, sınır olarak, Karadeniz kıyısında Giresun'un doğusundan başlayıp Erzincan'ın batı ve güneyinden, Elmalı, Bitlis ve Van Gölü'nün güneyinden geçen ve birçok yerde Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Rus Cephesi'ni izleyen bir hattı göstermiştir.

Mart 1921 önerisinde: Milletler Cemiyeti, bir Ermeni yurdu kurulması için Doğu illerinden Ermenistan'a bırakılacak toprakları saptamak üzere bir komisyon görevlendirecek ve Türkiye bu komisyonun kararını kabul edecek.

Mart 1922 önerisinde: Bir Ermeni yurdu kurulması için Milletler Cemiyeti'nin yardımı isteneceğinden söz edilmektedir.

Lozan'da: Bu sorun ortadan kaldırılmıştır.

f) Boğazlar bölgesi:

Sevr'de: Rumeli'nin Türkiye'de kalan parçasının tümü.

Anadolu'da Ege Denizi kıyısında, aşağı yukarı İzmir bölgesi sınırından başlayarak Manyas Gölü'nün güneyine, Bursa ile İznik'in biraz kuzeyinden ve Sapanca Gölü'nün batı ucundan Ahabadr Deresi'nin kavşağına kadar uzanan bir çizgi ile sınırlandırılmış bir bölge. Bu bölgede asker bulundurma ve askerlikle ilgili eylemler yapma hakkı yalnız İtilaf Devletleri'nin olacaktır. Adı geçen bölgedeki Türk jandarması da İtilaf Devletleri komutanlığına bağlanacaktır.

İtilaf Devletleri, bu bölgedeki askerlikle ilgili işlerde kullanılabilecek tren ve karayolları yapımını yasaklayabileceği gibi, yapılmış olan yollardan bu işlerde kullanılabilecek olanları da bozdurtabilecektir.

Mart 1921 önerisinde: Çanakkale'nin güneyinde Bozcaada karşısından Karabiga'ya çekilen çizginin kuzeyi ile Boğaziçi'nin iki yakasında 20-25 kilometrelik bir bölge.

Çanakkale Boğazı'na egemen olan her iki yanındaki adalar.

İtilaf Devletleri yalnız, Yunanistan'a kalacak olan Gelibolu ile bize kalacak olan Çanakkale'de asker bulunduracak; bu koşulla İstanbul'u ve İzmit Yarımadası'nı boşaltacak ve Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurmasına ve Anadolu'dan Rumeli'ye ya da Rumeli'den Anadolu'ya asker geçirmesine izin verecektir.

Mart 1922 önerisinde: Çanakkale'nin güneyinde Erdek Yarımadası dışta kalmak üzere Çanakkale sancağı, Boğaziçi'nin güneyinde o zaman yansız sayılan bölge, yani aşağı yukarı İzmit Yarımadası askersiz bölge olacaktır.

Bizde, İtilaf Devletleri'nin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

Lozan'da: Gelibolu Yarımadası'yla Kumbağı, Bakla Burnu hattının güneydoğusu; Çanakkale bölgesinde kıyıdan yirmi kilometrelik bir bölge ve Boğaziçi'nin iki yakasında kıyıdan on beş kilometrelik birer bölge ve Marmara'da da İmralı Adası'ndan başka adalar ile Bozcaada ve İmroz askersiz duruma getirilecektir.

Hiçbir yerde İtilaf Devletleri'nin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

2. KÜRDİSTAN

Sevr'de: Fırat'ın doğusunda ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan bölge için İtilaf Devletleri delegelerinden kurulacak bir komisyon, yönetim biçimi hazırlayacaktır.

Antlaşmanın imzasından bir yıl sonra, bu bölgenin Kürt halkı, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, Kürtlerin çoğunluğunun Türkiye'den ayrı, bağımsız bir devlet kurmak istediğini kanıtlarsa ve Milletler Cemiyeti bunu kabul ederse, Türkiye bu bölgedeki her türlü haklarından vazgeçecektir.

Mart 1921 önerisinde: İtilaf Devletleri yeni durumu göz önünde tutarak bu konuda Sevr tasarısında değişiklik yapmayı dikkate almak eğilimindedirler. Özerk bölgeler ile Kürt ve Asurlu-Geldanlı çıkarlarının yeterince korunması için bizce kolaylık gösterilmesi koşuluna bağlanmıştır.

Mart 1922 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Elbette söz konusu ettirilmemiştir.

3. İKTİSADİ NÜFUZ BÖLGELERİ

Sevr Antlaşması'ndan sonra İtilaf Devletleri'nin aralarında imzaladıkları üçlü anlaşmaya göre:

a. Fransız nüfuz bölgesi:

Suriye sınırıyla aşağı yukarı Adana ilinin batı ve kuzey sınırı ve Kayseri ile Sivas'ın kuzeyinden geçen ve Muş'a yaklaştıktan sonra bu kenti dışarıda bırakarak Cezire-i ibn-i Ömer'e [Cizre] uzanan bir hattın içinde kalan bölge.

b. İtalyan nüfuz bölgesi:

İzmir Yarımadası'ndan çıktıktan sonra Afyonkarahisar'a dek Anadolu tren yolu ve oradan Kayseri yakınında Erciyes Dağı yöresine dek uzanan hatla İzmir bölgesi, Ege Denizi, Akdeniz ve Fransız bölgesi arasında kalan bölge.

Mart 1921'de: Bekir Sami Bey'le Fransız ve İtalyan dışişleri bakanları arasında imzalanıp hükûmetçe kabul edilmeyen anlaşmalara göre:

a) Fransız nüfuz bölgesi:

O sırada Fransızların işgali altında bulunan yerlerle Sivas, Elazığ ve Diyarbakır illeri.

b) İtalyan nüfuz bölgesi:

Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancakları ile Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının sonradan saptanacak yerleri.

Mart 1922 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Söz konusu edilmemiştir.

4. İSTANBUL

Sevr'de: Antlaşma doğru uygulanmazsa, İstanbul da bizden alınacaktır.

Mart 1921 önerisinde: Bu gözdağının kalkacağı, Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurabileceği ve Boğaziçi'nin çevresindeki askersiz bölgeden asker geçirmemize izin verilebileceği yazılıdır.

Mart 1922 önerisinde: İstanbul'dan çıkarılacağımız yolundaki gözdağının kaldırılacağına ve İstanbul'da bulundurulabilecek Türk kuvvetinin de artırılacağına söz verilmektedir.

Lozan'da: Söz konusu olmamıştır.

5. VATANDAŞLIK

Sevr'de: Gerek İtilaf Devletleri'nden (Yunanistan da içinde olmak üzere) gerek yeni kurulan devletlerden (Ermenistan vb.) birinin uyrukluğuna girmek isteyen Türk uyruklarından hiç kimseye, Türk Hükûmeti'nce engel olunmayacak ve bunların yeni uyrukluğu kabul edilecektir.

Mart 1921 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan Antlaşması'nda: Söz konusu edilmemiştir.

Ancak, görüşmeler sırasında İtilaf Devletleri bir adamın uyrukluğunu saptamak işinde Türkiye'deki yabancı elçiliklerle konsoloslukların verecekleri belgelerin yeter sayılmasını istemişlerdi. Bu öneri, Sevr tasarısının yukarıda söz konusu edilen 128'inci maddesinin yeni bir biçimiydi. Elbette bunu kabul etmedik.

6. ADLİ KAPİTÜLASYONLAR

Sevr'de: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcilerinden kurulan dört üyeli bir komisyon, kapitülasyonlardan yararlanan öteki devletlerin uzmanlarıyla birlikte yeni bir yöntem düzenleyecek ve Osmanlı Hükûmeti'yle görüştükten sonra bu yöntemi öğütleyebilecek.

Osmanlı Hükûmeti bu yöntemi kabul edeceğine şimdiden kesin söz verecek.

Mart 1921 önerisinde: Sözü geçen komisyonda, Türkiye'nin de temsilci bulundurmasını İtilaf Devletleri kabul etmektedir.

Mart 1922 önerisinde: 1921 önerisi gibi.

Lozan'da: Ayrıcalık haklarıyla ilgili hiçbir şey yoktur. Danışma niteliğinde olmak üzere, birkaç yabancı uzmanı, beş yıl için, çalıştırmayı kabul ettik.

7. AZINLIKLARIN KORUNMASI

Sevr'de: 1918 ateşkes antlaşmalarından sonra yapılan bütün antlaşmalarda bulunan hükümlerden başka, Türkiye'ye, özellikle şunlar da kabul ettirilmek istenilmiştir:

a) Yerlerinden ayrılmış olan ve Türk olmayan bütün halkın eski yerlerine gönderilmesi.
Başkanları Milletler Cemiyeti'nce atanacak olan hakem kurullar aracılığıyla bunların haklarının geri verilmesi; bu komisyonlar isterlerse, Türk olmayan halkın yıkılmış olan mallarının onarılması için de paraları hükûmetçe ödenmek üzere işçiler sağlanması, göç ettirme ve buna benzer işlerde parmağı bulunduğu, adı geçen kurullarca savlanan herkesin sürgün edilmesi vb.

b) Türk Hükûmeti, azınlıkların, Millet Meclisi'nde kendi sayıları oranında temsilci bulundurmalarını sağlayan bir seçim yasası tasarısını iki yıl içinde Müttefik Devletler'e sunacaktır.

c) Patrikhanelerle bunlara benzer kurumlara tanınmış olan bütün ayrıcalıklar pekiştirilmekte ve artırılmakta, bunların yönettikleri okul, öksüzler yurdu ve benzerleri üzerinde o güne kadar hükûmetin kullanmış olduğu az etkili bir denetleme hakkı da kaldırılmaktadır.

d) İtilaf Devletleri, Milletler Cemiyeti Meclisi'ne danışarak bu kararların yürütülmesini sağlamak için alınması gereken önlemleri saptayacaklardır. Türkiye bu konuda, sonradan alınacak her önlemi kabul edeceğine şimdiden kesin söz verecektir.

Mart 1921 önerisinde: Azınlıklardan söz edilmemiştir. Bu öneri Sevr'de yapılacak değişikliklerden söz ettiği için, bundan, adı geçen antlaşmanın azınlıklarla ilgili bölümünün değiştirilmeyeceği anlamı çıkarılabilir.

Mart 1922 önerisinde: Türkiye ve Yunanistan'daki azınlıklarla ilgili bir sıra önlem önerileceği ve bunların iyi uygulanmasını denetlemek için Milletler Cemiyeti'nce komiserler atanacağı yazılıdır.

Önlemlerin ne olacağı belirtilmemiştir.

Lozan'da: Misak-ı Millîmizde kabul etmiş olduğumuz üzere ve yalnız Müslüman olmayanlara uygulanmak için, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan bütün uluslararası anlaşmalarda bulunan hükümler.

8. ASKERLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Sevr'de: Türkiye'nin silahlı kuvvetleri şu sayıları aşmayacaktır:

Padişahı Koruma Birliği	700 kişi
Jandarma	35.000 kişi
Jandarmayı desteklemek için özel birlikler	15.000 kişi
Toplam	**50.700 kişi**

Harp Akademisi ve askerî okul öğrencileri, depo birliklerinde ve çeşitli işlerde görevli erlerle subaylar da bu sayının içindedir.

Özel birliklerin, 15 batarya dağ topu bulunabilecek; sahra topu ya da ağır topu olmayacaktır.

Ülke, çeşitli bölgelere ayrılacak ve her bölgede bir jandarma birliği (légion) bulunacaktır.

Jandarmanın topu ve teknik araçları bulunmayacaktır.

Özel birlikler kendi bölgelerinin dışında kullanılamayacaklardır.

Jandarma subayları arasında, bin beş yüzü geçmemek üzere, yabancı subay bulunacaktır. Her bölgedeki yabancı subaylar bir tek ulustan olacaktır.

Sonradan saptanacak olan bu bölgelerin sayısı belirtilmemekle birlikte; sayının, İtilaf Devletleri'nin düşüncesine göre, en az dört olacağı, antlaşmanın kimi hükümlerinden, özellikle bir birliğin kuvvetinin bütün birlikler (légion) kuvvetinin dörtte birini aşmayacağı yolundaki hükümden çıkarılabilir. Böylelikle İngiltere, Fransa ve İtalya subaylarının birer bölgesi bulunacağı gibi, belki Yunanistan'a ve belki de ileride Ermenistan'a birer bölge verilmesi düşünülmüştür.

Özel birliklerin erleriyle jandarmaların hepsi aylıklı olup bunlar, en az on iki yıl askerlik yapacak ve zorunlu askerlik ödevi kalkacaktır.

Her bölgedeki birliğe (légion) alınacak erler ve subaylar o bölge halkından olacak ve askerler arasında her soydan adam bulundurulmasına elden geldiğince dikkat edilecektir.

Deniz kuvvetlerimiz yedi sloop [gambot] ile altı torpidoyu geçmeyecek; hiçbir uçağımız ve güdümlü balonumuz olmayacaktır.

İtilaf Devletleri'nin kara, deniz ve hava denetleme komisyonlarının, ülkemiz içinde her türlü denetlemeye hakları olacaktır. Özellikle Kara Denetleme Komisyonu:

Türkiye'nin kullanabileceği polis, gümrükçü, orman koruyucusu vb. gibi görevlilerin sayısını saptamak; artacak silah ve cephanelerimizi almak; ülkemizi bölgelere ayırmak, her bölgede bulunacak jandarma ve özel birlik sayısını saptamak, bunların hangi işlerde, nasıl çalıştırıldıklarını denetlemek, yabancı subayların sayısını ve oranını saptamak ve hükûmetle iş birliği yaparak yeni silahlı kuvvetlerimizi düzenlemekle vb. görevli olacaktır.

Mart 1921 önerisinde: Jandarma sayısı: 45.000'e, özel birliklerin asker sayısı 30.000'e çıkarılmıştır.

Hükûmet, jandarmanın dağıtımını, İtilaf Devletleri'nin yukarıda sözü geçen Kara Denetleme Komisyonu ile anlaşarak yapacaktır.

Jandarma subay ve astsubay oranı yükseltilecektir. Yabancı subay sayısı azaltılacak ve bunların birliklere dağıtımı, Kara Denetleme Komisyonu ile hükûmet arasında uzlaşılarak kararlaştırılacaktır (Bununla belki de her bölgede bulunacak yabancı subayların tek bir ulustan olmayacağı anlatılmak istenmişti).

Mart 1922 önerisinde: Aylıklı er kullanılması ile ilgili yöntem, olduğu gibi bırakılmış; jandarma 45.000'e, özel birliklerdeki asker sayısı 40.000'e çıkarılmıştır.

Jandarmada yabancı subayların kullanılması Türkiye'ye öğütlenmekle birlikte bu, koşul olarak ileri sürülmemektedir.

Lozan'da: Trakya ve Boğazlarda askersiz duruma getirilen bölgelerle ilgili sınırlamalardan başka hiçbir şey yoktur. Dahası, Boğaziçi'nin iki yakasındaki askersiz bölgede 12.000 asker bulundurabilmek hakkını kazanmışızdır. Bu bölgeler için bile hiçbir denetleme kabul edilmemiştir.

9. CEZA

Sevr tasarısında: Türkiye, savaş sırasında savaş kurallarına aykırı davranışlarda bulunmuş ya da Türkiye içinde kıyımlar yapmış ve zorla göç ettirme gibi işlere karışmış olan kimseleri, isterlerse, İtilaf Devletleri (bu arada Yunanistan) ve Türkiye'den toprak almış olan devletler (Ermenistan ve başkaları) teslim edecektir. Bu kimseler, kendilerini isteyen devletin askerî mahkemesince yargılanacak ve cezalandırılacaklardır.

Mart 1921 önerisinde: İtilaf Devletleri'nin önerilerinde bundan söz edilmemiştir. Ancak Bekir Sami Bey'in, İngilizlerle imza etmiş olduğu mübadele sözleşmesinde, elimizdeki bütün İngilizlerin verilmesine karşın bir kısım Türkleri suçlu sayarak İngilizler elinde bırakmayı kabul etmiş olması, Sevr tasarısında bulunan eski hükümlerin daha yumuşatılmışından başka bir şey değildir.

Mart 1922'de: Bundan söz edilmemiştir.

Lozan'da: Söz edilmemiştir.

10. MALİ HÜKÜMLER

Sevr'de: İtilaf Devletleri, Türkiye'ye yardım olsun diye, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerinden bir maliye komisyonu kuracaklar ve bu komisyonda danışman niteliğinde bir Türk komiseri bulunacaktır.

İşbu komisyonun görevleri ve yetkisi aşağıdaki gibi olacaktır:

a) Türkiye'nin gelirlerini korumak ve artırmak için her türlü önlemleri alabilecektir.
b) Türk Meclis-i Mebusanı'na sunulacak olan bütçe, önce Maliye Komisyonu'na sunulacak ve onun kabul ettiği biçimde, Meclis'e gönderilecektir. Meclis'in yapacağı değişiklikler, ancak komisyonca uygun görülürse yürürlüğe konulabilecektir.
c) Komisyon, doğrudan doğruya kendisine bağlı olacak ve üyeleri kendisinin uygun bulacağı kişilerden seçilip atanacak Türk Maliye Teftiş Kurulu aracılığı ile bütçenin ve mali yasa ve tüzüklerin uygulanmasını denetleyecektir.
d) Düyun-u Umumiye [Genel Borçlar Kurulu] ve Osmanlı Bankası'yla anlaşarak Türkiye'nin para işlerini düzenleyecek ve düzeltecektir.

e) Türkiye'nin, genel borçlara karşılık tutulan gelirler dışında kalan bütün gelirleri işbu Maliye Komisyonu'nun emrine verilecektir. Komisyon bunlarla:
İlkin, kendisinin ve Türkiye'de kalacak olan İtilaf Devletleri kuvvetlerinin giderlerini karşıladıktan sonra, 30 Ekim 1918'den beri İtilaf Devletleri ordularının gerek bugünkü Türkiye'de gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli kesimlerindeki giderlerini ödeyecektir.
İkinci olarak, Türkiye yüzünden zarara uğrayan bütün İtilaf Devletleri uyruklarının zararlarını ödeyecektir.
Türkiye'nin gereksinimleri bundan sonra düşünülecektir.

f) Hükûmetçe verilecek her bir ayrıcalık, Maliye Komisyonu'nun onamasına bağlıdır.

g) Şimdi yürürlükte olan kimi vergilerin Genel Borçlar Kurulu'nca doğrudan doğruya toplanması yöntemi, komisyonun onayıyla, elden geldiği kadar genelleştirilecek ve bütün Türkiye'de uygulanacaktır. Gümrükleri, Maliye Komisyonu'nca atanıp işten çıkarılabilecek ve bu komisyona karşı sorumlu olacak bir genel müdür yönetecektir vb.

Mart 1921 önerisinde: Yukarıda adı geçen Maliye Komisyonu, Türk maliye nazırının onursal başkanlığı altında bulunacaktır. Komisyonda bir Türk delege bulunacak ve Türk maliyesi ile ilgili işlerde oy kullanacaktır. İtilaf Devletleri'nin mali çıkarları ile ilgili işlerde ise Türk delegesinin yetkisi, ancak danışma niteliğinde olacaktır.

Türk Millet Meclisi'nin, Türk maliye nazırı ile Maliye Komisyonu'nca birlikte hazırlanacak bütçede değişiklik yapma yetkisi bulunacaktır. Ama yapılacak değişiklikler, bütçenin denkliğini bozacak nitelikte ise bütçe onanmak üzere yeniden Maliye Komisyonu'na gönderilecektir.

Türk Hükûmeti, ayrıcalıklar verme hakkını yine elde edecektir. Ancak, Türk maliye nazırı bu konudaki sözleşmelerin Türk hazinesi çıkarına uygun olup olmadığını Maliye Komisyonu ile birlikte inceleyecek ve bu konuda birlikte karar alınacaktır.

Mart 1922 önerisinde: Maliye Komisyonu kurulmasından vazgeçilecektir. Ama İtilaf Devletleri'ne olan savaştan önceki borçların ödenmesi ve pek aşırı olmayan bir zarar ödentisinin verilmesi için gereken denetlemenin Türk egemenliği ilkesiyle bağdaştırılmasına çalışılacaktır.

Savaştan önceki Genel Borçlar Kurulu, olduğu gibi bırakılacak ve yukarıda sözü edilen iş için İtilaf Devletleri'nce bir Tasfiye Komisyonu kurulacaktır.

Lozan'da: Bu gibi bağlayıcı hükümlerin hepsi kaldırılmıştır.

11. İKTİSADİ HÜKÜMLER

Sevr'de: Kapitülasyonlar, savaştan önce bunlardan yararlanan İtilaf Devletleri uyruklarına yine verileceği gibi, bu haklardan daha önce yararlanmamış olan devletler (Yunanistan, Ermenistan vb.) uyruklarına da yeniden verilecektir.

(Bu haklar arasında birçok vergi bağışıklıkları bulunduğu; ayrıca, uyrukluk bölümünde görüldüğü üzere, her Türk uyruğunun İtilaf Devletleri'nden birinin uyrukluğuna girmesine engel olma hakkının bizden alındığı düşünülürse, bu hükmün kapsamı daha iyi belirir.)

Gümrük tarifeleri için 1907 tarifesi (%8) yeniden yürürlüğe konulmaktadır.

Türkiye, Müttefik Devletler'in gemilerine en azından Türk gemilerine verdiği hakları tanıyacaktır.

Yabancı postalar yeniden kurulacaktır.

Mart 1921 önerisinde: Yalnız yabancı postaların birtakım koşullar altında kaldırılmasının düşünüleceği söylenilmekte olduğuna göre, öbür hükümler olduğu gibi bırakılmaktadır.

Mart 1922 önerisinde: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye delegelerinden ve kapitülasyonlardan yararlanan öteki devletlerin uzmanlarından kurulacak bir kurul, barışın yürürlüğe girişinden sonraki üç ay içinde, İstanbul'da toplanıp ayrıcalık haklarıyla ilgili yöntemin değiştirilmesi için öneriler hazırlayacaktır. Mali işlerde bu öneriler, yabancı uyrukluların Türklerle eşit vergi vermesini sağlayacaktır. Bu öneriler hazırlanırken gümrük vergisinde gerekli görülecek değişikliklerin yapılması da düşünülecektir.

Lozan'da: Kapitülasyonların her türlüsü tümden ve süresiz olarak kaldırılmıştır.

12. BOĞAZLAR KOMİSYONU

Sevr'de: Kendine özgü bayrağı, bütçesi ve kolluğu bulunacak olan bu komisyon, gemilerin boğazlardan geçmesi, fenerler, kılavuzluk... vb. gibi işlerle uğraşacak ve daha önce Yüksek Sağlık Kurulu'nun yaptığı görevlerle kurtarma işleri artık bu komisyonun gözetimi altında ve onun direktifine göre yürütülecektir. Komisyon, boğazların özgürlüğünü tehlikede görürse İtilaf Devletleri'ne başvurabilecektir.

Komisyonda Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya delegelerinin ikişer oyu olacaktır.

Amerika istediği zaman, Rusya da Milletler Cemiyeti'ne girerse, ancak o zaman, komisyona katılabileceklerdir.

Komisyon üyeleri, diplomatik bağışıklıklardan yararlanacaklardır. Komisyona, sıra ile ve ikişer yıl süre ile iki oyu olan devletlerin delegeleri başkanlık edeceklerdir.

Mart 1921 önerisinde: Türk delegesinin de iki oyu olacak ve Boğazlar Komisyonu'na başkanlık edecektir.

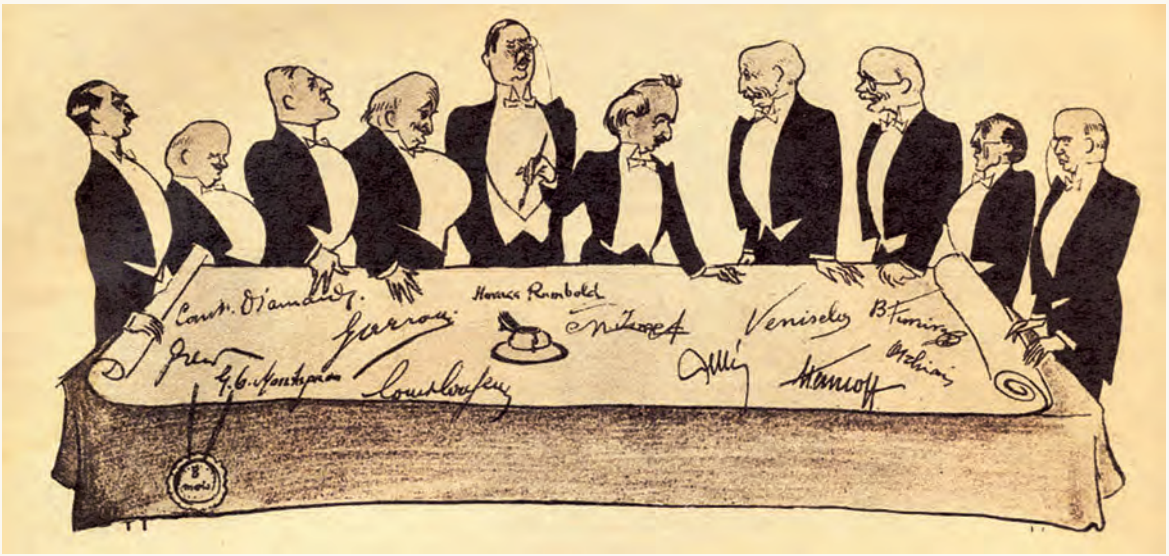
Mart 1922 önerisinde: Yine Türk delegesi komisyona başkanlık edecektir. Boğazlarla ilgili bütün devletlerin komisyonda delegeleri bulunacaktır.

Lozan'da: Komisyonun başkanlığı bize verilmiştir.

Komisyonun görevi, gemilerin boğazlardan geçişinin Boğazlar Sözleşmesi hükümlerine uygunluğunu sağlamaktır. Komisyon her yıl Milletler Cemiyeti'ne rapor verecektir.

Lozan Antlaşması ile İstanbul'daki Uluslararası Sağlık Kurulu da kaldırılarak sağlık işleri Türkiye Hükûmeti'ne bırakılmıştır.

Saygıdeğer efendiler, Lozan Barış Antlaşması'ndaki hükümleri, öbür barış önerileriyle daha çok karşılaştırmanın yersiz olduğu düşüncesindeyim. Bu antlaşma, Türk milletine karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış büyük bir yok etme girişiminin yıkılışını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasal zafer eseridir.

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NI HAZIRLAYAN VE İMZALAYANLARIN KUTLANMASI

EFENDİLER, İSMET PAŞA 24 TEMMUZ 1923 GÜNÜ ANTLAŞMAYI İMZALADI. KENDİSİNİ KUTLAMAK ZAMANI GELMİŞTİ. O GÜN ŞU TELGRAFI YAZDIM:

Lozan'da Delegeler Heyeti Başkanı

Dışişleri Vekili İsmet Paşa Hazretleri'ne

Milletin ve hükûmetin yüce kişiliğinize vermiş olduğu yeni görevi başarı ile sonuçlandırdınız. Ülkeye yararlı sıra sıra işlerle örülü olan ömrünüzü bu kez de tarihsel bir başarıyla taçlandırdınız. Uzun savaşmalardan sonra yurdumuzun barışa ve bağımsızlığa kavuştuğu bu günde parlak başarılarınız dolayısıyla sizi, sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün Delegeler Heyeti üyelerini teşekkürlerle kutlarım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Başkomutan

Gazi Mustafa Kemal

YENİ TÜRKİYE DEVLETİ'NİN BAŞKENTİ: ANKARA

EFENDİLER, LOZAN ANTLAŞMASI'NIN EKLERİNDEN OLAN BOŞALTMA PROTOKOLÜ UYGULANDIKTAN SONRA, TÜMÜYLE DÜŞMAN ELİNDEN KURTULAN TÜRKİYE'NİN BÜTÜNLÜĞÜ FİİLÎ OLARAK GERÇEKLEŞMİŞTİ.

Artık yeni Türkiye Devleti'nin başkentini yasa ile saptamak gerekiyordu. Bütün düşünceler, yeni Türkiye'nin başkentinin Anadolu'da ve Ankara kenti olması gerektiğinde toplanıyordu.

Coğrafya ve strateji durumu en kesin önemi taşıyordu. Devletin başkentini bir gün önce saptayarak iç ve dış kararsızlıklara son vermek çok gerekli idi. Gerçekten, bilindiği gibi, başkentin İstanbul olarak kalacağı ya da Ankara'ya taşınacağı sorunu üzerinde öteden beri içeride ve dışarıda kararsızlıklar görülüyor, basında demeçlere ve tartışmalara rastlanıyordu. Bu arada, İstanbul'un yeni milletvekillerinden kimileri, Refet Paşa başta olmak üzere, İstanbul'un payitaht olarak kalması gereğini, kimi örneklere dayanarak kanıtlamaya çalışıyorlardı. Ankara'nın gerek iklim, ulaştırma araçları, [gelişim] yeteneği, gerekse kuruluşlar ve teşkilatlar bakımından hiç de uygun ve elverişli olmadığını söylüyorlar ve "İstanbul'un başkent olması gereklidir ve buna yazgılıdır," diyorlardı. Bu sözlere dikkat edilirse, bizim payitaht teriminden çıkardığımız anlam ile bu sözlerde başkent terimini kullananların görüşleri arasında bir ayrılık görmemek elden gelmez. Bundan dolayı, başkent seçiminde daha önceden verilmiş kararımızı resmî olarak ve yasa ile saptayarak böylece "payitaht" teriminin de yeni Türkiye Devleti'nde anlamı ve yeri kalmadığı belirtilmiş olacaktı. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, 9 Ekim 1923 günlü bir maddelik yasa tasarısını Meclis'e önerdi. Altında daha on dört kadar kişinin imzası olan bu yasa önerisi, 13 Ekim 1923 günü uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Yasa maddesi şudur: Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara kentidir.

MECLİS'TE FETHİ BEY'İN BAŞKANLIĞINDAKİ HÜKÛMETE VE FETHİ BEY'İN ŞAHSINA KARŞI SATAŞMALAR VE ELEŞTİRİLER BAŞLADI

Efendiler, çok geçmeden Meclis'te Fethi Bey'in başkanlığındaki Vekiller Heyeti'ne [Bakanlar Kurulu] ve özellikle Fethi Bey'in kendisine karşı sataşmalar ve eleştiriler başladı. Anlaşıldığına göre kimi milletvekillerinde bakan olmak isteği ve dileği artmıştı. İşbaşındaki bakanları beğenmiyorlardı.

Yeni seçimde partimiz adına milletvekilliğine seçilmeleri sağlanmış olan birtakımları da Vekiller Heyeti'ne karşı olan akımları körükleyerek kendi amaçlarına göre yararlanma ortamları hazırlamaya çalışıyorlardı. Muhalif duruma geçecekleri sezilen milletvekillerinin Meclis çoğunluğunu aldatarak, hükûmete ve Meclis'e hâkim bir durum almak amacında oldukları anlaşılıyordu.

Fethi Bey, dikkatini ve gücünü Vekiller Heyeti Başkanlığı görevinde toplayabilmek için İçişleri Vekâleti'nden çekildi. Yine o gün Meclis İkinci Başkanlığı da Ali Fuat Paşa'nın çekilmesiyle boşaldı (24 Ekim 1923).

Bizimle görüşte ve çalışmada uzlaşıp birleşmeyi gerekli görmeksizin bağımsız ve gizli olarak çalışan bir grup belirdi. Bu grup temiz yürekli ve haksever gibi görünerek bütün parti üyelerine kendi görüşlerini benimsetmede başarılı olmaya başladı. Örneğin, bir parti toplantısında, İçişleri Vekâleti'ne Erzincan Milletvekili Sabit Bey'in ve Meclis İkinci Başkanlığı'na da İstanbul'da bulunan Rauf Bey'in, Meclis'çe seçilmesini sağladı (25 Ekim 1923).

Oysa ben, Sabit Bey'in içişleri vekili olmasını uygun görmemiştim. Sabit Bey'in kimi illerde vali olarak çalıştırılmış bulunmasını, yeni Türkiye'nin içişlerini yeni koşullarla yönetebileceğine yeter kanıt sayamıyordum.

Rauf Bey'in de Meclis İkinci Başkanlığı'na seçilmesini doğru bulmuyordum. Çünkü Rauf Bey, daha dün Vekiller Heyeti başkanı idi. Ne gibi duyguların etkisi altında çalıştığından dolayı Başbakanlık'tan çekilmek zorunda kaldığı biliniyordu. Buna karşın, onu Meclis'in ikinci başkanlığına getirmekle, bütün Meclis'in onun görüşüne katıldığını; yani, bütün Meclis'in Lozan Barış Antlaşması'nı yapan ve Vekiller Heyeti'nde Dışişleri vekili

olarak bulunan İsmet Paşa'ya karşı olduğunu göstermek amacı güdülüyordu.

Efendiler, yeni Meclis, daha ilk zamanlarda, gizliden gizliye muhaliflik yapan küçük bir grupça aldatılma durumuna düştü. Fethi Bey ve arkadaşları, hükûmet görevlerini rahatça yapamayacak bir duruma getirildi. Fethi Bey, bu durumdan, bana birçok kez yakındı ve Vekiller Heyeti'nden çekilmek istedi. Öbür bakanlar da onun gibi yakınıyorlardı.

Kötülük, hükûmetin Meclis'çe seçilmesinden doğuyordu. Bu gerçeği çoktan görmüştüm.

UYGULAMAK İÇİN SIRASINI BEKLEDİĞİM TASARININ UYGULANMA ZAMANI GELMİŞTİ

Ben, Meclis'te gizli ve muhalif bir grup bulunduğunu sezdikten, Meclis çalışmalarında duyguların etkin olduğunu gördükten ve Vekiller Heyeti çalışmalarının her gün temelsiz birtakım nedenlerle düzeninden çıkarıldığı kanısına vardıktan sonra, uygulamak için sırasını beklediğim bir düşüncenin uygulanma zamanının geldiği yargısına varmıştım. Bunu açıkça söylemeliyim. Buna göre, şimdi vereceğim bilgileri ve yapacağım açıklamaları anlamak daha kolay olacaktır.

Efendiler, Halk Partisi'nin Rauf Bey'i, toplantıda bulunmadığı bir sırada, Meclis İkinci Başkanlığı'na, Sabit Bey'i de İçişleri Vekâleti'ne aday seçtiği gün, 25 Ekim 1923 Perşembe günüdür. O gün ve ertesi cuma günü Vekiller Heyeti Çankaya'da benim yanımda toplandı.

Gerek Vekiller Heyeti Başkanı Fethi Bey'in ve gerek öbür bakanların çekilmeleri zamanının geldiğini ve bunun gerekli olduğunu ileri sürdüm. "Yeni Vekiller Heyeti seçiminde, şimdiki bakanlar yeniden seçilirlerse; bunlar, bu seçimden sonra da çekilecekler ve Vekiller Heyeti'ne girmeyeceklerdir," ilkesini de kabul ettik. Yalnız, o zamanlar, bakanlar gibi seçilen ve Vekiller Heyeti'nin bir üyesi olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bu karar dışında bırakıldı. Çünkü, ordu yönetim ve komutasının rastgele bir kimseye verilmesi doğru görülmedi.

Efendiler, alınan bu kararın ve böyle davranışın içyüzü incelenirse şu sonuç çıkar: Hırslı bir grubu hükûmet kurmakta tümüyle serbest

bırakıyoruz. Şimdiki kurulda bulunan bakanlardan hiçbiri katılmaksızın, hepsi de istedikleri kişilerden olmak üzere, diledikleri gibi bir Vekiller Heyeti kurarak ülkenin alın yazısına el koymalarında bir sakınca görmüyoruz. Ama hükûmet kurmaya ve kursalar bile, ülkeyi yönetmeye güçleri yetebileceğine inanmıyoruz.

Meclis'i aldatmaya çalışan hırslı grup, şu ya da bu yolda bir hükûmet kurmayı başarabilirse, bu hükûmetin yönetim biçimini ve yönetimdeki becerisini bir süre izlemenin ve dahası, ona yardım etmenin uygun olacağı kanısına vardık. Ama böylece kurulacak hükûmet ülkeyi yönetmede ve yeni ülkülerimize doğru ilerlemede güçsüzlük ve sapma gösterirse, bunu, Meclis'te belirterek Meclis'i aydınlatmayı yeğ gördük. Hükûmet kurmayı başaramazlarsa ortaya çıkacak düzensizlik, elbette Meclis'i uyarmaya yarayacaktı. Bunalımın ve düzensizliğin sürdürülmesi uygun görülemeyeceğinden işte o zaman, işe el koyarak tasarladığım şeyi ortaya atıp sorunu kökünden çözümleyebileceğimi düşünmüştüm.

FETHİ BEY'İN BAŞKANLIĞINDAKİ HÜKÛMET İSTİFA EDİYOR

HÜKÛMET ÜYELERİ İLE ÇANKAYA'DA YAPTIĞIMIZ TOPLANTI SONUNDA, YAZIP BİRLİKTE İMZALAYARAK BANA VERDİKLERİ ÇEKİLME YAZISI ŞU İDİ:

Yüce Başkanlığa

Türkiye Devleti'nin karşısında bulunduğu güç ve önemli iç ve dış görevleri kolaylıkla sonuçlandırabilmesi için çok güçlü ve Meclis'in tam güvenini kazanmış bir Vekiller Heyeti'ne kesin gereksinim bulunduğu kanısındayız. Bunun için yüksek Meclis'in her bakımdan güvenine ve yardımına dayanan bir Vekiller Heyeti'nin kurulmasına hizmet etmek amacıyla çekildiğimizi, üstün saygılarla bilginize sunarız efendim.

Efendiler, bu çekilme yazısı, 27 Ekim 1923 Cumartesi günü öğleden sonra saat 13.00'te başkanlığımda toplanan Parti Genel Kurulu'na bildirilmiş ve saat 17.00'ye doğru açılan Meclis'te okunmuştur.

HÜKÛMET ADAY LİSTELERİ VE HÜKÛMET BAŞKANLIĞINA SEÇİLECEĞİ UMULAN KİŞİLER

Hükûmetin istifası belli olduğu dakikadan itibaren, Meclis üyeleri, Meclis odalarında, evlerinde grup grup toplanarak, yeni Vekiller Heyeti [Bakanlar Kurulu] listeleri düzenlemeye başladılar. Bu durum, Ekim ayının 28'inci günü geç vakte dek sürdü. Hiçbir grup, bütün Meclis'çe kabul olunabilecek ve kamuoyunca iyi karşılanacak adları içine alan bir aday listesi saptayamıyordu. Özellikle, bakanlıklara aday düşünülürken, o denli çok, hevesli ve istek ile karşı karşıya kalıyorlardı ki, herhangi birini öbürlerine yeğleyerek saptanacak listeyi kabul ettirmekteki güçlük, liste düzenlemekle uğraşanları umutsuzluğa ve kaygıya düşürdü. Gerçi, İstanbul'da çıkan kimi gazeteler, kimi kişilerin resimlerini basarak Vekiller Heyeti Başkanlığı'na seçileceği umulan "sayın kişi"leri hatırlatmalarıyla dikkati çekmekten geri kalmadı. Gayretli kimi gazeteciler de 28 Ekim günü erkenden: "İstanbul'un yüzünü örten sabah sisinin ördüğü tül yeni yeni sıyrılırken; deniz, gökten, kıyılardan yansıyan renklerle boyanmış, kıpırtısız duruyorken", Marmara'nın durgun sularını yararak ilerleyen Seyrisefain [Deniz Yolları] vapuruyla Kalamış İskelesi'ne çıkıyor... Yolda Rauf Bey'e rastlıyor. Ondan sonra, "Büyük bir bahçenin içinde, güzel Kalamış köşkünün çok güzel döşenmiş süslü salonuna" giriyor ve köşkte oturan kişinin çeşitli sorunlarla ilgili düşüncesini alıyor; özellikle, "Millî egemenliğimizi her şeye ve her şeye (!) karşı koruyalım..." öğüdünü yayımlayarak kamuoyunu aydınlatma ödevinden üşengenlik göstermiyordu. Ama bu uyarı ve aydınlatmalar Ankara'ya etki yapamıyordu.

"MİLLÎ HÂKİMİYETİMİZİ HER ŞEYE VE HER ŞEYE KARŞI KORUYALIM" DİYEN KİŞİ

Efendiler, her şeye ve her şeye (!) karşı millî egemenliğin korunmasını öğütleyen kişi, halifenin okşamasını "İlahi lütuf" sayan kişidir!

Kimi gazetelerin, Konya'ya, [Ordu Müfettişliği'ne] atanan Fuat Paşa'nın 28 Ekim'de İstanbul'a varışında onun, Rauf Bey, Refet Paşa, Adnan

Bey ve daha birçok kişilerce karşılandığını bildiren telgraf haberleri ile Rauf Bey'le Kâzım Karabekir Paşa'nın resimlerini basarak Mondros Ateşkes Antlaşması'nı ve Kars'ın kurtarılışını hatırlatmak için yazdıkları yazılar da yeterince dikkati çekmeye yaramadı.

PARTİ YÖNETİM KURULU DA KESİN BİR HÜKÛMET LİSTESİ ÇIKARAMADI

28 EKİM GÜNÜ GEÇ VAKİTTE TOPLANTI HALİNDE BULUNAN PARTİ YÖNETİM KURULU BENİ ÇAĞIRDI.

Parti Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey'di. Fethi Bey, parti adına Yönetim Kurulu'nca, bir aday listesi düzenlendiğinden ve Parti Genel Başkanı olduğum için bu konuda benim de düşüncemin öğrenilmesi uygun görüldüğünden, toplantılarına çağırdıklarını bildirdi. Düzenlenen listeye göz gezdirdim. Bence uygun olduğunu ama bu listede adları bulunan kişilerin de düşüncelerinin ve kabul edip etmeyeceklerinin sorulması gerektiğini söyledim. Bu önerim uygun görüldü. Örneğin, Dışişleri Vekâleti'ne aday gösterilen Yusuf Kemal Bey'i çağırdık. Yusuf Kemal Bey, bu listeye giremeyeceğini bildirdi. Bundan ve buna benzer başka durumlardan anladım ki, Parti Yönetim Kurulu da kabul edilebilecek kesin bir aday listesi düzenleyememektedir. Yönetim Kurulu üyelerine, gerekenlerle daha çok görüşerek kesin bir liste yapmalarını öğütledikten sonra yanlarından ayrıldım. Gece olmuştu.

Çankaya'ya gitmek üzere Meclis'ten ayrılırken, koridorlarda beni beklemekte olan Kemalettin Sami ve Halit Paşalara rastladım. Ali Fuat Paşa, Ankara'dan ayrılırken bunların Ankara'ya geldiklerini o günkü gazetede "bir uğurlama ve bir karşılama" başlığı altında okumuştum. Daha kendileriyle görüşmemiştim. Benimle görüşmek için geç vakte değin orada beklediklerini anlayınca, akşam yemeğine gelmelerini Millî Savunma Vekili Kâzım Paşa aracılığıyla söylettim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Çankaya'ya varınca, orada beni görmek üzere gelmiş olan Rize Milletvekili Fuat, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Beylere rastladım. Onları da yemeğe alıkoydum.

CUMHURİYETİN İLANI KARARINI NEREDE VE KİMLERE SÖYLEDİM?

YEMEK SIRASINDA, "YARIN CUMHURİYET İLAN EDECEĞİZ!" DEDİM.

Orada bulunan arkadaşlar, hemen düşünceme katıldılar. Yemeği bıraktık. Hemen o dakikada nasıl davranılacağı üzerinde kısa bir program saptadım ve arkadaşları görevlendirdim.

Düzenlediğim programın ve verdiğim direktifin uygulanışını göreceksiniz.

Efendiler, görüyorsunuz ki cumhuriyet ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çağırmaya ve onlarla görüşüp tartışmaya gerek ve gereksinme görmedim. Çünkü, onların öteden beri ve doğal olarak bu konuda benim gibi düşündüklerinden kuşkum yoktu. Oysa, o sırada Ankara da bulunmayan kimi kişiler hiçbir yetkileri yokken, düşünce ve olurları alınmadan cumhuriyetin ilan edilmiş olmasını, gücenme ve ayrılma nedeni saydılar.

CUMHURİYETİN İLANIYLA İLGİLİ YASA TASARISINI İSMET PAŞA İLE HAZIRLADIK

O GECE BİRLİKTE BULUNDUĞUMUZ ARKADAŞLAR ERKENDEN AYRILDILAR.

Yalnız İsmet Paşa Çankaya'da konuk idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir yasa tasarısı hazırladık. Bu tasarıda 20 Ocak 1921 günlü Anayasa'nın devlet biçimini saptayan maddelerini şöylece değiştirmiştim:

Birinci maddenin sonuna: "Türkiye Devleti'nin hükûmet biçimi cumhuriyettir," cümlesini ekledim.

Üçüncü maddeyi şöyle değiştirdim: "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir. Meclis, hükûmetin yönetim kollarını Vekiller Heyeti [Bakanlar Kurulu] aracılığı ile yönetir."

Bundan başka, Anayasa'nın temel maddelerinden olan 8'inci ve 9'uncu maddeleri de, değiştirilerek ve açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı:

"Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nca ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir.

Başkanlık görevi, yeni cumhurbaşkanının seçilmesine değin sürer. Eski başkan yeniden seçilebilir."

"Madde - Türkiye cumhurbaşkanı, devletin başkanıdır. Bu kimliği ile gerekli gördükçe Meclis'e ve Vekiller Heyeti'ne başkanlık eder."

"Madde - Cumhurbaşkanı, başbakanı Meclis üyeleri arasından seçer. Öbür bakanları da başbakan, yine Meclis üyeleri arasından seçtikten sonra hepsini cumhurbaşkanı Meclis'in onayına sunar. Meclis toplantı halinde değilse, onaylama Meclis'in toplantısına bırakılır."

Bu maddelere komisyonda ve Meclis'te, din ve dille ilgili, bildiğiniz bir madde de eklenmiştir.

29 EKİM 1923 GÜNÜ HALK PARTİSİ GRUBUNDA YAPILAN GÖRÜŞMELER

SAYGIDEĞER EFENDİLER, ŞİMDİ, İSTERSENİZ YÜCE KURULUNUZA 29 EKİM 1923 PAZARTESİ GÜNÜ ANKARA'DA GEÇEN OLAYI KISACA ANLATMAYA ÇALIŞACAĞIM.

Pazartesi günü öğleden önce saat onda, Halk Partisi Grubu, Grup Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. Vekiller Heyeti [Bakanlar Kurulu] seçimi görüşmelerine başlandı.

Başkan: "Yönetim Kurulu, Genel Kurul'a sunulmak üzere, hazırlık niteliğinde bir Vekiller Heyeti listesi düzenledi. Yönetim Kurulu kesin bir şey saptamış değildir. Karar sayın kurulunuzundur. Kabul ederseniz okunsun," diyerek Genel Kurul'a, Fuat Paşa'nın başkan olarak gösterildiği bir aday listesi sunar. Okunan bu listede İktisat Bakanlığı'na aday gösterilen Celâl Bey (İzmir) söz alarak, Vekiller Heyeti'nin önemini belirtmiş ve kendisinin seçilmemesini önermiş. Özellikle, "Bu listede adları görülen kişiler, çekilenlerden daha güçlü değildir. Bizden refah ve yenilik isteyen millet vardır. Herhalde, yeniler eskilerden güçlü olmalıdır. Seçimde acil göstermeyelim. Özellikle Vekiller Heyeti başkanı için, düşünelim," demiş.

Saip Bey (Kozan): Meclis başkanlığına Fethi Bey, Vekiller Heyeti başkanlığına İsmet Paşa seçilmelidir, demiş.

Ekrem Bey (Lazistan): Yeni kurul, eski kurulun boşluğunu doldurabilecek mi? Bu konudaki düşüncelerini Başkan Paşa Hazretleri, uygun

görülürse, bildirsinler aydınlanalım düşüncesini ileri sürmüş! (Ben, o sırada Meclis'te bulunmuyordum.)

Zülfü Bey (Diyarbakır): Yetki, Parti Meclisi'nindir. Bu hak, Grup Yönetim Kurulu'nun değildir. Parti Meclisi toplansın! dileğinde bulunmuş.

Mehmet Efendi (Bolu): Seçilecek Vekiller Heyeti ancak bir ay çalışabilir. Seçimlerin böyle sık sık yenilenmesi memleketi ve milleti kötü ve güç bir duruma sürükler. Vekiller Heyeti, çekilme nedenini açıkça anlatmazsa herhangi bir Vekiller Heyeti seçimine katılmam. Nedeni anlayalım, sonra seçelim.

Faik Bey (Tekirdağ): Listede gösterilen kişiler öncekilerden güçlü değildir. Parti Meclisi toplanıp bu sorunu çözümlesin.

Vâsıf Bey (Saruhan): (İsmet Paşa'nın hizmetlerinden söz ettikten sonra) Memleketi, milleti ne için bırakıyor? Önderlerimiz bizi aydınlatmamıştır. Sayın Başkanımız (beni söylemek istemiş olacak) bizi niçin aydınlatmıyor? demiş ve uzun bir konuşma yapmış.

Necati Bey (İzmir): Memleketin dayandığı kişilerin bizi bırakıp ayrılmalarını kabul edemeyiz. Sayın Başkanımız bizi aydınlatsın ve uyarsın. İçeriye ve dışarıya karşı güçlü bir Vekiller Heyeti'ne [Bakanlar Kurulu] kesin gereksinimimiz vardır.

Başkan Fethi Bey: Yönetim Kurulu'nun yaptığı bu liste, ne Paşa'nın ve ne de Yönetim Kurulu'nundur; diye bir açıklama yapmayı gerekli görmüş.

Doktor Fikret Bey (Ertuğrul): Vâsıf ve Necati Beylerin görüşlerine katılıyorum. Ülke, sütliman değildir. İşleri gelişigüzel yapılacak bir seçime bırakmak olmaz. Yeterli kişileri içine alan bir kurul seçilmelidir.

Recep Bey (Kütahya): Arkadaşlar sözlerini bitirsinler, sonra Gazi Paşa Hazretleri söylesinler (Henüz toplantıda değildim).

İlyas Sami Bey (Muş): Sayın Başkanımız Gazi Paşa Hazretleri düşüncelerini söylesinler. Bunalımın ortaya çıktığı gün giderilmesi daha yararlıdır. Duraksama, bunalımın artmasına yol açar. Bir Vekiller Heyeti başkanı seçelim. Yirmi dört saatlik bir süre verelim, arkadaşlarını bulsun. Güçlü bir hükûmet kurulsun.

Abdurrahman Şeref Bey (rahmetli İstanbul Milletvekili): Kimi arkadaşlar telaşa kapılıyorlar. Bu, her ülkede olagelen bir şeydir. Hepimizin amacı yurdun mutluluğudur. Bir makine kurup tıkır tıkır işletmiyoruz. Bu da doğru. Güçlü bir hükûmet nasıl bulmalı, derdi nasıl anlamalı? Anayasamızı

göz önünde tutalım. Hükûmetin görevini belli edelim. Meclis görüşlerini söylesin. Ondan sonra Başkan Paşamız da görüşlerini bildirsinler. Bir sonuç çıkaralım. Herkes bir işe yarar. Herkesi yaradığı işte kullanmalı. Kişilerden söz etmeyelim. Yüksek amaçlarda birliğiz. Başkan Paşa Hazretleri görüşlerini bildirsinler.

Eyüp Sabri Efendi (Konya): Ne olursa olsun bir seçim karşısındayız. Eski Vekiller Heyeti'nin, yeniden seçilse bile kabul etmemeye karar verdiklerini işitiyoruz. Bu kararı Yüksek Meclis bozmalıdır.

Recep Bey (Kütahya): Üç ana noktadan söz edeceğim. Birincisi biçim, ikincisi çalışma eksikliği, üçüncüsü manevi birliğimizde beliren çatlaklıklar. Biçimlerde eksiklik olursa iyi sonuç vermez. Elde bulunan listedeki değerli arkadaşlar, hangi zamanda, hangi koşullar altında çalışacaklardır? Belli değil. Güçlü bir kimsenin kendi arkadaşlarını bularak güçlü bir hükûmet kurması gerekir.

Recep Bey, özellikle bu son düşünce üzerinde uzun bir konuşmada bulunmuş.

Talat Bey (Ardahan): Recep ve Abdurrahman Şeref Beyler pek güzel açıkladılar. Vekiller Heyeti başkanının görevi nedir? Görev ve sorumluluk yasasını bugüne değin çıkarmadık. Gazi Paşa Hazretleri bizi aydınlatsınlar, demiş.

BEN, GENEL BAŞKAN OLARAK SORUNUN ÇÖZÜLMESİYLE GÖREVLENDİRİLDİM

BAŞKAN, BUNDAN SONRA GÖRÜŞMENİN YETERLİĞİNİ OYA KOYMUŞ, GÖRÜŞME YETER GÖRÜLDÜKTEN SONRA BİRTAKIM ÖNERGELER OKUNMUŞ.

Bu önergelerden Kemalettin Sami Paşa'nın önergesi kabul olunmuş. Bu önergeye göre ben, genel başkan olarak sorunu çözmek için Genel Kurul'ca görevlendiriliyordum.

Görüşmeler sırasında Çankaya'da, konutumda bulunuyordum. Kemalettin Sami Paşa'nın önergesinin kabul edilmesi üzerine toplantıya çağrıldım. Toplantı salonuna girer girmez doğruca kürsüye çıktım, kısaca şu görüşü ve öneriyi ileri sürdüm:

"Efendiler," dedim, "Vekiller Heyeti seçiminde görüş ayrılığına düşüldüğü anlaşılmıştır. Bana bir saat kadar izin verin. Bulacağım çözüm yolunu bilginize sunarım."

Başkan Fethi Bey, öneriyi oya koydu, kabul olundu.

Efendiler, bu bir saat içinde gereken kişileri Meclis'teki odama çağırarak onlara 28/29 Ekim gecesi hazırladığım yasa önerisi taslağını gösterdim ve kendileriyle görüştüm.

28-29 EKİM GECESİ HAZIRLADIĞIM YASA TASARISINI ÖNERDİM

ÖĞLEDEN SONRA SAAT 13.30'DA PARTİ GENEL KURULU YENİDEN FETHİ BEY'İN BAŞKANLIĞINDA TOPLANDI.

İlk söz bende idi. Kürsüye çıktım ve şu konuşmayı yaptım:

"Sayın arkadaşlar, çözülmesinde güçlüğe uğradığınız sorunun sebebinin bütün arkadaşlarca anlaşılmış olduğu kanısındayım. Eksiklik ve sakatlık, uygulamakta olduğumuz yöntem ve biçimdedir. Gerçekten, yürürlükteki anayasamız gereğince bir Vekiller Heyeti [Bakanlar Kurulu] kurmaya girişti-ğimiz zaman, bütün arkadaşların her biri bakanları ve Vekiller Heyeti'ni seçmek zorunda bulunuyor. Hepinizin birden Vekiller Heyeti seçmek zorunda bulunmanızdan doğan güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir. Geçen dönemde de böyle güçlüklerle karşılaşılıyordu. Görülüyor ki bu yöntem kimi zaman birçok karışıklıklara yol açıyor. Yüce kurulunuz, bu sorunun çözülmesi için beni görevlendirdi. Ben de bilginize sunduğum bu görüşten esinlenerek düşündüğüm biçimi saptadım. Onu önereceğim. Önerim kabul olunursa güçlü ve dayanışık bir hükûmet kurulabilecektir. Devletimizin biçimini ve niteliğini saptayan ve hepimiz için amaç olan anayasamızın kimi yerlerini açıklamak gereklidir. Öneri şudur," dedikten sonra, bilinen tasarıyı okutmak üzere kâtiplerden birine uzatarak kürsüden ayrıldım.

Önerimin niteliği anlaşıldıktan sonra tartışmalar başladı:

Sabit Bey (Erzincan): Kabine yöntemini benimsiyorum. Ancak, anayasanın değiştirilmesi önerisi ile bugünkü bunalım giderilemez. Biz şimdi bir Vekiller Heyeti başkanı seçelim. Anayasanın değiştirilmesini sonra düşünürüz, dedi.

Hâzım Bey (Niğde): Anayasayı biz yapabilir miyiz? Sanırım yapamayız. Yetkimiz varsa bu, partide olmaz. Partide görüşüldükten sonra oturumda kimse söz söyleyemiyor. Ulusun varlığı ile ilgili yasalara burada kesin bir biçim verilmesine karşıyım. Bu gibi yasalar açık oturumda ve serbestçe görüşülmeli. Her şeyden önce hükûmet bunalımını giderelim, düşüncelerini ileri sürdü.

Yunus Nadi Bey, Hâzım Bey'e şu yolda yanıt verdi: Her ülke ilk kez anayasa yaparken bu iş için bir kurucu meclis kurmuştur. Bizde ise bu gibi işlerde ayrıca kurucu meclis kurulacağı açıkça belirtilmemiştir. Bizde her zaman bu gibi değişiklikler olmuştur. Bizden önceki Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu yolda yürümüştür. Buna yetkimiz vardır. Duraksamayalım. Şimdi biz, hükûmet bunalımının giderilmesini Başkan Paşa Hazretleri'ne bıraktık. O da bize, bu öneriyi getirdi. Bu öneride gösterilen yöntemi, bütün arkadaşlar ayrı ayrı düşünmüştür. Şimdi bunu saptamak gereklidir. Önerilen biçim eskiden beri vardır. Bunu açıklayıp daha belirli olarak saptayacağız.

Vehbi Bey (Karesi): Bizim, şimdiye değin; görüşüldüğünü duyduğumuz anayasadan bir bilgimiz yoktur. Gerçi gazetelerde gördük. Bu yeter mi? Onun için, biz önce bunu, bir bütün olarak görüşmek üzere sonraya bırakıp bunalımı giderelim.

Halil Bey: Anayasayı değiştirmeye ve yeniden yapmaya yetkimiz vardır. Ama bu değişiklikler gerçekten yurdumuzun ve ulusumuzun mutluluğunu sağlar mı? Bunu söylemek gerekir. Bunu, hukukçu, hukuk bilgini olan arkadaşlarımız gelsinler, açıklasınlar. Açıklama yapılmadıkça bunun, hemen çözülmesinden yana değilim.

Üyelerden biri: Anayasa öyle gelişigüzel değiştirilemez.

Hamdullah Suphi Bey (İstanbul): Dört yıl önce, ayrı ayrı seçimlerin kötülüğünü söylemiştim. Bugün de yine o durum ortaya çıktı. Gazi Paşa'nın önerisine gelince, bu yeni değildir. Dört yıl önce yapılan bir yasanın daha açık bir biçimde anlatılmasıdır. Durum bu olduğuna göre, buna karşı söz söyleyecekler gelsin, düşüncelerini söylesinler. Ama uzun uzadıya beklemeye zamanımız elverişli değildir.

Ragıp Bey (Kütahya): Yasaların en iyisi olaylardan ve gereksinimlerden doğanıdır. Gereksinim ise meydandadır. Anayasa tamamlanmalıdır. Açıklanmalıdır. Önerinin hemen görüşülmesine geçelim.

Adalet Bakanı rahmetli Seyit Bey: Önerilen biçim yeni bir şey değildir. Yürürlükteki anayasanın açıklanıp saptanmasıdır. Yasaları gereksinimler yapar, kuramlar yapmaz. Zaman ve olaylar her şeye egemendir. Gelişim kuralı, değişmez, kesin bir kuraldır. Önerilen tasarıda bir yenilik yoktur. [Anayasayı] daha belirli ve açık olarak anlatırsak ulusumuzun ve ülkemizin yararına elbette daha uygun iş görmüş oluruz.

HÜKÛMETİMİZİN ŞEKLİ MUTLAKA CUMHURİYET OLACAKTIR

RAHMETLİ SEYİT BEY'İN GÖRÜŞÜNE ABİDİN BEY (SARUHAN) ŞU YANITI VERDİ:

"Önce hükûmet bunalımını giderelim."

Eyüp Sabri Efendi'nin (Konya) düşüncesi şu idi: "Biz Gazi Paşa Hazretleri'ni hakem yaptık. Bizim, anayasayı değiştirmeye yetkimiz yok," demek, yasaya aykırı bir meclis olduğumuzu kabul etmek demektir. Meclisin anayasayı değiştirme yetkisi apaçıktır. Ne olursa olsun, hükûmetimizin biçimi kesinlikle cumhuriyet olacaktır.

Bundan sonra, İsmet Paşa söz alarak şu yolda bir konuşma yaptı:

"Parti başkanının önerisini kabule kesin gereksinim vardır. Bütün dünya bizim, bir hükûmet biçimi görüştüğümüzü biliyor. Bu görüşmelerimizi bir sonuca bağlamamak, güçsüzlüğü ve düzensizliği sürdürmekten başka bir şey değildir. Bir deneyimden söz edeyim. Avrupa diplomatları bu konuda beni uyardılar: 'Devletinizin başkanı yoktu. Şimdiki durumunuzda başkanınız, meclis başkanıdır. Demek ki, siz ayrı bir başkan bekliyorsunuz,' dediler. Avrupa düşüncesi işte budur. Oysa biz böyle düşünmüyoruz.

Millet, egemenliğine ve alın yazısına kendisi el koymuştur. Öyle ise bunu yasa ile belirtmekten niye çekiniyoruz? Cumhurbaşkanı olmadan, başbakan seçme önerisi yasa dışı olur. Bunda kuşkuya yer yoktur. Başbakanı yasaya uygun olarak seçebilmek için Gazi Paşa Hazretleri'nin önerisinin yasalaşması gerekir. Genel güçsüzlüğün sürdürülmesi doğru değildir. Partinin, bütün ulusa karşı yüklendiği sorumluluğun gereklerine göre iş yapmak zorunludur."

İsmet Paşa'dan sonra, rahmetli Abdürrahman Şeref Bey yaptığı konuşma arasında şu sözleri de söyledi:

"Hükûmet biçimlerini saymak gereksizdir. Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir," dedikten sonra, "Kime sorarsanız sorunuz, bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad kimilerine hoş gelmezmiş, varsın gelmesin!"

Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, öneriyi kabul etmenin gerekli olduğunu belirten uzun bilgiler verdi, görüşlerini açıkladı. Sonra, "Bunun hemen yasalaşması için gerekli işlemin tamamlanmasını öneririm," dedi.

ÖNERİM, PARTİ GRUBUNDA VE HEMEN ARDINDAN MECLİS'TE GÖRÜŞÜLEREK "YAŞASIN CUMHURİYET!" SESLERİ ARASINDA KABUL EDİLDİ

Abdullah Azmi Efendi'nin, "Bu iş önemlidir. Bu konu daha görüşülsün!" diye yükselen çıkışına karşın, görüşmenin yeterliği kabul olundu. Ondan sonra önerinin tümü ve arkasından maddeleri birer birer okunarak görüşülüp kabul edildi.

Efendiler, parti toplantısına son verildi ve hemen meclis toplantısı açıldı. Saat öğleden sonra 18.00 idi. Tasarı Anayasa Komisyonu'nca, yöntem gereği incelenerek, tutanağı hazırlanırken, Meclis başka işlerle uğraştı. En sonu, başkanlık katında bulunan Başkan Vekili İsmet Bey [Eker], Meclis'e şu bilgiyi verdi: "Anayasa Komisyonu, Anayasa'nın değiştirilmesi ile ilgili tasarının acillikle ve hemen görüşülmesini öneriyor." "Kabul!" sesleri üzerine, tutanak okundu. Önerildiği üzere, acillikle görüşüldü. Sonunda yasa, birçok milletvekilinin "Yaşasın Cumhuriyet!" diye alkışlanan söylevleriyle kabul edildi.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞKANLIĞI'NA, TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ OYBİRLİĞİYLE BENİ SEÇTİ

Ondan sonra, cumhurbaşkanı seçilmesi için Meclis'in oyuna başvuruldu. Toplanan oyların sonucunu, başkanlık katında bulunan İsmet Bey Meclis'e şöylece bildirdi:

"Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı seçimi için yapılan oylamaya yüz elli sekiz kişi katılmış ve cumhurbaşkanlığına, yüz elli sekiz üye, oybirliği ile Ankara Milletvekili Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni seçmişlerdir."

Efendiler, seçimden hemen sonra Meclis'te yaptığım konuşmayı Tutanak Dergisi'nde okumuşsunuzdur. Ancak, tarihsel bir anıyı canlandırmak için izin verirseniz, o konuşmamı burada da olduğu gibi bilginize sunayım:

"Sayın arkadaşlarım, önemli ve dünya çapında olağanüstü olaylar karşısında saygıdeğer milletimizin gerçek uyanıklığına değerli bir belge olan anayasamızın kimi maddelerini açıklamak için özel komisyonca yüksek kurulunuza önerilen yasa tasarısının kabulü dolayısıyla, Türkiye Devleti'nin öteden beri dünyaca bilinen, bilinmesi gereken niteliği, uluslararası belli adıyla adlandırıldı. Bunun doğal gereği olmak üzere, bugüne değin doğrudan doğruya Meclis'in başkanlığında bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığınız görevi, cumhurbaşkanı sanıyla yine bu arkadaşınıza, bu aciz arkadaşınıza veriyorsunuz. Bundan dolayı şimdiye dek benim için gösterdiğiniz sevgiyi, yakınlığı ve güveni bir kez daha göstermekle yüksek değerbilirliğinizi kanıtlamış oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce Meclis'e gönlümün bütün içtenliğiyle teşekkür ederim.

Efendiler, asırlardan beri Doğu'da zulüm ve haksızlık görmüş olan milletimiz, Türk milleti, soydan gelme niteliklerinden yoksun sayılıyordu.

Son yıllarda milletimizin fiilî olarak gösterdiği yetenek, eğilim ve anlayış; kendisi için kötü sanıda bulunanların ne denli aymaz ve ne denli irdelemeden uzak, görünüşe önem veren kimseler olduğunu pek güzel kanıtladı. Milletimiz, kendisinde bulunan nitelikleri ve değeri, hükûmetin yeni adıyla, uygarlık dünyasına çok daha kolay gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünyadaki yerine yaraşır olduğunu, başaracağı işlerle kanıtlayacaktır.

Arkadaşlar, bu yüce kuruluşu meydana getiren Türk milletinin son dört yıl içinde kazandığı zafer, bundan sonra da birkaç kat olmak üzere belirtilerini gösterecektir. Ben acizane eriştiğim bu güven ve inana yaraşır olmak için pek önemli saydığım bir noktadaki gereksinimi bildirmek zorundayım. O gereksinim, yüce Meclis'in bana karşı olan sevgisini, güvenini ve yardımını sürdürmesidir. Ancak böylelikle ve Tanrı'nın yardımıyla bana verdiğiniz ve vereceğiniz görevleri iyi bir biçimde yapabileceğimi umarım.

Her zaman sayın arkadaşlarımın ellerine çok içtenlikle ve sıkıca yapışarak, onların yardımı olmadan iş göreceğimi bir an bile düşünmeyerek çalışacağım. Her zaman, milletin sevgisine dayanarak hep birlikte ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı ve muzaffer olacaktır."

Efendiler, Meclis'çe Cumhuriyeti kabul kararı 29/30Ekim 1923 gecesi saat 20.30'da verildi. On beş dakika sonra, yani 20.45'te cumhurbaşkanı seçimi yapıldı. Durum o gece bütün ülkeye bildirildi ve her yerde, gece yarısından sonra, yüz bir kez top atılarak halka duyuruldu.

İlk hükûmeti İsmet Paşa'nın kurduğunu ve Meclis Başkanlığı'na Fethi Bey'in seçildiğini bilirsiniz.

CUMHURİYETİN İLANI ÜZERİNE MİLLETİN DUYDUĞU GENEL VE SAMİMİ SEVİNCE KATILMAKTAN ÇEKİNENLER

Efendiler, cumhuriyetin ilanı bütün ulusu sevindirdi. Her yerde parlak gösterilerle sevinç açığa vuruldu. Yalnız İstanbul'da iki üç gazete ile İstanbul'da toplanan birtakım kişiler milletin genel ve içten gelen sevincine katılmaktan çekindi, kaygıya düştü; Cumhuriyetin ilanında ön ayak olanları yermeye başladı. Söz konusu gazetelerin ve kişilerin, cumhuriyetin ilanını nasıl karşıladıklarını anımsamak için, yalnız o günlerdeki yayınları gözden geçirmek yeter.

Örneğin, "Yaşasın Cumhuriyet" başlığı altındaki yazılar bile cumhuriyetin yadsınacak bir biçimde kurulup halka duyurulduğunu; bunda, "sıkboğaza getirilmiş gibi bir durum" bulunduğunu yayıyordu. Bu yazıların yazarı şu düşünceleri ileri sürüyordu: "... Şöyle olacağı, böyle olacağı söylenip dururken, öte yandan birdenbire, birkaç saat içinde, anayasa değişikliği yapılıvermesi en yumuşak deyimiyle olağandışı bir davranıştır."

Bizim yaptığımız iş, "uygarlık dünyasını anlamış, okumuş, incelemiş, devlet, yönetiminde yeterlik kazanmış kafalardan çıkacak düşünce sonucu" değilmiş...

Cumhuriyetin ilanını Meclis'in alkışlarla kabul etmesi, milletin toplarla kutlaması eleştiriliyor; deniliyordu ki: "Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve donanma yapmakla yaşamaz. Cumhuriyet bir tılsım değildir. Millet Meclisi'nde bir büyü yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir."

"Ben cumhuriyetçiyim," diyenlerin, cumhuriyetin kurulduğu gün, kalemlerinden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En iyi hükûmet biçimi ülküsünün cumhuriyetten başka bir şey olamayacağına inandığı savında bulunanların: "Cumhuriyet sözcüğüne bir put gibi tapmam," demelerindeki anlam ve amaç ne idi?

Meclis toplantı halinde bulunmadığı zaman, onun güvenoyu verdiği bir hükûmetin düşürüleceği gibi bir kuruntuyu kamuoyunda canlandırıp, "Böyle bir hak padişahlara bile verilmemişti. Şimdi o hak cumhurbaşkanına mı veriliyor?" sorusu kime ve hangi amaçla yöneltiliyordu?

Bu yazıları yazanın amacı, cumhuriyeti halka sevdirmek mi, yoksa bunun put gibi tapılacak bir şey olmadığını anlatmak mı idi? "Cumhuriyet, bize yönetim biçiminin değişmesiyle birlikte kafa değişikliği de getiriyor mu? Vekiller Heyeti'ni girecek kişilere birer devlet adamı kafası armağan ediyor mu?" sözleriyle daha ilk ağızda cumhuriyetin değerini, önemini azaltmaya kalkışmak, cumhuriyetçiyim diyenlerden beklenebilir miydi?

En küçük bir esintiden bile korunması gereken yavruyu, onu beslediğini söyleyenlerin böyle hırpalaması doğru muydu?

Bu düşünceleri kapsayan gazetenin başka bir sayfasında "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı" başlığı altında yer alan birçok sözler arasında: "... bu yeni evreye ulaşan Türk milleti, burada uzunca bir süre dirlik içinde dinlenebilecek; burası onun için bir canlılık ve güç, bir erinç ve mutluluk kaynağı olabilecek mi? Bu evrede, toplumsal yapısını bozmadan onu kucaklayabilecek bir çerçeve niteliği var mıdır? Cumhuriyet, olayların zorlaması üzerine Türk milletinin çaresizlikten kaçıp sığındığı bir saçak altı mı olacak?.." gibi kaygı ve umutsuzluk veren sözler yaymanın zamanı mıydı?

Cumhuriyetin umut, rahatlık ve mutluluk getireceğinde kuşkusu ve kaygısı olan kişi; umut, rahatlık ve mutluluğu nereden, hangi kaynaktan bekliyordu? Cumhuriyetin, milletimizin toplumsal yapısını bozabileceği düşüncesi, cumhuriyeti benimseyen kişilerin kafasında nasıl yer bulabiliyordu?

Başka bir gazeteci de "Efendiler, acele ediyorsunuz!" diye bağırmaya başladı.

Bu gazeteci efendi, millete şu sözlerle jurnal veriyordu: "Bunalım, yeni bir Vekiller Heyeti seçmekle giderileceği yerde, tersine son günlerin bütün gürültülerine karşın, yine kimsenin yakında kurulacağını düşünmediği cumhuriyetin, pek kanıtlı, pek kesin ve pek acil olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Cumhuriyetin yakın bir zamanda kurulacağını düşünmeyen, yalnız kamuoyu değildi; belki Ankara'da en önemli ve en yetkili makamlarda bulunan kimi kişiler de bunun olabileceğini akıllarına bile getirmiyorlardı."

Bu sözlerle açıkça ortaya konulmaktadır ki, son günlerin bütün gürültüleri, cumhuriyetin ilanına engel olmak içinmiş. Bu amacı güdenlerin, "karar almakta acillik" görmeleri olağandı. Ama, "Ülke kamuoyunun da bu görüşte kendileriyle birlik olduğunu" sanmaları yanlış idi.

Gazetesini, "Balonu uçurdular; ama galiba ucunu kaçırıyorlar!" ve "Sular zorlayınca dolaplar döndü ama... ne yönde?" gibi çirkin, bayağı sözlerle dolduran gazeteci efendi, şu yolda sesleniyor ve paylayışını sürdürüyordu: "Efendiler, devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz?"

Bu seslenişle başlayan yazılar, şu satırlarla son buluyordu: "Biricik dilek... ülkeye ve millete yararlı işlere başlanılmasıdır. Eğer dün ilan edilen cumhuriyetin ileri gelenleri ve cumhuriyetçiler bunu yapabileceklerine güveniyorlarsa biz de kendilerine, öyle ise 'Cumhuriyetiniz kutlu olsun efendiler!' deriz."

Bizi alay edercesine kutlayan bu son cümle ile yazar, cumhuriyeti benimsemediğini, onunla ilgisi olmadığını bildiriyor.

Başka bir gazeteci yazar da cumhuriyetin ilanı dolayısıyla yaptığı yorum ve eleştiride, "Bizi üzen nokta, millî rehberimizin kendisiyle ilgilidir. En büyük ruhlu adamlar bile, şahsi güç kazanmanın çekiciliğine karşı koyamamışlardır," diyor ve bu görüşünü benim söylevlerimden aldığı sözlerle destekledikten sonra, Amerika'nın bağımsızlığını sağlayan Washington'un nasıl çiftliğine çekildiğini ve meclisin, hiçbir kişiyi düşünmeyip yalnız kamu yararını düşünerek, altı yılda anayasayı düzenlediğini ve ondan sonra nasıl Washington'a başkanlık verildiğini anlatıyor ve Anayasamızın böyle değiştirilmesinde, benim ön ayak oluşumu hoş görmüyor.

Bu yazarın ve benzerlerinin, cumhuriyeti kurmak kararının alınışında ve cumhuriyetin kuruluşu ile ilgili yasada gördükleri yanlışlık ve eksiklikleri eleştirmelerindeki içtenliğe inanabilmek için çok bön olmak gerekir. Eğer bu yazarlar, cumhuriyetin ilanı günü yaygaralı saldırılara başlamayıp, önce cumhuriyet ilanını iyi gözle görseler, içtenlikle karşılasalardı; kamuoyunu kuşkuya ve düzensizliğe sürükleyecek yerde, cumhuriyetin iyi ve onun ilanının pek yerinde olduğunu kamuoyuna aşılayacak yazılar yazsalardı, ondan sonra yapacakları her türlü eleştirinin içtenliğini ileri sürmekte haklı olabilirlerdi. Ama gördüğümüz davranış böyle olmamıştır.

SALTANAT DEVRİNDEN CUMHURİYET DEVRİNE GEÇİŞ VE BU DÖNEMDE İKİ GÖRÜŞÜN SÜREKLİ ÇARPIŞMASI

Efendiler, saltanat devrinden cumhuriyete geçebilmek için, herkesin bildiği üzere, bir geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde iki düşünce ve görüş birbiriyle durmadan çarpıştı. O düşüncelerden biri, saltanatın sürdürülmesi idi. Bu düşünceyi benimseyenler belli idi. Öbür düşünce, saltanata son vererek cumhuriyeti kurmaktı. Bu, bizim düşüncemizdi. Biz düşüncemizi açıkça söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak, düşüncemizin uygulanma olanağını saklı tutup elverişli bir zamanda uygulayabilmek için, saltanatı tutanların düşüncelerini uygulama alanından uzaklaştırmak zorunda idik. Yeni yasalar yapıldıkça, özellikle anayasa yapılırken, saltanatçılar, padişahın ve halifenin hak ve yetkilerinin açıkça belirtilmesi için üsteliyorlardı. Biz, bunun zamanı gelmediğini ya da gereği olmadığını söyleyerek o yanı kapalı bırakmayı yararlı görüyorduk.

Devletin yönetimini, cumhuriyetten söz etmeksizin, millî egemenlik ilkelerine uygun olarak her gün cumhuriyete doğru yürüyen bir biçimde derleyip toparlamaya çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisi'nden daha büyük makam olmadığını, durmadan aşılayarak padişahlık ve halifelik makamları olmaksızın da devletin yönetilebileceğini kanıtlamak gerekli idi.

Devlet başkanlığından söz etmeksizin, onun görevini fiilî olarak Meclis başkanına gördürüyorduk. Meclis başkanlığı görevini yapan ise fiilî olarak ikinci başkan idi. Hükûmet vardı ama "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" sanını taşıyordu. Kabine sistemine geçmekten çekiniyorduk; çünkü saltanatçılar, hemen padişahın yetkisini kullanması gerektiğini ortaya atacaklardı.

İşte, geçiş döneminin bu uğraşma evrelerinde bizim kabul ettirmek zorunda bulunduğumuz orta biçimi, yani Büyük Millet Meclisi Hükûmeti biçimini haklı olarak eksik bulan ve meşrutiyet biçiminin açıkça belirtilmesini sağlamaya çalışan muhaliflerimiz, bize karşı çıkıyorlar ve diyorlardı ki: "Bu yapmak istediğiniz hükûmet biçimi neye, hangi yönetime benzer?" Amacımızı ve hedefimizi söyletmek için yöneltilen bu çeşit sorulara biz de zamanın gereğine göre yanıtlar vererek saltanatçıları susturmak zorunda

idik. Böylece verdiğimiz bir yanıtı, Rauf Bey, içten, vicdanını inandıran, yadsınamaz ve karşı çıkılmaz bulduğunu söyleyerek bütün görüşünü ve savını benim o sözlerime dayandırıyor. [Rauf Bey], "bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra" Büyük Millet Meclisi Hükûmeti biçiminin sakat olacağını kabul etmek istemiyor. Bu elverişsiz ise bu sakat biçimi daha önce kabul ettirenlerin, bu kez kabul ettirdikleri cumhuriyet biçimini de bir gün eksik görüp başka bir yönetim biçimini ortaya atmalarından kaygılanmak gerekeceği yolunda bir uslamlama yapıyor. Bu uslamlamanın ne denli çürük ve boş sözler olduğu apaçıktır. "Kutsal duyguları, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimi benimsemediği yolunda" olan bir kişinin, geçiş dönemi için zorunlu olduğunu pek iyi bildiği Büyük Millet Meclisi Hükûmeti biçimine saplanıp kalarak, cumhuriyet biçiminin de eksik görüleceği ve başka bir yönetim biçimi araştırılacağı kaygısına düşmesi doğru mudur? Rauf Bey'in burada, cumhuriyetten sonra, başka bir yönetim biçimi derken neyi söylemek istediği bellidir. Rauf Bey demek istiyor ki, cumhuriyeti ilan edenler, böylece Osmanoğulları'nı saltanattan uzaklaştırdıktan sonra acaba, cumhuriyetten, yine saltanata dönerek, kendileri saltanat katına oturmayacaklar mı? Bunun tarihte benzerleri yok mu diye duraksayan ve kaygıya düşenler var.

Rauf Bey, olduğu gibi aldığımız sözlerinin sonunda, halkın cumhuriyeti istediğini söylerken: "İstiyor ama uygulanamaz da..." yolundaki şaşılacak sözleriyle, benim belirttiğim noktayı pek güzel açıklamaktadır.

HALİFELİĞİN KALDIRILMASININ ZAMANI GELMİŞTİ

SAYIN EFENDİLER, HER SORUNDA VE HER İCRAAT EVRESİNDE KENDİSİNİ SÖZ KONUSU ETTİRMİŞ OLAN HALİFEYE VE HALİFELİĞE BİR KEZ DAHA DEĞİNECEĞİM.

1924 yılı başında, büyük ölçüde bir ordu savaş oyunu yapılması kararlaştırılmıştı. Bu savaş oyununu İzmir'de yapacaktık. Bunun için 1924 yılı Ocak ayı başında İzmir'e gittim. Orada iki aya yakın kaldım.

Orada iken, halifeliğin kaldırılması zamanının geldiği yargısına varmıştım. Bu işin nasıl yapıldığını olduğu gibi özetlemeye çalışacağım.

Başbakan İsmet Paşa'dan 22 Ocak 1924 günlü bir şifreli telgraf aldım. Onu, aynen sunayım:

Türkiye Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katına

Bir süreden beri halifelik makamı ve halifenin kişiliği ile ilgili olarak gazetelerde, yanlış anlamalara yol açabilecek yayınlara rastlanması ve boş yere yapılan bu saygısızca yayınlarda ve özellikle, ara sıra İstanbul'a giden hükûmet ileri gelenlerinin ve resmî kurulların kendisiyle görüşmekten sakınıp çekinmeleri dolayısıyla, Halife'nin büyük bir üzüntü duyduğunu; bu yüzden başmabeyincilerini Ankara'ya göndererek ya da güvenilir bir kişinin İstanbul'a, kendi yanına gönderilmesini rica ederek duygu ve dileklerini ulaştırmayı düşünmüş ise de kötü yorumlanabilir diye bundan da vazgeçtiğini söylediklerini, başkâtip bey bir yazı ile bildirmektedir. Ayrıca ödenek işi de uzun uzadıya anlatılarak halifelik hazinesinin gücünü aşan ve yükümlülüğü dışında kalan giderler için Maliye Hazinesi'nce yardımda bulunulacağı yolunda hükûmetçe 15 Nisan 1923 gününde yapılan bildirimin incelenmesi ve gereğinin sağlanması istenmektedir. Durum Vekiller Heyeti'nce görüşülecektir. Sonucu ayrıca bilginize sunarım efendim.

İsmet

Bu telgrafa yanıt olarak makine başında yazdığım telgraf aynen şudur:

Telgraf başında

İzmir

Ankara'da Başbakan İsmet Paşa Hazretleri'ne

Y: 22.1.1924 şifreye:

Halifelik makamı ve Halife'nin kişiliği ile ilgili yanlış anlamalar ve kötü yorumlar, Halife'nin kendi tutum ve davranışından doğmaktadır. Halife, iç ve özellikle dış yaşayışla ataları olan padişahların yolunu izler gibi görünmektedir. Cuma alayları, yabancı devlet temsilcileri yanına görevliler göndererek ilişki kurmak, gösterişli gezintiler, saray yaşayışı, sarayında yedek subaylara varıncaya dek kabul etmek ve onların yakınmalarını dinlemek ve onlarla birlikte ağlamak gibi davranışlar bu arada sayılabilir. Halife, Türkiye Cumhuriyeti ile Türkiye halkı karşısındaki durumunu düşündüğü zaman İngiltere Krallığı ile Hindistan Müslüman

halkı ya da Afgan Devleti ile Afgan halkı karşısındaki durumu bir ölçü olarak dikkate almalıdır. Halife ve bütün dünya kesin olarak bilmelidir ki, bugün var olan ve korunmakta bulunan Halife'nin ve halifelik makamının, gerçekte ne din ne de siyaset bakımından varlığının hiçbir anlamı ve gerekçesi yoktur. Türkiye Cumhuriyeti, varlığını ve bağımsızlığını boş laf yüzünden tehlikeye atamaz. Halifelik makamının bizce olsa olsa, tarihsel bir anı olmaktan daha çok bir önemi olamaz. Türkiye Cumhuriyeti ileri gelenlerinin ya da resmî kurulların kendisi ile görüşmesini istemesi bile Cumhuriyet'in bağımsızlığına açık saldırıdır. Başmabeyincisini Ankara'ya göndererek ya da güvenilir bir kimseyi kendi yanına getirerek, hükûmete duygu ve dileklerini ulaştırmak istemesi de Cumhuriyet Hükûmeti ile karşı karşıya durum alması demektir. Buna da yetkisi yoktur. Kendisiyle Cumhuriyet Hükûmeti arasındaki yazışmalarda başkâtibini aracı kılması da yersizdir. Başkâtip beyin, böyle saygısızca davranıştan sakınması gerektiği, kendisine bildirilmelidir. Halifenin dirliği ve geçimi için, Türkiye cumhurbaşkanının ödeneğinden kesinlikle daha aşağı bir ödeneğin yetmesi gerekir. Amaç yaldızlı ve gösterişli yaşamak değil, insanca yaşamak ve geçim sağlamaktır. Halifelik hazinesi demekle ne denilmek istendiğini anlayamadım. Halifeliğin hazinesi yoktur ve olamaz.

Kendisine böyle bir hazine atalarından kalmış ise resmî ve açık olarak bilgi alınmasını ve bana bildirilmesini rica ederim. Halife'nin aldığı ödenekle karşılanamayan yükümler neler imiş ve 15 Nisan 1923 günlü bildirimle hükûmet nelere söz vermiştir? Bunu bildirmek iyiliğinde bulununuz. Halife'nin konutunu belirtip saptamak, hükûmetin şimdiye değin yapmış olması gereken bir ödev idi. İstanbul'da, milletin boğazından kesilen paralarla yapılmış birçok saray ve bu sarayların içindeki birçok değerli eşya ve gereçler, hükûmetin bu yolda bir saptama yapmaması yüzünden yok olup gidiyor. "Halife'nin yakınları, sarayların en değerli gereçlerini Beyoğlu'nda, şurada burada satıyorlar," diye söylentiler vardır. Hükûmet bunlara hemen el koymalıdır. Satılması gerekiyorsa hükûmet satmalıdır. Halifelik kadrosu iyice incelenip düzene sokulmalıdır ki, başmabeyincilerin ve başkâtiplerin varlığı Halife'yi daha da saltanat kuruntusu içinde uyutmasın. Fransızlar, kral soyundan olanları ve yakınlarını Fransa'ya

sokmakta, bağımsızlıkları ve egemenlikleri için yüz yıl sonra, bugün bile sakınca görüp dururken; her gün ufuktan saltanat güneşi doğmasına duacı bir padişah soyuna ve yakınlarına karşı davranışımızda, Türkiye Cumhuriyeti'ni nezakete ve boş şeylere kurban edemeyiz. Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu açık olarak bilmeli ve bununla yetinmelidir. Hükûmetçe sağlam ve köklü önlemler alınarak bildirilmesini rica ederim efendim.

Türkiye Cumhurbaşkanı
Gazi Mustafa Kemal

HALİFELİĞİN, ŞER'İYE VE EVKAF VEKÂLETİ'NİN KALDIRILMASI VE ÖĞRETİMİN BİRLEŞTİRİLMESİ KARARI

Bu yazışmadan sonra savaş oyunu dolayısıyla İsmet Paşa ve Millî Savunma Bakanı bulunan Kâzım Paşa da İzmir'e gelmişlerdi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da daha önce orada bulunuyordu. Hepimiz halifeliğin kaldırılması gerektiği görüşünde idik. Bununla birlikte Din İşleri ve Evkaf Bakanlıklarını da kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararında idik. 1924 yılı Mart'ının birinci günü, Meclis'i açmam gerekiyordu.

23 Şubat 1924 günü Ankara'ya dönmüş idik. Burada da gereken kişilere kararımı bildirdim.

Meclis'te bütçe görüşmeleri sürüyordu. Osmanoğulları ödenekleri ile Din İşleri ve Evkaf Bakanlığı bütçeleri üzerinde durmak gerekiyordu. Arkadaşlarımız, bu amaca göre konuşmalara ve eleştirilere başladılar. Görüşme ve tartışma sürdürüldü. 1 Mart günü, Büyük Millet Meclisi'nin beşinci çalışma yılı dolayısıyla verdiğim söylevde özellikle şu üç noktaya değindim:

1- Millet, cumhuriyetin bugün ve gelecekte bütün saldırılardan kesin olarak ve sonsuzluğa değin korunmasını istemektedir. Milletin isteği, "cumhuriyetin, hiç zaman geçirilmeden, denenmiş ve kanıtlanmış bütün ilkelere tümüyle dayandırılmasının sağlanması" diye belirtilebilir.

2- **Kamuoyunun eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden yana olduğu saptanmış bulunduğundan, bunun hiç zaman geçirilmeden uygulanmasını gerekli görüyoruz.**

3- **Müslümanlığı, yüzyıllardan beri, yapılageldiği üzere, bir siyaset aracı olarak kullanılmaktan kurtarmanın ve yüceltmenin çok gerekli olduğu gerçeğini de görüyoruz.**

2 Mart günü Parti Grubu toplantıya çağrıldı. Belirttiğim bu üç sorun, ortaya atıldı ve görüşüldü. İlkeler üzerinde anlaşmaya varıldı. 3 Mart günü, Meclis'in birinci oturumunda, Başkanlığa gelen yazılar arasında şu önergeler okundu:

1- **Halifeliğin kaldırılması ve Osmanoğulları soyundan olanların Türkiye dışına çıkarılması ile ilgili Şeyh Saffet Efendi ile elli arkadaşının yasa önerisi.**

2- **Din İşleri ve Evkaf Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığı'nın kaldırılması ile ilgili Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının yasa önerisi.**

3- **Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile ilgili Manisa Milletvekili Vâsıf Bey ve elli arkadaşının önerileri.**

Başkanlık makamında bulunan Fethi Bey: "Efendim, birçok imzalarla gelen bu yasa önerilerinin hemen görüşülmesi ile ilgili öneriler vardır. Yüksek oyunuza sunacağım," dedi ve komisyonlara gitmeden, hemen görüşülmesini oya koydu ve kabul edildiğini bildirdi.

İlk karşı çıkışı Kastamonu Milletvekili Halit Bey [Akmansü] yaptı. Görüşmeler sırasında Halit Bey'e bir iki kişi daha katıldı. Önerileri destekleyen birçok değerli milletvekilleri kürsüye çıkıp uzun konuşmalar yaptılar. Önerge verenlerden başkan beyin ve İsmet Paşa'nın bilimsel ve inandırıcı söylevleri her zaman için okunmaya değer. Görüşme ve tartışma beş saate yakın sürdü. Saat 18.45'te görüşmelerin sona ermesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi 429, 430 ve 431'inci yasaları çıkarmış bulunuyordu.

Bu yasalarla:

"Türkiye Cumhuriyeti'nde, halkın işleriyle ilgili yasaları yapmaya ve yürütmeye yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu hükûmetin yetkili olduğu saptandı" ve "Din İşleri ve Evkaf Vekâleti kaldırıldı."

Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Millî Eğitim Vekâleti'ne bağlandı.

Halife, görevinden alındı ve halifelik makamı kaldırıldı. Görevinden alınan Halife ve Osmanoğulları soyundan olanların hepsine, Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturma hakkı süresiz olarak yasak edildi.

HALİFELİK MAKAMININ BİZE DİNSEL VE SİYASAL BAKIMLARDAN YARARLI VE ZORUNLU OLDUĞUNU İLERİ SÜRENLERE VERDİĞİM YANIT: MÜSLÜMANLARI BİR HALİFE HAYALİYLE HÂLÂ YANILTMAYA ÇALIŞMA GAYRETİNDE BULUNANLAR ÖZELLİKLE TÜRKİYE'NİN DÜŞMANLARIDIR

Efendiler, halifelik makamını tutmakta dinsel ve siyasal yarar ve zorunluk bulunduğu sanısında olan birtakım kişiler, bilginize sunduğum kararların alındığı son dakikalarda halifelik görevini üzerime almamı önerdiler.

Bu gibilere hemen, gereken olumsuz yanıtı vermiştim.

Yeri gelmişken başka bir noktayı da bilginize sunayım. Büyük Millet Meclisi halifeliği kaldırdığı sırada, Antalya milletvekili, din bilginlerinden Rasih Efendi, Kızılay adına Hindistan'da bulunan bir kurulun başkanlığını yapıyordu. Rasih Efendi, Mısır'a uğrayarak Ankara'ya döndü. Benden görüşme isteyerek şunları anlattı: Gezdiği ülkelerdeki Müslüman halk benim halife olmamı istiyormuş. Müslümanların yetkili kurulları bana bu dileği bildirmek için Rasih Efendi'yi vekil etmişler. Rasih Efendi'ye verdiğim yanıtta, İslamların bana olan güven ve sevgilerine teşekkür ettikten sonra dedim ki: "Siz din bilginlerindensiniz. Halifenin devlet başkanı demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan uyrukların, bana ulaştırdığınız dilek ve önerilerini ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim desem, o uyrukların başındaki kişiler bunu kabul eder mi? Halifenin emirleri ve yasakları yerine getirilir. Beni halife yapmak isteyenler emirlerimi yerine getirebilecekler midir? Bu duruma göre, yapacak işi ve anlamı olmayan kuruntudan bir niteliği takınmak gülünç olmaz mı?"

Efendiler, açık ve kesin söylemeliyim ki, Müslüman halkı bir halife heyulası ile uğraştırma ve kandırma çabasında bulunanlar, yalnız ve ancak Müslümanların ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna kapılmak da ancak ve ancak cahillik ve aymazlık belirtisi olabilir.

Rauf Beylerin, Vehip Paşaların Çerkez Ethem ve Reşitlerin, bütün 150'liklerin, kaldırılmış hilafet ve saltanat üyelerinin, bütün Türkiye düşmanlarının el ele verip bize karşı ateşli olarak çalışıp uğraşmaları, din çabası ile midir? Sınırlarımıza bitişik yerlerde yuvalanarak, hâlâ Türkiye'yi yok etmek için Kutsal Ayaklanma adı altında haydut çeteleriyle, cana kıyma düzenleriyle bize karşı durmadan çılgınca çalışanların amaçları gerçekten kutsal mıdır? Buna inanmak için gerçekten cahil ve gafil olmak gerekir.

Müslümanları ve Türk milletini bu derece düşmüş saymak ve Müslümanlık dünyasının vicdan temizliğinden, yaradılış inceliğinden alçakça ve canavarca amaçlar için yararlanmayı sürdürmek, artık o denli kolay olmayacaktır. Saygısızlığın da bir ölçüsü vardır.

▸ *Mersin'de kendisini karşılayanlar arasında gördüğü çocukları severken. (17 Mart 1923)*

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI VE EN HAİN KAFALARIN ESERİ OLAN PROGRAMI

Saygıdeğer efendiler, "komplo" konusunu açıklarken ve komplonun Meclis içindeki evresini anlatırken, önemsiz sanılabilecek kimi ayrıntılara dokundum. Bunda beni haklı göreceğinizi umarım.

Hatıra gelir ki, her hükûmet, her zaman gensoruya çekilebilir. Bir gensoruya bu denli önem vermek doğru mudur? Şunu bilginize sunmalıyım ki, söz konusu olan gensoru, olağan bir gensoru değildi. Komplonun özel bir evresi idi. Bu gensoru oyunundan sonradır ki, muhalifler maskelerini atmak zorunda bırakıldılar. Bilindiği üzere, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası [İlerici Cumhuriyet Partisi]" diye bir parti kurdular. Gizli ellerin düzenlediği parti programını da ortaya attılar.

"Cumhuriyet" sözcüğünü söylemekten bile çekinenlerin; cumhuriyeti, daha doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları partiye "Cumhuriyet", hem de "İlerici Cumhuriyet" adını vermeleri, nasıl ciddi ve ne derece içtenlikli bir davranış sayılabilir?

Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları parti, "tutucu" diye nitelendirilseydi, belki bir anlamı olurdu. Ama bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını savlamaya kalkışmaları elbette doğru değildi.

"Parti, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır," sözlerini ilke edinip bayrak gibi kullanan kişilerden, iyi niyet beklenebilir miydi? Bu bayrak, yüzyıllardan beri, bilgisizleri, bağnazları ve boş inançlara saplanmış olanları aldatarak özel çıkarlar sağlamaya kalkışmış kimselerin taşıdıkları bayrak değil miydi? Türk milleti

yüzyıllardan beri, sonu gelmeyen yıkımlara, içinden çıkabilmek için büyük özveriler isteyen pis bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sürüklenmemiş miydi?

Cumhuriyetçi ve ilerici oldukları sanısını vermek isteyenlerin, yine bu bayrakla ortaya atılmaları; dinsel bağnazlığı coşturarak, milleti cumhuriyete, ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kışkırtmak değil miydi? Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygı perdesi altında: "Biz halifeliği yeniden isteriz. Biz yeni yasalar istemeyiz. Bize Mecelle yeter. Medreseler, tekkeler, bilgisiz softalar, şeyhler, müritler, biz sizi koruyacağız; bizimle birlik olunuz! Çünkü, Mustafa Kemal'in partisi halifeliği kaldırdı. Müslümanlığı zedeliyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecek!" diye bağırmıyor muydu? Yeni partinin ilke edindiği sözler, bu gerici haykırışlarla dolu değil midir?

Efendiler, bu ilkeye bağlı olanlardan birinin, çok zaman önce, (yani 10 Mart 1923 günü) asılmış Cebranlı Kürt Halit Bey'e yazdığı mektuptaki şu cümlelere bakınız: "Müslümanlık dünyasının kalıcı olmasını sağlayan ilkelere saldırıyorlar." "Bu konudaki açımlamalarınızı arkadaşlara da okudum. Hepsinin çabalarını arttırdı. Batılılaşmak; tarihimizi, uygarlığımızı yitirmeyi zorunlu kılar..." "Halifeliği yıkmak, din işlerine karışmayan bir hükûmet kurmayı düşünmek; bunlar Müslümanlığın geleceğini tehlikeye atacak etmenleri yaratmaktan başka bir sonuç veremez."

Efendiler, olup bitenler gösterdi ve kanıtladı ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programı, en hain kafaların ürünüdür. Bu parti, yurtta cana kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk Devleti'ni, körpe Türk Cumhuriyeti'ni yıkmayı öngören planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih, gizli amaçlarla düzenlenmiş, genel ve gerici Doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli nedenleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dinsel konularda verdiği sözleri ve Doğu'ya gönderdiği sorumlu kâtibin kurduğu teşkilatları ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır.

Günlüğünü, nafile ve gece namazlarının sevabını anlatan hadislerle doldurmuş olan bu sorumlu kâtip, Doğu illerimizde dinsel kışkırtmalarda bulunurken, kendi partisinin programını uygulamıyor muydu? Masum halka, beş vakit namazdan başka, geceleri de çokça namaz kılmayı söyleyip öğütleyen adam belki de yaşamı boyunca hiç namaz kılmamış olan bir siyasetçi olursa, bu davranışın hedefi anlaşılmaz olur mu?

Efendiler, yaptığımız devrimin genişliği ve büyüklüğü karşısında eski boş inançların ve kurumların birer birer yıkılışını gören bağnaz ve gerici kimseler, "dinsel düşünce ve inançlara saygılı" olduğunu bildiren bir partiye ve özellikle bu partinin içindeki tanınmış kişilere dört elle sarılmaz mı? Yeni parti kuran kişiler bu gerçeği anlamış değil midirler? Öyle ise ellerine aldıkları din bayrağı ile milleti ve ülkeyi nereye götürmek istiyorlardı? Böyle bir soruya verilmesi gereken yanıt da, "iyi dilek, aymazlık, umursamazlık" gibi sözler, yurdu ilerleteceğim diye ortaya atılan bir partinin ileri gelenleri için özür sayılamaz.

Efendiler, yeni parti, adındaki "İleri" ve "Cumhuriyet" sözcüklerinin tam karşıt anlamlarıyla gelişmiştir. Bu partinin ileri gelenleri, gerçekten gericilere umut ve güç vermiştir. Buna örnek vereyim: Ergani'de, asilerin valiliğini kabul eden ve sonradan asılan Kadri, Şeyh Sait'e yazdığı bir mektupta: "Millet Meclisi'nde, Kâzım Karabekir Paşa'nın partisi, din kurallarına saygılı ve dinseverdir. Bize yardım edeceklerine kuşkum yoktur. Dahası, Şeyh Eyüp'ün (asilerin başlarından olup asılmıştır) yanında bulunan parti sorumlu kâtibi, partinin tüzüğünü getirmiştir..." diyor. Şeyh Eyüp de yargılanması sırasında: "Dini kurtaracak biricik partinin, Kâzım Karabekir Paşa'nın kurduğu parti olduğunu; din kurallarına uyulacağının, parti tüzüğünde bildirildiğini" söylemiştir.

Efendiler, "İlerici" ve "Cumhuriyet" sözcüklerini kullanarak, bizden ve ulus aydınlarından din bayrağını gizlemeye çalışanların, ülkede genel bir gerilemeye ve ayaklanmaya yol açmak için içeride ve dışarıda, türlü düzenlerle ve kışkırtmalarla uğraşanların varlığını bilmedikleri düşünülebilir mi? Yeni partiye girenlerin tümü değilse bile, dinsel konularda verilen sözleri başarı için, etkili bir unsur sayan ve bununla ilgili hükmü tüzüklerine koyan kimselerin, yurda karşı, bize karşı hazırlanan cana kıyıcı düzenlerden habersiz oldukları kabul edilemez!

Tutalım ki bunlar, ayaklanmanın başlamasından aylarca önce, yurdun şurasında burasında yapılan gizli toplantılardan; Cemiyet-i Hafiyye-i İslâmiyye [Gizli İslam Derneği] örgütünden; İstanbul'da Nakşibendi şeyhlerinin yaptığı toplantıda, hazırlanacak ayaklanmaya yardım için verilen sözden; en sonu, millî sınırlarımızın dışında bulunup Doğu ayaklanmasını kışkırtanların bildirilerinde (Halep'te bastırılarak doğu illerimizde dağıtılan Şahin Paşaoğullarının bildirisi.) Kâzım Karabekir Paşa'nın partisine

umut bağlandığının belirtilmesinden haberli değillerdir. Ama bunların, Fethi Bey hükûmeti zamanında, partilerinin, zararlı ayaklanmaya ve gericiliğe kışkırtıcı durum ve nitelikte olduğunu ve yurda zarar verdiğini Fethi Bey'in kendilerine bildirmesinden sonra olsun, gerçeği görüp anlamaları gerekmez miydi? Hükûmetin ve benim, çok temiz yürekle yaptığımız bu uyarılardan sonra olsun, gerçeği anlamaları ve ona göre davranmaları gerekirdi. Onlar, tersine, bu kez de: "Dinsel düşünce ve inançlara saygılıyız," kalıbını büsbütün karşıt anlamda yorumlamaya kalkıştılar. Sanki bilinen bu kalıp sözle, her dinin ve türlü dinden olan kişilerin düşünce ve inançlarına saygılı olduklarını söylemek; geniş ölçüde özgürlüksever olduklarını anlatmak istiyorlarmış... Efendiler, böyle bir tutuma, doğru ve içtenlikli denemez!

Siyaset alanında birçok oyunlar görülür. Ama kutsal bir ülkünün belirmesi olan cumhuriyet yönetimine karşı, çağdaşlaşmaya karşı, bilgisizlik, bağnazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman; özellikle ilerici ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanıdır; yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı olan yer değil...

Ne oldu efendiler? Hükûmet ve Meclis, olağanüstü önlemler almayı gerekli gördü. Takrir-i Sükûn Yasası'nı çıkardı. İstiklal Mahkemeleri'ni çalıştırdı. Ordunun savaşa hazır sekiz, dokuz tümenini, ayaklananları yola getirmek için, uzun süre görevlendirdi. "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" denilen zararlı siyasal kuruluşu kapattı.

CUMHURİYET DÜŞMANLARININ SON ALÇAKÇA GİRİŞİMLERİ

SONUNDA, ELBETTE CUMHURİYET BAŞARI KAZANDI. AYAKLANANLAR YOK EDİLDİ.

Ama cumhuriyet düşmanları, büyük komploların sona erdiğini kabul etmediler. Alçakça, son bir girişim yaptılar. Bu da İzmir'de düzenlenen suikast girişimi biçiminde belirdi. Cumhuriyet mahkemelerinin ezici eli, bu kez de cumhuriyeti, suikastçıların elinden kurtarmayı başardı.

MEMLEKETTE HUZUR VE GÜVENLİĞİ SAĞLAMAK İÇİN UYGULANAN OLAĞANÜSTÜ TEDBİRLERİN İYİ SONUÇLARI

Saygıdeğer efendiler, durumun ağırlaşması üzerine hükûmetçe olağanüstü önlemler alınması gerektiği yolundaki görüşümüzü ilk belirttiğimiz zaman, bunu iyi karşılamayanlar vardı.

Takrir-i Sükûn Yasası'nı ve İstiklal Mahkemeleri'ni, zorbalık aracı olarak kullanacağımız düşüncesini ortaya atanlar ve bu düşünceyi aşılamaya çalışanlar oldu. Elbette, zaman ve olaylar, bu tiksinti verici düşünceyi aşılamaya çalışanları, utanmış duruma düşürmüştür. Biz, alınan olağanüstü ama yasaya uygun önlemleri, hiçbir zaman ve hiçbir biçimde, yasa dışına çıkmak için araç olarak kullanmadık, tersine, ülkede dirlik ve düzenliği kurmak için uyguladık; devletin yaşamasını ve bağımsızlığını sağlamak için kullandık. Biz, o önlemleri, milletin uygarlaşmasına ve toplumsal gelişmesine yararlı kıldık.

Efendiler, aldığımız olağanüstü önlemlerin uygulamasına gereksinim kalmadığı görüldükçe, onların uygulanmasından vazgeçilmekte duraksanmamıştır. Nitekim İstiklal Mahkemeleri, iş bitince kaldırıldığı gibi, Takrir-i Sükûn Yasası da yürürlük süresi sonunda yeniden Büyük Millet Meclisi'nin incelemesine sunuldu. Meclis, yasanın bir süre daha yürürlükte kalmasını gerekli görmüş ise, elbette bu, milletin ve cumhuriyetin yüksek yararları içindir. Yüksek Meclis'in, bize istibdat aracı verme gayesi güderek bu kararı aldığı düşünülebilir mi?

Efendiler, Takrir-i Sükûn Yasası'nın yürürlükte ve İstiklal Mahkemeleri'nin çalışmakta bulunduğu süre içinde yapılan işleri göz önüne getirecek olursanız, Meclis'in ve milletin güven ve inancının tam yerinde kullanıldığı kendiliğinden anlaşılır.

Ülkede yapılan büyük ayaklanma ve suikast düzenleri ortadan kaldırılarak sağlanan dirlik ve düzenlik, elbette, kamuyu sevindirmiştir.

Efendiler, milletimizin, başına giymekte bulunduğu cahilliğin, aymazlığın, bağnazlığın, yenilik ve uygarlık düşmanlığının simgesi gibi görülen "fes"i atarak, onun yerine, bütün uygar dünyanın kullandığı şapkayı giymesi ve böylece, Türk milletinin uygar toplumlardan anlayış yönünden de

hiçbir ayrılığı olmadığını göstermesi gerekiyordu. Bunu, Takrir-i Sükûn Yasası'nın yürürlükte bulunduğu sırada yaptık. Bu yasa yürürlükte olmasaydı yine yapacaktık. Ama, buna, yasanın yürürlükte oluşu da kolaylık sağladı denirse bu, çok doğrudur. Gerçekten, Takrir-i Sükûn Yasası'nın yürürlükte bulunuşu, kimi gericilerin kamuoyunu geniş ölçüde ağılamasına meydan bırakmamıştır. Gerçi bir Bursa milletvekili, bütün yasama görevi boyunca hiçbir zaman kürsüye çıkmamış ve hiçbir zaman Meclis'te, millet ve cumhuriyet yararlarını savunmak için bir tek söz bile söylememiş olan Bursa Milletvekili Nurettin Paşa, yalnız şapka giydirilmesine karşı uzun bir önerge vermiş ve bunu savunmak için kürsüye çıkmıştır. Şapka giyilmesinin, "temel haklara, millî egemenliğe ve kişisel dokunulmazlığa aykırı işlem" olduğunu iddia etmiş ve bunun, "halka uygulanmamasını sağlamaya" çalışmıştır. Ama Nurettin Paşa'nın, ulus kürsüsünden coşturabildiği bağnazlık ve gericilik duyguları; en sonu birkaç yerde ve yalnız birkaç gericinin, İstiklal Mahkemeleri'nde hesap vermeleriyle söndü.

Efendiler, tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük, türbe bekçiliği vb. gibi birtakım sanların yasak edilmesi ve kaldırılması da Takrir-i Sükûn Yasası yürürlükte iken yapılmış işlerdir. Bunlarla ilgili icraat ve uygulamaların, toplumumuzun, boş inançlara bağlı, ilkel bir topluluk olmadığını göstermesi bakımından, ne denli gerekli olduğunu çok iyi bilirsiniz.

Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve alın yazılarını ve canlarını; falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan oluşmuş bir topluluğa, uygar bir millet gözüyle bakılabilir mi? Milletimizin gerçek niteliğini, yanlış anlamda gösterebilen ve yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi öğeler ve kurumlar, yeni Türkiye Devleti'nde, Türkiye Cumhuriyeti'nde sürdürülmeli miydi? Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına, en büyük ve düzeltilemez bir yanılgı olmaz mıydı? İşte biz, Takrir-i Sükûn Yasası'nın yürürlükte oluşundan yararlandıksa, bu tarihsel yanılgıyı işlememek için; milletimizin alnını, olduğu gibi açık ve temiz göstermek için; milletimizin bağnaz ve Orta Çağ anlayışlı olmadığını kanıtlamak için yararlandık.

Efendiler, milletimizin toplumsal, iktisadi, kısacası, bütün uygarlıkla ilgili iş ve ilişkilerinde verimli sonuçlar sağlayan yeni yasalarımız da

Cumhuriyet Halk Partisi'nin II.Büyük Kongresi'nde Büyük Nutkunu okurken. (15 Ekim 1927)

kadın özgürlüğünü güven altına alan ve aileyi sağlamlaştıran Medeni Kanun da bu sözünü ettiğim dönem içinde yapılmıştır. Şunu söylemeliyim ki biz, her araçtan, yalnız ve ancak bir görüş için yararlanırız. O görüş şudur: Türk milletini, uygar toplumlar içinde yaraştığı kata yükseltmek ve Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün daha çok güçlendirmek; bunun için de zorbalık düşüncesini öldürmek...

TÜRK GENÇLİĞİNE BIRAKTIĞIM KUTSAL EMANET

SAYGIDEĞER EFENDİLER, SİZİ, GÜNLERCE İŞLERİNİZDEN ALIKOYAN UZUN VE AYRINTILI NUTKUM, EN SONU TARİHE MAL OLMUŞ BİR DÖNEMİN ÖYKÜSÜDÜR.

Bunda, milletim için ve yarınki çocuklarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek kimi noktaları belirtebilmiş isem kendimi mutlu sayacağım.

Efendiler, bu nutkumla, millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, bağımsızlığını nasıl kazandığını; bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

Bugün ulaştığımız sonuç, yüzyıllardan beri çekilen millî yıkımların yarattığı uyanıklığın ve bu sevgili yurdun her köşesini sulayan kanların karşılığıdır.

Bu sonucu, Türk gençliğine kutsal bir armağan olarak bırakıyorum.

> **"Ey Türk Gençliği!**
>
> **Birinci vazifen, Türk istiklalini, Türk Cumhuriyeti'ni, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.**
>
> **Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden mahrum etmek isteyecek dahili ve harici bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklal ve Cumhuriyet'i müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklal ve Cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini, müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhid edebilirler. Millet, fakru zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.**
>
> **Ey Türk istikbalinin evladı!**
>
> **İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklal ve Cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur."**

KİM KİMDİR?

İsmet İnönü
(1884–1973)

İsmet İnönü, 1884 yılında İzmir'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Sivas'ta tamamladıktan sonra Askerî Lise'ye devam etti. 1903 yılında Kara Harp Okulu'ndan, 1906 yılında ise Harp Akademisi'nden birincilikle mezun oldu. Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulundu; 1910–1913 yılları arasında Yemen İsyanı'nın bastırılmasında Kurmay Başkanlığı yaptı. Balkan Savaşları başlayınca İstanbul'a çağrıldı.

I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Kolordu Komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde görev aldı; daha sonra Suriye Cephesi'nde 20. Kolordu Komutanı olarak hizmet verdi. Bu süreçte Atatürk ile dostluğu ve fikir birliği daha da pekişti.

Millî Mücadele döneminde Edirne milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Batı Cephesi Komutanı olarak Çerkes Ethem İsyanı'nı bastırdı. I. ve II. İnönü Savaşları'ndaki başarılarıyla Tuğgeneral rütbesine yükseldi. Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'daki zaferlerin ardından, Mudanya Mütarekesi'nde TBMM'yi temsil etti. Ardından Lozan Konferansı'na Dışişleri Bakanı ve Türk heyetinin başkanı olarak katıldı ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nı imzaladı.

Cumhuriyetin ilanından sonra ilk hükümette Başbakanlık görevini üstlendi ve 1937 yılına kadar bu görevini sürdürdü. Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşlarından biri olarak, inkılapların hayata geçirilmesinde aktif rol oynadı.

Atatürk'ün 1938'deki vefatının ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçildi. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'yi savaşa sokmadan yönetti. Savaş sonrası çok partili siyasi hayata geçilmesini destekledi. 1950 seçimlerinde iktidarı kaybettikten sonra Ana Muhalefet Partisi liderliğini üstlendi. 1961 yılında kısa bir süre yeniden Başbakanlık yaptı, 1965'te aktif siyasetten çekildi. 1972'de siyaseti tamamen bıraktıktan sonra Cumhuriyet Senatosu'nda tabii üye olarak görev yaptı. 1973 yılında hayatını kaybetti.

Kâzım Karabekir
(1882–1948)

Kâzım Karabekir Paşa, İstiklal Savaşı'nın önde gelen kahramanlarından biridir. Asıl adı Musa Kâzım'dır. 1882 yılında İstanbul'da doğmuş, babası Mehmet Emin Paşa, Karaman'a bağlı Kâzımkarabekir ilçesindendir. Fatih Askerî Rüştiyesi ve Kuleli Askerî İdadisi'nde eğitim gördükten sonra, 1902'de Harbiye'yi, 1905'te Harp Akademisi'ni bitirmiştir.

Kurmay yüzbaşı olarak göreve başlayan Karabekir, 31 Mart Vakası'nı bastıran Hareket Ordusu'nda görev almış, Arnavutluk İsyanı, Çanakkale Muharebeleri ve Irak Cephesi'nde önemli görevler üstlenmiştir. Çanakkale'deki başarısıyla albaylığa terfi etmiş, 1917'de II. Kolordu, 1918'de ise I. Kafkas Kolordusu Komutanı olmuştur. 1918 yılında

Erzincan ve Erzurum'u Rus ve Ermeni kuvvetlerinden kurtararak büyük başarılar kazanmış, ardından Kars ve Gümrü'yü de alarak generalliğe (Mirliva) yükselmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a çağrılmasına rağmen burada kalmayı vatana ihanet saymış ve Anadolu'da görev almak istemiştir. 1919 yılında Erzurum'daki Şark Cephesi Komutanlığı'na atanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişinde en büyük desteği veren isimlerden biri olmuş, "Bütün kolordumla emrinizdeyim." sözüyle Millî Mücadele'ye katılmıştır. TBMM tarafından görevlendirilerek Doğu Anadolu'da Ermeni işgaline son vermiş, Kars, Ardahan ve Artvin'in yeniden vatan topraklarına katılmasını sağlamıştır. Onun başkanlığında imzalanan Gümrü ve Kars Antlaşmaları ile bu başarılar resmiyet kazanmış, kendisine "Şark Fatihi" unvanı verilmiştir.

Savaş sonrasında siyasete atılan Karabekir, 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. 1926'da Atatürk'e düzenlenen İzmir Suikastı davasında adı geçse de, İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak beraat etmiştir. Bu süreçten sonra siyasetten uzak durmuş, 1938'de İstanbul milletvekili seçilmiş, 1946'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na getirilmiştir. 26 Ocak 1948'de Ankara'da hayatını kaybetmiştir.

Ali Fethi Okyar
(1880–1943)

Ali Fethi Okyar, 1880 yılında, bugün Kuzey Makedonya sınırları içinde kalan Pirlepe şehrinde doğdu. Eğitimini tamamladıktan sonra 1898 yılında Harbiye Mektebi'ne girdi ve 1900 yılında Teğmen rütbesiyle mezun oldu. 1904'te Kurmay Yüzbaşı rütbesine yükselerek çeşitli askerî görevlerde bulundu. 1909 yılında Paris'e askerî ataşe olarak atandı; 1911'de Trablusgarp Savaşı'nda görev aldı.

1912 yılında Manastır Milletvekili seçilerek siyasete adım attı, ancak Meclis'in kapanması üzerine tekrar orduya döndü. 1913 yılında Sofya Elçiliği görevine getirildi. 1917'de yeniden milletvekili seçildi ve 1918'de kısa bir süre İçişleri Bakanlığı yaptı. Aynı yıl hükümetin istifasıyla görevinden ayrıldı. 1919'da İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi ve 1921 yılında serbest bırakıldı.

Aynı yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İstanbul milletvekili olarak katıldı. İçişleri Bakanlığı, Meclis Başkanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulundu. 1925'te Doğu'daki isyanlar sırasında Başbakanlıktan istifa etti ve Paris Büyükelçiliği görevine atandı. 1930 yılında yurda dönerek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu; ancak bu parti kısa sürede feshedildi. Sonrasında yeniden milletvekili olarak Meclis'te görev aldı, Londra Büyükelçiliği ve Adalet Bakanlığı yaptı.

Ali Fethi Okyar, Atatürk'ün yakın arkadaşlarından biri ve Cumhuriyetin kuruluş döneminde önemli görevler üstlenmiş bir devlet adamıydı. 7 Mayıs 1943 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetti.

Ali Fuat Cebesoy
(1882–1968)

Ali Fuat Cebesoy, 1882 yılında İstanbul'da doğdu. 1902 yılında Harp Okulu'ndan teğmen, 1905 yılında Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun oldu. Askerlik kariyerine Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulunarak başladı. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na katıldı; Balkan Savaşı sırasında esir düştü, ancak 1913 yılında serbest bırakıldı.

I. Dünya Savaşı'nda Sina-Filistin, Çanakkale (katılmadan önce görev değişikliği oldu) ve Kafkas cephelerinde çeşitli görevler üstlendi. 1917 yılında tümgeneral rütbesine yükseldi. Mondros Mütarekesi'nin ardından Millî Mücadele'ye katılan ilk üst düzey komutanlardan biri oldu. 1919 yılında Batı Anadolu Kuvâ-yi Milliye Komutanlığı'na, ardından Batı Cephesi Komutanlığı'na getirildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk döneminde milletvekili olarak görev yaptı ve 1920 yılında Sovyetler Birliği'ne büyükelçi olarak atandı. Cumhuriyet döneminde de milletvekilliği görevini sürdürdü ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. 1939–1944 yılları arasında Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıkları görevlerinde bulundu. 1948 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı yaptı. Siyasi yaşamı boyunca Konya, Eskişehir ve İstanbul milletvekili olarak Meclis'te yer aldı.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde önemli görevler üstlenen Ali Fuat Cebesoy, İstiklal Madalyası sahibidir. 10 Ocak 1968 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

Ahmet İzzet Paşa
(1864–1937)

Ahmet İzzet Paşa, 1864 yılında Manastır'da doğdu. Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra Osmanlı ordusunda hızla yükselerek önemli görevler üstlendi. II. Abdülhamit döneminde kurmay subay olarak görev yaptı. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelerde komutanlık yaptı.

1918 yılında Enver Paşa'nın görevden alınmasının ardından Harbiye Nazırı oldu. Aynı yılın Ekim ayında ise sadrazamlığa atandı. Sadrazamlığı döneminde, 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasından sorumlu oldu. Bu mütareke, Osmanlı Devleti'nin fiilen sona erişinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir.

İzleyen yıllarda siyasetten uzaklaşan Ahmet İzzet Paşa, Millî Mücadele'ye yönelik eleştirilerde bulunsa da doğrudan bir karşı duruş sergilemedi. Cumhuriyetin ilanından sonra siyasete geri dönmeyerek yaşamını sessiz bir şekilde sürdürdü.

1937 yılında vefat eden Ahmet İzzet Paşa, Osmanlı'nın son dönemine tanıklık etmiş ve özellikle mütareke sürecinde tarihî sorumluluklar üstlenmiş önemli bir devlet adamı olarak hatırlanır.

Ali Galip Bey
(Feyzioğlu)
(1871–1932)

Ali Galip Bey, 1871 yılında doğdu. 1895'te Harbiye Okulu'nu, 1897'de Harp Akademisi'ni bitirerek Süvari Kurmay Yüzbaşı olarak Osmanlı ordusuna katıldı. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki yönetimiyle anlaşmazlık yaşadı ve Yarbay rütbesindeyken ordudan istifa etti. Ardından Kayseri'den bağımsız milletvekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na girdi.

1919 yılında Harput Valiliği'ne atandı. Bu görevinde, Elazığ'daki 4'üncü Kolordu ile birlikte hareket ederek Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan Millî Mücadele hareketini durdurmak ve Sivas Kongresi'ni engellemekle görevlendirildi. Ancak bu girişiminde başarısız oldu ve Halep'e kaçtı.

Lozan Antlaşması'ndan sonra yayımlanan "150'likler" listesine alınarak Romanya'ya sürgün edildi. Sürgünde olduğu sırada, 1932 yılında hayatını kaybetti.

Hüseyin Rauf Orbay
(1880–1964)

Hüseyin Rauf Orbay, 1880 yılında İstanbul'da doğdu. Babasının görevi nedeniyle ortaöğrenimini Trablus Askerî Rüştiyesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul'a döndü ve Heybeliada Bahriye Okulu'nu 1899 yılında bitirerek Deniz Kuvvetleri'ne teğmen olarak katıldı. 1901'de üsteğmen, 1904'te yüzbaşı rütbesine yükseldi. Aynı yıl Mesudiye zırhlısına atandı. 1905–1911 yılları arasında Amerika, İngiltere ve Almanya'da gemi satın alma ve inşa tezgâhlarını inceleme görevlerinde bulundu.

1907'de kıdemli yüzbaşı olan Rauf Bey, 31 Mart Ayaklanması sırasında İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nun faaliyetlerine katıldı ve bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü ile tanıştı. 1909 yılında Hamidiye Gemisi Komutanlığına atandı. 1911 Türk-İtalyan Savaşı'nda Trablusgarp'a ikmal sevkiyatında görev aldı. I. Balkan Savaşı sırasında komutasındaki Hamidiye Gemisi, abluka altındaki Çanakkale Boğazı'ndan çıkmayı başararak Akdeniz'de önemli harekâtlara katıldı. Bu başarıları nedeniyle "Hamidiye Kahramanı" unvanını kazandı.

Millî Mücadele'nin başlamasıyla Anadolu'ya geçen Rauf Orbay, imparatorluk döneminde kazandığı ün ve deneyimle Millî Mücadele'ye katıldı. İzzet Paşa kabinesinde Bahriye Nazırı olarak görev yaptı ve 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nde Osmanlı tarafını temsil etti. Malta sürgününden döndükten sonra 1921 yılında Ankara'ya gitti ve Nafia (Bayındırlık) Vekilliği görevine getirildi. Daha sonra Meclis ikinci başkanlığı yaptı ve 1922–1923 yıllarında kısa bir süre Başbakanlık görevini üstlendi.

Cumhuriyetin ilanından sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. Bu nedenle bir süre siyasetten uzaklaştırıldı ve yurt dışında yaşadı. 1935 yılında affedilerek Türkiye'ye döndü. 1942–1944 yılları arasında Londra Büyükelçiliği görevinde bulundu. Hüseyin Rauf Orbay, 1964 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.

İbrahim Refet Bele
(1881–1963)

İbrahim Refet Bele, 1881 yılında Selanik'te doğdu. 1898 yılında Harp Okulu'ndan piyade teğmen rütbesiyle mezun oldu ve 3'üncü Ordu emrine verildi. Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulundu; Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na katıldı. Balkan Savaşı sırasında binbaşılığa yükseldi. I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde tümen ve kolordu komutanlıkları yaptı. 1918 yılında Jandarma Genel Komutanlığı görevine atandı.

1919 yılında 3'üncü Kolordu Komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıktı. Millî Mücadele sürecinde Batı Anadolu'daki Kuvayı Milliye hareketini destekledi ve Aydın Kuvayı Milliye Komutanlığını üstlendi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İzmir milletvekili olarak yer aldı ve Dahiliye Vekilliği (İçişleri Bakanlığı) ile Milli Müdafaa Vekilliği (Milli Savunma Bakanlığı) görevlerinde bulundu. Ayrıca Güney Cephesi Komutanlığı yaptı.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında siyasette aktif rol aldı; 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. Bir süre siyasetten uzaklaştıktan sonra 1935 yılında İstanbul milletvekili olarak yeniden Meclis'e girdi ve 1950 yılına kadar görevini sürdürdü.

1949 yılında evlenen İbrahim Refet Bele'nin bir kızı oldu. 8 Nisan 1950'de Beyrut'ta Birleşmiş Milletler Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı Türkiye Delegesi olarak görev yaptı. 22 Şubat 1961'de bu görevden ayrıldı.

İbrahim Refet Bele, 2 Ekim 1963 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi. Ailesinin isteği üzerine naaşı Devlet Mezarlığı'na nakledilmedi.

Çerkez Ethem
(1886–1948)

Çerkes Ethem, 1886 yılında Bandırma'nın Emreköy köyünde doğdu. Askerlik eğitimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Osmanlı ordusunda görev yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde savaştı. Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldı.

Başında bulunduğu Kuvâ-yi Seyyâre adlı hareketli birlik, düzenli ordunun henüz kurulmadığı ilk dönemde iç isyanların bastırılmasında büyük rol oynadı. Ancak zamanla düzenli orduya katılmayı reddetmesi ve Ankara Hükûmeti ile yaşadığı anlaşmazlıklar, Ethem'in Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla ters düşmesine yol açtı.

1920 yılı sonunda Yunan ordusuyla temasa geçtiği ve Ankara Hükûmeti'ne karşı geldiği gerekçesiyle hain ilan edildi. Lozan Antlaşması sonrası yayımlanan 150'likler listesine dahil edilerek vatandaşlıktan çıkarıldı. Yurtdışına kaçan Ethem, bir daha Türkiye'ye dönmedi ve 1948 yılında Ürdün'ün başkenti Amman'da hayatını kaybetti.

Mustafa Fevzi Çakmak
(1876–1950)

Mustafa Fevzi Çakmak, 1876 yılında İstanbul'da doğdu. Harp Okulu ve Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulundu. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda önemli cephelerde komutanlık yaptı. 1918 yılında Harbiye Nazırı olarak atandı.

Mondros Mütarekesi'nin ardından bir süre İstanbul Hükûmeti'nde görev yaptı, ancak 1920 yılında Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya geçti. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldı ve Millî Savunma Bakanı olarak görevlendirildi. 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle Başkomutanlık Kararnamesi gereği Genelkurmay Başkanlığı'na atandı.

Kurtuluş Savaşı boyunca düzenli ordunun kurulmasında, eğitilmesinde ve yönetilmesinde büyük rol oynadı. Zaferin ardından da uzun yıllar Genelkurmay Başkanı olarak görevine devam etti.

1946 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak VIII. Dönem İstanbul milletvekili seçildi. Aynı yıl Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Demokrat Parti'nin adayı oldu. Daha sonra partisinden ayrılarak 1948 yılında Osman Bölükbaşı ile birlikte Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve partinin fahri başkanı oldu.

Mustafa Fevzi Çakmak, 1950 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.

Damat Ferit Paşa
(1853–1923)

Asıl adı Mehmet Ferit olan Damat Ferit Paşa, 1853 yılında İstanbul'da doğdu. Eğitimini Paris'te tamamladıktan sonra Osmanlı bürokrasisinde çeşitli görevlerde bulundu. II. Abdülhamit döneminde elçilik ve nazırlık yaptı. Sultan Abdülmecid'in kızlarından Mediha Sultan ile evlenerek saraya damat oldu ve 1886 yılında Şura-yı Devlet üyeliğine getirildi, iki yıl sonra vezir rütbesine terfi etti.

1919 yılında Tevfik Paşa'nın yerine sadrazamlığa atandı. Aynı zamanda Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) görevini de üstlendi. İzmir'in işgali ve Paris Barış Konferansı'ndaki başarısız girişimler üzerine iki kez istifa etti. Bu süreçte, yurt dışına kaçan İttihatçıları idama mahkûm ettirdi.

21 Temmuz 1919'da tekrar sadrazamlığa getirildi. Görevi sırasında İngiliz mandası fikrini savundu ve Millî Mücadele'ye açıkça karşı çıktı. Kuvay-i Milliye'yi dağıtmak amacıyla Kuvay-i İnzibatiye'yi kurdu, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını isyancı ilan etti ve halkı onlara karşı kışkırtmak için fetvalar yayımlattı.

Sevr Antlaşması'nın hazırlanması ve imzalanmasında aktif rol oynadı. Bu tutumu halk arasında büyük tepki topladı. 1920 yılında görevden alınan Damat Ferit Paşa, bir daha devlet yönetiminde yer almadı. Cumhuriyetin ilanından önce, 1922 yılında Fransa'ya kaçtı ve 1923 yılında Nice kentinde hayatını kaybetti.

Enver Paşa
(İsmail Enver)
(1881–1922)

Enver Paşa, 1881 yılında İstanbul'da doğdu. Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra Osmanlı ordusunda görev aldı. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanında etkin rol oynayarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden biri oldu. 1913'teki Bâb-ı Âli Baskını'ndan sonra ülke yönetiminde söz sahibi olan "Üç Paşalar" grubunun bir üyesi hâline geldi.

I. Dünya Savaşı sırasında Harbiye Nazırı olarak Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesinde önemli rol oynadı. Savaş süresince ordunun yönetiminde etkili oldu. Ancak savaşın ağır yenilgiyle sonuçlanması üzerine görevden alındı ve 1918 yılında yurtdışına kaçtı.

Önce Berlin'e, ardından Sovyetler üzerinden Orta Asya'ya geçti. Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerine destek verdi ve Osmanlı'yı yeniden canlandırma hayaliyle çeşitli faaliyetlerde bulundu. 4 Ağustos 1922 tarihinde Tacikistan'da, Belcivan yakınlarında bir çatışmada hayatını kaybetti. Önce Çeğen köyüne defnedildi, daha sonra naaşı İstanbul'daki Hürriyet Tepesi'ne nakledildi.

Bekir Sami Kunduh
(1867–1933)

1867 yılında Kuzey Kafkasya'da Osetya'da doğdu. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde çeşitli idari görevlerde bulundu. TBMM'nin ilk Dışişleri Bakanı olarak Londra Konferansı'na katıldı ve Millî Mücadele'nin uluslararası alanda tanınması için çalıştı. Siyasi hayatına Cumhuriyet döneminde de devam etti. 16 Ocak 1933'te İstanbul'da vefat etti.

Kara Vasıf Bey
(1880–1931)

Kara Vasıf Bey, 1880 yılında İstanbul'da doğdu. Harp Okulu'nu bitirdikten sonra Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulundu. I. Dünya Savaşı'nda görev aldıktan sonra, savaşın ardından Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'ye katıldı.

İstanbul'da kurulan ve gizli olarak direnişi örgütleyen Karagözyan Koleji Grubu içinde yer aldı. Bu grup, İstanbul'dan Anadolu'ya silah, cephane ve haber ulaştırılmasında önemli rol oynadı. Kara Vasıf Bey daha sonra Anadolu'ya geçerek Sivas Kongresi'ne katıldı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yer aldı.

Millî Mücadele sürecinde önemli siyasi görevler üstlendi. Lozan Barış Konferansı öncesinde TBMM tarafından gönderilen ilk heyette görev aldı. Daha sonra milletvekilliği ve çeşitli bürokratik görevlerde bulundu. Kara Vasıf Bey, 1931 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.

Sultan Vahdettin
(Mehmet VI)
(1861–1926)

Sultan Vahdettin, 1861 yılında İstanbul'da doğdu. Sultan Abdülmecid'in oğludur. Ağabeyi Sultan Reşat'ın vefatının ardından, 1918 yılında Osmanlı tahtına çıkarak 36. ve son Osmanlı padişahı oldu.

Tahta çıktığında Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan ağır bir yenilgiyle çıkmış, ülke işgal altına girmiş ve siyasi, ekonomik yapı dağılma noktasına gelmişti. Vahdettin, bu zorlu dönemde İngilizlerle yakın ilişki kurarak devletin varlığını sürdürmeyi hedefledi; ancak bu politika halk arasında büyük tepki topladı.

1919 yılında Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a "huzuru sağlamak" amacıyla gönderdi, ancak kısa sürede başlayan Millî Mücadele hareketine karşı tavır aldı. İstanbul Hükûmeti aracılığıyla Ankara'daki direnişçilere karşı fetvalar yayımlattı ve Millî Mücadele'yi bastırmaya çalıştı.

1922 yılında saltanatın kaldırılmasıyla birlikte, 17 Kasım 1922'de bir İngiliz zırhlısıyla İstanbul'dan ayrılarak İtalya'ya sığındı. Sultan Vahdettin, 1926 yılında San Remo'da hayatını kaybetti.

Talat Paşa
(1874–1921)

Talat Paşa, 1874 yılında Edirne'de doğdu. Genç yaşlarda siyasete ilgi duyarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden biri oldu. II. Meşrutiyet'in ilanında aktif rol oynadı. 1908 sonrasında Osmanlı siyasetinde hızla yükselerek önce İçişleri Bakanlığına, ardından 1917 yılında Sadrazamlığa getirildi.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak yaparak savaşa girmesinde etkili oldu. Savaş yıllarında alınan Ermeni Tehciri kararı, onun döneminde uygulanmış ve bu süreç nedeniyle tarih boyunca çok tartışmalı bir figür hâline gelmiştir.

1918 yılında Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesinin ardından yurt dışına kaçtı. Berlin'de sürgün hayatı yaşarken, 1921 yılında bir suikast sonucu hayatını kaybetti. Ölümü, savaş yıllarındaki politikalarının ve tartışmalı kararlarının bir yansıması olarak değerlendirilir.

Sultan Mehmed Reşad (Mehmed V)
(1844–1918)

Sultan Mehmed Reşad, 1844 yılında İstanbul'da doğdu. Sultan Abdülmecid'in oğludur. Ağabeyi II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ardından, 1909 yılında Osmanlı tahtına çıkarak 35. Osmanlı padişahı oldu. Tahta çıktığında 65 yaşındaydı ve uzun yıllar sarayda gözetim altında yaşadığı için aktif bir yönetim deneyimi bulunmuyordu.

Saltanatı döneminde Osmanlı Devleti büyük çalkantılar yaşadı. II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Olayı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı bu dönemde gerçekleşti. Gerçekte ülkeyi yönetenler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lider kadrosu, özellikle Enver, Talat ve Cemal Paşa'lar oldu. Mehmed Reşad daha çok sembolik bir padişah olarak kaldı.

1914 yılında Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girdi. Savaş yıllarında halk büyük sıkıntılar yaşarken, Sultan Mehmed Reşad bu sürece doğrudan müdahil olamadı. 1918 yılında, savaş sona ermeden kısa bir süre önce İstanbul'da vefat etti. Yerine Sultan Vahdettin (Mehmet VI) geçti.

Ali Rıza Paşa
(1860–1932)

Ali Rıza Paşa, 1860 yılında İstanbul'da doğdu. Harp Okulu mezunu bir asker olan Ali Rıza Paşa, Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulundu; Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında üst düzey askerî ve idarî görevler üstlendi.

Mondros Mütarekesi'nin ardından, ülkenin işgal altında olduğu ve siyasal otoritenin zayıfladığı bir dönemde, 3 Ekim 1919'da sadrazamlığa atandı. Görevi süresince Millî Mücadele'yi tam anlamıyla desteklememekle birlikte, selefi Damat Ferit Paşa'ya göre daha ılımlı bir tutum sergiledi. Anadolu'daki hareketin gücünü fark ederek uzlaşma yolları aradı.

Ancak İngilizlerin baskısı ve İstanbul'daki siyasi karmaşa nedeniyle ciddi bir ilerleme kaydedemeden, 2 Mart 1920'de görevinden istifa etti. Yerine tekrar Damat Ferit Paşa getirildi. Ali Rıza Paşa, istifasından sonra siyasetten çekildi ve 1932 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.

Halide Edib Adıvar
(1884–1964)

Halide Edib Adıvar, 1884 yılında İstanbul'da doğdu. Amerikan Kız Koleji'ni bitirerek çok iyi derecede İngilizce öğrendi. Genç yaşta yazarlık kariyerine başladı ve kadın hakları, eğitim ve toplumsal konular üzerine yazılar kaleme aldı. Osmanlı'nın son döneminde kadınların eğitimi ve özgürlüğü için aktif mücadele etti.

1919 yılında Sultanahmet Meydanı'nda yaptığı coşkulu konuşmasıyla halkı direnişe çağırarak Millî Mücadele'ye katıldı. Daha sonra Anadolu'ya geçerek cephe gerisinde önemli görevler üstlendi. Ankara'da kurulan Anadolu Ajansı'nın çalışmalarına destek verdi, Hilâl-i Ahmer (Kızılay) ve sağlık hizmetlerinde görev yaptı. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak hem kalemiyle hem de cesaretiyle Millî Mücadele'ye katkı sundu.

Savaş sonrasında milletvekili olmadı; ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra yurtdışına çıkarak uzun yıllar Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadı. Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Üniversitesi'nde edebiyat dersleri verdi.

"Ateşten Gömlek", "Sinekli Bakkal" ve "Türkün Ateşle İmtihanı" gibi eserleriyle Türk edebiyatında önemli bir iz bıraktı. Halide Edib Adıvar, 1964 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.

Cemal Paşa
(Ahmet Cemal)
(1872–1922)

Cemal Paşa, 1872 yılında Midilli'de doğdu. Harp Okulu ve Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulundu ve Balkan Savaşları sırasında öne çıktı. II. Meşrutiyet'in ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkili liderlerinden biri oldu.

I. Dünya Savaşı sırasında, Enver ve Talat Paşalarla birlikte Osmanlı Devleti'ni yöneten üç kişilik kadronun bir üyesiydi. 1914 yılında Bahriye Nazırı oldu ve aynı zamanda Suriye-Filistin Cephesi'nde 4. Ordu Komutanı olarak görev yaptı. Bu cephede yeterli başarıyı gösterememesi nedeniyle savaş sonunda eleştirilerin odağı hâline geldi.

1918 yılında Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesinin ardından, Enver ve Talat Paşalarla birlikte yurtdışına kaçtı. Bir süre Almanya'da, ardından Sovyetler Birliği'ne yakın bölgelerde bulundu. 1922 yılında Tiflis'te, kimliği belirsiz kişiler tarafından düzenlenen bir suikast sonucu hayatını kaybetti.

Cevat Abbas Gürer
(1887–1943)

Cevat Abbas Gürer, 1887 yılında Selanik'te doğdu. Harp Okulu'nu bitirdikten sonra Osmanlı ordusunda görev aldı. Genç yaşta kurmay subay olarak yetişti ve Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı'nda çeşitli görevlerde bulundu.

Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri ve en yakın çalışma arkadaşlarından biri olarak tanındı. 1919 yılında Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Bandırma Vapuru'yla Samsun'a çıkan ekipte yer aldı. Amasya, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde hem kurmay subay hem de özel kalem görevlerini üstlendi.

Millî Mücadele boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldı. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olarak görev yaptı. 1930'lu yıllarda Atatürk'ün hatıralarını ve Millî Mücadele yıllarını kaleme aldı.

Cevat Abbas Gürer, 1943 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.

Yusuf Kemal Tengirşenk
(1878–1961)

Yusuf Kemal Tengirşenk, 1878 yılında Kastamonu'da doğdu. İstanbul'da hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra Paris'te Siyasal Bilgiler eğitimi aldı. Yurda dönüşünde hukuk öğretim üyesi olarak çalıştı ve çeşitli devlet görevlerinde bulundu.

I. Dünya Savaşı'nın ardından Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Kastamonu milletvekili olarak girdi. Aynı yıl TBMM'nin ilk hükûmetinde önce Adalet Bakanı, ardından Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile imzalanan Moskova Antlaşması'nın hazırlanmasında önemli rol üstlendi.

Yusuf Kemal Bey, Lozan Barış Konferansı'na katılan ilk Türk heyetinde yer aldı. Ancak sağlık sorunları ve siyasi görüş ayrılıkları nedeniyle görevinden ayrılarak Türkiye'ye döndü. Daha sonra çeşitli dönemlerde milletvekilliği yaptı ve hukuk alanındaki çalışmalarını sürdürdü.

1961 yılında Ankara'da hayatını kaybetti.

Rıza Nur
(1879–1942)

Rıza Nur, 1879 yılında Sinop'ta doğdu. Tıp eğitimi aldıktan sonra hekim olarak görev yaptı. II. Meşrutiyet döneminde siyasete atıldı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde yer aldı, ancak zamanla bu cemiyetten uzaklaştı.

Millî Mücadele'nin başlamasıyla birlikte Ankara'ya giderek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. 1920 yılında Millî Eğitim Bakanı oldu. Daha sonra Türkiye'yi uluslararası alanda temsil eden heyetlerde görev aldı. 1922 yılında İsmet İnönü başkanlığındaki heyetle birlikte Lozan Barış Konferansı'na katıldı ve konferansta özellikle sağlık ve azınlık hakları konularında söz aldı.

Lozan Antlaşması sonrasında siyasetten yavaş yavaş çekildi. Ancak kaleme aldığı hatıralarında dönemin birçok liderine, özellikle de Mustafa Kemal Atatürk'e yönelik sert eleştirilerde bulunarak tartışmalı bir figür haline geldi.

Rıza Nur, 1942 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.

Hamdullah Suphi Tanrıöver
(1885–1966)

Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1885 yılında İstanbul'da doğdu. Genç yaşta edebiyat ve güzel konuşma yeteneğiyle tanındı; öğretmenlik, gazetecilik ve yazarlık yaptı. Millî Mücadele'nin başladığı yıllarda hitabet gücünü Anadolu'da halkı bilinçlendirmek ve direnişe destek vermek için kullandı.

1919 yılında Sultanahmet Meydanı'ndaki büyük mitingde yaptığı etkileyici konuşması halkı derinden etkiledi ve Millî Mücadele'deki yerini pekiştirdi. 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldı ve İlk Millî Eğitim Bakanı olarak görev yaptı. Millî kültürün, eğitimin ve dilin güçlenmesi için önemli çalışmalar yürüttü.

1924 yılında Romanya'ya elçi olarak atandı. Daha sonra uzun yıllar Türk Ocakları'nın başkanlığını yaptı. 1934'te Soyadı Kanunu çıktığında "Tanrıöver" soyadını aldı. 1940'lı ve 1950'li yıllarda yeniden milletvekili olarak Meclis'te görev aldı.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1966 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.

Ahmet Anzavur
(1864–1921)

Ahmet Anzavur, 1864 yılında Balıkesir'in Manyas ilçesinde doğdu. Askerî eğitim aldıktan sonra Osmanlı döneminde çeşitli bölgelerde zaptiye (jandarma) subayı olarak görev yaptı.

Millî Mücadele yıllarında İstanbul Hükûmeti'ne bağlı kalarak Anadolu'daki direnişe karşı silahlı isyanlar başlattı. Özellikle Balıkesir ve çevresinde Kuvayı Milliye'ye karşı gerçekleştirdiği ayaklanmalarla Nutuk'ta adı sıkça geçen önemli bir figürdür. Anzavur İsyanı, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Millî Mücadele için ciddi bir tehdit oluşturmuş, ancak Kuvayı Milliye birlikleri tarafından bastırılmıştır.

İsyanlarının başarısızlığa uğramasının ardından kaçmak zorunda kalan Ahmet Anzavur, 1921 yılında öldürülmüştür. Nutuk'ta Millî Mücadele'nin karşılaştığı iç tehditler arasında adı özellikle vurgulanan kişilerden biridir.

Mazhar Müfit Kansu
(1873–1948)

Mazhar Müfit Kansu, 1873 yılında İstanbul'da doğdu. Harbiye Mektebi'ni bitirdikten sonra Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulundu. Özellikle Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında önemli görevler üstlendi.

Millî Mücadele'nin en başından itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldı. Erzurum ve Sivas Kongreleri sürecinde önemli roller üstlendi. Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Mazhar Müfit Bey, Nutuk'ta da adı geçen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulacağına, saltanatın kaldırılacağına dair hedeflerin not edildiği tarihi belgeleri kayıt altına alan kişidir.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından milletvekili olarak görev yaptı, ayrıca çeşitli valiliklerde bulundu. 1948 yılında Ankara'da hayatını kaybetti. Mazhar Müfit Kansu, hem cesareti hem de vefasıyla Millî Mücadele'nin sessiz kahramanlarından biri olarak anılır.

Kâzım Dirik
(1881–1941)

1881 yılında Manastır'da (Bitola) doğdu. Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra Osmanlı ordusunda çeşitli askeri görevlerde bulundu. İzmir'in işgali sonrası Batı Anadolu'da direnişi örgütlemek için çalıştı. Millî Mücadele döneminde önemli cephe görevleri üstlendi. Cumhuriyet'in ilanından sonra Trakya Genel Müfettişi olarak görev aldı. Türkiye'nin modernleşme ve milli eğitim politikalarında etkili oldu. 3 Temmuz 1941'de İstanbul'da hayatını kaybetti.

Kâzım İnanç
(1881–1938)

1881 yılında Diyarbakır'da doğdu. Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulundu. Millî Mücadele döneminde özellikle Antep Savunması'nda gösterdiği kahramanlıkla tanındı. Güney Cephesi'nde Fransızlara karşı direnişi örgütledi. Cumhuriyet döneminde milletvekilliği yaptı. 21 Mayıs 1938'de Ankara'da yaşamını yitirdi.

Ahmet Tevfik Okday
(1845–1936)

Ahmet Tevfik, 1845 yılında İstanbul'da doğdu. Hariciye Nezareti'nde çeşitli görevlerde bulundu, Berlin ve Roma elçilikleri yaptı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra sadrazamlığa getirildi. 1918-1919 ve 1920-1922 yılları arasında üç kez sadrazamlık görevinde bulundu. Ahmet Tevfik Paşa, Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olarak tarihe geçti.

Ahmet Tevfik Paşa, İstanbul Hükûmeti'nin Mondros Mütarekesi sonrasındaki teslimiyetçi politikaları nedeniyle ve özellikle Saltanat ve Hilafet yanlısı tutumuyla öne çıkar. Misak-ı Millî'ye ve TBMM'ye sıcak bakmamakla birlikte, 1921'deki Londra Konferansı'nda Ankara Hükûmeti ile ortak hareket etmek zorunda kalmış, bu tavrı onun siyaseten zayıflığını da ortaya koymuştur. Cumhuriyetin ilânından sonra siyasetten çekilmiş, 1936'da İstanbul'da vefat etmiştir.

Celâlettin Arif Bey
(1875–1930)

Celâlettin Arif, 1875 yılında Erzurum'da doğdu. Hukuk eğitimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde hukuk eğitimi aldı. Yurda döndükten sonra hukuk alanında müderrislik yaptı ve kısa sürede II. Meşrutiyet döneminin önde gelen hukukçularından biri oldu. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İstanbul mebusu olarak görev aldı. Meclis-i Mebusan'ın son başkanıydı.

Celâlettin Arif Bey, Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasının ardından Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldı. TBMM'nin açılışında İstanbul'dan gelen seçkin aydınlardan biri olarak önemli bir meşruiyet temsiliydi. 3 Mayıs 1920'de TBMM'nin ilk Adalet Bakanı oldu. Daha sonra diplomatik görevlerde bulunmak üzere Paris'e gönderildi. 18 Ocak 1930'da Paris'te vefat etti. Cenazesi yurda getirilerek 14 Şubat 1930'da İstanbul Merkezefendi Kabristanı'nda toprağa verildi.

Manastırlı Telgrafçı Hamdi Bey

(1891–1945)

Ahmet Hamdi Martonaltı, 1891 yılında Manastır'da doğdu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde İstanbul Sirkeci'deki Büyük Postane'de telgraf memuru olarak görev yaptı. 16 Mart 1920 günü İstanbul'un işgali sırasında, Şehzadebaşı Karakolu'na yapılan baskını ve İstanbul'un resmen işgal edildiğini Mustafa Kemal Paşa'ya ilk bildiren kişidir.

Telgraf hattının İngilizler tarafından kontrol altına alınmasına rağmen büyük cesaretle harekete geçen Hamdi Bey, hayatını riske atarak işgali Anadolu'ya duyurdu. Bu kritik haber, Millî Mücadele saflarında büyük bir öfke ve kararlılıkla karşılanmış, TBMM'nin açılış sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Daha sonra Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa'nın haberleşme ekibinde yer aldı, Batı Cephesi'nde ve İsmet Paşa'nın yanında görev yaptı. Millî Mücadele'ye olan katkılarından dolayı İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. Soyadı Kanunu'yla birlikte Atatürk tarafından kendisine "Martonaltı" soyadı verildi. 1955 yılında vefat etti. Telgraf teliyle vatan savunmasına katılan isimsiz kahramanlardan biri olarak tarihe geçmiştir.